

SZENT ISTVÁN EGYETEM
GAZDÁLKODÁS ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA

**A MAGYAR HONVÉDSÉG SZEMÉLYI ÁLLOMÁNYA UTÁNPÓTLÁS BIZTOSÍTÁSÁNAK
LEHETŐSÉGEI A KÖZ- ÉS FELSŐOKTATÁSBAN TANULÓK KÖRÉBEN**

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

STUMMER JUDIT

GÖDÖLLŐ
2019

A doktori iskola

megnevezése: Szent István Egyetem
Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

tudományága: gazdálkodás- és szervezéstudományok

vezetője: **Prof. Dr. Lakner Zoltán DSc**
egyetemi tanár, az MTA doktora
Szent István Egyetem
Élelmiszertudományi Kar
Élelmiszertechnológiai Intézet

Témavezető: **Prof. Dr. Lehota József DSc**
egyetemi tanár, az MTA doktora
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Üzleti Tudományok Intézete

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1.	BEVEZETÉS.....	4
1.1.	A TÉMA AKTUALITÁSA, JELENTŐSÉGE	4
1.2.	A KUTATÁSI TERÜLET LEHATÁROLÁSA	6
1.3.	PROBLÉMAFELVETÉS	6
1.4.	CÉLKITŰZÉSEK, KUTATÁSI KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK	8
2.	SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS, ÉRTÉKELÉS	12
2.1.	A MAGYAR HONVÉDSÉG MAKROKÖRNYEZETE	12
2.1.1.	POLITIKAI KÖRNYEZET	12
2.1.2.	GAZDASÁGI TÉNYEZŐK	16
2.1.3.	TÁRSADALMI TÉNYEZŐK	25
2.1.4.	JOGI KÖRNYEZET	30
2.2.	KÍNÁLATI TÉNYEZŐK: A FIATAL NÉPSSÉG, MINT CÉLCSOPORT ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI.....	31
2.2.1.	FIATAL GENERÁCIÓ – A VIZSGÁLT KOROSZTÁLY MEGHATÁROZÁSA	32
2.2.2.	DEMOGRÁFIAI ADATOK	35
2.2.3.	OKTATÁSI HELYZETKÉP	38
2.2.4.	FIATALOK MUNKAERŐPIACI POZÍCIÓJA	45
2.2.5.	INFORMÁCIÓSZERZÉS, MÉDIAHASZNÁLAT	48
2.2.6.	A MAGYAR HONVÉDSÉG MEGÍTÉLÉSE, A KATONAI PÁLYA PRESZTÍZSE	49
2.3.	A MAGYAR HONVÉDSÉG MUNKAERŐPIACI KERESLETE	51
2.3.1.	A MAGYAR HONVÉDSÉG SZEMÉLYI ÁLLOMÁNYA.....	51
2.3.2.	CÉLCSOPORTOK.....	52
2.4.	A MAGYAR HONVÉDSÉG TERMÉK- ÉS SZOLGÁLTATÁSPORTFÓLIÓJA	54
3.	ANYAG ÉS MÓDSZER.....	64
4.	EREDMÉNYEK	68
4.1.	KÖZÉPFOKÚ OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK.....	68
4.2.	FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK	90
4.3.	KATONAI FELSŐOKTATÁS	106
4.4.	ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	123
5.	KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	125
5.1.	A KUTATÁS KORLÁTAI, TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK	129
6.	ÖSSZEFOGLALÁS.....	130
7.	SUMMARY	132
8.	MELLÉKLETEK.....	134
8.1.	IRODALOMJEGYZÉK (M1)	134
8.2.	RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE (M2)	150
8.3.	EGYÉB ÁBRÁK (M3).....	151
8.4.	ÁBRÁK JEGYZÉKE (M4)	158
8.5.	TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE (M5)	160
8.6.	ALKALMAZOTT KÉRDŐÍVEK (M6).....	162
8.7.	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS (M7).....	180

1. BEVEZETÉS

1.1. A téma aktualitása, jelentősége

Hazánk elmúlt közel három évtizedes, politikai, gazdasági, társadalmi fordulatokban bővelkedő történelmének egyik meghatározó mérföldköve a Magyar Honvédség haderőszerkezési elvének gyökeres átalakulása. Magyarország euro-atlanti szervezetekhez történő integrációja, a csatlakozásból adódó szerepvállalás követelményeinek, valamint az ország biztonságpolitikai környezetének átalakulása, szükségszerűen vezettek egy viszonylag kis létszámú, professzionális haderő létrehozásának gondolatához. Az önkéntesség elvén működő haderő kialakítása a korábbi NATO-tagországok többségét is számos kihívás elé állította, azonban az áttérés folyamata a volt Varsói Szerződés tagállamaiban, így hazánkban is, drasztikus változásokat indukált (Krizbai, 2012). Az utóbbi években napvilágot látott számos interdiszciplináris vizsgálat támasztja alá, hogy a sorozáson alapuló haderő békeidőben történő felfüggesztése (112/2004. (XI. 3.) OGY hat.; 2004. évi CV. tv.) a gyakorlatban jó néhány megoldásra váró feladatot eredményezett és eredményez még napjainkban is. Ezen feladatok egyike a megfelelő minőségi mutatókkal rendelkező személyi állomány toborzása és megtartása.

A hadsereg professzionálissá válása komplex folyamat, amelyben egyszerre kell megoldást találni a biztonságpolitikai kihívásokkal összhangban álló, új típusú képességek kialakítására és a szervezet munkaerőpiaci folyamatokba történő beillesztésére. Az önkéntességen alapuló haderőszerkezés megteremtése óta a Magyar Honvédség – az ország egyik meghatározó munkáltatójaként – igen érzékeny a társadalmi-gazdasági folyamatokra, ugyanakkor az elvártnál kevésbé rugalmasan reagál a munkaerőpiac változásaira (Jobbágy, 2015), holott az elmúlt években bebizonyosodott, hogy – néhány szövetséges ország gyakorlatához hasonlóan – a katonai szolgálatvállalásban már nem csak az elkötelezettség a döntő, sokkal inkább a munkaerőpiac adottságai a meghatározóak (Scott, 2012). A korábbi időszak tapasztalatai rávilágítottak, hogy az új típusú haderő megteremtése hazánkban ellentmondásos folyamatná vált. Az áttérés alapjaiban változtatta meg a működési filozófiát és az építkezési elveket, az önkéntességen alapuló rendszer mechanizmusai sajnos feszültségekkel terheltek.

Jóllehet, Magyarországon a hivatásos haderő létrehozása jelentős társadalmi támogatottsággal bírt (TÁRKI, 2003), azonban hazánkban is megfigyelhető az az általános tendencia, amely szerint folyamatosan csökken a fegyveres szervezetek és szakmák presztízse a lakosság értékrendjében bekövetkezett változások eredményeként (Krizbai, 2014). A presztízsvesztést és a honvédség erkölcsi amortizációjának csökkenését megakadályozandó, a mindenkorai védelmi vezetés az állampolgárok bizalmának megerősítését és fenntartását folyamatos célkitűzésként fogalmazza meg stratégiai dokumentumaiban. A szaktárca kommunikációjában az általános társadalmi támogatottság növelése mellett mindig is hangsúlyos szerep jutott a fiatal generáció megszólításának. Az erre való törekvés nem az önkéntes haderő megalakulásával kezdődött, de intenzitása és tényerése a sorkatonai szolgálat megszűnésével jelentősen erősödött. A honvédség már az ezredfordulót megelőzően is arra törekedett, hogy a felnövekvő generációt a megalapozott pályaválasztást elősegítő ismeretekhez juttassa, kvázi új kaput nyisson a Magyar Honvédség felé. Ebben központi szerepet kaptak a fiatalokat aktív szabadidős tevékenység eltöltésére ösztönző, illetve a nemzeti hagyományok ápolására hivatott rendezvények (Jobbágy-Stummer, 2016a).

Az ezredfordulót követően, jogszabályokban is rögzített keretek között újabb, honvédelmi edukációt célzó kezdeményezések – kvázi marketingeszközök – megjelenésének lehettünk szemtanúi. A középiskolai képzésben és a felsőoktatásban a fiatalok szabadon választható tantárgyak formájában sajátíthattak és sajátíthatnak el napjainkban is többek között biztonságpolitikával, honvédelemmel, a Magyar Honvédség feladatrendszerével, működési mechanizmusával összefüggő információkat. A tantárgyak oktatásával kapcsolatos kezdeti elképzelések azonban nem a direkt katonai toborzásról és katonai kiképzésről szóltak. A

döntéshozók szándéka az volt, hogy az ismeretanyag révén a középiskolás és a felsőoktatásban tanuló korosztály számára tartalommal töltsenek meg olyan fogalmakat, mint a hazaszeretet és a honvédelem, továbbá támogatást nyújtsanak a katonai hivatás iránt esetlegesen fogékonyságot mutató fiatalok pályaaorientációjához.

A Magyar Honvédség személyi állományának pótlása, a szervezetben jelentkező nagymértékű létszámhiány orvoslása érdekében az utóbbi néhány évben a fenti törekvések markánsabbá váltak. A kommunikációban a hazafias és honvédelmi nevelés egyre hangsúlyosabb szerephez jutott, ehhez kapcsolódóan pedig a szaktárca szervezeti struktúrája és feladatrendszere az elmúlt időszakban több alkalommal módosult, új elemekkel bővült. Újjáéledt az ezredforduló idején megszüntetett honvéd kollégiumok és középiskolák nevelési koncepciója: a Honvédelmi Minisztérium fenntartói felügyeletével és finanszírozásával 2013-tól ismét működik köznevelési intézmény¹, továbbá – ugyancsak a honvédelmi költségvetésből – 2017 szeptemberétől az ország két középiskolájában, a 2018/2019-es tanévtől újabb három középfokú oktatási intézményben, brit példára alapozva, honvéd kadét ágazati szakképzés kezdődött (honvedelem.hu, 2018b). A döntéshozók szándéka kétségtől arra irányul, hogy az intézmények a jövőben a tiszti és altiszti utánpótlás bázisává váljanak, és az eredmények a haderő feltöltöttségi szintjében már középtávon, négy-öt éven belül megmutatkozzanak (honvedelem.hu, 2017a).

A Magyar Honvédség azonban nem csak a középiskolák diákjaira, hanem a felsőoktatási intézmények hallgatóira is számít, elsősorban a polgári végzettséget igénylő tiszti beosztások, valamint a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program részeként újjászerveződő önkéntes területvédelmi tartalékos rendszer személyi állományának feltöltésében. A diplomaszerezés előtt álló fiatalok katonai szolgálatvállalás iránti hajlandóságát a szaktárca elsősorban plusz kreditekkel (parlament.hu, 2016; Baka-Lambert, 2017) és ösztöndíjrendszerrel igyekszik honorálni (kormany.hu, 2017; iranyasereg.hu, 2017).

A haderő humán tőkéjének egyik stratégiai pillére a szervezet vezetési-irányítási rendszerét működtető tiszti, főtiszti állomány. A felsőoktatás keretein belül folyó – több mint kétszáz éves múltra visszatekintő – képzésük néhány évvel ezelőtt újabb fordulóponthoz érkezett. Az oktatás bázisa 2012-től a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar lett (2011. évi XXXVI. tv.). A tisztjelöltek a katonai felsőoktatásba történő belépésükkel egyidejűleg – kettős jogállású hallgatóként – nem csak oktatási intézményt, hanem konkrét munkahelyet is választanak, hiszen tanulmányaik eredményes befejezése után a Magyar Honvédség hivatásos tiszti állományába kerülnek. A Kar hallgatóinak életében meghatározóak a – más felsőoktatási intézményekre nem jellemző – kötött viselkedési formák, a katonai rendtartás és fegyelem, a kötelező kollégiumi bentlakás, a folyamatos testi-fizikai edzés. Mindezen sajátosságok ellenére a katonai alapképzésre jelentkező fiatalok – ugyan csökkenő mértékű – száma még továbbra is valamelyest túlkínálatos piacot tükröz.

Disszertációm fókuszába a Magyar Honvédség egyik potenciális humánerőforrás inputját biztosító fiatal generáció, a 14-25 éves korosztály jellemzőinek vizsgálatát helyeztem. Értekezésemben három szegmens – a *Katonai alapismereteket* tanuló középiskolások, a *Honvédelmi alapismereteket* választó hallgatók, valamint a katonai felsőoktatásban tanuló tisztjelöltek – perspektíváján keresztül vizsgáltam többek között a fiatalok honvédelem iránti elkötelezettségét, a fentebb említett tantárgyak választásában és a katonai szolgálatvállalás háttérében meghúzódó motivációkat. Kutatási témámmal összefüggésben tanulmányoztam a haderő makrokörnyezetét, a munkaerőpiaci kínálatot és a szervezet munkaerő keresletét meghatározó faktorokat, továbbá a Magyar Honvédség fiatal korosztályt megcélzó termék- és szolgáltatásportfólióját, a kapcsolódó marketingeszközöket és azok gyakorlati alkalmazását.

¹ A Kormány határozata értelmében néhány éven belül újabb honvéd középiskola és kollégium létrehozása várható Hódmezővásárhelyen [1840/2017. (XI. 10.) Korm. hat.].

Vizsgálatom alapgondolatát – nevezetesen, hogy a munkaerőgazdálkodás optimalizálását, a potenciális munkaerő megtalálását támogathatja a marketing- és piackutatásban gyakorta alkalmazott szegmensképzési eljárás – több szakirodalmi forrás is alátámasztotta (Uglyai, 2005; Simon 2006; Boudreau, 2010; Huszár-Sik, 2018).

Kutatásom személyes indíttatás is generálta. Pályafutásom meghatározó részét a közigazgatásban, szervezeti kommunikációval foglalkozó szakterületen töltöttem. Az elmúlt években gyakorlatot szereztem többek között a Honvédelmi Minisztérium marketing és PR tevékenységét, valamint társadalmi kapcsolatait irányító szervezeti egységénél. Munkám során részt vettem a tárca éves kommunikációs terveinek kidolgozásában és főként fiataloknak szóló programok tervezésében és végrehajtásában. Ennek egyik állomása volt a 2009-ben újtára indított KatonaSuli program, amellyel kapcsolatos háttérmunkák meghatározóak voltak számomra. Ma már bizonyosan kijelenthetem, hogy értekezésem alapját a program indulásával egyidejűleg megkezdett, köz- és felsőoktatásban végzett empirikus vizsgálatom jelenti, amelyet jelenlegi munkahelyemen, az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán is tovább folytattam.

Disszertációm kilenc éves kutatómunka összegzése, az eltelt időszakban lekérdezett középiskolás diákok és a felsőoktatásban tanulók száma mára már meghaladta a háromezer főt.

1.2. A kutatási terület lehatárolása

Kutatási témám meglehetősen szerteágazó, az értekezés – részben terjedelmi korlátok miatt – értelemszerűen nem térhet ki részletekbe menően annak minden aspektusára. Ez azonban ugyanakkor azt is jelenti, hogy több részterület vizsgálatáról is lemondtam. Disszertációmban nem érintem az alábbi témákat:

- A hazafias és honvédelmi nevelés napjaink egyik gyakorta emlegetett fogalma, és bár értekezésemben is megjelenik, ennek ellenére jelen keretek között nem vállalkoztam annak pontos definiálására, az alapvető fogalmak áttekintésére.
- A fiatalok honvédelmi edukációjával kapcsolatban céljaim között a nemzetközi kitekintés sem szerepelt, a téma tanulmányozására legutóbb Kun Szabó (2018) vállalkozott az önkéntes tartalékos rendszer fejlesztési lehetőségei kapcsán.
- Empirikus kutatásomban többek között a fiatalok tantárgyválasztási, pályaválasztási motivációkra adott válaszaira koncentráltam, azonban motivációs elméletek áttekintésével sem kívántam foglalkozni, tapasztalatom szerint ezzel kapcsolatban számtalan hazai és nemzetközi tudományos munka áll rendelkezésre.
- Bár vizsgálatom célcsoportját a 14-25 éves korosztály alkotja, értekezésemben nem térek ki minden releváns szegmensre, így nem vizsgálom a MH Altiszti Akadémia katonai szakképzésén résztvevő, 18. életévüket betöltött fiatalok pályamotivációját és honvédelem iránti elkötelezettségét sem.

1.3. Problémafelvetés

Nem új keletű az a megállapítás, amely szerint a Magyar Honvédség létszámgondokkal küzd (parlament.hu, 2015a). A napjainkat jellemző, a gazdaság minden szegmensét sújtó munkaerőhiány nem kerüli el az ország katonai védelmét ellátó szervezetét sem, amelynek – hasonlóan más munkáltatókhoz – már nem csak a hazai kedvezőtlen folyamatokkal, hanem főként a magasan képzett munkaerő tekintetében, a külföldi piac elszívó hatásával is számolnia kell. A probléma megoldása azonban korábban talán még soha nem volt ennyire sürgető, mint napjainkban.

A tömeghadsereg elvein építkező haderőszervezés időszakában a Magyar Honvédség és a civil társadalom közötti viszonyokat jóval erősebb intenzitás jellemezte, azonban ez a kapcsolat a sorozott állomány megszűnését követően jelentősen meggyengült (Madarász, 2014). Belátható, hogy ez a körülmény a hadkiegészítés rendszerét igen érzékenyen érintette, a katonai toborzás tervezése és gyakorlati megvalósítása stratégiai szemléletváltást követelt.

Nyilvánvaló, hogy a Magyar Honvédség teljes személyi állományának tisztán piaci eszközökkel történő megszerzése nem lehetséges. A haderő hatékony működéséhez elengedhetetlen a széles körű társadalmi elfogadás és támogatás. A szervezet munkaerőpiaci lehetőségeire erőteljes hatást gyakorol továbbá a fegyveres szervezetek és szakmák presztízsének lakosság körében való folyamatos csökkenése is (Komor, 2005). A hadsereg társadalmi legitimációjának vizsgálata során Tibori és társai (2005) megállapították, hogy minél valósabb képe van a társadalomnak – főként az utánpótlási bázist jelentő fiatal generációnak – a Magyar Honvédség jelenlegi és jövőbeni szerepéről, annál nagyobb az esélye annak, hogy a szolgálatra jelentkezőkre tartósan és megbízhatóan számíthat a haderő.

A szervezet humán erőforrás-gazdálkodásában, a szerződéses és tartalékos rendszer további fejlesztésében és fenntartásában a szaktárca jelenlegi vezetése is kiemelt jelentőséget tulajdonít a fiatal korosztálynak, ezért egyre több platformon keresik a velük való kapcsolatot. A potenciális munkavállalók megtalálása azonban igen nehéz és összetett feladatot ró a katonai szervezetekre. A Magyar Honvédség állományában, generációelméleti megközelítéssel élve, jelenleg három korosztály – Baby Boom, X, Y – teljesít szolgálatot különböző formákban (hivatásos, szerződéses, tartalékos), ugyanakkor az utánpótlás keresés jelenleg már érinti a Z, néhány éven belül pedig az alfa generációt is. A munkavállalóért folytatott piaci versenyben az utóbbi, felnövekvő korosztályok tekintetében különösen nagy a kihívás, hiszen esetükben már a családi tradíciók szintjén sem, vagy csak elvétve találkozhatunk honvédséghez kötődő – például sorkatonasággal kapcsolatos – kohorsz élményekkel.

Nemzetközi és hazai vizsgálatok (Lievens, 2007; von Roeder, 2014; Kajos-Bálint, 2014; Csehné 2015) alátámasztják, hogy leginkább azok a munkaadók – értve ez alatt a katonai szervezeteket is – számíthatnak elegendő és az adott feladatra leginkább alkalmas jelentkezőre, amely munkáltatókról sikerül pozitív és megbízható képet kialakítani az álláspiaci szereplők körében.

Hazánkban az elmúlt években több, a hiteles tájékoztatást segítő – egyúttal a katonai utánpótlást támogató – (marketing)eszköz megjelenésének lehettünk szemtanúi. Ezek közül a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgy a civil felsőoktatásban, míg a *Katonai alapismeretek*² a középiskolákban tanulók érdeklődését igyekszik felkelteni a honvédelem ügye iránt. A *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyat választó hallgatók létszáma az utóbbi tizenegy évben megközelítette a 13 ezer főt, a *Katonai alapismereteket* oktató 61 intézményben (katonasuli.hu, 2016) is már több ezerre tehető azon diákok száma, akik az elmúlt időszakban tanulták a tantárgyat. Tény azonban az is, hogy az ismeretanyag tanulása nem növelte szignifikánsan sem a tantárgyból érettségiző, sem a katonai felsőoktatásba felvételiző, sem pedig a szerződéses vagy tartalékos szolgálatra jelentkező fiatalok számát.

Doktori értekezésemben a fent vázolt problémák hátterében álló tényezőkre kívánok rávilágítani.

² Megjegyzés: A közoktatásban a *Katonai alapismeretek* tantárgyat 2018 szeptemberétől Honvédelmi alapismeretek néven oktatják (honvedelem.hu, 2018c).

1.4. Célkitűzések, kutatási kérdések, hipotézisek

A vonatkozó szakirodalom feldolgozásához, valamint empirikus vizsgálataimhoz kapcsolódóan – a disszertáció terjedelmi korlátainak figyelembevételével – az alábbi célkitűzéseket definiáltam.

a) Szakirodalmi áttekintést érintően:

- C1:** Kutatási témámmal összefüggésben a Magyar Honvédség makrokörnyezetének, különös tekintettel a haderő számára releváns – politikai, gazdasági, társadalmi és jogi vetületek – feltérképezése.
- C2:** A Magyar Honvédség potenciális humán erőforrás inputját biztosító fiatal generáció – főként statisztikai adatokkal megragadható – általános jellemzőinek feltárása.
- C3:** A katonai toborzás célcsoportjainak ismertetése, továbbá a honvédelmi ágazat toborzási gyakorlatában – különösen a közép- és felsőoktatásban tanulók körében – alkalmazott termék- és szolgáltatásportfólió, valamint a kapcsolódó marketingeszközök rendszerezése.

b) Empirikus kutatást érintően:

- C4:** A *Katonai alapismeretek* tantárgyat:
 - a:** oktató intézmények körében a tantárgy bevezetésének indokaival, az oktatás feltételeivel, a tananyag megítélésével összefüggő kérdések tanulmányozása;
 - b:** tanuló középiskolás diákok tantárgyválasztási döntéseinek megismerése, a honvédelemmel kapcsolatos ismereteik, információszerzési szokásaik feltárása, továbbá katonai szolgálatvállalási hajlandóságuk feltérképezése.
- C5:** A *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyat választó hallgatók, tantárgyválasztási döntésének hátterében álló motivációk, a honvédelemmel kapcsolatos ismereteik feltárása, valamint a katonai szolgálat iránti hajlandóságuk megismerése.
- C6:** A katonai felsőoktatásban tanuló tisztjelöltek pályaválasztási döntését meghatározó emocionális és racionális tényezők és a katonai hivatással kapcsolatos attitűdök azonosítása.

Megfogalmazott céljaimmal összefüggésben empirikus kutatásomban a fentebb vázolt négy szegmens vonatkozásában az alábbi kérdésekre és az azokból származó hipotézisek vizsgálatára fókuszáltam.

a) Középfokú oktatás

A középiskolai képzésben 2005 szeptemberétől kezdődött el a *Katonai alapismeretek* választható közismereti érettségi tantárgy oktatása. Országsszerte már több ezerre tehető azon diákok száma, akik az elmúlt időszakban tanulták a tantárgyat, azonban az érettségizők létszáma tizenkét tanév alatt alig haladta meg az 1.300 főt (Oktatási Hivatal, 2018a), a katonai pályát pedig csak töredékük választotta. A primer vizsgálathoz kapcsolódó kutatási kérdéseim a következőkben összegezhetők.

- A középiskolák milyen indokok alapján kezdték meg a *Katonai alapismeretek* tantárgy oktatását?
- Prognosztizálható-e és milyen bizonyossággal a tiszti/altiszti képzésben továbbtanulók, a szerződéses vagy tartalékos katonai szolgálatot vállalók száma a diákok körében?
- A fiatalok milyen motívumok alapján döntöttek a tantárgy tanulása mellett?
- Elhatározásuk hátterében vajon érezhető-e még a családi tradíciók hatása?

- A katonai témák iránti érdeklődésük milyen forrásból táplálkozik? Ezzel összefüggésben további kérdésként fogalmazódik meg, hogy a tizenéves korosztály rendelkezik-e és ha igen, milyen mértékű ismerettel a honvédelemről, a Magyar Honvédségről?
- A kapott adatokban hogyan tükröződnek a 14-18 éves korosztály Magyar Honvédséggel szembeni attitűdjei?

A közép fokú oktatási intézmények esetében feltételeztem, hogy a tantárgybevezetés háttérében elsősorban a diákok pályaválasztási aspirációinak támogatása áll. **(H1a)**

Tekintettel arra, hogy a *Katonai alapismeretek* speciális tudásanyagot vár el a tantárgy oktatójától, továbbá – főként a gyakorlati elemek elsajátítása – megköveteli a hatékony tanulási környezet biztosítását, ezért feltételeztem, hogy a tantárgy oktatása – a sok esetben hiányos személyi, tárgyi és infrastrukturális feltételek miatt – nehézséget okoz az intézményeknek. **(H1b)**

Noha a *Katonai alapismeretek* tantárgyat a diákok szabadon választhatják, az elmúlt évek statisztikai adatai mégis egyértelműen igazolták, hogy a tanulmányok nem zárulnak automatikusan érettségi vizsgával. Ennek alapján feltételeztem, hogy a tantárgy tanulása nem növeli szignifikánsan a középiskolások katonai pályán történő továbbtanulását, a katonai szolgálatvállalás iránti hajlandóságát sem. **(H1c)**

Feltételeztem ugyanakkor azt is, hogy a diákok tantárgyválasztási döntéseik alapján jól tipizálhatók, így körükben találhatunk olyan homogén szegmenst, amelynek tagjait elsősorban a katonai szolgálat motiválja, és nem elutasítóak a Magyar Honvédséggel szemben. **(H1d)**

b) Civil felsőoktatás

A *Honvédelmi alapismeretek* e-learning módszerrel oktatott tantárgy a civil felsőoktatásban 2007/2008-as tanévtől van jelen azon intézményekben, amelyek együttműködnek a tananyag fejlesztőjével, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karával. Az egy szemeszteres tantárgy bármely félévben és bármely szakon választható tárgyként felvehető. Az elmúlt tizenegy tanévben a tantárgy hallgatóinak létszáma megközelítette a 13 ezer főt. A célcsoport vizsgálatával összefüggő kutatási kérdéseim többek között arra irányultak, hogy:

- vajon melyek azok a tényezők, amelyek a civil felsőoktatási intézmények hallgatóit arra ösztönzik, hogy tanulmányaik során – még ha csak rövid ideig is, de – olyan ismeretanyaggal foglalkozzanak, amely az általuk választott szakhoz/szakirányhoz alig, vagy egyáltalán nem kapcsolódik?
- a tantárgy jellegét tekintve van-e szignifikáns eltérés a férfi és a női hallgatók létszáma és motivációi között?
- milyen asszociációk jelennek meg a fiatalokban a Magyar Honvédséggel kapcsolatban?
- a tantárgyválasztás háttérében álló motívumok alapján milyen hallgatói profilok különíthetők el?
- a vizsgált időszakban keletkezett adatokban felfedezhetők-e szignifikáns eltérések az egyes tanévekben, vagy intézményekben?

A felsőoktatásban zajló vizsgálathoz kapcsolódó hipotézisem, hogy a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgy felvétele leginkább a tananyaghoz köthető praktikus szempontok (pl. nincs rendszeres kontaktóra, e-learning módszer, rövid időn belüli creditszerzés stb.) javára írható, a honvédelemmel kapcsolatos információszerzés csak másodlagos. **(H2a)**

Csakúgy, mint a köznevelésben tanulók esetében, egyrészt feltételeztem, hogy a *Honvédelmi alapismeretek* tanulása nem növeli szignifikánsan a felsőoktatásban tanulók katonai szolgálatvállalás iránti hajlandóságát. **(H2b)**

Másrészt feltételeztem továbbá azt is, hogy a tantárgyfelvételi motivációk alapján azonosítható olyan viszonylag homogén, jól interpretálható hallgatói kör, amelynek tagjait a honvédelemmel kapcsolatos információszerzés ösztönzi, és nem zárkoznak el a katonai szolgálat különböző formáitól sem. **(H2c)**

c) Katonai felsőoktatás

A Magyar Honvédség hivatásos tiszti utánpótlásának bázisát az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán tanuló honvéd tisztjelöltek alkotják. A felsőoktatásba készülő fiatalok számának csökkenése az utóbbi években nem csak országos viszonylatban (Berács et al., 2017), hanem a katonai alapképzésben is érezhető. A *honvéd tisztjelöltek* körében végzett kutatásomban az alábbi kérdéseket fogalmaztam meg.

- A fiatalok miért és mikor határozták el, hogy a hivatásos katonai pályát választják? A motivációk között milyen súllyal szerepelnek a racionális és az emocionális faktorok?
- Vajon középiskolában tanulták-e a *Katonai alapismeretek* tantárgyat, és ha igen, ez mennyiben segíti őket jelenlegi tanulmányaik során?
- Voltak-e és milyen mértékű előzetes ismereteik a katonai hivatásról, és ezek milyen forrásból származtak?
- Milyen asszociációk jelennek meg a tisztjelöltekben a Magyar Honvédséggel kapcsolatban?
- Hogyan ítélik meg a katonai hivatás presztízsét, jövőbeni pályafutásukat?
- A kapott adatokban vannak-e szignifikáns eltérések az egyes évfolyamok között?
- A pályaválasztási motívumok alapján létrehozott klaszterek milyen karakterjegyekkel bírnak?

Feltételeztem, hogy a tisztjelöltek pályamotívumait elsősorban a racionalitás jellemzi, az emocionális tényezők egyre inkább háttérbe szorulnak. A motivációk nemek és évfolyamok közötti különbségei statisztikai értelemben szignifikánsak. **(H3a)**

Statisztikai adatok bizonyítják, hogy a katonai alapképzésre zömmel gimnáziumi tanulmányokat követően jelentkeznek a fiatalok, ugyanakkor a *Katonai alapismeretek* oktatása jellemzően szakgimnáziumokban – korábban szakközépiskolákban – folyik, ezért feltételeztem azt is, hogy a tisztjelöltek a tantárgyat csak elenyésző számban tanulták és tettek belőle érettségi vizsgát. **(H3b)**

Korábbi évek kutatásai alátámasztják (Kanyóné, 2002; Szelei 2002), hogy a katonai alapképzésben tanulók egy része csalódásként éli meg pályaválasztását, és ez többnyire a képzés harmadik évében jelentkezik. Hipotézisem szerint a tisztjelöltek kiábrándultsága napjainkban is jellemző, és ez részben a fiatalok képzéssel kapcsolatos hiányos ismereteinek tulajdonítható. **(H3c)**

Vizsgálatomban feltételeztem továbbá, hogy a pályamotivációk mentén azonosítható olyan szegmens, amelynek tagjait a hivatástudat jellemzi, katonai szolgálatukra a Magyar Honvédség hosszú távon is számíthat. **(H3d)**

Doktori értekezésem céljait, hipotéziseit és az alkalmazott kutatási módszereket az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: **Kutatási célok, hipotézisek, alkalmazott módszerek**

Célkitűzés		Hipotézis	Kutatási módszer
C1	A Magyar Honvédség makrokörnyezetének feltérképezése.	<i>Nem kapcsolódik hipotézis.</i>	Szakirodalmi áttekintés és értékelés
C2	A Magyar Honvédség potenciális humánerőforrását biztosító fiatal generáció általános jellemzőinek feltárása.	<i>Nem kapcsolódik hipotézis.</i>	Szakirodalmi áttekintés és értékelés
C3	A katonai toborzás célcsoportjainak ismertetése, továbbá a honvédelmi ágazat toborzási gyakorlatában – különösen a fiatalok körében – alkalmazott termék- és szolgáltatásportfólió, valamint a kapcsolódó marketingeszközök rendszerezése.	<i>Nem kapcsolódik hipotézis.</i>	Szakirodalmi áttekintés és értékelés
C4a	A <i>Katonai alapismeretek</i> tantárgyat oktató intézmények körében a tantárgy bevezetésének indokaival, az oktatás feltételeivel, a tananyag megítélésével összefüggő kérdések tanulmányozása.	H1a	Primer (survey) kutatás
		H1b	
C4b	A <i>Katonai alapismeretek</i> tantárgyat tanuló középiskolások tantárgyválasztási döntéseinek megismerése, a honvédelemmel kapcsolatos ismereteik, információszerzési szokásaik feltárása, továbbá katonai szolgálatvállalási hajlandóságuk feltérképezése.	H1c	Szekunder és primer (survey) kutatás
		H1d	
C5	A <i>Honvédelmi alapismeretek</i> tantárgyat választó hallgatók tantárgyválasztási döntésének feltárása, a honvédelemmel kapcsolatos ismereteik, valamint a katonai szolgálatvállalási hajlandóságuk elemzése.	H2a	Szekunder és primer (survey) kutatás
		H2b	
		H2c	
C6	A katonai felsőoktatásban tanulók pályaválasztási döntésének hátterében álló emocionális és racionális tényezők és a katonai hivatással kapcsolatos attitűdök azonosítása.	H3a	Szekunder és primer (survey) kutatás
		H3b	
		H3c	
		H3d	

Forrás: saját szerkesztés

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS, ÉRTÉKELÉS

2.1. A Magyar Honvédség makrokörnyezete

Értekezésemben a Magyar Honvédség tágabb nemzetközi és hazai környezetében zajló folyamatok áttekintése érdekében PESTEL analízist alkalmaztam, amelynek során rendszereztem azokat az általam relevánsnak tartott faktorokat, amelyek megítélésem szerint segítséget nyújthatnak kutatási témám minél alaposabb interpretálásában.

A PESTEL-modell azokat a lényegi – kedvező vagy akár kedvezőtlen hatásokkal bíró – tendenciákat vizsgálja, amelyek alapvetően meghatározzák egy szervezet működését, és amely keretfeltételekhez egy szervezetnek hosszú távon alkalmazkodnia kell (Czeglédi, 2011). A PESTEL-modell – mint ahogyan a menedzsmentmodellek mindegyikének – meghatározó tulajdonsága a valóság leegyszerűsítése, hiszen a környezetben zajló folyamatok megértését éppen a rendkívül sok és permanensen változó tényező nehezíti. A menedzsmentmodellek alapvető célja, hogy segítsenek a komplex helyzetek értelmezésében, ugyanakkor nem céljuk a teljesség, sokkal inkább az, hogy a figyelmet az elemi tényezőkre irányítsák (Balaton et al., 2017).

Jóllehet az általam alkalmazott modell hat dimenzió mentén értelmezi a szervezetre befolyást gyakorló összetevőket, azonban – biztonsági vonatkozásuk ellenére – a környezeti (Environmental) hatások és a technológiai (Technological) tényezők részletezését jelen disszertációban nem tartom relevánsnak.

2.1.1. Politikai környezet

Az alfejezetben két fő területre fókuszáltam. A téma kapcsán egyrészt indokoltnak tartottam a biztonságpolitikai környezetben zajló folyamatok és a magyar védelempolitika prioritásainak rövid áttekintését, másrészt ismertetni kívántam azokat a politikai, kormányzati lépéseket, amelyeket segítségül hívhatunk kutatási témám háttérének megvilágításához.

a) Biztonságpolitikai tényezők

Napjaink sokat hangoztatott megállapítása, hogy biztonsági környezetünk romló tendenciákat mutat, a következő években egyre több és egyre súlyosabb kihívással kell szembenéznünk. A jelentős nemzetközi kutatóközpontok adatai szerint a 21. században ugyan csökkent a háborúk és a katonai konfliktusok száma, azonban az utóbbi néhány évben a katonai biztonság szerepe és jelentősége ismét felértékelődött. Új hatalmi központok jelentek meg, vagy vannak felemelkedőben, folytatódik a biztonságot veszélyeztető nem állami szereplők megjelenése és befolyásuk erősödése. Mindezek átrendezik és bizonytalanabbá teszik egyes térségek biztonsági helyzetét, a nemzetközi erőviszonyokat. A biztonság nem az országhatárnál kezdődik, akár előjelek nélkül, rövid időn belül történhetnek földrajzilag távol eső területeken olyan változások, amelyek gyors beavatkozást követelnek. A transzatlanti térség országainak ma már a hibrid fenyegetésekre kell felkészülniük, amelyek az esetleges külső katonai támadások elhárításán túl, egyúttal többfajta veszélyforrás – értve ezalatt például a kibertámadás, a tömeges migráció, az energiabiztonsági feladatok – kezelését is jelentik (Szenes, 2017).

Magyarország biztonságára elsősorban az euro-atlanti régióban zajló folyamatok vannak hatással, azonban az ország nem függetlenítheti magát a globális veszélyforrásoktól sem. Egy ország katonai biztonsága többféle módon garantálható, ennek egyik elterjedt módja valamilyen katonai szövetségi rendszerhez történő csatlakozás. Hazánk biztonságpolitikai környezetét az elmúlt közel harminc évben döntően az ország 1999-es NATO-csatlakozása befolyásolta, amely egyúttal kijelölte az ország biztonság- és védelempolitikájának kereteit is (Tálas, 2014). Magyarország biztonságpolitikájának fő célja az ország függetlenségének, szuverén államiságának, területi

épségének szavatolása, valamint szövetségesei biztonságához történő hozzájárulás és az euroatlanti térség stabilitásának erősítése.

A biztonsági környezetben megmutatkozó változások megjelennek a szövetségi rendszerek politikájában, hatást gyakorolva az egyes nemzetek, így hazánk védelmi- és haderőtervezési filozófiájára. Az utóbbi években megmutatkozó globális léptékű hatalmi átrendeződés következtében a NATO egyértelmű lépéseket tett a védelempolitikai együttműködés erősítése érdekében, 2016-tól pedig érezhető az új politikai lendület az EU közös biztonság- és védelempolitikájában is (Siklósi, 2017). Hazánk a NATO-n belül egyre nagyobb hangsúlyt helyez a regionális együttműködésre: a Visegrádi Csoport tagjaként az elmúlt években – a hagyományos gazdasági, kereskedelmi, energiabiztonsági és kulturális együttműködés mellett – kiemelt figyelmet fordít védelmi és biztonsági kérdésekre is, regionális kezdeményezések, közös projektek útján (Szenes, 2016).

A biztonságpolitikai változások jól nyomon követhetők az egyes országok jogalkotási tevékenységében, a stratégiaalkotásban, a nemzetközi katonai koncepciók adaptálásában is. Hazánk biztonság- és védelempolitikáját meghatározó dokumentumok egyike – a NATO Stratégiai Koncepciójával és az EU Biztonsági Stratégiájával összhangban kidolgozott - Nemzeti Biztonsági Stratégia,³ amely az ország biztonsági kockázatait és az azok kezeléséhez szükséges teendőket és eszközöket definiálja. Ennek elveire épül a Nemzeti Katonai Stratégia,⁴ amely a Magyar Honvédség stratégiai szintű célkitűzéseit, irányelveit, valamint a feladat-végrehajtáshoz szükséges források kereteit rögzíti (Orosz, 2017). A közelmúlt világpolitikai eseményeinek következményeként azonban elengedhetetlenné vált a hatályos védelempolitikai dokumentumok felülvizsgálata, amely munkafolyamat – több kormányzati szerv bevonásával⁵ – 2016 végén vette kezdetét. Az új Nemzeti Biztonsági Stratégiáról, valamint a Nemzeti Katonai Stratégiáról a tervek szerint 2019-ben dönthet az Országgyűlés (Baranyai, 2019).

b) Politikai aspektusok

Magyarország NATO-hoz és az Európai Unióhoz történő csatlakozását követően a közös biztonság- és védelempolitika fokozta az ország lakosságának biztonságérzetét, és a szövetséges támogatás megnyugtató védelmet biztosíthat számos kihívás ellen, azonban a nemzeti önerő – a Magyar Honvédség képességeinek és az állampolgárok hazafias elkötelezettségének – megerősítését ez nem pótolhatja (Csiki, 2012).

A sorozás intézményének békeidőben történő felfüggesztésével az általános honvédelmi kötelezettség nem szűnt meg, hazánk lakosságának honvédelmi felkészítése továbbra is fontos társadalmi érdek maradt, ezért az államnak – a lakosságtól elvárt ismeretek biztosítása érdekében – gondoskodnia kell arról, hogy az állampolgárok e tudásra szert tehessenek. A szükséges ismeretek átadásának körülményei azonban az utóbbi években gyökeresen átalakultak, különösen igaz ez a fiatal korosztály esetében (Stummer, 2011). Ezek után adódik a kérdés, hogy a nemzeti önerő e fontos komponense hogyan és milyen formában biztosítható stabil és megbízható módon a jövőben.

A honvédelmi ismeretek átadásának mikéntje, a hazafias és honvédelmi nevelés kérdése időről-időre – esetenként közbeszédet is tematizáló módon – felmerül a kormányzati döntéshozatal és végrehajtás során. Jelen alfejezetben – főképp kormányprogramok és parlamenti bizottsági jegyzőkönyvek segítségével – kísérletet teszünk annak rövid összefoglalására, hogy a fent vázolt

³ 1035/2012. (II. 21.) Korm. hat. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

⁴ 1656/2012. (XII. 20.) Korm. hat. Magyarország Nemzeti Katonai stratégiájának elfogadásáról

⁵ 57/2016. (XI. 24.) HM-MvM-BM-KKM együttes utasítás a Nemzeti Biztonsági Stratégia felülvizsgálatára létrehozott munkacsoportról

törekvések hogyan tükröződnek vissza az elmúlt évek egyes kormányzati ciklusaiban, a törvényalkotási folyamatban, a politikai elit retorikájában.

Magyarország 1990 után – hasonlóan más közép- és kelet-európai országokhoz – a legfőbb biztonsági garanciát az euro-atlanti integrációban látta, azonban az is nyilvánvalóvá vált, hogy a társuláshoz a politikai követelményeknek való megfelelésen túl, szükséges a NATO válságkezelő tevékenységéhez való érdemi hozzájárulás. E katonai műveletekben történő magyar részvétel azonban csak kellően motivált és kiképzett állománnyal volt biztosítható, így a Magyar Honvédség fejlesztési tervei a vegyes hadkiegészítés – ti. sorozott, hivatásos és szerződéses – elvét rögzítették, és az önkéntesek létszámának fokozatos növelését irányozták elő. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan hosszú időn át zajló, intenzív, érzelmi reakciókat is kiváltó közéleti vita vette kezdetét a katonai szolgálatról, legfőképpen a hadkiegészítés módjáról (Molnár, 2014). Noha a rendszerváltást követő években az önkéntes haderő társadalmi támogatottsága egyre inkább növekedett, a sorozás intézménye továbbra is megmaradt, bár a szolgálat időtartama folyamatosan csökkent.

Az önkéntes és professzionális haderőre való áttérés meghirdetése a Medgyessy-kormány (2002–2004) időszakára tehető. A hivatalba lépő kabinet honvédelmet érintő céljai között szerepelt egy a korábnál lényegesen kisebb, modern, ütőképes haderő kialakítása. A kormány ciklusa végéig, fokozatosan kívánta megvalósítani a sorkatonai szolgálat megszüntetését és az önkéntes szolgálatvállaláson alapuló, hivatásos és szerződéses állományú honvédség felállítását. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor megfogalmazódott a felnőtt lakosság haza védelme iránti elkötelezettségének erősítése és hosszú távú fenntartása is (parlament.hu, 2002).

Az első Gyurcsány-kormány (2004–2006) honvédelmi politikájából kiemelendő a sorkatonaságot – egyúttal a hadkiegészítési rendszert is – megszüntető törvényjavaslat-csomag kidolgozása és a Parlament elé történő beterjesztése (parlament.hu, 2004). Az Országgyűlés 2004 novemberében szüntette meg⁶ a hadkötelesek behívását, és intézkedett a sorkatonai szolgálat szüneteltetéséről. Ettől kezdve a honvédség állományát békeidőben kizárólag hivatásos és szerződéses katonák, köztisztviselők és közalkalmazottak alkották (Végh, 2018).

A 2006-ban hivatalba lépő második Gyurcsány-kabinet (2006–2010) programja egy modern, expedíciós feladatok tartós ellátására képes, hatékony, a „nemzet intézményeként” működő Magyar Honvédség jövőképét vázolta (parlament.hu, 2006a). A leendő szakminiszter az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottsága előtti meghallgatásán a fentiekén túl a Magyar Honvédség társadalmi – főként a fiatalok körében történő – támogatottságának további növelését hangsúlyozta (parlament.hu, 2006b). A kormányzati ciklus elsősorban a haderő intézményrendszerének átalakítására, a katonai szervezetek számának csökkentésére és a katonai-irányítási rendszer egyszerűsítésére fókuszált, Magyarország első nemzeti katonai stratégiájának⁷ elfogadása is erre a terminusra tehető.

A Bajnai-kabinet (2009–2010) folytatta az előző éra honvédelmi politikáját, ugyanakkor első ízben itt érhető tetten a fiatal generáció hazafias nevelésével kapcsolatos határozott kormányzati szándék. A szaktárca várományosa miniszterjelölti meghallgatásán a katonai képességek további bővítésén, a haderőnemek fejlesztésén, a szövetségesekkel történő együttműködés erősítésén túl, kulcsfeladatként jelölte meg mind a középiskolások, mind a felsőoktatásban tanulók körében tervezett – a honvédelmi felkészítést és a pályára irányítást támogató – képzés elindítását⁸ (parlament.hu, 2009).

⁶ 112/2004. (XI. 3.) számú OGY határozat egyes honvédelmi tárgyú országgyűlési határozatok módosításáról

⁷ 1009/2009. sz. kormányhatározat Magyarország nemzeti katonai stratégiájáról

⁸ Megjegyzés: A középiskolák és a felsőoktatási intézmények körében, szabadon választható tantárgyak formájában már korábban, 2005-től, illetve 2007-től elérhetővé váltak ezen ismeretek, azonban a képzésre vonatkozó jogszabály csak 2009-ben született meg [1032/2009. (III. 17.) Korm. rend].

A honvédelmi neveléssel kapcsolatos diskurzus a második Orbán-kormány (2010–2014) hivatalba lépését követően intenzívebbé vált. Bár a kabinet programjában mindössze egy mondatban összegezte honvédelmi politikáját (parlament.hu, 2010a), a miniszterjelölt bizottsági meghallgatásán elmondta, hogy a kormány prioritásként tekint az ágazatra. Terveik között szerepelt a honvédelmi ismeretek oktatásának szélesítése, a hazafias nevelés, a fiatalok technikai sportok iránti érdeklődésének felkeltése és támogatása. Ugyancsak ekkor hangzottak el a tisztképzés új alapokra történő helyezésével kapcsolatos tervek is (parlament.hu, 2010b). Ebben a kormányzati ciklusban kezdődött továbbá a Magyar Honvédség tartalékos rendszerének átalakítása, és ugyancsak ekkorra tehető az ország új nemzeti biztonsági, illetve nemzeti katonai stratégiájának elfogadása is.

A 2014-es parlamenti választásokat követően megalakult harmadik Orbán-kormány (2014-2018) honvédelmet érintő programjáról ismételten csak az előző kabinetben is miniszteri posztot betöltő jelölt bizottsági meghallgatása szolgál információval (parlament.hu, 2014). Ebből kiderült, hogy a hazafias nevelés továbbra is prioritást élvez a tárca feladatrendszerében, tovább folytatódik a KatonaSuli program, szélesítik a *Katonai alapismeretek* tantárgyat oktató középiskolák körét, és ugyancsak fejlesztik a sport népszerűsítésére hivatott Honvédelmi kötelék programot. A szakminiszter egy évvel később, éves beszámolója keretében szolt a Honvédelmi Minisztérium fenntartása alatt működő debreceni honvéd középiskola katonai pályára irányításban betöltött kiemelkedő szerepéről, és támogatta további, hasonló képzési-oktatási programot megvalósító középiskolák bevonását. A tárcavezető ugyanakkor azt is hozzátette, hogy jelenleg nem tervezik újabb középiskola megnyitását, mivel hiányoznak a működéshez szükséges tárgyi és személyi feltételek (parlament.hu, 2015b).

A honvédelmi tárca élén 2015-ben változás történt. Az új miniszterjelölt a Honvédelmi és rendészeti bizottság előtti meghallgatásán a tartalékos rendszer további erősítésére, ennek kapcsán pedig a fiatal generáció intenzívebb bevonására fókuszált (parlament.hu, 2015c), majd a következő, éves beszámolóján a honvédséghez kötődő sportágak támogatásáról, egy honvédelmi sportszövetség létrehozásáról tett említést. Ugyancsak ekkor esett szó arról is, hogy a felsőoktatásban tanulók tartalékos rendszerhez történő csatlakozását a szaktárca plusz kreditpontokkal kívánja ösztönözni (parlament.hu, 2016). Egy évvel később, 2017 végén a tárcavezető már a korábbi tervek megvalósulásáról számolhatott be, hiszen egy év leforgása alatt megalakult a Honvédelmi Sportszövetség,⁹ elkezdődött a lőterfejlesztési program.¹⁰ A szaktárca a középiskolák körében elindította a kadétprogramot, és az önkéntes tartalékos rendszer fejlesztése érdekében – főként a felsőoktatásban tanulókat megcélózva – az apparátus honvédelmi ösztöndíjprogramot¹¹ dolgozott ki (parlament.hu, 2017a). Ugyancsak 2017 végén kormányzati döntés született egy újabb honvéd középiskola és kollégium létrehozásával kapcsolatos beruházásról is.¹²

A 2018 tavaszán megalakult negyedik Orbán-kabinet (2018–) fiatal korosztályt érintő honvédelmi politikája a tárca várományosának kinevezés előtti meghallgatása alapján összegezhető. A leendő tárcavezető a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program ismertetése kapcsán tett említést az állampolgárok honvédelmi elkötelezettségének erősítéséről, és a honvédelem ügyét támogató fiatalokról, akikre szerződéses vagy önkéntes tartalékos katonaként számít a Magyar Honvédség. A meghallgatáson ugyanakkor az is elhangzott, hogy továbbra sincs szándék a sorkatonai szolgálat visszaállítására, a szolgálatot ellátó fiatalok behívására (parlament.hu, 2018).

⁹ 2016. évi CXXXII. évi törvény a Honvédelmi Sportszövetségről

¹⁰ 1611/2017. (IX. 5.) Korm. határozat a Honvédelmi Sportközpontok fejlesztéséhez szükséges feltételek biztosításáról

¹¹ 50/2017. (IX. 15.) HM utasítás önkéntes tartalékosokkal köthető ösztöndíjszerződésekről, valamint az ösztöndíjak folyósításának rendjéről

¹² 1840/2017. (XI. 10.) Korm. határozat Magyarország Kormánya és Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata közötti együttműködési megállapodás végrehajtásával összefüggő feladatokról

2.1.2. Gazdasági tényezők

Az alfejezetben két terület vizsgálatára helyeztem a hangsúlyt. Elsőként röviden áttekintem az elmúlt időszak védelmi kiadásainak alakulását, másrészt ismertetem a hazai munkaerőpiac sajátosságait és az ott megfigyelhető főbb trendeket.

a) Védelmi kiadások, a Magyar Honvédség finanszírozása

Közgazdasági értelemben a védelem egy tipikusan kollektív jószág, hiszen a jószág meglétéből származó előnyöket – annak megteremtése után – mindenki egyformán élvezheti, függetlenül attól, hogy annak előállításához hozzájárult-e vagy sem. Amíg a fenyegetettség – vagy annak percepciója – nem jelentős, a védelem iránti kereslet szinte elhanyagolható, békeidőben legfeljebb látens szükségletként mutatkozik meg (Turák et al., 1996). A közösség tagjai számára a védelmi szolgáltatások éppen akkor válnak fontossá, amikor azok hiánya már érzékelhetővé válik, hiszen az egyének többnyire ekkor szembesülnek azzal, hogy a védettség érték, és a védelem, a védelmi képesség fenntartása értékalkotó tevékenység (Mészáros et al., 2010). A magyar társadalom biztonságfelfogásában a rendszerváltás óta kulcsfontosságú tényező a gazdasági-, a szociális és a közbiztonság megteremtése és fenntartása, ugyanakkor a katonai dimenziót a lakosság az elmúlt évtizedekben nem tartotta fontos tényezőnek a biztonság komplex rendszerén belül (Tálas-Csiki, 2014).

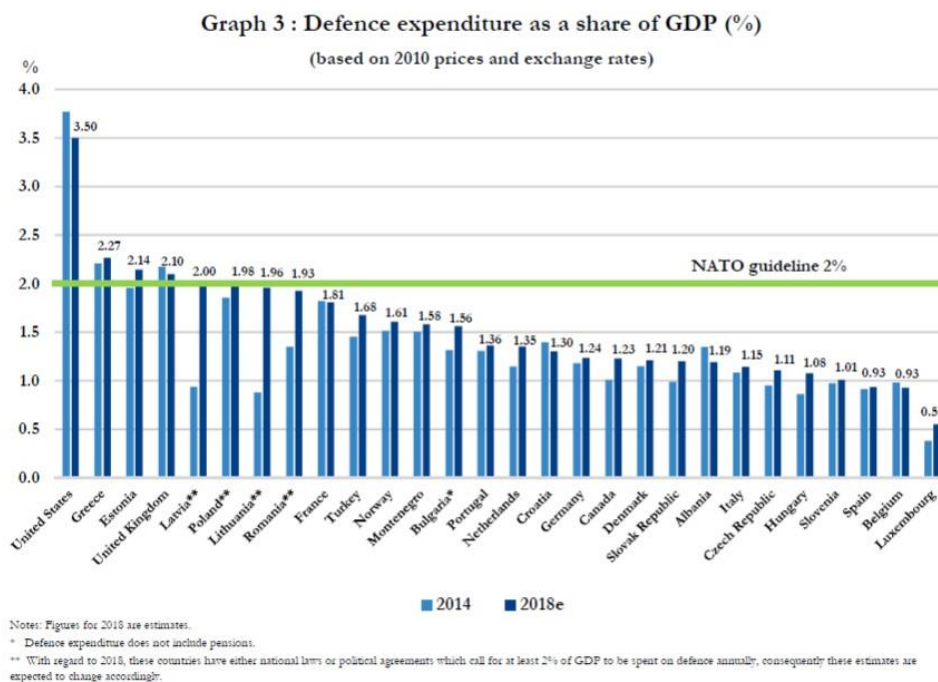
A védelmi szolgáltatás iránti kereslet viszonylagos hiányát támasztja alá annak a 2017 tavaszán, a felnőtt lakosság körében (N=2500) zajlott adatfelvételnek az eredménye, amely többek között az állami forráselosztás megítélését vizsgálta (Kaiser, 2017). A kapott adatok alapján egyöntetű az állampolgárok véleménye arról, hogy melyek azok a nagyrendszerek, amelyek esetében szükségtelen a többletforrások fedezése. A válaszadók döntő többsége nem jelölte meg a közigazgatásra (94,8%), a honvédelemre (93,5%), a népességgpolitikára (92,7%) és a jogállamiságra (91,4%) fordítható összegek biztosítását. Ennek nyilvánvalóan több oka is lehet. Elképzelhető, hogy a megkérdezettek fontosabbnak tartották más rendszerek többletforráshoz juttatását, vagy éppen úgy látták, hogy az adott rendszer a jelenlegi forrásokkal is megfelelően működik, és esetleg úgy ítélték meg, hogy nemcsak többletforrásra nincs szükség, de inkább a forráselvonás lenne indokolt az adott területen. A tanulmány szerint a honvédelem és a közigazgatás az a két nagyrendszer, amelyek esetében relatíve magas a költségvetési forrásokat elvonók aránya, illetve a többletforrásokat juttatók száma is ezen területek esetében a legalacsonyabb.

A védelemökonómia szakirodalma a védelmi kiadásokat az ország védelmi képességének létrehozására, meghatározott szinten tartására, növelésére – esetleg csökkentésére – fordított kiadások összességéként definiálja. A védelmi kiadások rendkívül szerteágazóak, az összetevők meghatározása országonként eltérő. Tágabb értelemben a védelmi kiadások közé sorolhatók a honvédelmi és a rendvédelmi, valamint a polgári biztonsági szervek kiadásai. Szűkebb értelemben a védelmi kiadások fogalmán azon költségvetési forrásokat értjük, amelyek közvetlenül az ország külső biztonságával kapcsolatban merülnek fel (Gazda-Tóth, 2002). Egy ország biztonságpolitikai megítélésének fontos indikátora a honvédelmi kiadások GDP-hez vagy az állami költségvetés egészéhez viszonyított aránya, hiszen ezen mutató alakulása hatással van a központi büdzséből finanszírozott más közszolgáltatások részesedésére is (Turák et al., 1996).

A világ országainak védelmi kiadásait elemző, 2000-es évek elején született publikáció (Lőkös, 2009) adatai szerint a vizsgált 161 ország 1960 és 2000 között még átlagosan a GDP 3-3,5%-át költötte honvédelmi, fegyverkezési célokra. Egy néhány évvel később készült elemzés rámutatott (Csiki, 2013), hogy a 2008-ban kibontakozó gazdasági válság hatására az euro-atlanti térség országai jelentős forráshiánnyal küzdöttek, a védelemre szánt kiadások egyre inkább háttérbe szorultak a nemzeti költségvetések ágazati sorrendjében. A források drasztikus csökkenésének oka

valamennyi, vizsgálatba bevont ország esetében a nemzeti eladósodottság redukálása és a költségvetési egyensúly helyreállítása volt.

Hazánk nemzetközi összevetésben is viszonylag keveset költ védelemre, az akut biztonsági problémák kezelése többnyire spontán módon zajlik (Szenes, 2015). A NATO informálisan megfogalmazott ajánlásának – amely szerint a tagállamok a GDP legalább 2%-át fordítsák védelmi célokra – a V4 országok közül 2017-ben is csupán Lengyelország tett eleget, Szlovákia (1,2%), Csehország (1,1%) és Magyarország (1,1%) érdemben nem növelte védelmi költségvetését (sipri.org, 2017). A NATO 2018-as évre vonatkozó becslése (nato.int, 2018) szerint hazánk védelemre szánt forrásai alig haladják meg a GDP 1%-át. (1. ábra)

1. ábra: NATO tagországok védelmi kiadásai a GDP százalékában (2014, 2018*)

Megjegyzés: *becsült értékek

Forrás: nato.int, 2018: 2

A védelemre költött állami kiadások növekedésének jelei azonban már láthatók, hiszen 2024-ig – de a tervek szerint akár már a korábbi vállalásnál is gyorsabb ütemben – a ráfordítások elérik majd a hazai össztermék legalább 2%-át. A 2019-re tervezett honvédelmi költség nagysága közel 513 milliárd forint lesz (2018. évi L. tv.). A Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program keretében a Magyar Honvédség fejlesztésére fordítható összeg az elkövetkezendő években meghaladja majd a 3500 milliárd forintot.

b) Munkaerőpiaci tendenciák

Foglalkoztatottság, munkanélküliség, munkaerőhiány

A KSH legfrissebb adatai szerint (KSH, 2018g) az idei év harmadik negyedévében a foglalkoztatottak átlagos létszáma 4 millió 487 ezer fő volt, ez azt jelenti, hogy 36 ezer fővel dolgoztak többen, mint 2017 azonos periódusában. A 2018 július-szeptemberi időszakban a 15-64 éves korcsoport foglalkoztatási rátája 69,5%-ra emelkedett. Mindkét nem esetében megfigyelhető a javulás, azonban a férfiak foglalkoztatási szintje magasabb volt (76,6%), mint a nők (62,5%). Területi megoszlást tekintve, a 15-64 évesek körében a foglalkoztatás szintje a fővárosban csökkent, ugyanakkor növekedés volt tapasztalható a dél-dunántúli, az észak-magyarországi, valamint a dél- és észak-alföldi régiókban. A legutóbbi statisztikák szerint a legkedvezőbb

foglalkoztatási helyzet továbbra is Budapesten (73,2%), illetve a Dunántúl nyugati (72,4%) és középső (71,6%) területein található.

Az elmúlt időszakban javulás mutatkozott a munkanélküliségi mérőszámok tekintetében is (KSH, 2018g). A munkanélküliek átlagos létszáma 178 ezer főre csökkent 2018 harmadik negyedében, a munkanélküliségi ráta 0,2 százalékponttal, 3,8%-ra mérséklődött. A 15-74 éves korcsoportban összességben mérséklődött a munkanélküliek száma, ugyanakkor a vizsgált periódusban a nők munkanélküliségi rátája (4,4%) meghaladta a férfiakét (3,4%). A munkanélküliségi ráta a közép-dunántúli területeken volt a legalacsonyabb (1,9%), az ország észak-alföldi régiójában a legmagasabb (6,9%).

A foglalkoztatottsági, illetve a munkanélküliségi indikátorokon kívül a munkaerőpiac aktuális állapotát jellemzi a kínálatra utaló potenciális munkaerő-tartalék és a keresletet tükröző üresálláshely-mutató is. A hivatalos statisztikák szerint (KSH, 2018d) a munkaerő-tartalék az elmúlt éveket vizsgálva 2012-ben érte el csúcspontját (792 ezer fő), majd ezt követően – a foglalkoztatottság növekedésével párhuzamosan – 2017-re 360 ezer főre csökkent. Az idei év II. negyedében ebbe a kategóriába már csak 315 ezer fő tartozott, amely az utóbbi időintervallumban mért legalacsonyabb létszám (2. ábra). A csökkenés leginkább annak tulajdonítható, hogy a foglalkoztatottság bővülése főként ebből a kategóriából merített, ugyanakkor az utóbbi években ez a csoport csekély utánpótlást kapott.

2. ábra: Potenciális munkaerő-tartalék alakulása

Forrás: KSH, 2018d: 11

Annak ellenére, hogy 2017-ben az üres álláshelyek száma 50 ezer körüli volt, a potenciális munkaerő-tartalék mégis 360 ezer főből állt (KSH, 2018d). Ennek oka elsődlegesen abban keresendő, hogy a csökkenő kínálat vagy nem találkozott az ágazati, képzettségi munkáltatói igényekkel, vagy a munkáltatók nem voltak hajlandók, vagy nem tudták az elvárt munkabért megadni. A munkaerőpiac strukturális problémái regionális szinten is megfigyelhetők: az üres álláshelyek potenciális munkaerő-tartalékhoz viszonyított aránya Közép-Magyarországon (33,7%), Közép-Dunántúlon (26,6%) és a Nyugat-Dunántúlon (19,9%) a legmagasabb, vagyis a dolgozni akarók elhelyezkedési esélyei ezen régiókban jobbak az országos átlagnál. Ezzel szemben az ország keleti megyéiben a kevés álláshely magas tartalék létszámmal párosul.

Nemrégiben, a munkaerőhiányra adott vállalati reakciók vizsgálata során (MKIK GVI, 2017) 400 hazai cégvezetőt kérdeztek vállalkozásuk üzleti kilátásairól, illetve a munkaerőhiány mértékével, megelőzésével és annak kezelésével kapcsolatban. A konjunktúravizsgálat szerint 2016-ban a

hazai vállalkozások 36%-a vélte úgy, hogy a munkaerőhiány az egyik legfontosabb, üzleti tevékenységet akadályozó tényező. Egy évvel később, 2017-re az ekképpen gondolkodó cégvezetők aránya már 38%-ra emelkedett. A vizsgálatból ugyanakkor az is kiderült, hogy a vállalkozások számottevő része tett már lépéseket a munkaerő megtartása érdekében. Legtöbben (70%) béremeléssel, a munkakörülmények, munkaeszközök fejlesztésével (59%) igyekeztek vonzóbbá válni dolgozói számára. A megkérdezett vállalkozások közel fele (49%) továbbképzések biztosítására, illetve a munkahelyi hangulat javítására is tett kísérletet. Minden harmadik válaszadó preferálta az atipikus foglalkoztatási formák bevezetését, 35% előrelépési lehetőségek felajánlásával, 25% biztosítási kötvények és egészségmegőrzési programok finanszírozásával igyekezett munkavállalóit megtartani.

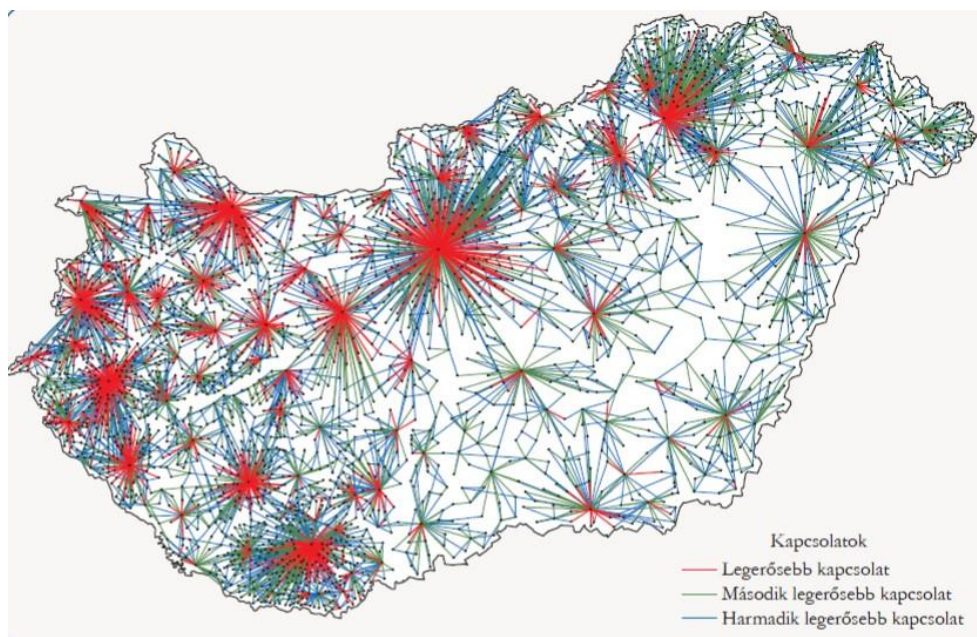
Hasonló, a Magyar Honvédség megtartó erejét növelő, a versenyképes jövedelemszintet és kiszámíthatóságot garantáló intézkedések meghoztalára a haderő szervezetén belül is találunk példákat. A katonai életpálya keretében a 2015 és 2019 közötti időszakban összességében 50%-os illetményemelésre került, illetve kerül sor. A fluktuáció csökkentése érdekében a jövőben várható a megújított, főként a fiatalabb, alacsonyab rendfokozattal rendelkező katonák számára kedvezőbb előmeneteli rendszer bevezetése, a lakhatási támogatások és egészségügyi hozzájárulások rendszerének bővítése, és ugyancsak folyamatos az állomány egyéni felszerelésének, élet-és munkakörülményeinek javítása, az oktatási-képzési rendszer korszerűsítése is (Draveczky-Ury, 2018).

Munkavállalási célú ingázás

A Központi Statisztikai Hivatal nemrégiben egy igen érdekes elemzést tett közzé (KSH, 2018f), amelyben a hazai munkavállalási célú ingázás hátterét, a munkaerőpiaci körzetek kialakításának lehetőségét vizsgálták. Az EU célkitűzése ugyanis az, hogy egységes módszertan alapján a tagállamok mindegyike saját országára vonatkozóan elkészítse munkaerőpiaci körzeteinek lehatárolását, és a szektorok statisztikai adatait a későbbiekben minél szélesebb körben használják fel a szakmai döntéshozatal során.

Amiért indokoltnak találtam a tanulmány citálását az az, hogy a hazai munkaerőpiacon a Magyar Honvédség országos foglalkoztatónak minősül, hiszen helyőrség, katonai alakulat az ország több pontján is megtalálható, bár az is tény, hogy a szervezetek számában a főváros túlsúlya érezhető. Kutatások igazolják, hogy a Honvédség megtartó képességét jelentősen csökkentik a helyőrségváltásból, a családi élet és a katonai szolgálat összehangolásából adódó problémák. A szervezetből történő kiáramlás – a jövedelmi kondíciókkal való elégedetlenségen túl – sok esetben a fárasztó, viszonylag nagy távolságok között történő napi ingázásnak tulajdonítható. A pályaelhagyók között azonban azok aránya is jelentős, akik az ún. huzamos ingázók – a családjukhoz heti- vagy havi rendszerességgel járók – körébe tartoznak.

A hivatkozott KSH tanulmány rávilágít, hogy Magyarországon a munkavállalási célú ingázás igen elterjedt jelenség. A legutóbbi, 2011-es népszámlálási adatok szerint több mint 1,3 millió fő – minden harmadik foglalkoztatott – naponta ingázott lakóhelye és az ettől eltérő településen lévő munkahelye között. A hazai foglalkozási célú ingázás alapvetően csomóponti, hiszen a jelentős létszámot foglalkoztató szervezetek jellemzően nagyobb városokban összpontosulnak, így a munkaerőmozgás fő iránya a községekből a városok felé mutat: 2011-ben a munkavállalók több mint egyharmada (37%) községből városba járt dolgozni, ugyanakkor ezzel ellentétes irányba mindössze 7% ingázott (3. ábra).

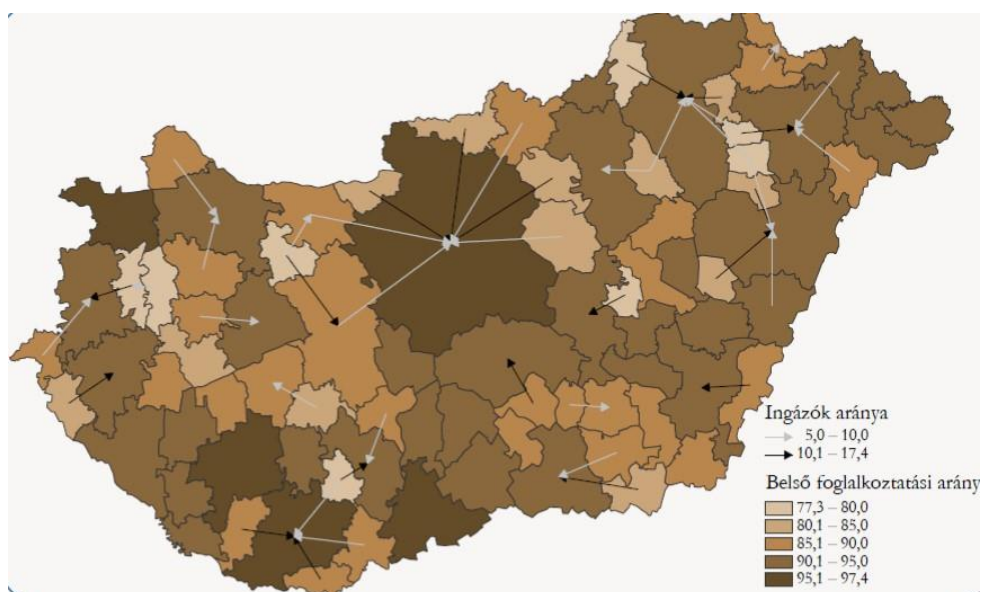

3. ábra: A települések legerősebb foglalkoztatási célú ingázási kapcsolatai az elingázók számának sorrendjében (2011)

Forrás: KSH, 2018f: 4

A munkaerővonzás Budapest és a megyei jogú városok esetében kimagasló, az összes ingázó mintegy 41%-a jár naponta ezen településekre. A kisebb városokba ingázók aránya 32% volt, míg a községek az eljárók 14%-át fogadták. A területi megoszlást vizsgálva kissé árnyaltabb képet kapunk, hiszen azt tapasztaljuk, hogy a dunántúli régiókban a nagyobb városokon kívül számos kisebb településnek is relatíve jelentős a munkaerővonzása. Ugyanakkor az Alföldön kevésbé gyakori a napi periodicitással munkába járók száma, mivel a mezőgazdasági termelés a helyben történő foglalkoztatást támogatja. A KSH tanulmánya arra is felhívja a figyelmet, hogy a napi ingázást – a településhálózat sajátosságai mellett – tovább mérsékelhetik az egyes területek között meglévő természetföldrajzi választóvonalak, illetve a hiányos közlekedési hálózat is.

Az elmúlt évtizedekben számos kutató tett kísérletet a hazai munkaerőpiaci körzetek lehatárolására, többnyire azonos módszertannal: az egyes vonzáskörzetek kijelölése meghatározott foglalkoztatási központokhoz történt. A tanulmányban bemutatott felosztást számítógépes algoritmus végezte, a létrejött munkaerőpiaci körzetek (84) jellemzően nagyobbak a járásoknál, ugyanakkor többnyire illeszkednek a megyehatárokhoz. A kialakult körzetek több mint kétharmadában a máshová történő ingázás volt a jellemző. A munkaerő keresleti rátája főként a nagyvárosok körzeteiben volt kisebb, amely a térségen kívülről befelé történő ingázás erősebb szerepét mutatja. Ez arra enged következtetni, hogy Budapest és több megyeszékhely munkaerővonzása a hozzájuk tartozó körzeten is átnyúlik (4. ábra).

4. ábra: Munkaerőpiaci körzetek közötti ingázási kapcsolatok

Forrás: KSH, 2018f: 9

A közszolgálat munkaerőpiaca

A munkaerőpiacon megfigyelhető folyamatok nem csak a versenyszféra, hanem a közszolgálat működését is befolyásolják, hiszen a közigazgatási szakemberek utánpótlása is onnan biztosítható, bár a munkaerőpiac befolyásoló hatása a két szektorban eltérő módon érvényesül. Bokodi és szerzőtársainak (2014) – a közigazgatási személyzetpolitika reformját megalapozó – tanulmányában arról olvashatunk, hogy a közszolgálat elsősorban kínálat piaccal kénytelen szembesülni abban az értelemben, hogy a magánszektorból elbocsátottak jelentős része a közzsférában talál álláshelyet, bár ez fordítva is megtörténhet, hiszen a különböző létszámcsökkentések eredményeként az álláskereső nem csak a versenyszféra irányából érkezhettek a munkaerőpiacra. A szerzők ugyanakkor arra is rávilágítanak, hogy a munkapiac működését társadalompolitikai szempontok is felülírhatják, hiszen a munkaerőpiacon jelentkező kínálatot a közigazgatás nem spontán módon, hanem kormányzati támogatással, átképzési programokat követően fogadta be. Ezek az intézkedések jelentősen tompíthatják a munkaerőpiac befolyásoló hatását.

A szűken értelmezett magyar közszolgálatban (közigazgatás, rendvédelem, honvédelem) folyó emberierőforrás-gazdálkodás számos nehézséggel küzd. A problémák oka főként az, hogy az eddigi reformkísérletek ellenére ezen a területen nem sikerült az érdemi áttörés. A már meglévő feszültségeket tovább fokozza, hogy a munkavállalókért folytatott küzdelemben az állami foglalkoztatók egymás riválisaivá is válhatnak, hiszen sok esetben nem csak a versenyszféra ajánlatait kellene túllicitálniuk, hanem a közszolgálat más intézményeinek kínálatosztónzó szempontjait is figyelembe kell venniük (Molnár, 2017). Az ágazaton belüli rivalizálás egyik eklatáns példája a néhány évvel ezelőtti – a megnövekedett határvédelmi feladatok ellátása érdekében folytatott – toborzási kampány, amelyet a Belügyminisztérium és a Magyar Honvédség is szinte egyidőben, megközelítőleg azonos célcsoport körében indított.

Szakács (2014) szerint a költségvetési szektorban folyó emberierőforrás-gazdálkodás eredményességét nagymértékben növelné, ha igazodna a permanensen változó munkaerőpiaci trendekhez, és ha kereslet-kínálat viszonyát folyamatosan elemezné és értékelné. A szerző az olvasó figyelmét több olyan munkaerőpiacot befolyásoló tényezőre is felhívja, amelyek már napjainkban is, de a közeljövőben még inkább éreztetik majd hatásukat. Ilyen általános trend a hazai munkaerő rohamos előregedése, és ezzel párhuzamosan a kínálati oldal szűkülése, továbbá a munkaerőpiacra való belépés időbeli kitolódása. Ugyancsak átalakulóban van a munkaerő mobilitási készsége, és a kínálati oldalon a korábbiakhoz képest jelentős különbségek fedezhetők

fel a munkahelyválasztás szempontjai között is. Szakács a közszféra intézményeinek humán erőforrás-gazdálkodásában nagy jelentőséget tulajdonított a közszolgálat ún. belső munkaerőpiacának: az egyes hivatásrendek közötti átjárások kínálta megoldások – jogi, ösztönzési, munkaerő-tervezési feltételek – kialakításának, munkakör alapú karrierutak kiépítésének, a pályáztatás és kiválasztás harmonizálásának.¹³

A köz- és versenyszférában történő munkahelyválasztás szempontjait, különösen a két területen megfigyelhető munkaerőpiaci bizonytalanságok bérekre gyakorolt hatását boncolgatta egy néhány évvel ezelőtti publikáció (Papp, 2015). A szerző elméleti modelleken keresztül mutatta be, hogy a munkavállalók fontosabb igényei hogyan jelennek meg a bérezésben, a munkavállalók kockázattal kapcsolatos hozzáállását pedig külön is vizsgálta. Az állami- és a magánszektor eltérő intézményi háttérrel működő munkapiac, a szervezeteket gyökeresen eltérő feladatellátás, dolgozóikat különböző preferenciák jellemzik. Mindebből az következik, hogy nem lehet csupán a béreken keresztül összehasonlítani azt, hogy a két szektor munkavállalói mit és mennyit kapnak a munkájukért cserébe. A béren túl az egyik meghatározó „juttatás” az állásvesztési kockázat. Az egzisztenciális bizonytalanság a szektorok közötti szabad választás esetén bérprémiumot generál. Ezt a feltevést kvantitatív módon is sikerült alátámasztani a hazai köz- és magánszféra esetében. A kutatási eredmények megerősítették, hogy a magánszférában elérhető bértöbblet részben az ágazat magasabb munkaerő-piaci kockázatainak tulajdonítható.

Fentiekhez hasonló vizsgálatokat végzett Molnár és Kapitány (2013) is, akik a közszféra munkahelyként történő választásában szerepet játszó – jövedelmen kívüli – egyéb szempontokat vették górcső alá. A tanulmány megállapította, hogy a közszférában tervezhetőbb az előmenetel, szabályozottabbak a munkakörülmények, kisebb az elbocsátás valószínűsége, így a biztonságot és kiszámíthatóságot kereső munkavállalók még béráldozat árán is inkább a közszférát preferálják a magánszférával szemben. A szerzőpáros rámutatott, hogy a biztonságos munkahely választása mögött a belső késztetésen túl, családi okok is meghúzódnak. Ilyen tipikus helyzet lehet például a gondozásra szoruló családtag, válás, egyedül nevelt gyermek vagy a gyermekneveléssel járó munkahelyi hiányzás problémája is. Érdekes megállapítás ugyanakkor az is, hogy az élettársi kapcsolatban élők inkább választják a magánszférát a közszférával szemben. A szerzők ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy a közszféra választását nem lehet egyértelműen kockázatkörűlő magatartásként definiálni, ez inkább csak a családi stratégiák optimalizálását jelenti.

A TÁRKI és az MTA kutatói nemrégiben kísérletet tettek a hazai munkaerőpiac szegmentálására és az elkülönített munkaerőpiaci csoportok főbb jellemzőinek feltárására (Huszár-Sik, 2018). A munkaerőpiaci szegmentációs modell feltételezi, hogy a piac nem folytonos, hanem szakadós, és az azonosított szegmentumok közötti átjárás csak korlátozott mértékben működik. FEOR kódok alapján, a klaszterezési eljárást követően a szakemberek a jelenlegi hazai munkaerőpiacon három csoportot azonosítottak: a szekunder, az alsó és a felső primer szegmenseket. Az egyes csoportok szektorális összetételét vizsgálva azt tapasztalták, hogy a szekunder szegmensben a primer szegmens két csoportjához viszonyítva (alsó primer: 4%; felső primer: 18%) lényegesen nagyobb a közigazgatás/védelem szektorban dolgozók aránya (51%). A munkaerőpiaci mozgások pedig arra utaltak, hogy a szekunder csoportban alacsony az igen hosszú ideig ugyanazt a munkát végzők aránya, és a szekunder szegmensbeli munkahelyek erősen kitettek az állami-piaci bizonytalanságoknak.

A Nemzeti Közszoigálati Egyetemen létrejött Jó Állam Kutatóműhely 2013 óta végez empirikus adatfelvételen alapuló vizsgálatokat a kormányzati képességek, az állami nagysziszterek működésével kapcsolatban a hazai felnőtt népesség reprezentatív mintáján (N=2500). A több hatásterületre kiterjedő kutatás eredményeit évi rendszerességgel publikálják. Az alkalmazott

¹³ Megjegyzés: A tervezett egységes közszolgálati életpálya-modell végül nem valósult meg, mivel a különböző hivatásrendek (közigazgatási, rendészeti, honvédelmi) jogállását rögzítő törvények, az eltérő és összetett szabályozási keretek az átjárhatóság feltételeit nem biztosították (uni-nke.hu, 2018).

kérdőív az elmúlt évek során átalakult, új elemekkel bővült, így az állam – mint munkáltató – megítélésére vonatkozó lakossági vélemények első ízben csak a 2017 évi felmérésből ismerhetők meg (Demeter-Petényi, 2017). A közszféra intézményeinek presztízsére jelentős hatást gyakorol, hogy az állam, mint munkáltató, mennyire jelent vonzerőt az emberek számára. Az elmúlt évi eredmények azt mutatták, hogy az aktív korú megkérdezettek 4,9%-a még akkor sem dolgozna ott, ha nem lenne más lehetősége, további 18,8% is csak akkor dolgozna költségvetési szervezetenél, ha máshol már nem találna munkát. A válaszadók 40,8%-a szívesen, további 8,7% nagyon szívesen állna munkába a közszférában. A kérdésben a válaszadók közel egynegyede (23,8%) nem tudott egyértelműen dönteni.

A kérdésre adott válaszok és a fontosabb háttérváltozók összefüggésvizsgálatát követően a kutatók azt találták, hogy a legerősebb kapcsolat a megkérdezett neme, munkahelyének megléte és lakóhelyének régiója között áll fenn. A kérdőív vonatkozó vizsgálata alapján a nők 75,2%-a dolgozna szívesen vagy nagyon szívesen állami intézményben, a férfiak esetében ez az arány 59,5%. A megkérdezés időpontjában munkahellyel nem rendelkezők jelentős része (84,8%) dolgozna a közszférában, ellenben a munkahellyel rendelkezők között ez az arány alacsonyabb (63,5%).

Az állami munkáltató presztízse attól is függött, hogy a megkérdezett éppen abban a szektorban dolgozott-e, hiszen a megítélés jóval kedvezőbb volt azok körében, akiknek az állam volt a munkáltatója. Az adatokban regionális eltérések is megmutatkoztak, a különbségek elsősorban az eltérő gazdasági mutatóknak, a munkaerőpiaci keresletnek, a jövedelmi különbségeknek volt tulajdonítható. Az állam a Dunántúli régiójában élők szerint a legvonzóbb munkáltató, az ott lakók jelentős hányada (90,2%) szívesen vagy nagyon szívesen dolgozna a szektorban. Az Észak-Alföldön (83,5%), a Dél-Alföldön (74,7%) és az ország északi régiójában (72,8%) is számottevő az erre való hajlandóság. A gazdaságilag fejlettebb területeken ezzel szemben a közszféra álláshelyei már nem olyan népszerűek, csak ötven százalék körüli azok aránya, akik állami munkáltatót választanának. Az adatok arra engednek következtetni, hogy a költségvetési szektor sokak számára lehet vonzó, de leginkább azokon a területeken, ahol mérsékelt a versenyszféra munkaerőkereslete.

Jövőbeni munkaerőpiaci tendenciák, sajátosságok

Az utóbbi években ugrásszerűen megnőtt az egyes generációk munkaerőpiaci jellegzetességeivel, munkahelyi viselkedésével és értékrendi különbségeivel foglalkozó publikációk száma. A kutatási téma rendkívül népszerű, ugyanakkor osztoom Meretei (2017) és Hajdu-Sik (2016) azon megállapításait, hogy sok esetben csak sztereotipizált, leegyszerűsített eredményekkel találkozunk, kevés az empirikus alátámasztás, a mélyebb okokat feltáró vizsgálat. Tekintve, hogy disszertációmban elsősorban a fiatal – generációelméleti megközelítéssel élve az Y és Z – korosztállyal foglalkozom, így számukra külön fejezetet szentelek (2.2. fejezet), amelyben részletesebben kitérek a korcsoport általános jellemzőire, így többek között munkaerőpiaci helyzetükre is.

Két fontos, a keresleti-kínálati viszonyokat befolyásoló tényezőt azonban még ezen alfejezet keretei között szeretnék röviden vizsgálni: egyrészt a munkahelyi elköteleződés, másrészt a digitalizáció és automatizáció munkaerőpiaci folyamatokra gyakorolt hatását.

Az elkötelezettség olyan érzelmi és értelmi bevonódás, amely a munkavállalókat arra ösztönzi, hogy a legtöbbet hozzák ki magukból, és támogassák a szervezetet a céljai elérésében. Az elkötelezettség a munkavállalók viselkedésében mutatkozik meg, többek között abban, hogy pozitívan nyilatkoznak-e munkáltatójukról, mennyire erős a maradási hajlandóságuk, szándékukban áll-e munkahelyet váltani, ajánlanák-e másoknak jelenlegi munkaadójukat (Aon Hewitt, 2017). Az egyre nagyobb méreteket öltő munkaerőhiány, a megfelelő képzettségű és kellő gyakorlattal rendelkező szakemberek bevonása és főként megtartása minden eddigénél nagyobb kihívás elé állítja a szervezeteket.

Napjainkban fontos munkaerőpiaci tendencia a munkaerő mobilizációjának átalakulása, amely teljesen átrajzolja a munkaerőpiaci folyamatokat, ez különösen a munkavállaló és munkáltató közötti kapcsolatokat érinti. Ilyen adottságok mellett lehet-e még dolgozói elkötelezettségről beszélni, és az elkötelezettség jelent-e még bármiféle értéket a munkáltatók számára? – teszi fel a kérdést Krajcsák a Vezetéstudomány című folyóirat hasábjain (2018). A szerző tanulmányában megállapítja, hogy a jövőben – főként az atipikus foglalkoztatási formák terjedésével – a munkavállalók és munkaadók közötti viszony fellazul, amely megkívánja a szervezet alkalmazkodását. Az elkövetkező években egyes elkötelezettségi dimenziók felértékelődnek, mások veszítenek majd jelentőségükből, a fizetésnek új szerep jut és részben függetlenedik a teljesítménytől, várható továbbá a motivációs módszerek gyökeres átalakulása. A nem is olyan távoli jövőben a vállalatok egyre kevésbé bízhatnak dolgozóik hosszú távú elkötelezettségében, a munkavállalók az alkalmazotti lét helyett leginkább változó időtávú szerződések keretében vállalnak munkát.

A HR-tanácsadással foglalkozó Aon Hewitt globális és hazai szinten is több éve végez munkavállalói elkötelezettséggel kapcsolatos kutatásokat, és ezzel összefüggésben igyekszik feltérképezni a hazai legjobb munkahelyeket. Legutóbbi vizsgálatuk során (Aon Hewitt, 2017) azt tapasztalták, hogy Magyarországon 2005 óta első ízben csökkent a munkavállalók általános elkötelezettsége, ezzel párhuzamosan növedett munkaerőpiaci magabiztosságuk, csökkent a maradási hajlandóságuk. A hazai kutatás adataiban az tükröződik, hogy a dolgozók versenyképesebbnek érzik magukat a munkaerőpiacon, és sokkal nyitottabban reagálnak más munkaadók megkereséseire.

A munkahelyi motivációk feltérképezésének eredményeit mutatta be négy kutató 2013-ban született tanulmányukban. Farkas és szerzőtársai (2013) hazai munkavállalók reprezentatív mintáját (N=1000) kérdezték arról, hogy melyek a legfontosabb motivációs tényezők. A témával foglalkozó korábbi publikációk áttekintése és a primer kutatás együttesen azt bizonyította, hogy az előző időszakhoz képest átrendeződött a munkavállalók preferenciasorrendje. Korábban a versenyképes fizetés, a cafeteria, a karrierlehetőség volt a legfontosabb, azonban a dolgozók véleménye alapján előtérbe kerültek a biztonsággal, stabilitással, jó munkahelyi légkörrel összefüggő motivációs faktorok.

A digitális ipari forradalom új jelenségeket generál a nemzetgazdaságok munkaerőpiacán, a mesteseleges intelligencia és a robotika térhódításával egyes szektorok munkaerő kereslete gyökeresen átalakul, illetve már napjainkban is átalakulóban van. A technológia-váltás eredményeként egyes szakmák teljes automatizációja várható, bizonyos szakmák esetében pedig a szakmákhoz kötődő feladatok gyökeresen átalakulnak. A közeljövőben számítani kell a képzetlen munkaerő iránti kereslet csökkenésére, és a magasan képzett munkaerő kereslet jelentős növekedésére (Boda, 2017).

Az Iparkamara Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézete két évvel ezelőtt vizsgálta az automatizáció hazai munkaerőpiacra gyakorolt lehetséges hatásait (MKIK GVI, 2016a). Részben nemzetközi eredményekre támaszkodva, 55 olyan szakmát azonosítottak, amelyek potenciálisan automatizálhatók, és amelyekhez tartozó feladatokat a következő 5-10 évben nagy valószínűséggel robotok fognak végezni. A kutatók becslése alapján a potenciálisan automatizálható munkakörök 33%-a ipari, 20%-a adminisztratív jellegű, további 18%-uk logisztikához, járművezetéshez és 16%-uk az építőiparhoz köthető. A vizsgálat rámutatott többek között arra is, hogy az automatizálás leginkább a magas foglalkoztatottsági rátával bíró térségeket fogja érinteni, így elsődleges feladatként az e régiókban felszabaduló munkaerőkapacitás más munkakörben történő alkalmazása merül fel. Ezzel egyidejűleg azonban számítani kell arra is, hogy az ország kevésbé fejlett, depressziós területein az automatizáció hatása nyomán tovább növekszik az álláskeresők egyébként is magas aránya, így a munkanélküliek, közfoglalkoztatottak még nehezebben tudnak majd elhelyezkedni a jövőben.

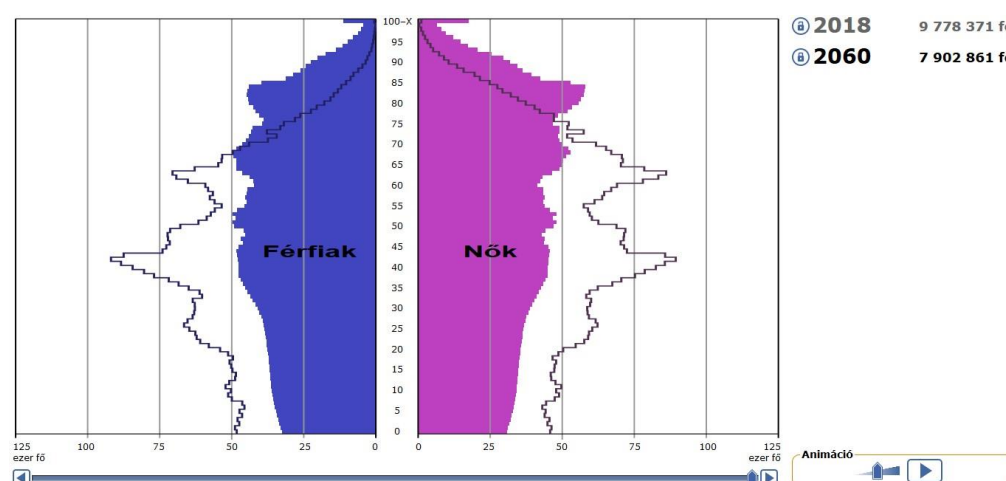
2.1.3. Társadalmi tényezők

Az alfejezet a Magyar Honvédség makrokörnyezetének társadalmi vonatkozásait öleli fel. Bemutatom a hazai lakosság demográfiai mintázatát, valamint a Magyar Honvédség társadalmi támogatottságának, a szervezet iránti bizalom mérésének eredményeit, a katonai pálya presztízsének elmúlt években bekövetkezett változásait.

a) Demográfiai helyzetkép, prognózisok

Kutatási előrejelzések valószínűsítik, hogy az Európai Unió népességének alakulását a következő évtizedekben a nemzetközi vándorlásban és a termékenységekben bekövetkező változások fogják alapvetően meghatározni (KSH, 2017a). Az Eurostat (2018) alapforgatókönyve szerint – változatlan tagállami összetételt feltételezve – az uniós országok népessége a 21. század közepéig ugyan lassú ütemű, de folyamatos növekedést fog mutatni. Maximumát várhatóan 2045-ben éri el, majd ezt követően a trend megfordul, és az EU tagországaiban élők lélekszáma a jelenlegi közel 530 millió főről 2080-ig 518,8 millió főre mérséklődik. A demográfiai prognózis alapján, a vizsgált időintervallumban lesznek olyan tagállamok, ahol ugyan népességnövekedés várható, azonban az unió 15 tagországában – így a 2004 óta csatlakozott közép- és kelet-európai országok mindegyikében – a lakosság lélekszáma csökkenni fog, bár hazánk népességfogyását az alacsony intenzitású, de pozitív vándorlási egyenleg valamelyest fékezni fogja. Az Eurostat 12%-os csökkenés mellett 8,7 millióra becsüli Magyarországot 2080-ra.

Ennek a scenáriónak ellentmond a KSH népesség-előreszámítása, hiszen az ország teljes lakosságát ábrázoló korfa alapján a populáció száma már 2060-ban várhatóan nyolcmillió fő alá csökken. (5. ábra)

5. ábra: Magyarország népességének száma nemek és életkor szerint

Forrás: KSH, 2018a

Bármely forgatókönyv is valósul meg az elkövetkező évtizedekben, fel kell készülni arra, hogy hazánkban a jelenlegi negatív népesedési tendenciák tovább folytatódnak, és valószínű, hogy a népesedéspolitikai intézkedések hatásai is csak egyes részterületeken lesznek érezhetők. Fontos kiemelni azonban, hogy a népesség tartós csökkenése önmagában nem feltétlenül jelent problémát, bár a jelenség komoly következményekkel is járhat. A legnagyobb kihívást az jelenti hazánk számára, hogy a lakónépesség fogyása együtt jár a társadalom elöregedésével, a lakosság korszerkezetének torzulásával (Kapitány-Spéder, 2017). Magyarországon ez a folyamat területileg erőteljesen determinált, az egyes országrészeket eltérő mértékben sújtja, és ez számos kérdést vet fel mind a jelenlegi társadalmi-gazdasági folyamatokra vonatkozóan, mind pedig a jövőre nézve (pl. munkaerő kínálat, egészségügyi ellátás, tömegközlekedés megszervezése stb.).

Hazánk jelenlegi népességszámának alakulásáról a KSH legújabb, (KSH, 2017b) az ország társadalmi-gazdasági helyzetét leíró kötetében találhatunk információkat. A publikált adatok alapján 2018. január 1-jén az ország népessége 9 millió 771 ezer fő volt, 26,9 ezer fővel kevesebb, mint egy évvel korábban. A lakónépesség életkor szerinti összetételében folytatódott a már hosszabb idő óta tapasztalt strukturális változások, a lakosság előregedési folyamata felgyorsult. A 2011. évi népszámlálás óta eltelt években az öregedési index értéke 116-ról 128-ra emelkedett. Legidősebb korszerkezetű megye Békés és Zala, a legfiatalabb pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg, Pest megyében az index értéke 99.

A legutóbbi népszámlálás óta csak a 40 éves és annál idősebb korosztályoknál történt létszámgyarapodás, 40-64 éves férfiak létszáma nagyobb arányban növekedett, mint a korcsoport nőtagjainak aránya. A gyermekkorúak száma csökkenő tendenciát mutat, a 2016-os mikrocenzus idején 1 millió 422 ezer fő volt, a 2011-es demográfiai adatfelvételhez viszonyítva 26 ezer fővel mérséklődött a számuk. (6. ábra)

6. ábra: A lakosság megoszlása nemek és korcsoportok szerint (%)

Forrás: KSH, 2017b:8

Az elmúlt évben az ország valamennyi régiójában és megyéjében természetes fogyás volt tapasztalható, azonban a folyamat területi egységenként eltérő mértékű volt. Ezer lakosra vonatkoztatva a természetes fogyás a Dél-Dunántúlon és a Dél-Alföldön volt a legmagasabb, az Észak-Alföldön és Pest régióban pedig a legalacsonyabb. Megyei szinten az országos átlagnál jelentősen gyorsabb volt a népességcsökkenés Békés, Zala, Nógrád és Somogy megyében. Ugyanakkor Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Pest megyében – főleg az országosnál fiatalabb korösszetételből adódóan – a legkisebb volt a természetes fogyás mértéke (KSH, 2018b).

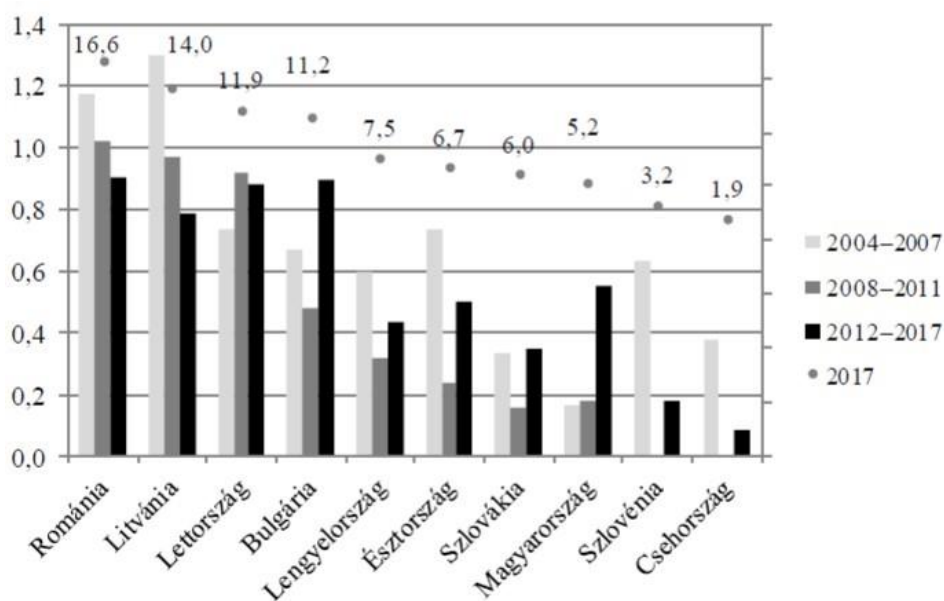
Egy adott terület népességszámát lényegesen módosíthatja a belföldi vándorlás iránya és mértéke, ezért a születések és halálozások mérése mellett ennek számbavétele is fontos. Ugyancsak vizsgálni kell a nemzetközi vándorlásból adódó hatásokat is, hiszen a bevándorlás csökkentheti a természetes népességfogyást, míg az elvándorlás negatív hatással lehet akár a kedvező természetes népmozgalmi eseményekre is.

2017-ben az országnak két olyan nagyobb területi egysége volt, ahol a természetes fogyás ellenére a belföldi és a nemzetközi vándorlás együttesen tényleges népességgyarapodást eredményezett: Pest és Győr-Moson-Sopron megye. Mindkét megyében mind a belföldi, mind a nemzetközi vándorlás pozitív egyenleget mutatott, de a belföldi vándorlásból eredő többlet jelentősebb volt. Belföldi vándorlási többlet jellemezte Közép-Dunántúl megyéit, különösen Fejért, valamint

Nyugat-Dunántúlon Vas megyét is. A legnagyobb mértékű belföldi elvándorlást Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Békés megye szenvedte el, ám jelentős volt a belföldi elvándorlásból eredő népességcsökkenés Tolna, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyében is. (KSH, 2018b).

Az elmúlt évben a népesség körében gyakoribbá váltak a lakóhely-változtatások. A népszámlálási adatok azt mutatják, hogy a településtípusok közötti mobilitás fő irányai az azt megelőző évekhez képest 2016-ban megfordultak, és a tendenciák kis különbségekkel 2017-ben is folytatódtak. Összességében a régiók közül Észak-Alföld és Észak-Magyarország népességmegtartó ereje volt a leggyengébb, ahol 8250, illetve 4850 fővel csökkent a népességszám a belföldi vándorlásból eredően. Megyei szinten a korábbi évekhez hasonlóan 2017-ben is Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből vándoroltak el a legtöbben, 4900, illetve 4150 fős vándorlási veszteséget okozva. Az elvándorlók mindkét megye esetében leginkább Budapesten és Pest megyében telepedtek le. A Dunától keletre eső többi területre szintén a fővárosba történő elvándorlás volt a legjellemzőbb (KSH, 2018b).

A külföldi elvándorlás hazánkban növekvő és erősödő tendenciát mutat, kedvezőtlen társadalmi és gazdasági hatásai pedig egyre nyilvánvalóbbak. Az elvándorlási folyamat intenzitása évekig elmaradt a térség országainak többségétől, azonban 2010 óta már jól érzékelhető (7. ábra), noha nagyságának és intenzitásának mérése bizonytalan, és a jövőbeni folyamatokat és hatásokat is csak sejteni lehet. Nem ad okot optimizmusra az a tény sem, hogy a régiós országok viszonylatában arányait tekintve hazánkat hagyja el a legtöbb felsőfokú végzettséggel rendelkező állampolgár (Hárs, 2018).

7. ábra: Az aktív korú (20-64 éves) EU-10 polgárok uniós belüli elvándorlási arányának átlagos éves változása (százalékpont), valamint elvándorlási arányuk (%)

Forrás: Hárs, 2018: 84

Egy 2018 nyarán, a hazai felnőtt népesség (N=998) körében készült reprezentatív kérdőíves vizsgálat adatai szerint a megkérdezetteknek az elmúlt néhány évben átlagosan hét közeli ismerőse vagy családtagja hagyta el az országot, és közel nyolc fő vállalt tartósan munkát külföldön (Publicus-Vasárnapi Hírek, 2018). Az adatfelvétel idején a felmérésben részt vevők 15%-a tervezte a külföldi munkavállalást, ez a teljes népességre vetítve mintegy 1 millió 200 ezer főt jelent, de a velük távozó kiskorú családtagokkal együtt ez a szám elérheti a másfél millió főt is. Különösen aggasztóak a fiatalok (18-29 évesek) körében mért adatok, ugyanis a korcsoportban az elvándorlást tervezők aránya 41%, amely országos szinten eléri az 580 ezer főt. A külföldi

munkavállalást a válaszadók leginkább az alacsony fizetésekkel (59%), megélhetési gondokkal, a bizonytalan jövőképpel (10%) és az előrelépés hiányával (9%) indokolták.

b) Szervezeti bizalom, társadalmi támogatottság, presztízs

A makroszintű jelenségek vizsgálatában az 1980-as évektől kapott egyre nagyobb figyelmet a társadalmi szinten megjelenő bizalom, és viszonylag rövid időn belül a társadalomtudósok divatos kutatási témájává vált. Egyre több elméleti és empirikus alapokon nyugvó publikáció foglalkozott a közbizalommal, az állami, kormányzati vagy egyéb társadalmi-gazdasági intézmények iránti bizalommal (Bakonyi, 2012). Rose-Ackerman (2001) megfogalmazásában a bizalom az abban való hit, hogy az intézmények vagy az egyének nagy valószínűséggel a társadalmilag elvárt módon fognak viselkedni. A társadalmi intézményekbe vetett bizalom egy meghatározó, a társadalmi szintű együttműködést tükröző mérőszám (TÁRKI, 2013). A vizsgált intézmények ugyanis társadalmi funkciót látnak el, és ha az emberek nem bíznak ezekben a szervezetekben, akkor ez többek között azt is jelenti, hogy a társadalom véleménye szerint az adott intézmény nem megfelelően látja el funkcióját. A bizalom hiánya egyúttal azt is okozhatja, hogy az egyének nem veszik igénybe az adott intézmény által kínált lehetőségeket.

Egy néhány évvel ezelőtti tanulmányban Boda és szerzőtársa (2012) az intézményi bizalom mintázatait és okait kutatta. Vizsgálatuk során feltárták, hogy a gazdasági fejlettség és az általános intézményi bizalom között szignifikáns kapcsolat fedezhető fel. Ez arra enged következtetni, hogy egy adott társadalmat jellemző politikai kultúra meghatározó lehet a tartósan magas vagy tartósan alacsony bizalmi szintekre. A tanulmány rávilágított arra is, hogy az intézmények jellemzői is befolyásolják az egyének adott szervezetre vonatkozó attitűdjeit, hiszen a jól működő, eredményes, hatékony intézmények magasabb bizalmi indexszekkel bírnak. A szakirodalmi adatok alapján a szerzők ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy más, igen elterjedt megközelítésben az intézményi bizalom szintje elsősorban az adott szervezet működésének méltányosságával, legitimitásával, semmint az intézmény eredményességével áll kapcsolatban.

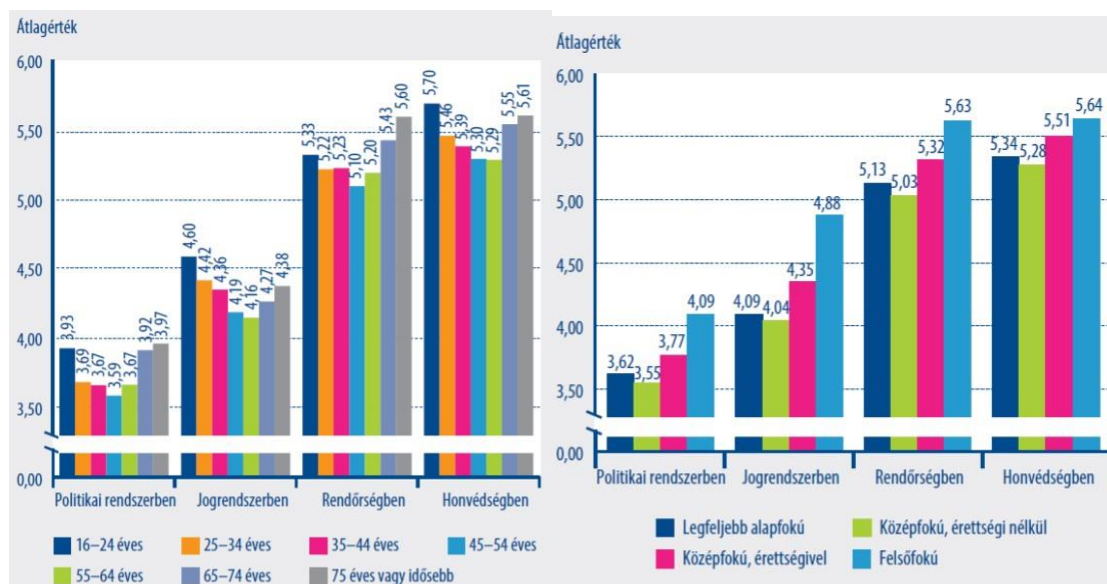
A társadalomnak a honvédelemhez való hozzájárulása igen speciális. Míg korábban ez elsősorban a kötelező sorkatonai szolgálattal valósult meg, addig napjainkban már csak az állampolgárok adóbefizetésein, illetve a honvédelemmel kapcsolatos társadalmi hozzáálláson, a Honvédség iránti tiszteletnyilvánításon, a honvédelem megbecsülésén keresztül érvényesül (Turcsányi, 2008). A honvédelmi tárca stratégiai célkitűzései között folyamatosan jelen van a társadalmi támogatottság növelése és a haderő iránti bizalom erősítése.

A Medián 2009 tavaszán, a hazai felnőtt népesség reprezentatív mintáján (N=1200) végzett felmérése során a százfokú bizalmi skálán a fegyveres testületek (rendőrség, honvédség) átlagosan 54 pontot értek el, amellyel a kérdőívben megadott 25 intézmény rangsorában középmezőnyben helyezkedtek el (Bakonyi, 2012).

Az Ipsos 2014 elején a felnőtt lakosság (N=1000) megkérdezésével vizsgálta az intézményi, szervezeti bizalmat az állami, a gazdasági és a civil szférát reprezentáló intézmények esetében. Szabó (2014) a közvéleménykutatás adatainak továbbelemzésével az adott intézmény kapcsán érzékelhető morális tartalmat, illetve az adott intézmény kompetenciáját vizsgálta. A kapott eredmények szerint a hitelesség és a kompetencia alapján – 0-tól 100-ig terjedő skálán - a Magyar Honvédség (62 és 64) a Katasztrófavédelem, a Posta és a közszolgálati médiumok után található a rangsorban. Az egyes szférák átlagpontoszámainak sorrendjében a Magyar Honvédség (62) a harmadik helyen, a Katasztrófavédelem (76) és a Posta (66) után állt.

A 2016-os mikrocenzus egyik kiegészítő adatfelvétele a lakosság szubjektív jóllétét mérte föl (KSH, 2018h). Az adatgyűjtés a census 10%-án, a 16 éves vagy idősebb népesség körében zajlott (N= cca. 50.000). A 11 fokú skálán mért eredmények alapján a vizsgált intézmények iránti bizalom általában gyenge közepes szintű volt. A mintába kerültek leginkább a honvédségben (5,45), illetve a rendőrségben (5,27) bíztak. Az egyes korcsoportok között nem mutatkozott markáns eltérés, de

a szervezetek iránti bizalom jórészt a 45–64 éves korosztályban volt a legalacsonyabb, ugyanakkor a minta legidősebb és legfiatalabb tagjai körében a legmagasabb volt az átlagos bizalmi index értéke. Az adatokból az is kiderült, hogy az intézményekbe vetett bizalom a kevésbé iskolázott réteg körében volt a legalacsonyabb, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében magasabb bizalmi értéket kaptak a kutatók. (8. ábra)

8. ábra: **Intézményi bizalom korcsoport és iskolai végzettség szerint (skálaátlag)**

Forrás: KSH, 2018h: 24

A különböző állami intézmények iránt megnyilvánuló bizalom vizsgálatára a már korábban többször citált Jó Állam lakossági véleményfelmérés 2017-es adatfelvétele is kitért, ám a közélet és a magánélet dimenzióit a kutatók együtt mérték. A kapott eredmények alapján így a Honvédség a 0-tól 10-ig terjedő bizalmi skála negyedik helyén (7,2) végzett, a tűzoltóságot (7,72), a barátokat (8,36) és a családtagokat (9,21) követően (Demeter-Petényi, 2017). A Jó Állam Jelentés 2018 évi kiadásában (Kaiser, 2018) azt olvashattuk, hogy az állami nagyszisztemekkel szembeni lakossági elégedettség a védelmi funkciót ellátó ágazatok esetében javult a 2017-es eredményekhez képest. A vizsgálati minta (N=2400) adatai alapján a Magyar Honvédség a 10 fokú értékelő skálán, az intézményi rangsor harmadik helyén állva, 7-es minősítést kapott a tavalyi 6,7-es értékkel szemben.

2017-ben a Jó Állam Véleményfelmérés almintáján (N=1250) vizsgálták a lakosság honvédelemmel, Magyar Honvédséggel kapcsolatos vélekedését (Demeter-Petényi, 2017). Az összesített eredmények arról tanúskodnak, hogy a válaszadók a magyar katonák kiválóságával értékelték leginkább egyet (70% fölött). A mintába kerültek zömmel úgy vélték, hogy a Magyar Honvédség magas színvonalon látja el mind a nemzetközi katonai missziókban (62,9%) vállalt, mind pedig NATO szövetségesként kapott (58,5%) feladatait. A válaszadók 65%-a – jórészt (85%) az idősebb korosztály – egyetértett azzal az állítással, hogy a Magyar Honvédségnek be kell kapcsolódnia a hazafias és honvédelmi nevelésbe, ezzel szemben mindössze 3,1% volt teljesen elutasító. A lakossági megkérdezés során az is kiderült, hogy összességében sokak (61,9%) támogatják a sorkatonaság visszaállítását, bár ez leginkább a 70 éves és annál idősebb korosztályra (81,6%), az ország észak-alföldi (73,6%) és észak-magyarországi (74%) területein és a fővárosban (74,1%) élőkre, az alacsonyabb iskolai végzettségűekre, a munkahellyel nem rendelkezőkre (36%), valamint a hagyományos kommunikációs csatornákból tájékozódókra jellemző.

A foglalkozásipresztízs-vizsgálatok arra a koncepcióra épülnek, hogy a foglalkozási helyzet a hozzá kapcsolódó tudás, hatalom, jövedelem és társadalmi hasznosság miatt megbecsültséget kölcsönöz a foglalkozás betöltőjének. A foglalkozási-presztízs országos szintű mérésére első ízben az 1980-as évek elején került sor, amikor is a megkérdezetteknek a vizsgált foglalkozásokat

megbecsültség, illetve pénz, tudás, hatalom és hasznosság dimenzióban kellett értékelniük. A harmadik, legutóbbi átfogó presztízsvizsgálatra a 2016-os mikrocenzus alkalmával került sor (KSH, 2018i). Az almintán (cca. N=43000) többek között azt kutatták, hogy melyek a társadalom által leginkább és legkevésbé becsült foglalkozások, mely tényezők befolyásolják egy adott foglalkozás presztízst, milyen összefüggés van az adott foglalkozás rangja és az azzal elérhető jövedelem között, és mennyire vonzó a vizsgált szakma. A kapott átlagpontok (1-15 skálán) alapján az általános foglalkozásipresztízsrangsorban a katonatiszt (6,06) a 46. helyre került a felső harmadba, a közkatona (8,53) a lista középső harmadába, a 97. helyre került. Az általános rangsort kereset, társadalmi hasznosság, hatalom, tudás és divatosság szerint árnyaló dimenziókban a katonatiszt és a közkatona egyetlen esetben sem került be sem a felső nyolc, sem az alsó nyolc pozícióba.

2.1.4. *Jogi környezet*

A fiatal generáció állampolgári és honvédelmi ismereteinek bővítését több jogszabály is megalapozza. Az alfejezetben azokat a főbb joganyagokat tekintem át, amelyek teret engednek a fenti törekvéseknek.

A jogforrási hierarchia csúcsán az Alaptörvény, illetve annak vonatkozó cikke áll. A sorkatonai szolgálat békeidőben való felfüggesztésével az Alaptörvényben nevesített általános honvédelmi kötelezettség továbbra is fennáll: rendkívüli állapot idején vagy megelőző védelmi helyzetben a nagykorú lakosság számára katonai szolgálat, honvédelmi munkakötelezettség, illetve polgári védelmi kötelezettség írható elő (Alaptörvény, XXXI. cikk).

A honvédelem nemzeti ügy – ezt már a honvédelemről szóló törvény (Hvt.)¹⁴ deklarálja, majd egyúttal leszögezi, hogy Magyarország a védelmi képességének fenntartásában és fejlesztésében a szövetségi együttműködésen túl, a nemzetgazdaság erőforrásaira, a Magyar Honvédség felkészültségére, valamint állampolgárainak a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségére és áldozatkészségére épít. A jogszabály a Kormány feladatai közé sorolja a köz- és felsőoktatás keretein belül a honvédelmi nevelés programjának megvalósítását. Később a Hvt. egy újabb bekezdéssel egészült ki, amelynek értelmében „Az állampolgárok honvédelmi feladatokra való felkészülése békében az önkéntes vállalkozáson alapszik, melyhez az állam biztosítja – különösen a honvédelmi nevelés keretein belül – a szükséges felkészítő ismeretek elsajátításának szervezett feltételeit.” (2016. évi CXXXIII. tv.).

A jelenleg hatályos, nemzeti köznevelésről szóló törvény (2011. évi CXCV. tv.) előtérbe helyezi a felnővekvő nemzedékek hazafias nevelését. A jogszabály elrendeli, hogy az oktatásért, valamint a honvédelemért felelős miniszterek közös programok kiadásával, pályázatok kiírásával, pedagógus-továbbképzés biztosításával járuljanak hozzá az oktatási intézményekben folyó honvédelmi nevelési feladatok végrehajtásához. A köznevelési törvényben rögzített célok elérését, a köznevelés tartalmi szabályozását a Nemzeti alaptanterv [110/2012. (VI. 4.) Korm. rend.] hivatott ellátni, amely minden korábbinál jobban fókuszál az egyetemes magyar nemzeti hagyományok ápolására, a közösségi összetartozás fontosságára, a nemzeti öntudat fejlesztésére, a hazafias nevelés megvalósítására.¹⁵

Fenti jogszabályokhoz szorosan kapcsolódik a Magyar Honvédség tartalékos rendszerének fejlesztésével összefüggő Korm. határozat [1029/2011. (II.22.)],¹⁶ amely az oktatásért és a honvédelemért felelős miniszterek feladatkörébe utalja egy olyan program kidolgozását, amely az

¹⁴ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről

¹⁵ Megjegyzés: Az új NAT jelenleg kidolgozás alatt áll, annak tartalma „markánsan befolyásolja majd a honvédelmi nevelési stratégia célkitűzéseinek és az ahhoz kapcsolódó programok meghatározását is” (Kun Szabó, 2018).

¹⁶ Egy korábban keletkezett Kormányrendelet [1032/2009. (III. 17.)] gyakorlatilag megegyező tartalommal, azonos feladatot szabott az oktatásért és a honvédelemért felelős minisztériumok akkori vezetőinek. Ennek kapcsán jött létre tulajdonképpen a KatonaSuli program.

állampolgári, honvédelmi ismeretek átadását célozza mind a köznevelési, mind a felsőoktatási intézményekben.

A Magyar Honvédség 2012-2021 közötti időszakra vonatkozó humánstratégiája [79/2011. (VII. 29.) HM ut.] ugyancsak kiemeli a honvédelmi nevelés fontosságát: a célok között szerepel a Magyar Honvédség társadalmi elismertségének növelése, a katonai toborzó tevékenység indirekt támogatása, valamint a hazafias és honvédelmi nevelés erősítése érdekében folytatott, a katonai és honvédelmi ismeretek megszerzését biztosító tantárgyak népszerűsítése. A dokumentum leszögezi ugyan, hogy a honvédelmi nevelés nem része a szervezetfejlesztésnek, hiszen feladataiban és tevékenységében túlmutat a Magyar Honvédség szervezeti keretein, azonban az utánpótlás és toborzás támogatásában szorosan kapcsolódik ahhoz. A humánstratégiában kiemelt feladatként jelenik meg a honvédelmi nevelő program országos – az általános iskolák felső tagozatától kezdődő – kiterjesztése, valamint a honvéd középiskola és kollégium intézményeinek létrehozása, amely biztosíthatja a katonai szolgálathoz szükséges szocializációt, és egyúttal megfelelő utánpótlási bázist képezhet a tisz- és altisztképző intézmények számára.

A honvédelmi szervezetek rendszeres időközönként készülő rövid távú irányelveiben ugyancsak időről-időre megfogalmazódik a honvédségi szerepvállalás a társadalom minél szélesebb körében való megismertetése, a honvédelem ügyének népszerűsítése. A legutóbb keletkezett, 2018-ra és a 2019-2020 közötti időszak ágazati feladatai [5/2018. (II. 23.) HM ut.] között megtaláljuk egyebek mellett a haderő vonzerejének növelését, a személyi állomány feltöltöttségi mutatóinak javítását, a tartalékos rendszer erősítését, a toborzórendszer hatékonyságának további növelését, a honvédelmi nevelés és a Honvéd Kadét Program fejlesztését, bevonva ezen feladatokba a nemrégiben létrehozott Honvédelmi Sportszövetséget is. A 2016 végén, több civil szervezet összefogásával létrehozott (2016. évi CXXXII. tv.), köztestületi formában működő szervezet az ország védelmi képességének fejlesztése érdekében országos hálózaton keresztül valósítja meg a honvédséghez kötődő sportok, szabadidős programok összehangolt működését, továbbá bekapcsolódik a köznevelési és felsőoktatási intézményekben zajló honvédelmi nevelés programjába.

A hazafias és honvédelmi neveléssel kapcsolatos kormányzati elképzelések nemrégiben új irányt vettek. A hazafias és honvédelmi nevelés kiemelt kormányzati közfeladattá vált, és a feladat ellátásáért 2018 nyarától kormánybiztos felel, aki tárcaközi együttműködésben vezeti és koordinálja a kapcsolódó stratégia megalkotását és cselekvési tervek kidolgozását. Feladatkörébe tartozik egyebek mellett a lövészet és más, a hazafias és honvédelmi neveléshez köthető tevékenységek fejlesztési rendszerének kialakítása, a honvédelem ügyének népszerűsítése, de a Nemzeti Közszerződési Egyetemen folyó katonai tisztképzés szakmai fejlesztésének felügyelete is [1257/2018. (VI. 4.) Korm. hat.].

2.2. Kínálati tényezők: a fiatal népesség, mint célcsoport általános jellemzői

Tekintve, hogy disszertációm fókuszába a Magyar Honvédség egyik potenciális humán erőforrás inputját biztosító fiatal generáció vizsgálatát helyeztem, így a korosztály általános jellemzőinek bemutatására külön fejezetet szenteltem.

A vizsgálatomban szereplő korosztály pontos meghatározásán túl, indokoltnak tartottam a fiatalok – mint önálló társadalmi csoport – demográfiai szerkezetének, iskolázottságának, pályaválasztási aspirációinak, munkaerőpiaci viselkedésének, információszerzési szokásainak elemzését. A fejezet keretein belül természetesen kitérek a fiatalokban megfogalmazódó – a Magyar Honvédséggel, a katonai pálya presztízsével kapcsolatos – gondolatokra is.

A közölt adatok fő forrásai a KSH tükröstatistikái és a 2016-os mikrocenzus vonatkozó eredményei; a négyévente lefolytatott hazai nagymintás, 15-29 éves korosztályt vizsgáló adatfelvételek és az azokra épülő tanulmánykötetek; valamint egyéb, a témához kapcsolódó releváns tudományos publikációk.

2.2.1. Fiatal generáció – a vizsgált korosztály meghatározása

A generáció fogalmára történő első utalások már az ókorból eredeztethetőek (Kópházi et al, 2018), azonban a generációk magatartásának megfigyelése, a témával foglalkozó tudományos kutatások kezdete csak a huszadik század második felére tehető. Ennek elsődleges oka egyrészt a technikai fejlődés rohamos gyorsulásában, másrészt – különösen a fejlett társadalmakban – az emberi átlagéletkor növekedésében keresendő. Ennek megfelelően ma már akár öt generáció is élhet együtt, azonban az egyes korosztályok esetében megmutatkozó szemléletbeli különbségek az egymást értő és megértő együttélés akadályává válhatnak. A szocializációs, kulturális, kommunikációs szakadékok azonban nem csak családon belül jelentkezhetnek, hanem gondot okozhatnak oktatási vagy akár munkahelyi szituációkban is (Pais, 2013).

A generációkkal foglalkozó vizsgálatok szakirodalma igen gazdag, azonban a nemzedékek korszakolása nem mutat egységes képet, a szerzők eltérően értelmezik a generáció fogalmát (Pál-Törőcsik, 2013), ugyanakkor többen arra is felhívják a figyelmet, hogy sok esetben csak sztereotipizált, leegyszerűsített eredményekkel találkozunk, kevés az empirikus alátámasztás, a mélyebb okokat feltáró vizsgálat (Hajdu-Sik, 2016; Meretei, 2017).

Az életkor alapján történő tagolást számos kutató preferálja, azonban belátható, hogy az egyes generációknak további fontos sajátosságai is vannak, amelyek mentén csoportokba rendezhetőek (Pál-Törőcsik, 2013). Ilyen lehet többek között a vizsgált egyénre jellemző társadalmi, gazdasági státus, vagy azok a környezeti hatások, amelyek az adott ember motiváltságát, jövőképét befolyásolják, továbbá a kohorszélmények, vagyis a generációk közös élménytára, amely az odatartozók szemléletmódját alakítja. A kohorszélmény pregnáns kifejeződése lehet például egy zenei stílus és annak emblematisztikus képviselője, egy irodalmi alapmű, filmélmény, de akár egy jelentősebb politikai vagy történelmi esemény is (Törőcsik, 2011).

Mindezek után adódik a kérdés, hogy hogyan értelmezzük az egyes generációkat, milyen kohorszélmény-határokat definiálunk, és egyáltalán hány korosztályról ajánlatos gondolkodni. Sokáig egyértelmű volt, hogy három nemzedék körében érdemes vizsgálódást folytatni: kézenfekvő volt a fiatal, a közép és az idős korosztályok megkülönböztetése (Törőcsik, 2011). Az elmúlt években azonban számos generációs kutatás kiindulópontját az előbbi három csoport kibővülése jelentette. A nemzetközi szakirodalomban különböző generációs korszakokkal és kultúránként eltérő elnevezésekkel találkozhatunk (pl. Howe-Strauss, 2000; Martin-Tulgan, 2002; Oblinger-Oblinger, 2005; Reeves-Oh, 2008; Twenge et al., 2010; McCrindle, 2014), amelyek azonban több esetben vitathatók és számos kérdést vetnek fel (Törőcsik, 2011).

Az egyes nemzedékek meghatározása Európa határain belül sem egységes, a különböző országok eltérő módon definiálják az ifjúsági korosztályt, azonban a 25 éveseket vagy annál fiatalabbakat minden esetben az ifjúsági generációhoz sorolják (9. ábra).

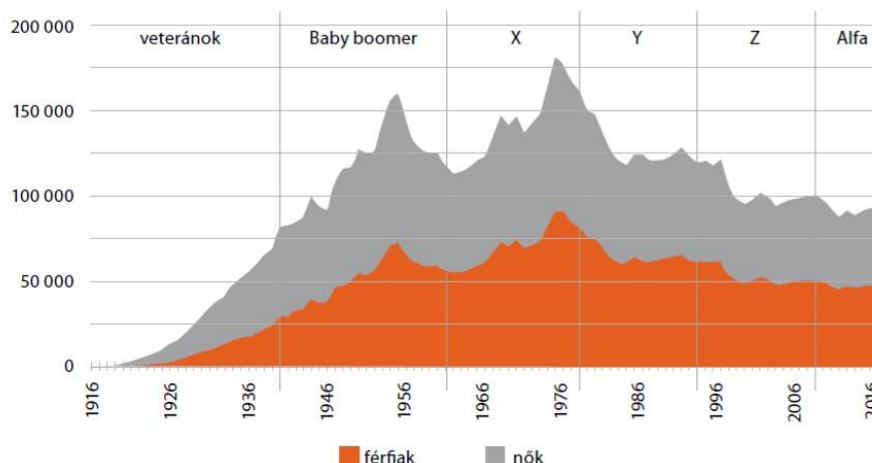
ország	életkor (éves)																															
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	
Ausztria																																
Belgium																																
Csehország																																
Dánia																																
Egyesült Királyság																																
Észtország																																
Franciaország																																
Görögország																																
Hollandia																																
Litvánia																																
Luxemburg																																
Olaszország																																
Portugália																																
Spanyolország																																
Svédország																																
Szlovénia																																

9. ábra: Ifjúsági korosztályok az európai országokban

Forrás: Prazsák, 2014: 14, alapján saját szerkesztés

A magyar vonatkozású, generációs szemléletű kutatásokban leginkább a háromgenerációs megközelítésre találunk példákat, a témában már hosszú évek óta publikáló Törőcsik és munkatársainak (2011) vizsgálatait is ez a szemlélet jellemzi: kutatásaikban a fiatal- (30 év alattiak), a közép- (30-59 év) és az idős generáció (60 év feletti) csoportját különítik el. A kutatók megítélése szerint ugyanis a vizsgált generációk számának növelésével elvesz a generációs kutatás nyers egyszerűségének hatása, ezért képviselik változatlanul a háromgenerációs további vizsgálatokat.

Akadnak azonban a fentiekől eltérő hazai álláspontok is. Makay és Domokos (2018) más bontással vizsgálta a magyar demográfiai folyamatokat. A szerzőpáros tanulmányában hat generációt különített el. (10. ábra)

10. ábra: **Generációk a mai Magyarországon**

Megjegyzés: A lakosok száma korévenként a KSH adatai alapján 2016-ban.

Forrás: Makay-Domokos, 2018: 102

A legidősebb korosztály – az ún. veteránok, csendes generáció – tagjai ma már 70 év feletti. jelenleg ők alkotják a magyar társadalom 12%-át, több mint 1,1 millió főt. Az 1946-1964 között születettek, a jelenleg 50–70 év közöttiek (baby boomer korosztály) aránya a népesség 24%-át alkotja.

Az őket követő, 1965-1979 között született X generáció életét már a technológia rohamos fejlődése kíséri. Az 1990-es évek gazdasági és társadalmi átalakulása során a korosztály számára már megélt jelenség volt a pályakezdés nehézsége, a korábbi életkezdesi modellek korlátozott működése. Szociológiai tény, hogy – az édesanyák tömeges munkaerőpiaci részvétele okán – az X részére fokozottabb intézményi szocializáció és korán jött önállóság és felelősség is osztályrészülni jutott. A korosztály találékony és önellátó nemzedékké vált, akik most igazi „szendvics” generációként eltartják az idősebbeket, besegítenek szüleik, illetve még élő nagyszüleik ellátásába, miközben gondoskodnak gyermekeikről is a napi munkavégzés mellett. A magyar társadalmon belül 2,2 millió emberről van szó, népességen belüli arányuk 23%.

Az 1980–1995 között születettek alapélménye már gyökeresen más. Az Y generáció tagjai a számítógéppel együtt nőttek fel, komolyan értenek a technológiához, szüleik önállóságra, nagyfokú szabadságra, véleményük vállalására és a folyamatos önképzésre, a megújulásra nevelték őket. A korosztály sajátos jellemzője, hogy a tudást jellemzően nem az előző generációktól, hanem saját maguk által és kortársaiktól szerzik. Az elmúlt években az Y korosztály utolsó képviselői is befejezték a középiskolát, jogi értelemben felnőtté váltak, azonban a szülői házról való leválásuk nehéz. Ez az a korosztály, mely a felsőfokú tanulmányok, a munka, sőt a stabil párkapcsolat mellett is magas arányban még a szülői házban élnek, és nem ők támogatják a szüleiket, hanem éppen fordítva, a „mamahotel” kényelmét még a 20-as éveik végén is sokan élvezik. Ezen kutatás is jól mutatja, hogy a gyermekvállalást erősen kitolják. Ez a generáció teszi

ki az ifjúsági korosztály 58%-át százalékát, a teljes magyar társadalom 19%-át. Közel 1,9 millió lakosról van szó.

Az ezredforduló utáni években született Z generáció talán legfontosabb jellemzője, hogy ez az első igazán globális nemzedék a világon, amely gyakorlati értelemben azt jelenti, hogy függetlenül attól, hol élnek, a világban szinte ugyanazon a zenén, filmekben, játékokon és divatirányzaton nőnek föl. Ugyanakkor nincs könnyű gyerekkoruk: sok mindent értenek, azonban feldolgozni csak keveset képesek ebből. A globális térben zajló gazdasági és társadalmi változásokra és a társadalmi újratermelés folyamatára várhatóan minden eddigi generációnál nagyobb befolyást gyakorolnak. Kis létszámú generáció, 1,5 millió fiatalról van szó, a társadalom 16%-át teszik ki.

Az iskolákba és az óvodákba mára már egy teljesen új nemzedék érkezett. A 2010 után született ún. alfa generáció tudományos háttérét vizsgáló szerzőpáros (Nagy-Kölcsey, 2016) úgy találta, azonban, hogy ezen nemzedékkel foglalkozó írások többsége gyakorlatilag csak a névadásig, illetve annak felszínes magyarázatáig vagy néhány lehetséges jellemző megfogalmazásáig jutott el. Az alfák megfigyeléséből származó következtetések alapján valószínűsíthető, hogy a korosztály digitális készségei alig különböznek a Z vagy akár az Y generációtól, ugyanakkor a megfigyelésekből származó információk alapján jellemző az alfákra a képernyő előtt töltött idő növekedése, a rövidebb ideig működő figyelem vagy a digitális készségek korai kialakulása. A szerzők összességében úgy találták, hogy a mai ismeretek alapján az alfa generáció tulajdonképpen csak egy „Z 2.0”, amely nem sokban tér el elődjétől, mindössze továbbviszi annak „örökségét”. Mindezek azt bizonyítják, hogy már az ifjúsági korosztályon belül is jelentkeznek generációs törésvonalak.

Andorka (2006) szerint a fiatal korosztály meghatározása nem egyszerű feladat: ő a gyermekkor felső, egyben a fiatalkor alsó határának a 17-18. életévet tekintette, bár megjegyezte, hogy az iskolába járás meghosszabbodása, a kereső munkavállalás későbbi megkezdése, a családalapítás kitolódása, a szülőktől való függetlenedés elhúzódása azzal jár, hogy a felnőtt szerepek teljes vállalása későbbi életkorban következik be, ezért szociológiai alapművében a 30 év alattiakat tekintette fiatalnak.

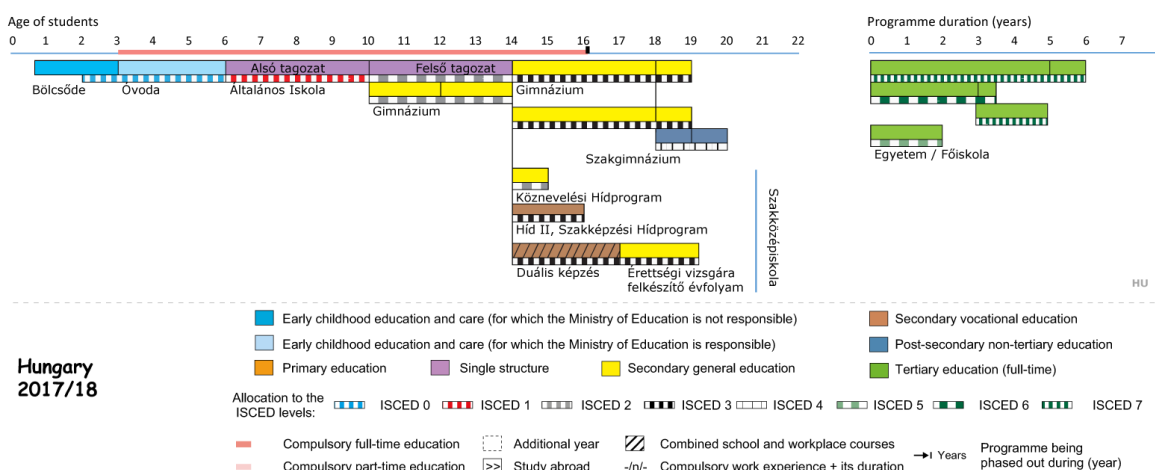
A népesedési folyamatokat leíró makrostatisztikákban az emberi életkorokat leggyakrabban biológiai alapon osztják fel, azonban az egyes szervezetek által használt különféle korcsoportok heterogén képet mutatnak. Az ENSZ leggyakrabban használt csoportosítása szerint a gyermekkor az egyén 14 éves koráig tart. Ezt követi a felnőttkor (15–59 éves korig), majd az öregkor (60 évesek és idősebbek). A statisztikákban a felnőttkort további két szakaszra bontják, 15 és 39 év között fiatalabb felnőttkorúakról, 40 és 59 év közöttiek esetében idősebb felnőttkorúakról beszélnek. Ezzel szemben az Európai Unió és az Európa Tanács az időskor alsó határát többnyire a 65. életévnél húzza meg, mivel a legfejlettebb országokban a hivatalos nyugdíjkorhatár jelenleg 65 év körül van. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) az idősödést 50 éves kortól számítja, majd az időskort is több szakaszra bontja (Kapitány, 2015).

Az egyes korokban és társadalmakban eltérő a közvélekedés arról, hogy meddig tart például a gyermekkor, vagy ki számít idősnak, az életkor megítélése szubjektív tényező, a véleményt nagyban meghatározza a megkérdezettek saját életkora is. Mutatja ezt a legutóbbi hazai, 15-29 éves korosztály körében¹⁷ zajlott nagymintás adatfelvétel (N=8000) is, amelyben a megkérdezettek szerint ma az mondható fiatalnak, aki tanul, illetve annak érzi magát, illetve szüleivel lakik. Minden harmadik válaszadó úgy gondolta, hogy a fiatalság további ismérve az, hogy egy fiatal nem dolgozik, szórakozni jár, nem rendelkezik önálló jövedelemmel, és nincs még gyereke. A válaszadók negyede úgy véli, az is jellemző egy fiatalra, hogy még nem házas és nincs saját lakása. A kutatásban részt vevők az életkornak nem tulajdonítottak nagy jelentőséget sem a fiatalság, sem a felnőtt lét meghatározása során, amely arra enged következtetni, hogy szerintük ezen állapot nem elsősorban életkor függvénye, hanem bizonyos életesemények bekövetkezése,

¹⁷ 2016-ban a 15–29 éves célcsoport létszáma 1.701.837 fő volt a legfrissebb (2011-es) népszámlálás továbbvezetett adatai alapján.

egyres dolgok feletti rendelkezés és egyfajta életérzés kérdése. Akik említették ismérven az életkort, szerintük átlagosan 25 éves korig fiatal valaki, és átlagosan 23 éves kortól tekinthető valaki felnőttnek (Új Nemzedék Központ, 2016).

Tekintve, hogy az elmúlt években kutatásaimat a középiskolás, illetve a felsőoktatásban – főként az első alapképzésben – tanuló korosztályok körében végeztem, így disszertáciomban a fiatal generációt nem a különböző generációelméletek, vagy nemzetközi szervezetek meghatározásai, hanem az ISCED rendszer¹⁸ alapján értelmezem. E módszertan szerint a hazai középfokú képzésbe történő tipikus belépési életkor a 14-15. életévre tehető, a főiskolai és egyetemi szintű első alapképzés megkezdése jellemzően a 18-20. életév környékén történik, majd a tanulás időtartamának függvényében egyénenként eltérő életkorban fejeződik be (11. ábra).

11. ábra: Az iskolarendszerű köznevelés és felsőoktatás szerkezete életkor, évfolyam és az oktatási programok nemzetközi besorolási (ISCED-2011) szintje szerint

Forrás: eacea.ec.europa.eu, 2017

Mivel a legmagasabb iskolai végzettséget a fiatalok többnyire a 20-as élet éveikben szerzik meg, így primer vizsgálatomban összességében a 14-25 éves korcsoporttal foglalkozom, ugyanakkor a szakirodalmi feldolgozás során ettől eltérő csoportbontásokat is használok. Nem hagyom továbbá figyelmen kívül a különböző generációs szemléletű kutatások megállapításait sem, hiszen osztom Pál és Töröcsik (2013) azon véleményét, amely szerint fontos megérteni a különféle generációk alapvető szükségleteit, értékeit és kohorszélményeit. A generációk szerinti szegmentáció, a szegmensek sajátosságainak ismerete meghatározó jelentőségű például az oktatás területén, a munkaerőpiaci viselkedés vagy akár a fogyasztói magatartás megértésében is.

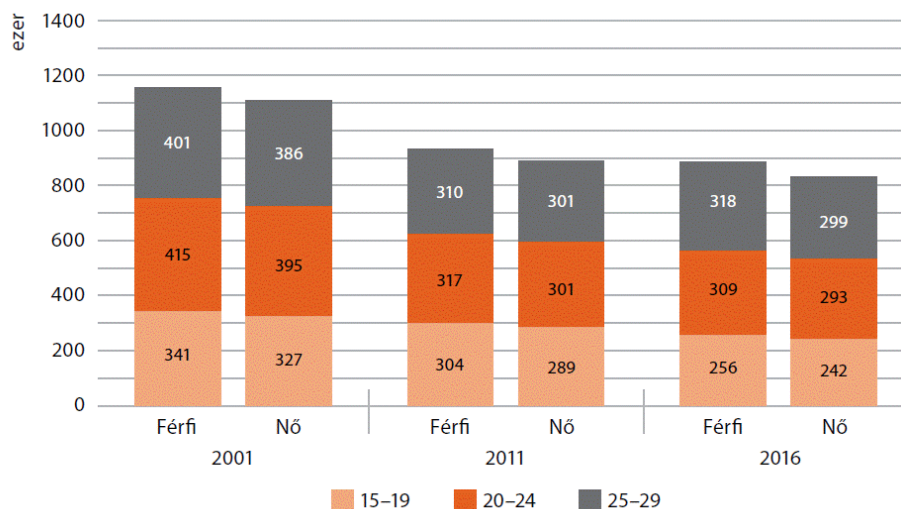
2.2.2. Demográfiai adatok

Magyarországon a 2001-es népszámlálás adatfelvétele során még 149 ezerrel több gyermekkorút írtak össze, mint időskorút. 2011-től azonban már a 65 éves és annál idősebbek voltak többen, számunk 399 ezerrel haladta meg a gyermekkorúak létszámát. Az elmúlt években a népesedési folyamatokban a nemek aránya korcsoportonként eltérő képet mutat. A 0–14 és a 15–39 éves korosztályban a férfiak vannak többségben, a 40–64 éves és a 65 éves és annál idősebbek között a nők létszáma nagyobb. Az elmúlt öt évben a 0–14 évesek között a nemek aránya nem változott, azonban a többi korcsoportban mérséklődött a nők hányada, férfítöbbség mutatkozott. Az 15 és 29 év közötti korosztály létszáma 1980 és 2016 között 2 millió 356 ezerről 1 millió 823 ezer főre, a teljes népességben belüli arányuk 22%-ról 19%-ra csökkent (KSH, 2017b).

A 15–29 éves korosztályon belül öt éves korcsoportokat vizsgálva az tapasztalható, hogy a 15–19 és a 25–29 évesek létszáma csoportonként közel 85 ezer fővel csökkent 2001 és 2016 között, míg

¹⁸ ISCED (International Standard Classification of Education): az oktatási programok nemzetközi besorolási rendszere

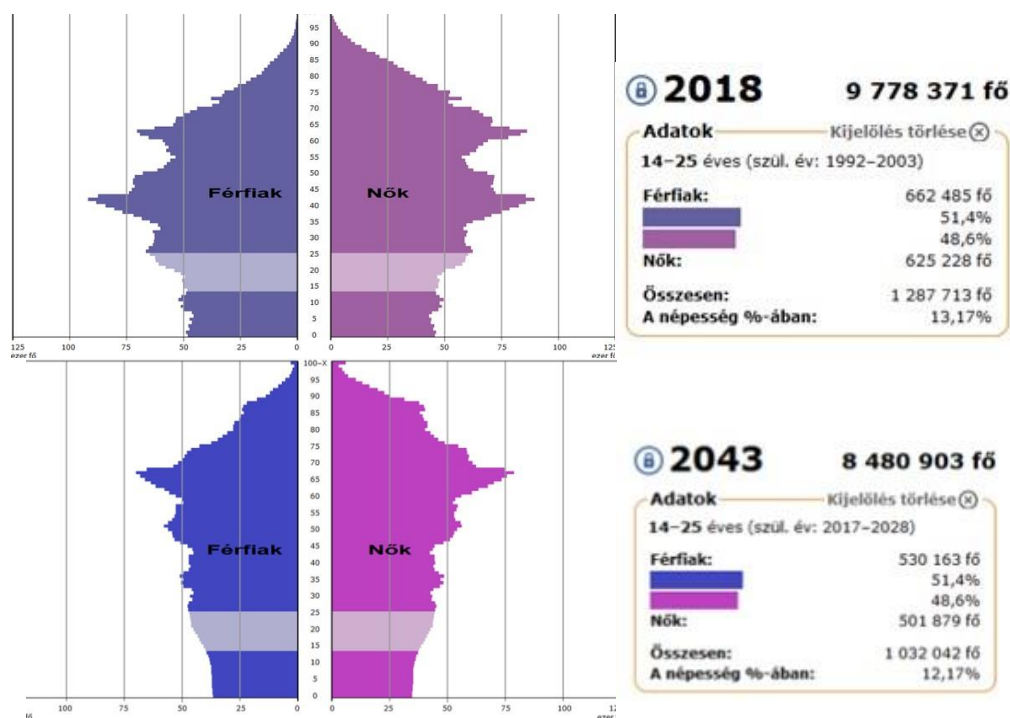
a köztes (20–24 éves) korosztályé 100 ezerrel lett kevesebb (12. ábra). Az egyes korcsoportokba 2001-ben és 2016-ban is valamivel több férfi tartozott, mivel a fiú újszülöttek aránya minden évben 51% körüli. A nemek közötti arány csak a negyvenes életévek közepén egyenlítődik ki (Makay-Domokos, 2018).

12. ábra: A 15-29 évesek száma korcsoportok és nemek szerint (2001, 2011, 2016)

Forrás: Makay-Domokos, 2018: 82

A KSH adatai szerint 2018. január 1-jén a jelen disszertációban vizsgált korosztály – az 1992 és 2003 között születettek – létszáma 1 millió 287 ezer fő volt. A népesség-előreszámítási adatok azt prognosztizálják, hogy 15 éven belül 190 ezer fővel, 25 év múlva 255 ezer fővel lesz kevesebb a 14-25 évesek társadalmi csoportja (13. ábra).

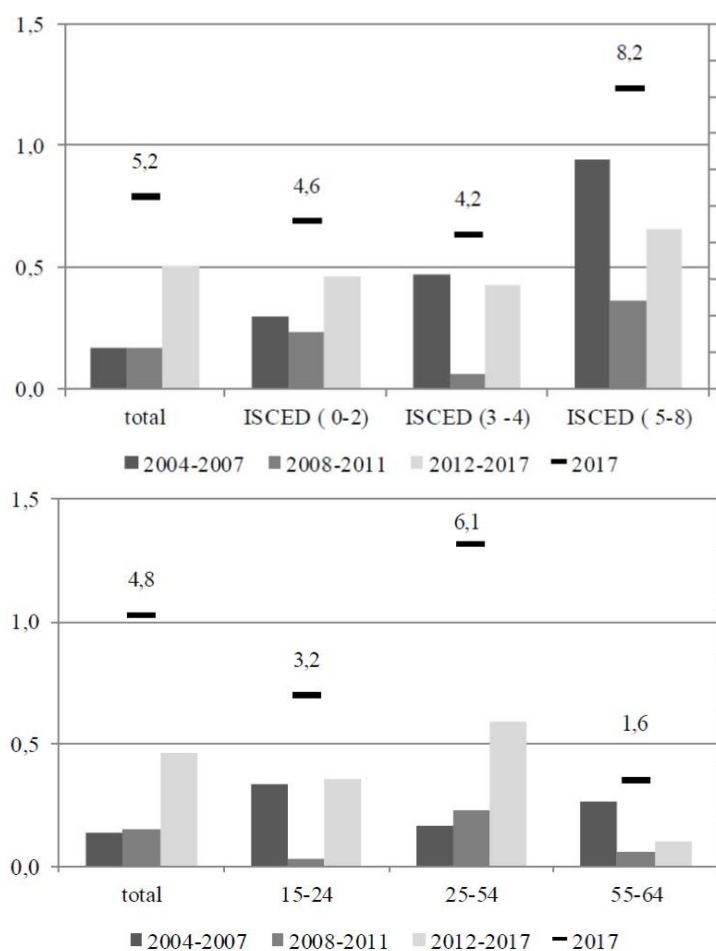
13. ábra: A 14-25 éves korcsoport létszáma a következő 25 évben

Forrás: KSH, 2018a, alapján saját szerkesztés

A népszámlálási adatok azt mutatják, hogy az elmúlt évtizedben a hazai népesség lakó- és tartózkodási helye átrendeződött, jellemzően az ország közepső, kisebb mértékben a dunántúli

területekre koncentrált. A fiatal korosztály esetében is kimutatható ez a változás, de mértéke valamivel kisebb, mint a teljes népességé. Az ország lakosságának 31%-a a fővárosban és Pest megyében él, a fiatalok esetében ez az arány 26%. Szintén az országos átlagnál kevesebb fiatal él a nyugati megyékben, ugyanakkor a 15-29 évesek aránya szignifikánsan magasabb az észak-magyarországi és az észak-alföldi régiókban. A megyeszékhelyeken és a megyei jogú városokban 367 ezer fiatal lakik, a fővárosban 260 ezren élnek, amely a korosztály 15%-a. Kisebb városokban 548 ezer, községekben és falvakban 541 ezer fiatal lakik (Makay-Domokos, 2018).

A legfontosabb társadalmi jelzőszámok alakulását vizsgáló Társadalmi Riport legújabb kötetében Hárs (2018) nemzetközi és hazai statisztikákat felhasználva, részletesen foglalkozott a külföldön történő munkavállalás, az elvándorlás problémájával. Tanulmányában külön kitért az országot elhagyók életkor és iskolai végzettség szerinti összetételére. Hazánkban az EU csatlakozást követően az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők elvándorlási aránya kisebb volt a régiós országokénál, és a fiatalok között is alacsony maradt a külföldre távozók száma. A diplomások aránya azonban 2004 után ugrásszerűen megnőtt, és ez a folyamat lassuló mértékben ugyan, de azóta is folyamatos. A mérsékelt kivándorló országnak számító Magyarország az egyetlen, ahonnan a felsőfokú végzettséggel rendelkezők elvándorlása a legmagasabb az EU-tagországok körében, 2017-ben arányuk meghaladta a 8%-ot. (14. ábra)

14. ábra: Magyarországi aktív korúak (20-64 éves) iskolai végzettség és a 15-64 éves népesség korcsoport szerinti átlagos elvándorlási arányának átlagos éves változása időszakonként (százalékpont) és aránya 2017-ben (%)

Forrás: Hárs, 2018: 102, 105

Horváth (2016) a H2020 MOVE¹⁹ uniós projekt keretében vizsgálta magyar fiatalok külföldi mobilitási attitűdjeit és annak hatásait. A kutatási eredmények azt bizonyították, hogy az életkor és a mobilitási hajlandóság között szignifikáns, de gyenge kapcsolat áll fenn. Minél fiatalabb volt a megkérdezett, annál inkább tervezte a külföldi tanulást, vagy munkavállalást: a legfiatalabbak legalább egy, de inkább fél évre mennének. Az 5 évnél hosszabb kintlélet, vagy a végleges letelepedést vállalók átlagéletkora 22 év volt. A 15-29 éves válaszadók 55%-a vélekedett úgy, hogy elhagyná Magyarországot. A megkérdezett lakóhelyét vizsgálva, a fővárosban élő fiatalok többsége nem tervezte a külföldre költözést, azonban a megyeszékhelyen élők 60%-a gondolkodott az elvándorlásban az adatfelvétel idején. A külföldi tanulást, munkavállalást legnagyobb számban a dél- és közép-dunántúli országrészben élő fiatalok fontolgatták, ugyanakkor a közép-magyarországi régió fiataljainak alacsonyabb a mobilitási hajlandóságuk. A tanulmány megállapításait összegezve elmondható, hogy a potenciális elvándorlók aránya igen magas a fiatal korosztály körében.

Fenti megállapításokat támasztja alá a hazánk lehetséges társadalmi-gazdaság jövőalternatíváit vizsgáló, középiskolásokra (N=1000) és felsőoktatásban tanulókra (N=500) kiterjedő adatfelvétel is (Bernshütz et al., 2016). A kutatás szerint az Y generáció tagjai szignifikánsan nagyobb esélyt adtak annak, hogy az elkövetkező években gyakran költöznek akár országok között is. A Z nemzedékhez tartozók pedig úgy vélték, hogy a külföldi továbbtanulásuknak 75% feletti, a külföldi munkavállalásuknak 57%-os a bekövetkezési esélye. A vizsgálat kiderítette azt is, hogy a nők nagyobb esélyt (77,1%) adtak annak, hogy más országban folytassák tanulmányaikat és ugyancsak ők voltak azok is, akik inkább (52,3%) vélték úgy, hogy külföldön szerzett munkatapasztalat nélkül néhány év múlva már nem lehet boldogulni a munkaerőpiacon. Az adatfelvétel idején 71 fiatal élt külföldön, azonban a megkérdezettek szándékait figyelembe véve ez a létszám tíz éven belül már 624 fő lesz, amely azt mutatja, hogy a külföldi tanulás és munkavállalás nagyon is reális opciónak tűnik a közép- és felsőoktatásban tanulók körében.

2.2.3. Oktatási helyzetkép

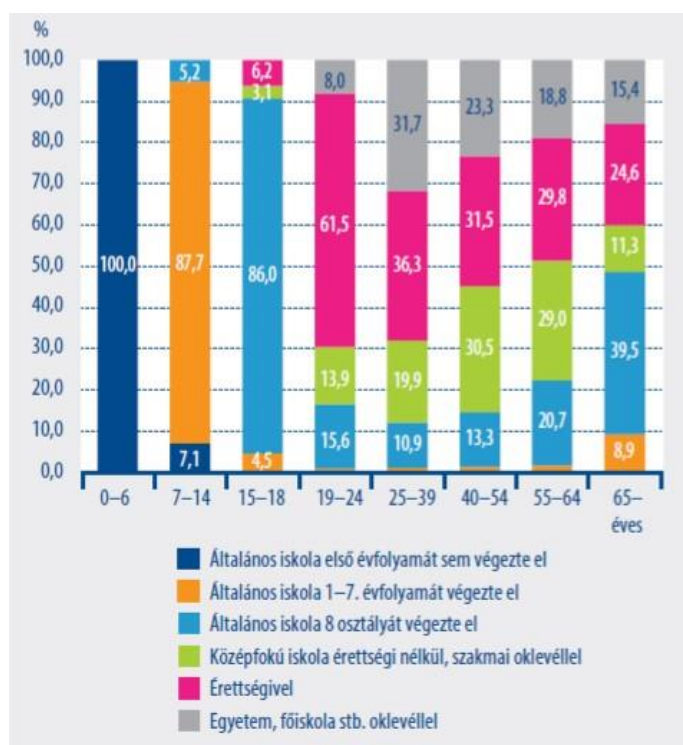
Az alfejezetben néhány oktatás-statisztikai adat bemutatásán túl, kitérek a fiatal generáció pályaválasztási aspirációit befolyásoló motívumokra, az oktatási intézményválasztás háttérében álló tényezőkre.

a) Statisztikai adatok

A legutóbbi mikrocenzus adatai alapján (KSH, 2017c) hazánkban 2 millió 217 ezer fő rendelkezett alapfokú vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel, amely azt jelenti, hogy a 15 éves és idősebb korosztály 27%-a legfeljebb csak általános iskolát végzett. A szakmunkás, vagy szakiskolai végzettséggel rendelkezők száma 2016-ban 750 ezer fő volt. Az érettségizettek száma az utóbbi évtizedekben folyamatosan emelkedett, a mikrocenzus időpontjában 2 millió 700 ezer főnek volt általános vagy szakmai érettségi bizonyítványa. A felsőfokú befejezett iskolai végzettségű népesség száma 1 millió 716 ezer fő volt 2016-ban.

A 2016-os mikrocenzus időpontjában a 20-24 éves korcsoport 62%-ának volt érettségi vizsgája, azonban 8%-uk már befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezett (15. ábra). A diplomások aránya a 25-39 évesek között volt a legmagasabb (32%). Az elmúlt évtizedekben a nők iskolai végzettsége a férfiakét meghaladó mértékben növekedett, ám ennek ellenére továbbra is nagyobb a nők aránya az alacsony iskolázottságú népesség körében. A 2016-ban zajlott adatfelvétel idején a nők 35%-ának, a férfiak 31%-ának volt az érettségi a legmagasabb végzettsége. A befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők több mint fele (56%-a) nő volt 2016-ban.

¹⁹ Megjegyzés: A Horizont 2020 az EU K+F+I politikáját 2014-2020 között meghatározó program. A MOVE projekt ennek keretében foglalkozik a fiatalok uniós belüli mobilitásával.

15. ábra: Legmagasabb befejezett iskolai végzettség korcsoportonként 2016-ban (%)

Forrás: KSH, 2017c: 8

A KSH legutóbbi tanévet prezentáló adataiból megtudhattuk (KSH, 2018j), hogy a köznevelés és a felsőoktatás különböző szintű nappali képzéseiben 1 millió 686 ezer gyermek és fiatal vett részt, amely az érintett (3-22 éves) korosztály 85,8%-a. Ez azt jelenti, hogy a 2017/2018-as nevelési-oktatási évet megközelítőleg 14 ezer fővel kevesebben kezdték meg mint 2016 szeptemberében. A csökkenés követi a hazai demográfiai folyamatok alakulását: a középfokú oktatásban részt vevők száma 1,5%-kal, a felsőfokú intézményekben továbbtanulók száma 1,6%-kal mérséklődött.

A 2017/2018-as tanévet nappali rendszerű középfokú oktatási intézményben 428 ezer fő kezdte: 1,7% szakiskolában, 17,3% szakközépiskolában, 43,1% gimnáziumban, 37,9% szaggimnáziumban tanult. A különböző iskolatípusokban tanulók nemek szerinti megoszlása hasonló a korábbi évekhez, csak az általános képzést nyújtó gimnáziumokban jelentkezik lánytöbbség (56,5%), szaggimnáziumokban (52,8%), szakközépiskolákban (64,0%), szakiskolákban és készségfejlesztő iskolákban (60,0%) a fiúk aránya nagyobb.

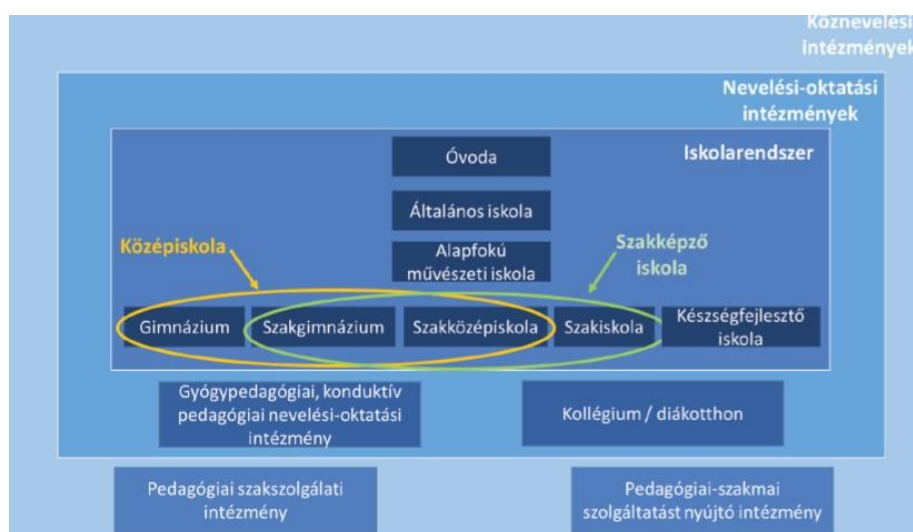
A 2017 szeptemberében induló felsőfokú alap- és mesterképzés nappali képzéseire összességében közel 75 ezer fő jelentkezett, amely 5,6%-kal kevesebb a megelőző tanévhez képest. A csökkenés mindkét szinten megfigyelhető volt, az alapképzés esetében 4,5%-kal, mesterképzésre 8,1%-kal kevesebben pályáztak. A létszámcsökkenés a felvettek számában is visszaköszön, 2017-ben alap- és mesterképzésre összesen 51,5 ezer fő nyert felvételt. A felvételizők leginkább a gazdasági (17,7%) és műszaki (15,4%) területeket preferálták, ezeket jelölték első helyen. A felvettek és az elsőhelyes jelentkezők aránya a természettudományi (82,3%), a társadalomtudományi (78,5%) és a műszaki tudomány (78,1%) képzési területeken volt a legmagasabb.

b) Intézményrendszer

Az oktatás-nevelés intézményrendszere elvileg három alapvető cél elérését szolgálja: a személyiség fejlődésének elősegítésén, a társadalom kulturális értékeinek fenntartásán túl lényeges funkció, hogy a munkaerőpiacra belépő nemzedékek számára alkalmazható, versenyképes és továbbfejlesztésre alkalmas ismereteket közvetítsen (Andorka, 2006). Ez utóbbi értelmében a diák tanulmányai során saját emberi (tudás)tőkéjébe investáló, aktív beruházóként – kvázi piaci megrendelőként – jelenik meg, ugyanakkor mégsem biztos, hogy a fiatalok felismerik hosszú távú

érdekeiket (Nyüsti, 2018). Nem érzékelik a jelenben megkapható ismeretek napi hasznosságát, terhesnek érzik azok elsajátítását, és az egyéb, oktatáson kívüli tevékenységek haszna értékrendjükben még jóval meghaladja a képzésből fakadó várható előnyöket. Az iskolai évek alatt elsajátított ismeretek alkalmazása, a sikerek csak késleltetve jelenteznek, hiszen a tanuló még nem munkaerőpiaci szereplő (Lőkös, 2009). A kormányzat az oktatáson keresztül investál az emberi tőkébe. Az állam fenntartó és beruházó szerepe azért is hangsúlyos, mert az nem csak az oktatásban részt vevőknek hoz hasznót, hanem annak egy része áttételesen a társadalom számára is érzékelhető, bár a keletkező hozamok mérése meglehetősen nehéz.

A hazai köznevelési intézményrendszer – mint közszolgáltató – a gyermekek (tanulók) hároméves korától akár 18-19 éves koráig biztosítja az oktató-nevelő munkát. Jelenleg tizenkét intézménytípus ismert (16. ábra), egy köznevelési intézmény több különböző típusú intézmény feladatait is elláthatja (Kisfaludy, 2018).

16. ábra: A hazai köznevelés intézményrendszere

Forrás: Kisfaludy, 2018: 37

Fontos azonban megjegyezni, hogy a középfokú iskolarendszert jelentős belső tagoltság jellemzi, ezért az egyes képzési típusokon belül képzési programok szerint is igen eltérőek a tanulók bekerülési esélyei. Míg a szakképzésbe jelentkezők esélyei közel százszázalékosak, addig a gimnáziumokba való bejutás a legnehezebb a diákok számára. A köznevelésben további eltéréseket generálhatnak a fenntartói és területi különbségek is. Az állami képzés kevésbé érzékeny a tanulói igényekre és a demográfiai folyamatokra, ugyanakkor a nem állami fenntartók a keresletre valamivel rugalmasabban reagálnak (Fehérvári-Híves, 2017).

A felsőoktatási intézmény az oktatás, a tudományos kutatás folytatására létesített szervezet. A felsőoktatási rendszer működtetése állami feladat, ugyanakkor a felsőoktatási intézmény működtetését a fenntartó végzi (2011. évi CCIV. tv.). A hazai felsőoktatási rendszer három egymásra épülő képzési ciklusból, alap-, mester- és doktori képzésből áll. A képzési rendszer – a kreditrendszer rugalmasságából adódóan – számos belépési, elágazási és továbblépési lehetőséget kínál a hallgatók számára. Az adott alap- vagy mesterszak képzési és kimeneti követelményei határozzák meg, hogy a képzés befejezése után milyen szakképzettséget lehet a későbbiekben szerezni.

c) Pályaorientáció, pályaválasztási aspirációk, intézményválasztás

Társadalomkutatók szerint az iskola- és szakmaválasztás meghatározó jelentőséggel bír, hiszen háttérben sajátos társadalmi folyamatok húzódnak (Forray-Kozma, 2011). Ennek jellegzetessége, hogy a mindenkor következő nemzedékek iskolázottságát, kulturális magatartását erőteljesen determinálja az előző korosztályok oktatási intézmény- és pályaválasztása.

A napjainkat jellemző instabil gazdasági és társadalmi környezet, a változékony munkaerőpiaci folyamatok egyre nehezebbé teszi az egyén alkalmazkodását, életútja nehezen tervezhető, a külső körülményekhez való gyors alkalmazkodás számára bizonytalanságot eredményez. Éppen ezért fontos feladat az egyén felkészítése, hogy lehetőségeit figyelembe véve, képes legyen a körülményeknek megfelelően reagálni, változni, saját tanulási útját és karrierjét menedzselni (Hegyi-Halmos, 2016).

A hazai közoktatási rendszerben a diákoknak jelenleg két alkalommal van lehetőségük arra, hogy jövőjük felől döntsenek: először 14-15 éves korukban, amikor középiskolát választanak, másodszor pedig jellemzően 18 évesen, amikor a felsőoktatásban történő továbbtanulásukról határoznak. Az intézményválasztás a fiatalok további életére nézve meghatározó jelentőségű, ezért is nehéz, sokszor feszültséggel teli kérdés a diákok számára a döntés (Lengyel-Török, 2012), bár a pedagógusok egy része szerint a továbbtanulási döntés csak egy egyszeri aktus, amely befolyásolja ugyan az egyéni életutat, de végérvényesen nem dönti el (Hegyi-Halmos, 2016).

Az 1960-as évektől kialakult hagyományt követve, hazánkban a pályaorientációra még ma is jellemzően az általános iskola, illetve a középiskola végén történő alkalmi, külső segítségnyújtásként tekintenek. Az elmúlt évtizedekben azonban a társadalmi-gazdasági körülmények gyökeresen megváltoztak. Ma már nélkülözhetetlen az önálló és folyamatos tájékozódás, a többszöri döntéshozatalra való képesség, a megalapozott és bővíthető pályaismeret, a munkaerőpiaci alapismeret. Borbély-Pecze és szerzőtársai (2013) arra is felhívják a figyelmet, hogy a megváltozott körülmények jelentősen átalakították az iskolák pályaorientációs feladatait. Az oktatási intézmények és a pedagógusok szakmai életutat támogató szerepe gyökeresen eltér a korábbiaktól. Ma már nem elegendő a diákok továbbtanulási döntéshozatalának egy alkalomra korlátozott segítése, sokkal inkább arra van szükség, hogy a pályaorientációt folyamatként kezeljék, és az egyes életkoroknak megfelelően alkalmazzák a különböző módszereket és eszközöket.

A pályaorientációs tevékenység hazai gyakorlatát vizsgálva az is kiderült, hogy a kapcsolódó feladatok a köznevelésben elsősorban az osztályfőnökökre hárulnak, akik túlnyomóan az osztályfőnöki órák keretében és szülői értekezleteken dolgozzák fel a témát. Sajnos az is gyakori, hogy a pályaorientációs tevékenység nem rendszeres, kizárólag ad-hoc módon történik, minőségét pedig nagyban meghatározza egy-egy pedagógus vagy az iskolai tantestület hozzáállása. Az oktatók legtöbb esetben szakmódszertani felkészítés híján, a számukra éppen aktuális elérhető információkra támaszkodhatnak, és így próbálják támogatni diákjaikat és azok szüleit a jövőbeni szakmai pályát illetően (Borbély-Pecze – Suhajda, 2015).

Középiskolai továbbtanulás

A magyar iskolarendszerben a fiatalok számára meghatározó a középfokú továbbtanulás, amelyet Liskó (1998) szerint döntően három tényező befolyásol. Egyik alapvető faktor az iskolakínálat, amely behatárolja, hogy az adott évfárból hány gyerek, milyen iskolatípusban tanulhat. Jelentősége van a pályaválasztási aspirációnak, vagyis az adott szakma és iskola kiválasztásának, amely kifejezi a gyerekek és szüleik aspirációit. Harmadrészt fontos a felvételi szelekció, amely során eldől, hogy kiket, melyik intézménybe és milyen szakmára vesznek fel. Ezek a tényezők természetesen nem függetlenek: az iskolakínálat hatással van a továbbtanulási döntésekre, a szelekció mértéke pedig attól függ, hogy az iskolakínálat, illetve a rendelkezésre álló továbbtanulási helyek mennyire vannak összhangban a kereslettel, vagyis a gyerekek és a szülők aspirációival. A publikáció arra is rámutatott, hogy a középiskolai pályaválasztásban döntő szerepet játszanak a szülői elhatározások, amelyeknek a gyerek felkészültsége és képessége korlátot szabhat. A szülők akkor cselekednek optimálisan, ha a döntéshozatal során tekintetbe veszik a gyerek érdeklődési körét is, és a döntést közösen hozzák meg, és nem csak a szülők elképzelései valósulnak meg.

Liskó kutatási eredményei arra is felhívták a figyelmet, hogy a 14 éves korban döntéshozatalra kényszerített fiatalok többségének még nincs kiforrott elképzelése jövőjéről, és érdeklődése sem kialakult. A pályaelképzelési bizonytalanság szignifikáns összefüggést mutatott a szülők iskolázottságával: leginkább a gimnáziumban tanulók engedhetik meg maguknak a ráérősebb döntést, és nem kényszerülnek korán szakmaválasztásra. Így áll elő az a helyzet, hogy minél jobb tanuló valaki az általános iskolában, annál kevésbé van rákényszerítve a korai pályaválasztási döntésre, és minél gyengébb eredményeket produkál, annál hamarabb várják el tőle a határozott pályaelképzelést és a felelőseteljes döntéshozatalt.

A hazai szociológiai kutatások azt mutatják, hogy a középfokú oktatásban megszerezhető tudás gazdasági konvertálhatósága nagymértékben függ az iskola típusától, továbbá azoktól a kulturális előnyöktől, amelyeket a családok közvetítenek gyermekeik számára. Egy, a hetedik osztályosok és harmadéves középiskolások körében zajlott kutatás (Szabó, 2003) számos aspektusból megerősítette, hogy az iskolatípus kiválasztásában megmutatkozik a tanulók családjának társadalmi státusa, szignifikáns kapcsolat fedezhető fel a szülők iskolai végzettsége és gyermekük iskolatípusa között. A családok iskolázáshoz való hozzájárulása, így a későbbi munkaerőpiaci pozícióik szempontjából a gimnazisták vannak a legelőnyösebb helyzetben, az ő szülei a legiskolázottabbak, a legelőnyösebb társadalmi státusúak. A kutatás adatai rávilágítottak arra is, hogy sajátos kapcsolat van a tanulmányi eredmény és a jövőbeni vágyak között. A maximum hármas tanulmányi átlaggal rendelkező diákok közül többen említettek materiális és társas kapcsolatokkal összefüggő értékeket. Ezzel szemben az elvontabb értékek (pl. egészség, boldogság) a legjobb átlaggal rendelkező diákok körében fordult elő nagyobb arányban. A foglalkozás választásánál minden vizsgált korcsoportban a létbiztonság volt a legfontosabb, a pályaválasztáshoz időben közelebb álló középiskolások számára e szempontok zöme felértékelődött.

Szabó vizsgálatában a különböző iskolatípusban tanuló diákok az iskola alapfunkcióival kapcsolatos vélekedésében jelentős különbségek mutatkoztak. A gimnazista fiatalok határozottan elutasították azt a felfogást, hogy az iskola szakmai képzést nyújtson, ezzel párhuzamosan ugyanakkor elvárták, hogy az intézmény fejlessze intellektuális készségeiket. A szakközépiskolák, szakmunkásképzők tanulói szerint az iskola fő feladata a szakmára való felkészítés, a szociális készségek fejlesztése, és nem az intellektuális készségek fejlesztése. A hazafiságra nevelés koncepciójával – jóllehet nem túl intenzíven -, de a gimnazisták azonosultak a leginkább.

Pályaválasztás előtt álló, hetedik osztályos tanulók országos reprezentatív mintáján (N=9071) továbbtanulás és szakmaválasztás iránti érdeklődését, valamint szülei pályairányítási szándékát vizsgálták 2018 tavaszán (MKIK GVI, 2018). A friss kutatás arról számol be, hogy a magyar diákok jelentős része (85%) az internetről tájékozódik a témában. A mintába került tanulók csaknem valamennyien (92%) foglalkoznak a középiskolai továbbtanulás kérdéseivel. A diákok zömmel (85%) szüleikkel való beszélgetés során tájékozódnak, ugyanakkor jelentős az osztályfőnöki órán való információszerezés (70%). Pályaorientációs rendezvényen 34%-uk, idősebb barátoktól 24%-uk szerzett információt. A legtöbb megkérdezett hetedik (36%) szeretne diplomát szerezni, azonban 23% inkább szakmát és érettségit szeretne, további 15%-uk szakképzettségre, 12%-uk szakgimnáziumi érettségire, 5%-uk technikai végzettségre vágyik. A tanulók mindössze 1%-a nem akar továbbtanulni az általános iskola befejezését követően. A sportolás, a számítógépes munka és a szakácsmesterség azok a jövőbeli foglalkozások, amelyek a legnépszerűbbek a diákok körében. Ezzel összecsengenek az Oktatási Hivatal (2015, 2016, 2017) utóbbi évekre vonatkozó beiskolázási statisztikái is, amelyek szerint a felvett tanulók száma alapján a tíz legkeresettebb szakképesítés közül a szakács áll a rangsor első helyén, és az újonnan felvett 9. évfolyamosok létszáma a szakgimnáziumok informatikai szakmacsoportjában kiemelkedő.

A munkával, hivatással kapcsolatos tervek szignifikáns eltéréseket mutatnak nemek, illetve az apa iskolai végzettsége szerint is (MKIK GVI, 2018). A szellemi foglalkozásokat jellemzően a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekei tartják vonzóknak, a tanulók többsége

olyan foglalkozásokra vágyik, amelyekhez apjukhoz hasonló szintű iskolai végzettség szükséges. A közép-magyarországi régióban az országos átlagnál magasabb a szellemi foglalkozást tervező hetedikesek aránya. A megszerzendő végzettséget illetően legtöbb diáknak azt tanácsolták a szülei, hogy inkább szerezzenek szakmát és érettségit (25%), hasonló arányban tanácsolták azt is, hogy diplomások legyenek (24%). A mintába kerültek 22%-ára a szülők rábízák a választást, 5%-uk pedig még nem beszélgetett szüleivel a továbbtanulásról.

Hátrányos helyzetű és leszakadó térségekben élő nyolcadikosok továbbtanulási szándékait vizsgálta nemrégiben Bogárdi (2018), aki értekezésében cáfolta azt a közfelfogást, amely szerint a depressziós térségek iskoláiban tanulók nem rendelkeznek jövőképpel. A kutató pozitív eredményként értékelte, hogy a zömében hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok a szülei iskolai végzettségét meghaladó végzettségre vágnak, és egyértelműen meg tudtak nevezni számukra vonzó, többnyire középfokú hivatásokat, szakmákat, bár az is igaz, hogy az elképzelések megvalósítását sajnálatos módon nagyban hátráltatja a támogató környezet és az ösztönző rendszer hiánya.

Felsőoktatási intézményválasztás

A nemzetközi szakirodalom az intézményválasztási folyamat leírására általában három modellt alkalmaz. A közgazdasági modell értelmében a döntés meghozatalakor az egyén saját hasznosságának maximalizálására és kockázatának minimalizálására törekszik, így csak akkor kötelezi el magát egy adott felsőoktatási intézmény mellett, ha a választásával nagyobb haszonhoz jut, mint ha más intézmény mellett voksolna, vagy ha olyan döntést hozna, hogy nem tanul tovább (Fehérvári-Híves, 2017). A modell – mint általában a modellek mindegyike – leegyszerűsíti a valóságot, hiszen feltételezi a diákok racionális döntését, és azt, hogy a döntés meghozatalakor minden információ birtokában voltak. A valóság azonban ettől eltérő, hiszen a fiatalok nem rendelkeznek átfogó ismerettel, és a döntésükre ható tényezők is folyton változnak (pl. új szakok). A szociológiai modellek az egyén családi (pl. szülők státusa), társadalmi, gazdasági háttérét veszik figyelembe és többnyire elutasítják, hogy a tanuló vagy családja racionálisan választ. A vegyes modellek ugyanakkor ötvözik a közgazdasági és szociológiai aspektusokat: feltételezik a diák racionális döntéshozatalát, és azt, hogy választását társadalmi szempontok is determinálják.

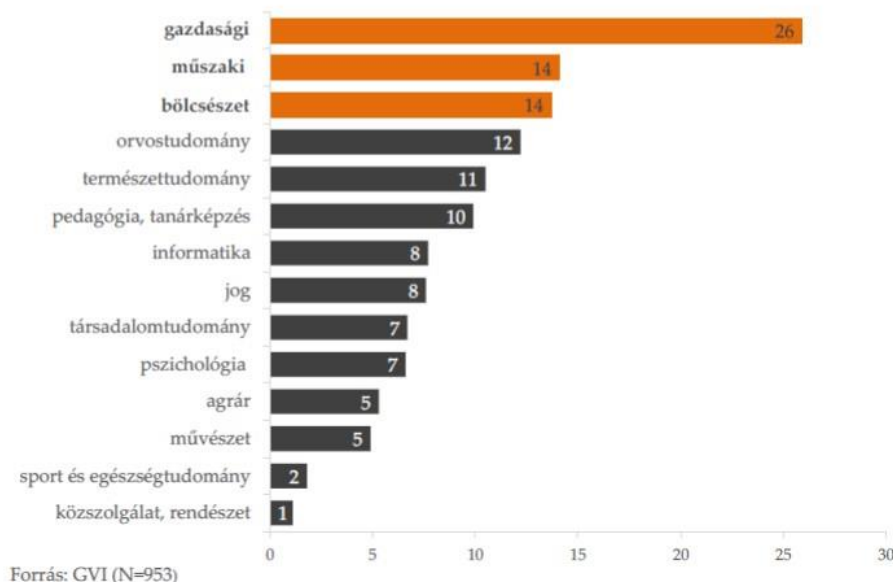
Rekettye és Hetesi (2009) ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a döntési motívumokban, a vevői értékítéletben, mindig két tényező – a ráció és az emóció – játszik szerepet. A tudatosság és az érzelem aránya azonban egyénenként eltérő mértékű és külön-külön nem is létezhet. A képzés-oktatás területe különösen jelentős emocionális tartalommal bír. Ezt a megállapítást támasztják alá Mang és társai (2009) is, akik szerint a felsőoktatásba készülő leendő hallgatók döntéseit sok esetben nem gazdasági, vagy minőségi szempontok vezérlik, a fiatalok sokkal inkább szubjektív megítélésükre hagyatkoznak. Az, hogy vajon jó döntést hozott-e valaki, természetesen majd csak később fog kiderülni, legtöbb esetben csak akkor, amikor már több-kevesebb sikerrel beilleszkedett a munka világába (Kozma, 2004).

Végzős középiskolások (N=466) továbbtanulási motivációival, intézményválasztásával foglalkozott Jancsák és Polgár (2010). A kutatás igen bonyolult motivációs rendszert tárt fel. A megkérdezett diákok fontosnak tartották a jövőbeli végzettségük munkaerőpiaci értékét, ugyanakkor jelentős számuk úgy vélekedett, hogy az egyetemen, főiskolán történő továbbtanulás egyben lehetőséget nyújt az ifjúsági életszakasz meghosszabbítására is. Mivel a középiskolások számára fontos volt a biztos bejutás, ezért többségük költségtérítéssel alapszakot is megjelölt a felvételi eljárásban, ám ez utóbbi elsősorban a szülők anyagi lehetőségein és elvárásain múlik. A középiskolások felsőoktatási intézményekkel kapcsolatos információinak jelentős része a felsőoktatás belső világából származott, a diákok jelentkezési sorrendjét – a média által közvetített képen túl – alapvetően meghatározták az intézmények falain belül dolgozóktól kapott információk. Jellemző, hogy a jelentkezési sorrend első helyén a bekerülési esélytől független „álomszak” állt, majd ezt a kevésbé vonzó, de több bejutási eséllyel kecsegtető szak követte. A sorrend végén leginkább olyan szak szerepelt, amelyre a felvételiző szinte „vakon” is jelentkezhet. Kuráth (2007)

ugyanakkor úgy véli, hogy amíg az első helyes jelentkezés a felvételiző fő választását tükrözi, addig a további jelentkezés az adott intézmény, kar vagy szak iránti társadalmi érdeklődés mértékét is mutatja.

Egy hazai egyetem nyílt napjaira látogató fiatalok (N=1484) körében 2009 és 2014 között végzett kutatássorozat szerint néhány év alatt átrendeződött a jelentkezők preferenciasorrendje: megnőtt a minőségi oktatás, a használható tudás, a végzést követő biztos elhelyezkedési esély iránti igény (Csuka-Banász, 2014). Az Educatio folyóirat hasábjain megjelent publikációjukban a kutatók kiemelték a család, a barátok, az ismerősök ajánlásának, tanácsainak intézményválasztásban betöltött szerepét, ez a kör ugyanis az anyagi szempontok mérlegelésén túl, az érzelmi motívumokra is jelentős hatást gyakorol. A tanulmány szerzői további kutatási irányként fogalmazták meg annak vizsgálatát, hogy a hallgatójelöltek preferenciáit miképp befolyásolják az oktatáspolitikai döntések. Elképzelhető ugyanis, hogy ezek az intézkedések akár hónapok leforgása alatt is változtatnak a diákok preferenciáin, de az is előfordulhat, hogy a leendő hallgató a számára kedvezőtlen döntés hatására elhalasztja a felvételit, vagy esetleg más alternatívát keres.

Az országos kompetenciaméréseken kiválóan teljesítő gimnáziumok diákjainak (N=714) továbbtanulási szándékát térképezték fel 2016-ban az Iparkamara Gazdasági- és Vállalkozáskutató Intézetének munkatársai (MKIK GVI, 2016b). A mintába került fiatalok többsége (91%) tervezte a továbbtanulást, mindössze 9% jelezte, hogy megelégszik az érettségivel. A továbbtanulási szándék és az apa munkaerőpiaci státusza ez esetben is statisztikailag igazolható összefüggést mutatott: legnagyobb (96%) arányban a szellemi foglalkozó apák gyerekei tervezték a továbbtanulást, őket a vállalkozó (92%) és vezető beosztású (92%) apák gyermekei követték. A végzős gimnazisták körében leginkább gazdasági (26%), műszaki (14%) és bölcsészeti (14%) képzések voltak népszerűek, ugyanakkor a közszolgálat-rendészet képzési terület a preferenciasorrend végére (1%) került (17. ábra). Az adatfelvétel idején a továbbtanulni szándékozók zömmel (98%) hazai, elsősorban budapesti intézményekbe (42%) adták be jelentkezésüket. A fővárosban található egyetemeket leginkább azok a fiatalok preferálták, akiknek családja kedvezőbb anyagi helyzetű, apja magasabb iskola végzettségű.

17. ábra: **Gimnazisták továbbtanulási szándékai tudományterületenként (%)**

Megjegyzés: a megkérdezettek több területet is megjelölhettek

Forrás: MKIK GVI, 2016b: 22

Vajon a felsőoktatásba vágyó fiatalok jól választanak-e szakot? – tette fel a kérdést nemrégiben a HVG egyik írása (HVG, 2018b). A nyilatkozó szakértő szerint a végzős középiskolások sajnos gyakran hajlamosak azt gondolni, hogy a szakválasztás a társkereső programok szisztémájához

hasonlóan működik, az alapadatokból algoritmusok határozzák meg ki a hozzájuk illő. Az egyik – tehetséges diákok mentorálásával foglalkozó – fővárosi intézményben azt tapasztalták, hogy jelentős különbségek vannak a hozzájuk jelentkező 15-16 évesek és a már végzős fiatalok karriertervei között. A képzés elején a diákok többnyire a stabil egzisztenciát ígérő szakmák (pl. jogi, orvosi, mérnöki), vagy általában piaci nyomás hatására a slágerszakok közül választanak. Az oktatási szakember szerint azonban nem elsősorban szakmát kellene választani, hanem megérlelt, érdeklődésen alapuló szakválasztásra volna szükség, az egyetemen szerzett képességeket pedig később sokfelé lehet majd kamatoztatni. A továbbtanulással kapcsolatos félelmeket nagyban csökkentené, ha a fiatalok olyan területet választanának, amelyet valóban élveznek és tehetségük is van hozzá, hiszen így sokkal több energiát fordítanának személyes fejlődésükre. Az újságcikkekben nyilatkozó egyetemi oktatók úgy látják, hogy a középiskolások pályaeorientációja több sebből vérzik, a felsőoktatásba jelentkező diákok sok esetben a legalapvetőbb információkkal sem rendelkeznek a kiválasztott szakkal kapcsolatban. Tovább nehezíti a helyzetet az is, hogy a középiskolák zöme a pályaeorientációt tanórán kívüli tevékenységként kezeli, és megelégszik azzal, hogy diákjait szakmaválasztó rendezvényekre vagy karriertanácsadásra viszi. Az oktatással foglalkozó szakemberek szerint azonban az orientációnak a tanulás szerves részét kellene képeznie.

2.2.4. *Fiatalok munkaerőpiaci pozíciója*

a) Foglalkoztatottság, munkanélküliség

A legfrissebb tükröstatistika szerint (KSH, 2018g) az idei év harmadik negyedében a foglalkoztatottak átlagos létszáma 4 millió 487 ezer fő volt, ez azt jelenti, hogy 36 ezer fővel dolgoztak többen, mint 2017 azonos periódusában. 2018 július-szeptemberi időszakában a fiatal, 15-24 éves korcsoportban az egy évvel ezelőtti sinthez mérten lényegében nem változott a foglalkoztatottak száma: a harmadik negyedében a korosztályban 304 ezer fő dolgozott, a foglalkoztatási ráta 29,7% volt. A korábbi időszakhoz képest lényegében nem változtak a korcsoport munkanélküliségi mutatói sem, a létszámuk 36 ezer fő, a munkanélküliségi rátájuk 10,7% volt. Országos szinten a munkanélküliek több mint egyötöde a 15-24 éves korosztályból került ki.

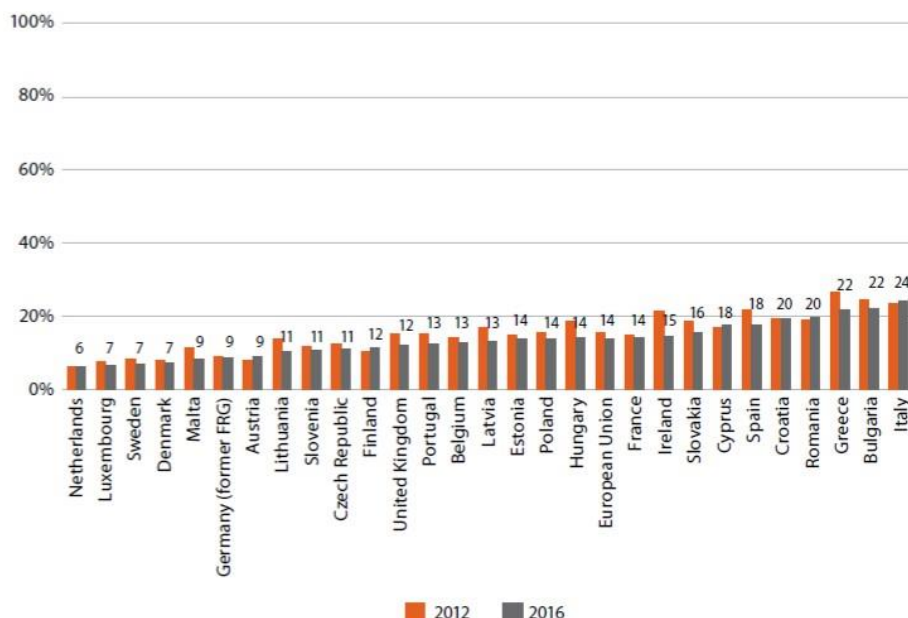
Az ifjúsági munkanélküliség nem csak hazánkban megfigyelhető jelenség, az uniós tagállamok többségében évek óta kirívóan magas a fiatal munkanélküliek aránya (eca.europa.eu, 2016). A 2008-as gazdasági válság óta a fiatalok elhelyezkedési esélyei jelentősen csökkentek, bár az elmúlt években javult ugyan a helyzet, azonban az Európai Számvevőszék jelentése szerint 2016-ban még mindig 4,2 millió 25 év alatti fiatal volt munka nélkül az uniós országokban.

A hosszú távú ifjúsági munkanélküliség – csakúgy, mint általában a munkanélküliség – hatásai szerteágazóak. Az ifjúsági munkanélküliség hatása továbbgyűrűzik, a társadalom számára súlyos gazdasági terhet, számszerűsíthető veszteséget jelent. Számolni kell továbbá a kedvezőtlen demográfiai hatásokkal is, hiszen a biztos egzisztencia hiányában a családalapítás és gyermekvállalás időben kitolódik, a fiatalok jelentős része – elsősorban a kedvezőbb jövedelmi lehetőségek reményében – más országokba vándorol (Urbánné-Udvari, 2016). Az anyagi nehézségeken túl az egyén szintjén megjelennek a negatív pszichés hatások is. A tartósan munka nélkül töltött időszak gyakori következménye a szorongás, a depresszió, a kimerültség, a magányosság, az egészségi állapot romlása. Tipikusan munkanélküli fiatalokat érintő probléma továbbá a bűnözés, a kábítószer-használat is (O' Higgins, 1997).

A fiatalok munkaerőpiaci helyzetének leírására gyakran alkalmazzák az un. NEET²⁰-rátát, amely pontosabban leírja a fiatal korosztály munkaerőpiaci pozícióját. A NEET kategóriába azok az inaktív fiatalok tartoznak, akik nem állnak munkavállalásra készen, nem keresnek aktívan munkát, és nem részesülnek oktatásban-képzésben sem. Az ENSZ Nemzetközi Munkaügyi Szervezetének

²⁰ Not in Education, Employment or Training, NEET

ifjúsági munkanélküliséget vizsgáló statisztikai adatai szerint a NEET-ráta az EU északi országaiban a legalacsonyabb, ugyanakkor a déli tagállamok évek óta magas NEET-mutatókkal küzdenek (ILO, 2016). Hazánkban a nem dolgozó és nem is tanuló fiatalok aránya 2016-ban 14% volt, amely 5 százalékponttal volt kevesebb a 2012-es adatokhoz képest. Ezzel Magyarország nemzetközi összehasonlításban a mezőny közepén – az EU átlagával megegyező helyen – található (18. ábra).

18. ábra: NEET-fiatalok aránya a 15-29 éves korosztály körében (%)

Forrás: Eurostat, idézi: Szanyi-Susánszky, 2018: 215

A Szanyi és Susánszky szerzőpáros (2018) jelen disszertációban már korábban is hivatkozott 2016-os nagymintás ifjúságkutatás adatai alapján elemezte a fiatal korcsoportok munkaerőpiaci pozícióját aszerint, hogy aktuálisan mely pályaszakaszban járnak. A vizsgálat alapján a fiatalok közel fele (48%) teljes állásban dolgozott, további 34% fő tevékenységként kizárólag tanulással foglalkozott. A NEET-kategóriába a válaszadók 6%-a, közel 500 fő tartozott. A vizsgált, 15-29 éves minta korcsoport szerinti bontását követően a kutatók árnyaltabb képet kaptak. A legfiatalabbak (15-19 évesek) 83%-a az adatfelvétel időpontjában kizárólag tanult, a 20-24 évesek többnyire (54%) teljes állású munkavállalók voltak. Ugyanakkor ebben a korcsoportban szignifikánsan felülreprezentált (8%) volt a NEET-fiatalok aránya. Az egyes karrierpályák alakulásában meghatározó az iskolai végzettség. Az alapfokú végzettségűek 68%-a csak tanult, 14% teljes állásban dolgozott. A csak általános iskolát végzettek, illetve a korai iskolaelhagyók körében az átlagnál magasabb (8%) a NEET-fiatalok aránya. A középiskolát végzettek 52%-a a megkérdezés időpontjában teljes állásban dolgozott, 32%-uk csak tanult. A diplomás fiatalok körében a teljes állású munkavállalók aránya 70% volt.

A kutatás adataiból azt is megtudhattuk, hogy a szakmai képzésben részt vevő fiatalok nagyobb része hamarabb válik aktív munkaerőpiaci szereplővé, míg az általános képzésben tanulók arányaiban többen jelentkeznek felsőoktatási intézményekbe. Az előbbiekhöz hasonlóan beszédes eredmény az is, hogy a karrierpályák településtípusonként is szignifikáns eltérést mutatnak. A fővárosban és a megyeszékhelyeken magasabb a teljes állásban dolgozók aránya, ezzel párhuzamosan a NEET-kategóriába tartozó fiatalok a kisebb városokban, községekben nagyobb számban élnek. A különbségek oka főként a korlátozottabb tanulási- és munkalehetőségben, illetve az alacsony iskolai végzettségű fiatalok magasabb létszámában keresendő.

b) Munkahelyválasztás: motivációk, elköteleződés

Az ifjúságszociológia a fiatalok életének egyik legmeghatározóbb eseményeként definiálja a tanulmányokat követő munkaerőpiacra történő átlépést, amely nem véletlen, hiszen szakmai és magánéleti hatásai egyaránt hosszú távra szólnak. A szakmai hatás közvetlen, a magánéletre gyakorolt pedig közvetett, hiszen a stabil munka teszi lehetővé az önálló egzisztencia kialakítását. Szakemberek a 20 és 24 év közötti időszakot jellemzően átmeneti, „útkeresési” időszaknak tekintik, a munkavállalás domináns tevékenységnek általában a húszas életek közepétől tekinthető (Szanyi-Susánszky, 2018).

Az utóbbi évek egyik kurrens kutatási témája az egyes generációk közötti, munkahelyeken előforduló viselkedés- és elvárásbeli különbségek feltérképezése. Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy a munkáltatók többnyire problémaként tekintenek a különböző korosztályok egységes módon történő kezelésére, a generációs különbségekből adódó konfliktusok növekvő kihívás elé állítják a szervezeteket (Glass, 2007).

Az Y generáció képviselői már lassan tíz éve munkaerőpiaci szereplők, így a szervezetek többsége már felhagyott az ellenállással, és inkább hajlik a korosztály megértésére (Meretei, 2017). Néhány éven belül a hazai munkavállalók mintegy 75%-át az Y tagjai alkotják, ezért nem túlzó az a megállapítás, hogy a munkaerőpiac valamennyi szegmensét gyökeresen átalakítják a mai 24-38 éves fiatalok. A korosztály tagjainak munkahelyválasztását teljesen más szempontok vezérlik, mint az idősebb munkavállalókét. Természetesen fontos számukra az anyagi juttatás, ugyanakkor sok esetben kíváncsiak a munkahelyi visszajelzésekre, és nem közömbös a munkahelyi csapat összetétele sem. Hajlandóak sokat dolgozni, de a munka és a magánélet egyensúlya prioritást élvez, szignifikánsan magasabb, mint idősebb kollégáiké (Cennamo-Gardner, 2008; idézi Meretei, 2017). A HVG által közölt kutatás szerint (HVG, 2018a) az Y tagjai a munkaadók szemében többnyire törtetőnek tűnnek, a vezetői utasításokat nehezen akceptálják, a feladatokba pedig igen rövid időn belül beleunnak, a magabiztosságuk pedig sok esetben csak álca, amely azonban a rutinos szakemberek számára azonnal feltűnik. Szakértők arra is figyelmeztetnek, hogy az Y-ok körében egyre csökken a munkahelyen tanúsított érzelmi intelligencia és a munkaadó iránti lojalitás. Ezen tulajdonságaikat ellensúlyozza ugyanakkor az a pozitív tendencia, hogy magabiztos idegen-nyelvtudással rendelkező, innovatív, új iránt fogékony munkavállalókkal állunk szemben.

A Munkaügyi Szemle legutóbbi számában Kópházi és szerzőtársai (2018) hazai és nemzetközi szakirodalmi adatok segítségével hívták fel a vállalatok figyelmét arra, hogy jövőbeni sikerük egyik záloga, hogy miként tudnak reagálni a generációs különbségek okozta kihívásokra. Véleményük szerint az Y és Z korosztályok eltérő elvárásaira és mentalitására csak a rugalmas szervezeti kultúra és a magas vezetői kompetenciákkal rendelkező menedzseri gárda adhat érdemi választ.

Napjainkban a Z generáció munkaerőpiaci jelenléte ugyan még elenyésző, azonban a korosztállyal összefüggő vizsgálatok már elkezdődtek. Munkahellyel, munkával kapcsolatos jellemzőiket elemezte Ferincz és Szabó (2012), akik a munkáltatók szempontjából kutatták a legújabb generáció hatását. A vállalati felsővezetőkkel készült mélyinterjúk során kiderült, hogy a Z fiatalok már biztos énképpel és hatalmas önbizalommal érkeznek a munka világába, ám a pályakezdők magabiztosságát a megkérdezett vezetők sok esetben szélsőségesen túlzónak tartották, olyan kifejezésekkel éltek, mint „hiányzik a szakmai alázat ebből a generációból”, vagy „meglehetősen elszállt magától”. A nagy önbizalom, laza munkafegyelemmel, kétes munkamorállal és nagy elvárásokkal is párosul: a munkáltatóktól a kreatív munkát, a magas fizetést és a gyors előrelépést várják. A kutatásból megtudhattuk azt is, hogy a korábban nem tapasztalt mértékű türelmetlenség az új nemzedéknél odáig is fajulhat, hogy a pályakezdő rövid időn belül elhagyja a szervezetet. A gyors karriervágy, az alacsony fokú elköteleződés a munkáltatók szempontjából kifejezetten rossz tendencia, és demotiváló az idősebb munkavállalók számára. A megkérdezett felsővezetők úgy fogalmaztak, hogy „ha 3-4 évig itt van valaki a cégnél, az már érték”. A Z nemzedékből hiányzik

az elkötelezettség, „Sokkal nehezebb kialakítani a céggel, a szakmával kapcsolatos lojalitást bennük!” A tapasztalatok alapján a válaszadók ugyanakkor azt is hozzátették, hogy a Z generációs pályakezdőknek van egy szűk rétege, akik hajlandók erőfeszítéseket tenni az eredmények érdekében.

A már többször hivatkozott magyar ifjúság kutatás 2016-os mintáján azt is megvizsgálták, hogy a fiatalok hogyan írják le az ideális munkahely jellemzőit, és milyen várakozásaik vannak jövőbeni karrierjükkel illetően. A 15-29 évesek döntő többsége (92%) szerint a legfontosabb tényező a jó fizetés – leginkább a nettó 238.795 forintos jövedelemmel lennének elégedettek -, ugyanakkor a kizárólag tanulással foglalkozó válaszadók a fizetés mellett fontosnak értékelték az érdekes munkát, a rugalmas munkaidőt, a kellemes társaságot (Szanyi-Susánszky, 2018). A vizsgált korcsoport szerint egy jó állás megszerzése jórészt a szaktudáson (84%), az előzetes szakmai gyakorlaton (84%) és a jó személyes kapcsolatokon (83%) múlik. A fiatalok összességében úgy ítélték meg, hogy a kérdőívben megadott tényezők közül legkevésbé a végzettséget adó oktatási intézmény hírneve számít, bár a válaszadók 55%-a fontos tényezőként azonosította (Új Nemzedék Központ, 2016).

Felsőoktatásban tanuló fiatal férfiak és nők munkaattitűdjeinek, elhelyezkedési esélyeik megítélésének, munkatapasztalatainak különbségét vizsgálta egy néhány évvel ezelőtti, igen érdekes eredményeket felvonultató kutatás (Fényes, 2010). A szerző megállapítása szerint a férfiak és nők munkájának jellege, a nemek közötti karriertervek jelentősen eltérnek, és ez befolyásolja munkaerőpiaci sikerességüket is. A munkaattitűdök különbségeinek következménye a munkahelyek nemek szerinti megosztottsága, a munkaerőpiacon megfigyelhető horizontális és vertikális szegregáció, nevezetesen a „férfidomináns” és „feminin” munkahelyek szétválása. A kutatási adatok tükrében az előzetes feltevések beigazolódtak: a lányok sokkal pesszimistábban nyilatkoztak elhelyezkedési esélyeikről, kevésbé bíztak sikeres karrierben, és hajlottak arra, hogy kényszerből szinte bármilyen munkát elvállaljanak. A nők inkább állami munkaadóknál vagy a nonprofit szférában képzelték el jövőjüket. A férfiakat ezzel szemben sokszor irreális várakozások jellemezték, nagyon fontos volt számukra a jó kereseti lehetőség és – főként a versenyszférában, multinacionális cégeknél végzett – teljesítményközpontú munka. A megkérdezett férfiak a nőknél valamivel jobban preferálták a rugalmas munkaidőt és a kevésbé megerőltető munkát.

2.2.5. *Információszerzés, médiahasználat*

Számos kutatás támasztja alá, hogy a fiatal korosztály egyéni nyelvezettel, kommunikációs stílussal rendelkezik, és sajátos kommunikációs eszközöket használ, ezért motiválásuk, a velük való párbeszéd csak abban az esetben járhat sikerrel, ha ezeket a jellemzőket megismerjük és ennek megfelelően közelítünk hozzájuk (Pál-Töröcsik, 2013).

Sokat hangoztatott kijelentés, hogy a mai fiatalok digitális bennszülöttként könnyebben boldogulnak a technika vívmányaival. A témával foglalkozó szakemberek úgy vélik, hogy az elmúlt években a fiatal generáció körében teljes egészében megtörtént az infokommunikációs eszközök használatára való átállás, amelynek következtében idejük túlnyomó részét az online térben töltik, és kapcsolataik is leginkább innen származnak. Az is igaz viszont, hogy a fiatalok közül sem mindenkinek van meg a szükséges tudása és készsége ahhoz, hogy az online és a közösségi médiumokat egyforma mértékben tudják használni és ugyanúgy tájékozódni az online térben (Herzog, 2016), ugyanis a felhasználói attitűdök és az értő használat korántsem annyira elterjedt a fiatalok körében, mint azt korábban hitték. Létezik ugyanis az ún. másodlagos digitális szakadék, ahol az egyik oldalon a passzív-befogadók, míg a másikon aktív-alakítók állnak (Tóth, 2018).

Az ELTE kutatócsoportja néhány évvel ezelőtt tette közzé az EU Kids Online nemzetközi kutatási projekt keretében készített tanulmányát, melyben magyar gyerekek (N=1000) internethasználati

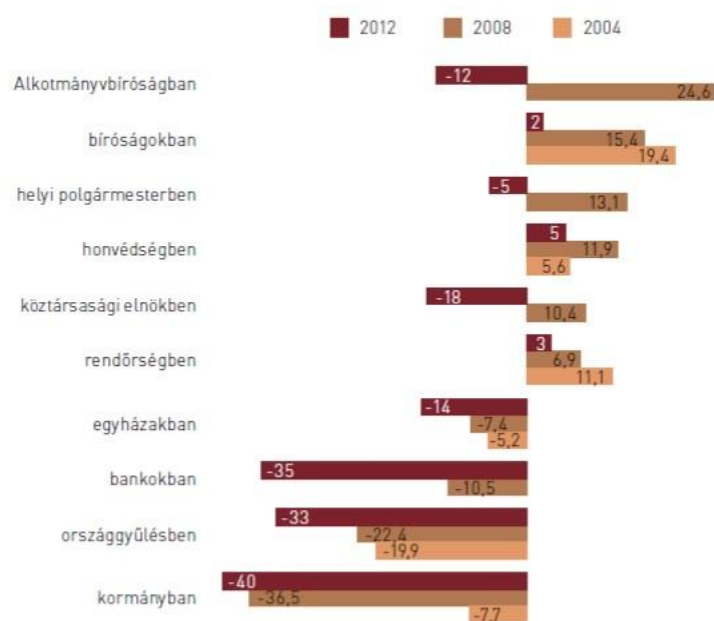
szokásait és az internet fiatal korosztályra gyakorolt hatásait vizsgálta (ithaka.hu, 2011). A kapott adatokból kiderült, hogy 9-16 év közötti gyerekek csaknem 60%-a napi szintű internethasználó (többnyire 15-16 évesek), további 35%-uk hetente egy-két alkalommal (jobbra 9-10 évesek) csatlakozik az internetre. Általánosságban kijelenthető, hogy a fiúk, az idősebbek, illetve a Budapesten élők a legintenzívebb internethasználók. A megkérdezett korosztályban a leggyakoribb online tevékenység a különböző videók nézése, a gyerekek 76%-a szokta ezt csinálni. Ettől nem sokkal marad el az internet iskolai feladatokhoz való használata (73%), illetve a különböző közösségi oldalak látogatása (72%). Ugyencsak népszerű tevékenység az azonnali üzenetküldés (61%), az online játék (60%), illetve az email küldés/fogadás (59%). A megkérdezés idején a gyerekek kétharmada – többnyire lányok és idősebbek - rendelkezett legalább egy közösségi oldalon saját profillal. A közösségi oldalak használata az alacsony státuszú háztartásokban, illetve a kistelepüléseken élők körében valamivel alacsonyabb arányú volt.

A Bernschütz-Pethes (2015) szerzőpáros on-line survey segítségével kutatta a hazai 14-21 éves korcsoport körében (N=1564) a médiaeszközök penetrációját, az okostelefon alkalmazását, a közösségi oldalak használatának gyakoriságát. Tanulmányukban rámutattak, hogy a vizsgált generáció erőteljesen támaszkodik a világhálón fellelhető információkra, sőt jellemzően onnan szocializálódik, választ példaképet vagy éppen barátokat. A fiatalok magabiztosan kezelik az újmédiás eszközöket, rengeteg időt töltenek a különböző közösségi oldalakon, általában chat-felületként használva azt. A kutatás azonban arra is rávilágított, hogy mások követése sok esetben szorongással és fájdalommal jár. A tanulmány szerzői a vizsgált mintán klaszterelemzést követően a nagy létszámú, átlagosan viselkedő halmaz mellett azonosítottak egy kis létszámú (7%), ám extrém csoportot, amelynek tagjai hype-ot indítanak, saját tartalmakat készítenek és ebből meg is tudnak élni, vagy legalábbis magasabb zsebpénzből tudnak gazdálkodni.

A 2016-os ifjúságkutatás (Új Nemzedék Központ, 2016) adatfelvétele szerint a fiatalok körében az internet első számú médiummá lépett elő, a Facebook közösségi oldal elsőprő népszerűségnek örvend, és a 15-29 éves korcsoport túlnyomó többségének van okostelefonja. A fiatalok jelentős részének (85%) otthonában van számítógép, bár a legfrissebb adatok azt is mutatják, hogy amíg 2008-ig az internetezés legfőbb eszköze a számítógép volt, ma már ez a tevékenység más eszközökre, leginkább okostelefonokra terelődött. A mintába kerültek számára az okostelefon, az internet-hozzáférés a közösségi oldalak kiemelt fontossággal bírnak, és jelentős szeletet hasítanak ki a fiatalok idejéből. A megkérdezett 15-29 évesek 54%-a, egy napnál tovább nem tudná nélkülözni az okostelefonját, az internetet (51%) és 44% az általa leggyakrabban használt közösségi oldalt.

2.2.6. *A Magyar Honvédség megítélése, a katonai pálya presztízse*

A korábbi években zajlott hazai nagymintás ifjúságkutatások eredményei azt jelezték, hogy a fiatal korosztály közintézményekbe vetett bizalma meglehetősen alacsony. A bizalmi szint változása jól nyomonkövethető a 2012-es adatfelvétel (N=5600) eredményeit publikáló kötetből (Oross, 2012), amelyben a szerzők három év adatait vetették össze. A tanulmányban közöltek szerint a fiatalok körében 2012-ben a Magyar Honvédség a bizalmi skála negyedik szintjén állt, jóllehet abban az évben drasztikus csökkenés következett be a 2008-as szinthez képest. (19. ábra)

19. ábra: Intézményi bizalom alakulása (2004, 2008, 2012)

Forrás: Oross, 2012: 294

A legutóbbi, 2016-os adatfelvétel során (N=2000) kapott eredményekből kirajzolódik, hogy a közintézmények jelentős – főként a közvetlenül a politikához kötődő – részével szemben továbbra is erőteljes a bizalmatlanság, azonban az általános bizalom egyre nagyobb, minél közelebb kerülünk a megkérdezettek mikrokörnyezetéhez. A 2016-os lekérdezés során a Magyar Honvédség a megadott 18 item közül a hatodik helyre került a bizalmi listán. Összességében a magyar fiatalok valamivel több mint kétharmada (68%) – 22% teljes mértékben, további 46% inkább igen – megbízott a szervezetben, ugyanakkor 22%-uk nemleges választ adott, 10% pedig nem válaszolt a feltett kérdésre (Új Nemzedék Központ, 2016).

A 2017-ben készült Jó Állam Véleményfelmérésben (Demeter-Petényi, 2017) publikált adatok között megtalálhatjuk a lakosság honvédelemmel, Magyar Honvédséggel összefüggő vélekedését is. A válaszadók (N=2500) a honvédséggel való elégedettségüket 0-tól 10-ig terjedő skálán fejezhették ki. A megkérdezett 18-29 éves korosztály átlagos elégedettségi indexe 6,96 volt, amely magasabb volt 40-49 éves korcsoport (6,19) értékelésénél. A kutatás almintájától (N=1250) származó eredmények is arról tanúskodnak, hogy a megkérdezett életkora szignifikánsan befolyásolja a feltett kérdésekre adott válaszokat. Például a sorkatonaság visszaállítását a 18-29 éves korosztály 56,5%-a támogatta, ugyanakkor a 70 éves vagy annál idősebbek esetében ez az arány 81,6% volt. Az életkor csökkenésével a mintába kerültek ugyancsak eltérő módon értékelték azt a gondolatot, hogy a Magyar Honvédségnek jobban be kellene kapcsolódnia a fiatal korosztály hazafias és honvédelmi nevelésébe. Ezt a felvetést a legidősebbek 85%-a, a legfiatalabbaknak csak 62,7%-a támogatta.

Varga szerint (2011b) a Magyar Honvédség humánerőforrás fejlesztésében és megtartásában az egyik legnagyobb kihívást az jelenti, hogy a szervezet a magyar katona imázsát olyannak teremtsen meg, amely követendő példaként szolgál a mai fiatalok számára. A katonai szolgálat iránti vonzódást azonban jelentős mértékben hátráltathatja a társadalom biztonságérzetének javulása, a katonai pálya hagyományos előnyeinek hanyatlása vagy a civil életben rendelkezésre álló kiváló tanulási lehetőségek (Krizbai, 1997).

A felsőoktatási tanulmányok iránt érdeklődő fiatalok (N=822) értékválasztásának sajátosságait és az érdeklődési irányuk kapcsolatát több éven keresztül folytatott kérdőíves adatfelvétel során vizsgálta Kiss (2015). A 2008 és 2013 közötti kutatássorozat a Super-féle értékvizsgálaton és a Holland-féle érdeklődésvizsgálaton alapult. A mintába került fiatalok átlagéletkora 18,9 év volt. Az eredmények azt mutatták, hogy az esztétikum, az irányítás, a munkakörnyezet, a presztízs, az

anyagiak, az altruizmus, a függetlenség és az önérvényesítés mentén jelentek meg szignifikánsan eltérő profilok az egyes képzési területek között. A nemzetvédelmi és katonai képzési területek esetében meghatározóak voltak az anyagiak, az irányítás, az altruizmus preferenciája, a presztízs iránti igény, ugyanakkor az esztétikum, a munkakörnyezet fontossága a legkevésbé vonzó értékek közé tartoztak a katonai felsőoktatásba készülők leendő hallgatók számára.

A honvédelmi tárca a 15-35 éves korosztály reprezentatív mintáján (N=3000) vizsgálta a Magyar Honvédség, a hivatásos katonai szolgálat megítélését (Szonda Ipsos, 2009). A tíz évvel ezelőtti személyes megkérdezés eredményei a következőkben összegezhetők. A megkérdezettek a Magyar Honvédséget kifejezetten fontos nemzeti intézménynek tartották: 38% szerint nagyon jelentős, további 47%-uk szerint inkább fontos a magyar haderő. A Honvédséggel szembeni bizalmi index – száz-as értékelőskálán – átlagosan 63 pont volt. A mintába kerültek fontosnak és értékesnek tartották a katonai hivatást, és úgy látták, hogy a társadalom ezt anyagilag relatíve jól elismeri. Sőt, 15 más foglalkozással összevetve úgy tűnt, hogy összességében a társadalmi megbecsültségnél némileg nagyobb mértékű anyagi megbecsülésben részesülnek a katonai hivatást betöltők. Más fegyveres, a lakosság biztonságát védő foglalkozással összevetve árnyaltabb lett a kép. A társadalmi hasznosság szempontjából csak a rendőrök előzték meg a katonákat, míg anyagi elismertségük alapján a hétből csak a negyedik helyre kerültek a rangsorban. A fiatalok szerint a katonai pálya jellemzően nagy felelősséggel járó, férfias hivatás, mely nagy fizikai teljesítőképességet igényel. A 15-35 éves fiatalok fejében a katonai hivatással összekapcsolódtak a férfiasság (férfias hivatás, fizikai teljesítőképesség), a fegyelem (csapatpszellelem, fokozott alkalmazkodás, nagy felelősség) és a rend (szabályozott munkavégzés) foglalmak.

2.3. A Magyar Honvédség munkaerőpiaci kereslete

A védelmi célú társadalomtudományi vizsgálatok nemzetközi szinten is kiemelten foglalkoznak a humánerőforrás-gazdálkodás, a követelményeknek megfelelő személyi állomány biztosításának kérdéseivel. Az önkéntes haderő létrejöttével hazánkban is kurrens téma a humán területet érintő kutatás, a kapcsolódó publikációk tárháza igen gazdag. A kutatások az utóbbi években egyre inkább a katonai pálya közszolgálati hivatásrendként való megfogalmazására, a munkaerőpiaci elfogadottságára fókuszálnak, miközben a honvédelem és a társadalom közötti távolság érezhetően növekszik. Éppen ezért elengedhetetlen, hogy a Magyar Honvédség minél előbb megnyugató válaszokat szolgáltasson a katonai hivatás és szolgálat hosszú távú attraktivitásával (Boda et al, 2016).

2.3.1. *A Magyar Honvédség személyi állománya*

A haderő képességeit alapvetően meghatározzák a biztonsági környezetből fakadó kihívások, a haderő várható alkalmazásának jellemzői, valamint a rendelkezésre álló anyagi- és humán erőforrás. A haderő alkalmazhatóságát döntően befolyásolja a feladatára felkészített, megfelelő fizikai és pszichikai állóképességgel rendelkező katona személyes áldozatvállalása. A Magyar Honvédség humánerőforrás-gazdálkodásának alapja a feladatok ellátásához ténylegesen szükséges státuszok meghatározása (Jobbágy et al., 2018).

A személyi állomány a tényleges szolgálatot ellátó hivatásos és szerződéses katonákból, önkéntes tartalékosokból, kormánytisztviselőkből és közalkalmazottakból²¹ áll. Az engedélyezett létszám meghatározása állománycsoportok szerinti bontásban történik oly módon, hogy az biztosítsa a

²¹ Megjegyzés: Egy nemrégiben keletkezett jogszabály (2018. évi CXIV. tv.) 2019. január 1-jétől új jogállást vezetett be: a civil munkavállalók a jövőben honvédelmi alkalmazottak lesznek. Az új státusz illetményemeléssel jár, amelyet az érintettek több lépcsőben kapnak meg. Körükben bevezetik a honvédelmi illetménykiegészítést, cserébe azonban elméleti honvédelmi képzésen kell résztvenniük.

Magyar Honvédség alaprendeltetés szerinti feladatainak maradéktalan ellátását (2. táblázat). A hatályos jogszabály értelmében az elmúlt év végén a honvédség szervezeteinél rendszeresíthető beosztások felső határa 37.650-re emelkedett.

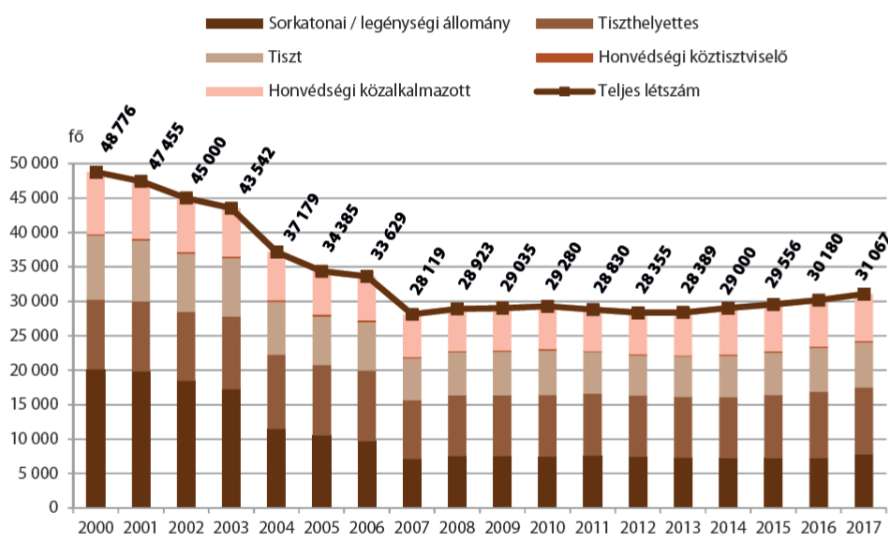
2. táblázat: A Magyar Honvédség részletes bontású létszáma

Állománycsoportok	Engedélyezett létszámkeret (státuszok száma)	A létszám összlétszámhoz viszonyított maximális aránya
Tiszt	6.600	
Altiszt	10.200	legfeljebb az összlétszám 29%-a
Legénységi állomány	13.200	legfeljebb az összlétszám 36%-a
Honvéd tisztjelölt állomány	800	–
Honvéd altiszt-jelölt állomány	250	–
Kormánytisztviselők, közalkalmazott és munkavállaló állomány	6.600	legfeljebb az összlétszám 18%-a
Összesen legfeljebb		37.650

Megjegyzés: A létszám nem tartalmazza a legfeljebb 20.000 fő önkéntes tartalékos, valamint a MH rendelkezési állománya és a MH központi egészségügyi szervezetében a lakossági ellátást biztosító státuszok számát.

Forrás: 25/2018.(X. 31.) OGY. hat.

A rendszeresített létszám azonban nem jelenti a státuszok teljes feltöltöttségét. A Magyar Honvédség létszáma, azon belül az aktív katonák aránya – az ország lakosságának számát figyelembe véve – megfelel a régiós átlagnak, 2007 óta viszonylag azonos szinten stabilizálódva enyhe emelkedést mutat (20. ábra). A szaktárca a legutóbb rögzített létszámkeret folyamatos feltöltését 2026-ig tervezi (parlament.hu, 2019).

20. ábra: A Magyar Honvédség létszáma (2000-2017)

Forrás: KSH, idézi: Kaiser, 2018: 15

A területi elven szerveződő tartalékos rendszer kiépítése folyamatos. Az önkéntes tartalékos katonák jelenlegi mintegy 8000 fős létszámát a következő tíz évben 20 ezer főre kívánják növelni (honvedelem.hu, 2019).

2.3.2. Célcsoportok

A Magyar Honvédség személyi állományának megszerzését és utánpótlását katonai toborzás útján biztosítja. A toborzás fő feladata egyrészt az iskolarendszerű katonai képzés beiskolázási igényeinek, másrészt a hivatásos, a szerződéses, továbbá az önkéntes tartalékos állomány

utánpótlásának biztosítása mennyiségi és minőségi jellemzők figyelembevételével. A belső és külső toborzási feladatok ellátására a Magyar Honvédség – számos szervezeti egységének bevonásával – katonai toborzó rendszert működtet. A katonai toborzás fő célcsoportjait legutóbb egy 2017-ben keletkezett HM utasítás²² rögzítette (3. táblázat).

3. táblázat: A toborzás fő célcsoportjai

	polgári végzettséget igénylő tiszti beosztások	honvéd tisztjelöltek	polgári végzettséget igénylő altiszti beosztások	honvéd altisztjelöltek	szerződéses légénységi állomány	önkéntes tartalékos katonai beosztások
felsőoktatási intézmények hallgatói* (alap-, mester-, osztatlan)	X					X
Kratochvíl Károly Honvéd Középiskola és Kollégium		X		X		X***
középfokú képzést folytató intézmények tanulói		X		X		X***
középfokú szakképzést folytató köznevelési intézmények tanulói*			X			X***
belső toborzás****	X	X	X	X	X	X**
rendvédelmi szervek hivatásos állománya	X		X			X**
felsőfokú végzettséggel rendelkező magyar állampolgárok	X					X
középfokú végzettséggel rendelkező magyar állampolgárok			X			X
legalább alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező magyar állampolgárok					X***	X***
önkéntes tartalékos szolgálatot vállaló magyar állampolgárok						X***
önkéntes honvédelmi előképzettséggel rendelkező magyar állampolgárok						X***

Megjegyzés: * hiányszakmák esetén ösztöndíjszerződés lehetőségével

** a szervezetekből korábban kivált, vagy kiválni készülő

*** 18. életévüket betöltött személyek

**** belső toborzásban érintett: szerződésük lejártá előtt álló tiszti állomány; állomány-csoport váltás előtt állók; ÖT tiszti, altiszti és légénységi állomány; honvédelmi szervezetek kormánytisztviselői, közalkalmazottai, munkavállalói

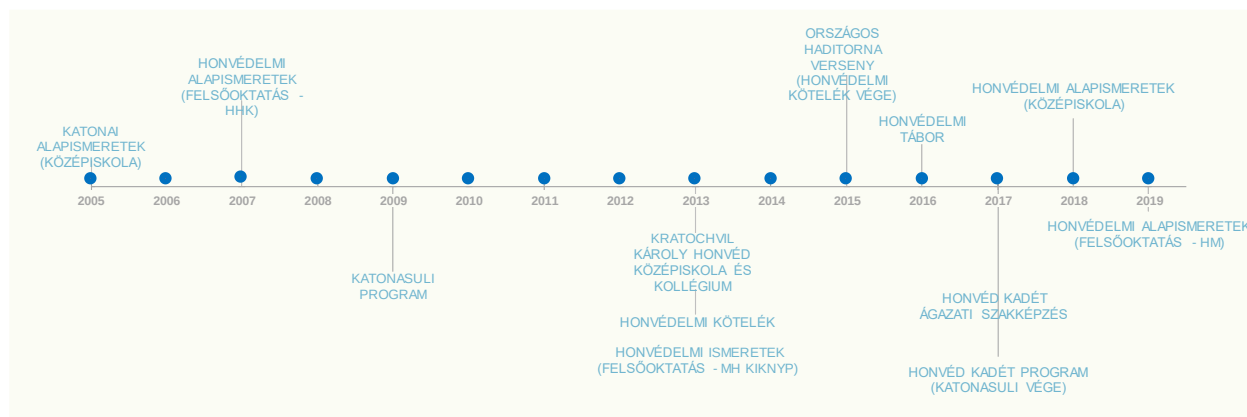
Forrás: 64/2017. (XI. 30.) HM utasítás alapján saját szerkesztés

A Magyar Honvédség hosszú távú utánpótlási létszámszükséglet biztosítására főként a fiatal korosztályt célozza. A munkaerőpiaci és toborzási szempontból nehezen feltölthető, speciális polgári végzettséghez kötött beosztások (hiányszakmák) meghatározása évi rendszerességgel történik, és szakutastások keretében rögzítik.

²² Megjegyzés: A katonai toborzás célcsoportjainak meghatározására 2017-et megelőzően legutóbb 2009-ben került sor, amikor is azt a toborzás hosszú távú irányelveiről szóló HM utasításban rögzítették [66/2009. (VIII. 7.) HM ut.].

2.4. A Magyar Honvédség termék- és szolgáltatásportfóliója

Jelen alfejezetben rendszereztem a fiatal generáció honvédelmi ismereteinek bővítését, a katonai hivatás és szolgálat értékrendszerének népszerűsítését célzó eszközöket. Terjedelmi korlátok miatt csak a főbb termékekre és szolgáltatásokra koncentráltam (21. ábra).

21. ábra: A Magyar Honvédség termék- és szolgáltatásportfóliója

Forrás: saját szerkesztés

A fiatalok honvédelmi edukációját az utóbbi években számos eszköz támogatta és támogatja napjainkban is. Ezek főbb megjelenési formái lehetnek:

- a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség:
 - apparátusa által kidolgozott önálló „termékek/szolgáltatások” (pl. *Katonai alapismeretek* tantárgy, KatonaSuli Program, Honvéd Kadét Program, Országos Haditorna Verseny, Honvédelmi Tábor, MH ösztöndíjas rendszer stb.)
 - éves kommunikációs tervében rögzített – alakulati szinten vagy más szervezetek által bonyolított rendezvényeken való megjelenés toborzási/PR funkcióval (pl. laktanyai nyílt napok, táboroztatás, önkormányzati rendezvények, állásbörzék, pályaaorientációs rendezvények stb.)
- a honvédelem ügyét támogató civil szervezetek programjai
 - amelyek többnyire a szaktárca által biztosított pályázati források és/vagy a Honvédelmi Minisztériummal (vagy katonai szervezetekkel) kötött együttműködési megállapodások keretében bonyolítanak különböző ifjúsági programokat (pl. táboroztatás, tanulmányi vetélkedők, sportversenyek, ismeretterjesztő előadások, hagyományőrzés stb.).
- a szaktárcától független (civil) szervezetek kezdeményezései, amelyekre a HM-MH-nak alig, vagy egyáltalán nincs ráhatása.

a) Előzmények

A honvédelmi tárca kommunikációjában az általános társadalmi támogatottság növelése mellett évek óta hangsúlyos szerep jut a fiatal generáció megszólításának. Az erre való törekvés nem az önkéntes haderő megalakulásával kezdődött, de intenzitása és térteljesítése akkortól erősödött. A Magyar Honvédség már az ezredfordulót megelőzően is arra törekedett, hogy a felnövekvő generációt a megalapozott pályaválasztást elősegítő ismeretekhez juttassa, kvázi új kaput nyisson a Magyar Honvédség felé. A tárca kommunikációjában újfajta eszközök jelentek meg, amelyben

központi szerepet kaptak a fiatalokat aktív szabadidős tevékenység eltöltésére ösztönző, illetve a nemzeti hagyományok ápolására és továbbadására hivatott rendezvények (Stummer, 2011).

Fenti szándékok mutatkoztak meg az *1848/49-es szabadságharc 150. évfordulójának megemlékezése* kapcsán, amikor is – tárcaközi együttműködésben - több ifjúsági szervezet összefogása valósult meg. Ugyancsak hasonló törekvés volt a „*Szondi apródjai*” országos felmenő rendszerű ifjúsági sportvetélkedő elindítása, illetve a 2002-ben – újabb tárcaközi összefogással - megvalósuló, általános- és középiskolás diákoknak szóló „*Ép testben ép lélekkel a honvédő ifjakért*” program is. A rendezvényeken a fizikai megmérettetésen túl, hangsúlyt kaptak többek között kulturális, történelmi, hadtörténelmi és biztonságpolitikai feladatok is. Úgyszintén 2002-ben indult útjára a HM „*Bevetés Tábor*” elnevezésű, középiskolás fiataloknak szóló önálló programja, amelyben a diákok a kollektív felelősséggel, a fegyelemmel, a renddel kapcsolatos fogalmakat, ismereteket sajátíthattak el a gyakorlatban (Szombath, 2009).

Az említett rendezvények tapasztalatainak birtokában született az a döntés, amely szerint a Honvédelmi Minisztérium a továbbiakban mellőzi a más tárcákkal való együttműködést, és önálló projektet indít. A rendezvénysorozat 2003-ban „*Bevetés Próbák*” néven vette kezdetét. A felmenő rendszerű rendezvénysorozat megyei, regionális, illetve országos döntőin a fiatalok összemérhették fizikai állóképességüket, történelmi ismereteiket. A rendezvénysorozat a következő évben már akkora tömeget mozgató meg országsszerte, amely már egy átfogóbb ifjúsági program irányába mutatott. Az elgondolás megvalósítására 2005-ben „*Bevetés Klub*” néven került sor. A Klub létrejöttét – a korábbi rendezvények sikereit látva – már pedagógusok is szorgalmazták. A programok a résztvevők számára ingyenesek voltak, a fiatalok szüleire anyagi terhet nem rótt, a kiadásokat a HM-MH költségvetése biztosította. A rendezvények sikerességéhez nagyban hozzájárult, hogy a lebonyolítást szakmailag jól felkészült, összeszokott toborzó állomány segítette (Stummer, 2011).

A szabadidős és ismeretterjesztő kör nem csak a próbák időszakára biztosította a hadsereg és a fiatalok közötti kapcsolatot, hanem – internetes honlapja (www.bevetes.hu²³) és fóruma révén - egész évben folyamatosan fenntartotta a célcsoportokkal történő kommunikációt. A honvédelmi vezetés a hosszú távú befektetési céllal létrehozott „*Bevetés Klub*”-bal nem csak a Magyar Honvédség személyi utánpótlását kívánta támogatni, hanem azokat a fiatalokat is meg akarta szólítani, akik érdeklődtek ugyan a honvédelem iránt, azonban nem katonai pályára készültek. A „*Bevetés Klub*” kiemelt eseményének számított a „*Seregszemle*” elnevezésű interaktív rendezvénysorozat, melynek keretében a klubtagok évente két alkalommal több napos látogatást tehettek a Magyar Honvédség alakulatainál, közvetlen élményeket gyűjthettek a laktanya kapuin belüli életéről, a katonák felkészültségéről, a szolgálat szépségeiről és kihívásairól; tapasztalataikat pedig továbbvihették rokonaiknak, barátaiknak, ismerőseiknek (Szombath, 2009).

A Klub népszerűségét mutatta, hogy tagsága 2006 nyarára megközelítette a hatezer főt, egy évvel később a regisztrált tagok száma már jóval meghaladta a hétezeret. A fiatalokkal való online kapcsolattartás kiegészült a már meglévő és a potenciális klubtagoknak szóló „*Bevetés Magazin*”-nal, amely 8.000 példányban, tervezetten negyedévente jelent meg, azonban az ötödik kiadást követően megszűnt. A HM 2008-ban költségvetési megszorításokra hivatkozva már nem indította el a „*Bevetés Próbák*” rendezvénysorozatát, megszüntette a www.bevetes.hu honlapot, mindezen intézkedésekkel lényegében megszűnt maga a „*Bevetés Klub*” is. A szaktárca lemondott a haderő hosszú távú utánpótlásának támogatására hivatott ifjúsági programról, ezen célt szolgáló több ezer fős adatbázisát pedig lényegében negligálta (Stummer, 2011).

²³ A disszertáció készítésének időpontjában a weboldal már nem érhető el.

b) HM-MH önálló termékek és kapcsolódó szolgáltatások*Katonai alapismeretek tantárgy*

A magyar közoktatás szerves részét alkotó, katonai előképzést folytató középfokú intézmények fokozatos megszűnésével új típusú honvédelmi oktatási rendszer kidolgozása vált szükségessé, amely együtt járt a polgári középiskolák felé történő nyitással. A katonai tanintézetekben már több éve oktatott *Katonai alapismeretek* bekerült a civil középiskolák tantárgyai közé. Az akkreditációs eljárást követően 2005 szeptemberétől a *Katonai alapismeretek* szabadon választható közismereti érettségi tantárgy lett. Részben a korábbi gesztorintézmény – a győri katonai középiskola – felszámolása, részben a tantárgyat tanuló diákok visszajelzéseire alapozva, 2010-ben a *Katonai alapismeretek* tankönyv mind tartalmában és szellemiségében, mind pedig külalakjában jelentősen átalakult (Magyar, 2010) (M3. melléklet/40. ábra), majd – részben az akkreditáció megújítása érdekében - 2011-ben és 2015-ben az ismeretanyagban kisebb korrekciókra is sor került.

A döntéshozók kezdeti elképzelései szerint a tantárgy oktatása nem a fiatalok katonai kiképzésére vagy direkt katonai toborzására irányult. A szándék az volt, hogy a diákok számára tartalommal töltsen meg a hazafiság, a hazaszeretet, a honvédelem fogalmakat, továbbá támogassa a katonai hivatás, a katonai eszme- és értékrendszer iránt fogékonyságot mutató középiskolás generációt. A tananyag segítségével a 9-12. évfolyamok diákjai megismerhették hazánk honvédelmi rendszerét, a Magyar Honvédség felépítését és működését, a katonák kiképzésével és mindennapi életével összefüggő tevékenységeket. Elsajátíthatták továbbá a modern hadviselés jellemzőit, a haditechnikai eszközök fontosabb tulajdonságait, a túlélés fogásait, a tájékozódás módszereit. Életszerű tapasztalatokat szerezhettek a szerződéses, a hivatásos és az önkéntes tartalékos katonák tevékenységéről, továbbá olyan gyakorlati ismeretekre tehettek szert, amelyek fejleszthették a csapatmunkát, az önfegyelmet, és a kitartást (Czank et al., 2011). A tantárgy kiegészült a diákoknak szóló munkafüzettel, továbbá az oktatók munkáját támogató tanári kézikönyvvel és 120 órás pedagógus továbbképzési programmal.

A gyakorlati felkészítés a hús tárgykörből mindössze hármat érintett: a térképismeretet és tereptant, az alaki kiképzést, valamint az egészségügyi ismereteket. A tantárgy interdiszciplináris jellegű, ismeretanyagában társadalom- és természettudományi ismereteket is tartalmazott. A tantárgy oktatása azonban a tanulóktól több tárgy tekintetében feltételezett előzetes jártasságot, hiszen az ismeretanyagban megjelentek a történelem, a földrajz, a fizika, a testnevelés tantárgyak egyes komponensei is. A tantárgy nem csak a diákok részéről követelt a korábbiaktól eltérő szemléletmódot, hanem a tanítást felvállaló oktatóktól is újfajta pedagógusmagatartást várt el (Varga, 2011a).

Múlt év szeptemberétől nem csak a tananyag, hanem a tantárgy elnevezése is megváltozott. A 2018/2019-es tanévtől kezdődően már nem *Katonai alapismeretek*, hanem Honvédelmi alapismeretek néven²⁴, közismereti, választható érettségi tantárgyként tanulhatják a gimnáziumok és szakgimnáziumok diákjai (M3. melléklet/41. ábra). A tantárgy ismeretanyagában²⁵ néhány témakör a korábbiakhoz képest eltérő hangsúlyt kapott, illetve új elem a katonai testnevelés. Az új néven megjelenő tantárgy „gyakorlatcentrikusabb, ezáltal hatékonyabban erősíti a nemzeti öntudatot a fiatalokban és lehetővé teszi a katonai pálya beható megismerését is.” (kadetprogram.hu, 2018a). A Honvédelmi alapismeretek könyvet és füzetet²⁶ bemutató

²⁴ Megjegyzés: A köznevelésben oktatott Honvédelmi alapismeretek nem keverendő össze a felsőoktatásban meglévő *Honvédelmi alapismeretek* tantárggyal. Disszertáciomban a középiskolákban oktatott tantárgy – tekintve, hogy kutatásaimat e tantárggyal kapcsolatban végeztem – még *Katonai alapismeretek* néven szerepel.

²⁵ Megjegyzés: Az új tantárgy megjelenésének időpontjában, illetve az azóta eltelt időszakban is, a kadetprogram.hu honlap diákoknak szóló menüpontjában még továbbra is a *Katonai alapismeretek* 2010-ben megjelent tananyaga olvasható (M3. melléklet/42. ábra).

²⁶ Megjegyzés: A 2018/2019-es tanév hivatalos köznevelési akkreditált tankönyvjegyzékében a kiadványok nem szerepelnek (Oktatási Hivatal, 2018b).

sajtótájékoztatón elhangzott, hogy a tárca a toborzás egyik eszközeként tekint a tantárgyra (honvedelem.hu, 2018c).

A tantárgy oktatásával egyidejűleg szükségessé vált a kerettantervek módosítása is. Ennek értelmében a Honvédelmi alapismeretek kerettantervét a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára első alkalommal a 2018/2019. tanévben a gimnázium kilencedik évfolyamán, a szakgimnáziumok 11–12. évfolyama számára első alkalommal a 2020/2021. tanévben a szakgimnáziumok tizenegyedik évfolyamán, majd ezt követően felmenő rendszerben kell alkalmazni. A *Katonai alapismeretek* kerettantervét 2021. augusztus 31-ig kifutó rendszerben lehet alkalmazni a nevelési-oktatási intézményekben [30/2018. (VIII. 30.) EMMI rend.].

Honvédelmi alapismeretek tantárgy

A *Honvédelmi alapismeretek* tantárgy munkafolyamatai 2002-ben kezdődtek a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen. A cél nem a katonai toborzás, hanem egy olyan tananyag megalkotása volt, amelynek elsajátításával a civil felsőoktatási intézmények hallgatói jártasságot szerezhetnek hazánk honvédelmét érintő kérdésekben, megismerhetik a Magyar Honvédség feladatrendszerét, fontosabb haditechnikai eszközeit, képessé válnak a biztonságpolitikai témákban való eligazodásra. A több éves előkészítő munkát követően elsőként a Pannon Egyetem hallgatóinak nyílt lehetőségük a *Honvédelmi alapismeretek* felvételére a 2007/2008-as tanévtől kezdődően (Stummer, 2011).

A tantárgy az elmúlt években több hazai felsőoktatási intézményben is elérhetővé vált. Előtanulmányi követelményei nincsenek, az oktatás egy szemeszterben, e-learning módszerrel történik. A tantárgyat alap- és mesterképzésben, bármely szakon és bármely félévben választhatják a hallgatók. A félév során – a hallgatói igények függvényében – szakmai előadásokra is sor kerül. A *Honvédelmi alapismeretek* írásbeli kollokviumi vizsgával zárul, a követelmények teljesítése három – egyes intézményekben két – kredit értékű. A tananyagfejlesztéssel és a képzéssel kapcsolatos feladatokat jelenleg a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara látja el (Stummer, 2016).

A civil felsőoktatásban nem ez az egyetlen, a hallgatók honvédelmi edukációját támogató tananyag.²⁷ A Magyar Honvédség társadalmi támogatottságának növelése, különösen a szerződéses és önkéntes tartalékos katonai szolgálat népszerűsítése érdekében, a honvédség külső toborzási feladatait ellátó szervezeti egysége²⁸ az utóbbi években tizenkét hazai felsőoktatási intézménnyel kötött együttműködést (Kálmánfi, 2018). A megállapodások keretében az MH toborzó szervezete néhány intézményben²⁹ *Honvédelmi ismeretek* kurzust³⁰ hirdetett, amelynek teljesítését az elméleti krediteken túl, katonai alapkiképzést követően további hét kreditponttal honorálják (M3. melléklet/43. ábra).

A szaktárca társadalmi elismertségének további növelése, a személyi állomány feltöltöttségi mutatóinak javítása, a tiszti utánpótlás biztosításának szándéka tükröződik abban a kooperációban is, amely ez év őszén jött létre a Honvédelmi Minisztérium és a Szent István Egyetem között. Az oktatási, kutatási és tudományos együttműködés mellett a HM *Honvédelmi alapismeretek* kurzust³¹ indít, melynek ismeretanyagát a szaktárca biztosítja az intézmény hallgatói számára. Ezen túlmenően az Egyetem a honvédség toborzási tevékenységének támogatására toborzó irodát³² alakít ki, továbbá kreditpontokkal támogatja azon hallgatóit, akik teljesítették a tartalékos

²⁷ Megjegyzés: Jelen disszertáció kizárólag az NKE HHK (korábban ZMNE) által fejlesztett *Honvédelmi alapismeretek* tantárggyal kapcsolatos kutatásaim tartalmazza.

²⁸ Megjegyzés: MH Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság (MH KIKNYP), korábban Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság (MH HKNYP)

²⁹ Megjegyzés: Szegedi Tudományegyetem, Pécsi Tudományegyetem, Kaposvári Egyetem, Miskolci Egyetem

³⁰ Megjegyzés: Az ismeretanyagra, az oktatás és vizsgáztatás módjára a HHK-nak nincs rálátása.

³¹ Megjegyzés: Az ismeretanyagra, az oktatás és vizsgáztatás módjára a HHK-nak nincs rálátása.

³² Megjegyzés: Az elmúlt időszakban más felsőoktatási intézményben is létesült katonai toborzópont (pl. Pannon Egyetem, Nemzeti Közszerződési Egyetem).

szolgálathoz kapcsolódó alapkiképzést. A HM szándéka, hogy az önkéntes tartalékos szolgálatra jelentkezőből egyetemi századot³³ hozzon létre (szie.hu, 2018).

KatonaSuli Program

A KatonaSuli Program létrejöttét alapvetően egy 2009-ben keletkezett Kormányhatározat deklarálta [1032/2009. (III. 17.) Korm. hat.]. A jogszabály a honvédelemért, valamint az oktatásért felelős miniszterek feladatkörébe utalta egy olyan program kidolgozását, amely az alap-, közép- és felsőfokú oktatási intézmények tanulói számára nyújt állampolgári és honvédelmi ismereteket, továbbá nem iskolarendszerű képzés keretében támogatja többek között a közigazgatásban dolgozók szakirányú továbbképzését is.

Fentiek alapján született meg az elgondolás, amely végül 2009-ben KatonaSuli programként realizálódott. A kidolgozó szakembereket elsősorban a fiatalok állampolgári és honvédelmi ismereteinek megalapozása és fejlesztése vezérelte, a honvédség rekrutációs tevékenységének támogatását csak közvetve tervezték. Az elképzelések szerint az alapfokú oktatási intézmények tanulói tanórán kívüli elfoglaltság keretében ismerhetnék meg a Magyar Honvédség szervezetét: a laktanyalátogatások és nyílt napok lehetőséget nyújtanának egy-egy alakulat fegyvereinek, technikai eszközeinek megismerésére, élményanyag gyűjtésére. A középfokú-, illetve felsőfokú intézményekben való jelenlét a KatonaSuli Programban a már néhány éve oktatott *Katonai alapismeretek*, illetve *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyak révén valósult meg. A Program megalkotói az indulást követő néhány éven belül, a Magyar Honvédség katonai szervezetei és a különböző oktatási intézmények bázisán országos szintű – oktatási-képzési feladatokra hivatott – centrumok kiépítését tervezték széles körű társadalmi összefogással, települési önkormányzatok, a honvédelem ügyét felkaroló társadalmi szervezetek kooperációjával (Stummer, 2011).

Jelen disszertáció szerzője néhány évvel ezelőtti kutatómunkája során (Stummer, 2011) a KatonaSuli Program lényegét az alábbiak szerint fogalmazta meg:

„A KatonaSuli program olyan – az ágazat ifjúságpolitikai koncepcióját magába foglaló és más, ágazati stratégiákkal koherens – hosszú távú befektetési céllal létrehozott projektek összessége, amely egy új típusú, on-line alapokon nyugvó honvédelmi oktatási rendszer megvalósításával:

- hozzájárul az életkorának megfelelő mértékben tájékozott fiatal generáció neveléséhez;
- lehetővé válik a Magyar Honvédség rekrutációs tevékenységének (hivatásos, szerződéses, tartalékos állomány) támogatása;
- biztosítja a Katonai alapismeretek oktatóinak elméleti képzését;
- megteremthető a honvédelmi ismeretek nem iskolarendszerű oktatásban történő átadása (pl. közigazgatásban dolgozók, önkéntes tartalékosok elméleti képzése stb.);
- korosztálytól függetlenül bárki hozzáférhet a releváns ismeretek elsajátításához.”

A Program köztudatba való bevezetésére, az új brand elfogadtatására – ezen belül a tantárgyak népszerűsítésére – a szaktárca intenzív kommunikációs kampányokat indított a vidéki és fővárosi oktatási intézményekben (indoor/outdoor felületek, banner-kampány, road-show, PR cikkek stb.). Ezek sikerességét jelezte, hogy számottevően nőtt a *Katonai alapismeretek* tantárgyat oktató középiskolák köre, a *Honvédelmi alapismeretek* bevezetését több egyetem és főiskola is lehetővé tette hallgatói számára, továbbá jelentősen nőtt a Program on-line támogatását biztosító, nem hírportál jellegű weboldal (katonasuli.hu) látogatottsága is (Stummer, 2011).

³³ Megjegyzés: Az első önkéntes tartalékos egyetemi század a Pécsi Tudományegyetemen jött létre 2018 áprilisában. A Magyar Honvédség 13 hazai felsőoktatási intézményben lére kívánja a hozni a hallgatókból álló századokat, közel 1300 fővel (honvedelem.hu, 2018a).

A korábban felépített termék imázs meglátásom szerint az utóbbi években folyamatosan erodálódott. A szervezetben zajló permanens strukturális átalakítások nem segítették a Program kezdeti lendületének továbbvitelét, komplexitásának megteremtését. Jóllehet a közép- és felsőoktatásban növekedett a tantárgyakat tanuló fiatalok száma, a KatonaSuli brand még évekig megmaradt, azonban ezzel párhuzamosan szinte azonos célcsoportoknak szóló új, különböző szimbólumrendszereket használó honvédségi „termékek” jelentek meg a palettán.

A KatonaSuli honlap és az időközben létrehozott facebook oldal funkcióját veszítette, aktualizálásuk megrekedt, a tartalmak hónapokon keresztül sem frissültek. A Honvédelmi Minisztérium 2017 szeptemberétől a KatonaSuli elnevezést megszüntette, helyette – változatlan vizuális arculattal (M3. melléklet/44. ábra) – a Honvéd Kadét Program elnevezést és a kadetprogram.hu weboldalt használja.

Honvéd Kadét Program

A Honvédelmi Minisztérium a jövőben a honvédelmi nevelést a Honvéd Kadét Programon keresztül kívánja megvalósítani. A Program küldetése, hogy „az oktatás mellett biztonságos környezetben kihívást jelentő, de érdekes, jól szervezett, katonai és sport témájú tevékenységekkel készítse fel a kadétokat a választott életpályájuk sikeres megvalósítására, eközben hiteles információkkal bővítse ismereteiket a Magyar Honvédségről és annak társadalmi szerepéről. (...) Nem katonai kiképzésről van szó, hanem önkéntes együttműködésről az oktatási intézményekkel, melynek keretében az általános iskolákban szakkör-jelleggel, a középiskolákban választható érettségi tárgyként kínál ismereteket a program” (kadetprogram.hu, 2018b). Látható, hogy a megfogalmazott küldetés szerint a felsőoktatásban tanuló fiatalok megszólítása kikerült a Honvéd Kadét Programból, illetve a középiskolásokra, mint „kadét korosztály”-ra (Kun Szabó, 2018) tekint a szaktárca.

Honvéd kadét ágazati szakképzés

A 2017/2018-as tanévtől a Honvédelmi Minisztérium – brit példára alapozva – új ágazati szakképzési formát indított, amely 4+1 éves szakgimnáziumi képzésből áll. A 4. év végén a diákok az érettségien túl „Honvéd kadét, igazgatási ügykezelő”, az 5. év végén „Honvédelmi igazgatási ügyintéző” OKJ-s szakképesítést szerezhetnek [149/2017. (VI. 12.) Korm. rend.]. A döntéshozók szándéka kétségkívül arra irányul, hogy a képzéshez csatlakozó intézmények a jövőben a tiszti és altiszti utánpótlás bázisává váljanak, és az eredmények a haderő feltöltöttségi szintjében már középtávon, négy-öt éven belül megmutatkozzanak (honvedelem.hu, 2017a). A kadétképzést 2017-ben két középiskola indította diákjai számára, majd 2018 szeptemberétől újabb három intézmény csatlakozott. A szaktárca részben a honvédség utánpótlásigénye, részben a többszörös túljelentkezések miatt, a tervek szerint a következő tanévekben tovább bővíti az iskolák körét (honvedelem.hu, 2018d).

Az ágazati szakképzés iránt érdeklődők helyzetét nem könnyíti meg a Honvédelmi Minisztérium, ugyanis a kapcsolódó – a HM tartalomfelelősségével üzemeltetett – honlapon (kadetprogram.hu), a szakképzésről átfogó, érdemi információ nem található: a tartalom elavult, sok esetben még a *Katonai alapismeretek* tantárggyal összefüggő, aktualitását veszített információk vannak az oldalakon (pl. tananyag, kerettanterv stb.). (M3. melléklet/45. ábra)

A képzésről bővebb információval egy országgyűlési képviselő írásbeli kérdésére adott miniszteri válasz szolgálhat (parlament.hu, 2017c), amely szerint a képzés tereptani-, térképészeti, biztonságpolitikai, nemzetközi hadijogi, löelméleti és haditechnikai alapismereteken túl emelt szintű testnevelési és emelt óraszámú katonai szaknyelvvvel bővített angol nyelvi felkészítést tartalmaz. Fentiekén túl a diákok ugyanazon közismereti tantárgyakat tanulják, mint más közoktatásban szereplő képzések esetén. A speciális tárgyak oktatásához szükséges tankönyveket, digitális tananyagokat, a gyakorlati képzéshez szükséges technikai eszközöket a Magyar Honvédség térítésmentesen biztosítja a tanulók számára. A kadétképzésben részt vevő oktatási

intézmények részéről szükséges a katonai szaktanterem, valamint a tornaterem biztosítása. Az oktatók továbbképzését a szaktárca biztosítja akkreditált pedagógus-továbbképzés keretében. Egy, a kadétképzésben oktató szaktanár elmondása szerint a képzésnek megvan a katonai jellege: a diákok elsajátítják a honvédségi normákat, szakmai napokon gyakorlóöltözetnek megfelelő iskolai formaruhát hordanak, lövészetre járnak, katonai közelharcot és kézitusát tanulnak (honvedelem.hu, 2018d).

A szakmai és vizsgakövetelményeket a honvédelmi miniszter rendelete szabályozza. A képzés megkezdése feltételezi a fiatalok egészségügyi alkalmassági követelményeknek való megfelelését [11/2017. (VIII.31.) HM rend.], amelyet elsősorban az emelt szintű testnevelés oktatása és a kollégiumi elhelyezés indokol. Ezen túlmenően, motivációs beszélgetések keretében szaktanácsadók mérik fel az általános iskolák nyolcadikosainak katonai pálya iránti elhivatottságát (honvedelem.hu, 2017a).

Meglátásom szerint a Honvéd Kadét Program és a honvéd kadét ágazati szakképzés értelmezése a honvédség szervezetén belül sem konzekvens. A meglévő ellentmondásokra például szolgálnak többek között a szervezet külső kommunikációját ellátó honlapok. A Magyar Honvédség karrierportálján (iranyasereg.hu),³⁴ a „kadét” a szolgálati formák között szerepel (M3. melléklet/47. ábra), holott a képzésben résztvevő diákok nem létesítenek szolgálati viszonyt a Magyar Honvédséggel. Ugyancsak félreérthető képeket fedezhetünk fel abban a tudósításban is, amely az egyik miskolci középiskolában indított „Kadét Junior Programról” adott hírt az intézmény és a Magyar Honvédség tartalékos rendszerének kiépítéséért felelős szervezeti egységének³⁵ kooperációja kapcsán (honvedelem.hu, 2018e). Az eseményen keveredtek az egykori KatonaSuli arculati elemei, illetve új, korábban addig sehol nem – és azóta sem – látható szimbólumok jelentek meg (M3. melléklet/48. ábra).

Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium

A Debrecenben működő középiskola jogelőd intézményében³⁶ a KatonaSuli Program keretében 2009-ben szakkör jelleggel indult, majd később a tantárgyi program részeként folytatódott a *Katonai alapismeretek* oktatása. A képzésnek jelentős lendületet adott az intézmény mellett diszlokáló katonai alakulat,³⁷ amely az iskola katonai logisztikai ellátásán túl az oktatásban közreműködő szakembereket is biztosítja.

A ma már Kratochvil Károly nevét viselő intézményben 2013 szeptemberétől a Honvédelmi Minisztérium gyakorolja a fenntartói jogokat, és finanszírozza az ott folyó képzést. A kollégiumi bentlakás, a növendékek szigorú napirendje, a viselkedési normák hangsúlyos szerepet töltenek be a katonai pályára irányításban, amely azonban kizárólag az önkéntességen alapul (Madarász, 2015). Jóllehet az intézményben tanuló diákok a Magyar Honvédség tiszti utánpótlásának kiemelt célcsoportját képezik, azonban az iskola tanulói szerződése értelmében a végzett diákoknak nem kötelező sem a katonai pályán való továbbtanulás, sem a honvédség szervezetében történő munkavállalás, sem a tartalékos szolgálat, kötelező viszont a *Katonai alapismeretek* tantárgyból tett érettségi vizsga (kratochvil.hu, 2018). A debreceni intézmény 2018 őszétől csatlakozott a honvéd kadét ágazati szakképzést folytató középiskolák köréhez.

A vonatkozó kormánydöntés értelmében [1840/2017. (XI. 10.)] a Honvédelmi Minisztérium – várhatóan 2021/2022-es tanévben – Hódmezővásárhelyen, a meglévő katonai laktanya közelében, újabb honvéd középiskola megnyitását tervezi.

³⁴ Megjegyzés: A karrierportálon újabb, a korábbiakban nem alkalmazott vizuális elemeket használ a Magyar Honvédség (M3. melléklet/46. ábra).

³⁵ Megjegyzés: MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság (MH HFKP)

³⁶ Megjegyzés: Gábor Dénes Elektronikai Műszaki Szakközépiskola és Kollégium

³⁷ Megjegyzés: MH 5. Bocskai István Lövészdandár

Honvédelmi Kötelék

A 2013-ban útjára indított Honvédelmi Kötelék egyik célcsoportját azon fiatalok képezték, akik nem részesültek iskolarendszerű honvédelmi oktatásban. A program küldetésében a honvédség és a társadalom kapcsolatának erősítését fogalmazta meg, melyet főként a sport népszerűsítésével, ismert sportolók közreműködésével igyekezett elősegíteni. A mindenkor honvédelmi miniszter által irányított Honvédelmi Kötelék együttműködést és anyagi támogatást kínált mindazon közösségek számára, amelyek honvédelmi szempontból hasznos tevékenységet végeztek, segítettek bármely korosztály, de főként a fiatalok szabadidejének hasznos eltöltését, népszerűsítették az egészséges életmódot, emellett „a nemzeti összetartozás fontosságára, a teljesítmény és a munka tiszteletére, egészséges versenyszellemre, csapatmunkára, sportszerűsége, önfegyelemre és kitartásra tanítják és nevelik tagjaikat.” (facebook.com/honvedelmikotelek, 2014). A Honvédelmi Kötelék on-line kommunikációját a kapcsolódó facebook oldal biztosította (M3. melléklet/49. ábra).

A HM-MH portfóliójában a Honvédelmi Kötelék indulásakor önálló programként szerepelt, azonban rövid időn belül – főként az apparátus átszervezése miatt – arculati elemeit megszüntetve, a KatonSuli Program részévé vált (M3. melléklet/50. ábra), majd 2015-ben az elnevezés Országos Haditorna Versenyre változott.

Országos Haditorna Verseny

Az Országos Haditorna Verseny gyakorlatilag céljaiban nem, csak elnevezésében különbözik a korábbi évek hasonló, a sport és az egészséges életmód népszerűsítésére, a Magyar Honvédség és a társadalom kapcsolatának erősítését szolgáló HM-MH központi kezdeményezéseitől. A tanévenként meghirdetett versenysorozat a honvédelemhez kapcsolódó sporttevékenységek kipróbálására ösztönzi a középiskolás diákokat, miközben „fejleszteni tudja a fiatalok készségeit, erkölcsi és fizikai képességeit.” (kadetprogram.hu, 2018b). A megyei versenyek a továbbjutó csapatok országos döntőjével zárulnak.

A haditorna on-line kommunikációjára a kadetprogram.hu (korábban katonasuli.hu) weboldal lenne hivatott, azonban a kapcsolódó tartalom (versenykiírás, hírek stb.) elavult, 2017 őszén frissült utoljára, az aktuális információk csak a Magyar Honvédség hírportálján (honvedelem.hu) olvashatók.

A verseny kapcsán sajnos újfent tükröződnek a HM-MH belső kommunikációjának hiányosságai: a 2018 őszen rendezett egyik versenyen még mindig felfedezhetjük a már megszűnt KatonaSuli kommunikációs eszközeit. A verseny hivatalos logója együtt szerepel egy, már szintén nem létező termék szimbólumával (M3. melléklet/51. ábra). Nemrégiben pedig arról olvashattunk, hogy az Országos Haditorna Verseny részeként – kvázi új termékként – „Monostori Erő(d) Próba” elnevezéssel rendeztek honvédelmi ifjúsági verseny Komárom-Esztergom megye középiskolásai számára (honvedelem.hu, 2018f).

Honvédelmi Tábor

A fiatalokat aktív szabadidős tevékenység eltöltésére ösztönző rendezvények már a kétezres évek előtt megjelentek a Magyar Honvédség kommunikációs eszközei között. A katonaelet iránt érdeklődő, főként középiskolás korosztály számára a nyári időszak bővelkedett több napos, bentlakásos tábori programokban, melyek elnevezése többnyire igazodott az aktuális ifjúsági programok elnevezéséhez (pl. Bevetés tábor, KatonSuli tábor). A Honvédelmi Tábor megnevezés és arculati elemek 2016 nyaratól használatosak (M3. melléklet/52. ábra). A tábor a 12-18 éves korosztály közösségépítésének, a honvédelmi ismereteinek fejlesztésének, katonai szocializációjának sajátos színtere. A különböző tematika köré épülő – hadtörténeti, bűvár, légierős – rendezvényeket 2018-ban a Magyar Honvédség 1200 gyerek számára rendezte meg. Egy korábbi felmérés szerint a résztvevők kétharmada kiválóra értékelte a programokat, mindössze néhányan említették, hogy a kötöttségekhez nehezen alkalmazkodtak (honvedelem.hu, 2018g).

MH Ösztöndíjas Rendszer

A honvédelmi tárca a honvédelmi nevelés érdekében már több éve megalapította és évente ítéli oda középiskolai és esélyegyenlőségi ösztöndíjait. A *Béri Balogh Ádám középiskolai ösztöndíjra* azok a nappali tagozatos középiskolások pályázhatnak, akik a kiírás félévében tanulják a *Katonai alapismeretek* tantárgyat, vagy honvéd kadét ágazati szakképzésben vesznek részt. Egy tanévben legfeljebb száz tanuló nyerhet pályázatot, amennyiben tanulmányi átlaga eléri a 4,5-ös eredményt, példás magaviseletű és testnevelésből legalább jó érdemjeggyel rendelkezik. Hátrányos helyzetű vagy magukat roma származásúnak valló nappali képzésben résztvevő középiskolások és egyetemisták tanulmányait támogatja a *Lippai Balázs ösztöndíj*. A támogatást tanévenként 15 fő nyerheti el, amennyiben a *Katonai alapismeretek* tantárgyat tanulják vagy a honvéd kadét ágazati szakképzésben vesznek részt, illetve egyetemi hallgatóként felvették a honvédelmi ismeretek tantárgyat, tanulmányi eredményük 3,0 feletti és jó magaviseletűek. [23/2018. (VII. 19.)].

A Magyar Honvédség személyi állományának utánpótlása, a katonai oktatást folytató intézményekben nem megszerezhető végzettséget igénylő beosztások feltöltése érdekében a honvédelmi miniszter 2017-ben alapította a *Mészáros Lázár ösztöndíjat*. A támogatást azok a felsőfokú nappali képzésben tanulók igényelhetik, akik vállalják, hogy tanulmányaikat követően a Magyar Honvédséggel létesítenek szerződéses katonai szolgálati jogviszonyt, és azt az ösztöndíj folyósításával megegyező ideig fenntartják. A hallgató havi rendszerességű támogatása állományba vételének időpontjáig tart [45/2017. (VIII. 31.)].

A civil felsőoktatási intézmények hallgatóit, továbbá az Országos Képzési Jegyzékben szereplő államilag elismert szakképzésben részt vevő fiatalokat célozza a szintén 2017-ben alapított *önkéntes tartalékos ösztöndíj*, amely a Magyar Honvédség tartalékos állományának feltöltöttségi mutatóin igyekszik javítani. A támogatást elnyert pályázónak vállalnia kell végzettségének, szakképesítésének megszerzését és az ösztöndíj folyósításával egyidejűleg a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos állományába való jelentkezését [50/2017. (IX. 15.)].

c) Katonai alakulatok kezdeményezései

A fiatalok pályaaorientációjának támogatására, a katonai szolgálat népszerűsítésére – állandó vagy időszakos rendezvények formájában – a Magyar Honvédség egyes alakulatain belül is találunk példákat. (M3. melléklet/53. ábra).

Célra tarts!

A középiskolások számára hagyományteremtő szándékkal meghirdetett országos verseny a diákok honvédelmi ismereteit, a Magyar Honvédség hagyományaival, működésével és feladatrendszerével kapcsolatos tudását méri, és játékos formában teszteli a fiatalok kreativitását, csapatmunkáját. A vetélkedő arculatában máshol nem használt vizuális elemeket alkalmaznak.

Toborzó Országfutás

A 2016-os Olimpia évében zajlott eseménysorozat a katonai hivatás népszerűsítésére és a társadalmi kapcsolatok erősítésére volt hivatott. A rendezvények keretében az ország számos településén fontos történelmi eseményekről és katonahősökről is megemlékeztek.

d) Honvédelem ügyét támogató szervezetek

A honvédelem ügyét számos civil szervezet támogatja, amelyek jellemzően a HM által biztosított pályázati források és/vagy a szaktárcával (vagy katonai szervezetekkel) kötött együttműködések keretében bonyolítanak különböző, önálló arculattal bíró programokat (M3. melléklet/54. ábra). A Honvédelmi Minisztérium legutóbbi, 2018 tavaszán kiírt pályázatában elsősorban a Magyar

Honvédség megalakulásának 170. évfordulójához kapcsolódó, a hazafias és honvédelmi nevelést támogató, katonai-történelmi hagyományokkal összefüggő rendezvények lebonyolítására várták a honvédelem érdekében tevékenykedő civil szervezetek jelentkezését (kormany.hu, 2018).

Tekerj a sereggel!

A kerékpártúra a sport eszközeivel járul hozzá a társadalom és a honvédelem kapcsolatának elmélyítéséhez, összetartó közösségek kialakításához. Az évente sorra kerülő rekreációs program elsősorban a sportos, egészséges életmód népszerűsítését célozza (honvedelem.hu, 2018h).

Hazafiság iskolája

A pákozdi katonai emlékparkban kialakított központ önálló pedagógiai programmal várja nem csak a középiskolás, hanem akár már az óvodás korosztályt is különböző vetélkedőkkel, korosztályokhoz igazodó komplex oktatási-nevelési programokkal (kempp.hu, 2018).

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

Vizsgálatomban az alábbi kutatási módszereket és adatfelvételi eszközöket alkalmaztam.

a) Szekunder információk

A szakirodalom áttekintése során jelentős mennyiségű statisztikai adattal dolgoztam, értekezésemben igyekeztem a legfrissebb információkat felhasználni. A makrokörnyezet PESTEL elemzése során számos alkalommal felhasználtam parlamenti bizottsági ülések jegyzőkönyveit, és korábbi kormányprogramokban foglaltakat. Az értekezés jelentős mennyiségű, kutatási témámmal összefüggő joganyagot tartalmaz. A disszertációban közölt adatok fő forrásai a KSH tükröztatisztikái, továbbá az ország társadalmi-gazdasági helyzetét bemutató, évi rendszerességgel közreadott kiadványai, és ugyancsak felhasználtam a 2016-os mikrocenzusból származó, kutatási témám szempontjából releváns adatokat. Több alkalommal is hivatkoztam a Kereskedelmi és Iparkamara Gazdasági és Vállalkozáskutató Intézet által bonyolított kutatások eredményeire és az NKE-n működő Jó Állam Kutatóműhely elmúlt években megjelent tanulmányaira. A helyzetfelmérésben további segítségemre volt a TÁRKI aktuális, 2018 végén publikált Társadalmi Riport kötete is. A fiatal generációt bemutató fejezetben fentieken túl, nagyban támaszkodtam a négyévente lefolytatott hazai nagymintás, 15-29 éves korosztályt vizsgáló adatfelvételekre és az azokra épülő tanulmánykötetek megállapításaira.

A Magyar Honvédség fiatalokat megcélzó termékportfólióját többek között a kapcsolódó honlapokon és közösségi oldalakon fellelhető információk, és az ott készült képernyőmentéseken keresztül mutattam be. A közép- és felsőfokú oktatás statisztikái az Oktatási Hivatal adatbázisából, az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Tanfolyamszervező Hivatalától és Tanulmányi Osztályától származnak. Disszertációmban mindezeket túl a témához kötődő, meghatározó nemzetközi és hazai tudományos publikációkat, doktori értekezéseket dolgoztam fel.

b) Kérdőíves vizsgálat

Primer kutatásom célcsoportját a *Katonai alapismeretek* tantárgyat oktató középiskolák, a tantárgyat tanuló diákok, a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyat választó hallgatók, valamint a katonai felsőoktatás alapképzésén részt vevő tisztjelöltek alkotják.

Értekezésem összesen 1007 kérdőív feldolgozott adatát tartalmazza (4. táblázat). A vizsgálatokban 10 középiskola 152 diákja, 629 felsőoktatásban tanuló és 216 honvédtiszt-jelölt vett részt ($N_{\text{intézmény}}=10$, $N_{\text{diák}}=152$, $N_{\text{hallgató}}=169$, $N_{\text{htj}}=216$).

4. táblázat: A vizsgálatban szereplő, értékelhető kérdőívek száma

Vizsgált időszak	<i>Katonai alapismeretet</i> oktató intézmények	<i>Katonai alapismeretet</i> tanuló diákok	<i>Honvédelmi alapismeretet</i> tanuló hallgatók	Katonai alapképzésben résztvevő tisztjelöltek
2014/2015 I.	-	-	172	-
2014/2015 II.	-	-	66	-
2015/2016 I.	10	152	32	216
2015/2016 II.			169	
2016/2017 I.	-	-	73	-
2016/2017 II.	-	-	117	-
Összesen	10	152	629	216
Mindösszesen	1.007			

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés

Az egyes célcsoportok körében alkalmazott adatfelvételi eszközt és módszertant az alábbiakban részletezem.

Középfokú oktatás

Az adatfelvételre 2016. április-június hónapban került sor a *Katonai alapismeretek* tantárgyat oktató középiskolák körében. Az intézmények kiválasztását a Honvédelmi Minisztérium tartalomfelelősségével üzemeltetett *katonasuli.hu* honlap adatbázisából (*katonasuli.hu*, 2016) végeztem oly módon, hogy a mintába kerülő középiskolák mind területi elhelyezkedésükre, mind a tantárgy oktatásának kezdetére nézve reprezentatívak legyenek. A debreceni Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium növendékeinek megkérdezését a kutatásban nem terveztem, mivel az intézményben folyó – a nem katonai középiskolák pedagógiai programjától gyökeresen eltérő – honvédelmi nevelési program feltételezésem szerint torzítólag hatott volna a vizsgálat eredményeire.

A szakmailag hiteles és megbízható mintavételt jelentősen megnehezítette, hogy a HM hivatalos adatbázisa több esetben téves adatot tartalmazott (pl. a tantárgyat soha nem oktatták az adott intézményben, vagy a honvédelmi ismeretek oktatása nem tanórai keretek között, hanem csak szakkör formájában történt). Éppen ezért a mintavétel során jóval körültekintőbben kellett eljárnom. Első körben a *katonasuli.hu* honlapon található 61 oktatási intézmény weboldalain kerestem a *Katonai alapismeretek* tantárgyra vonatkozó információkat (pl. pedagógiai program, oktatott tárgyak stb.). Kutatásomban további akadályt jelentettek az elavult tartalmú iskolai honlapok, így következő lépésben az intézmények weboldalain található elérhetőségeket összevettem az Oktatási Hivatal adatbázisában fellelhető információkkal. Eltérést tapasztalva, minden esetben az OH által közzétett adatok alapján fordultam az intézmény (tagintézmény) vezetőjéhez (vagy titkárságához), elektronikus levél formájában.

A kiválasztott és a kutatásban való közreműködésre felkért 28 középiskola közül 12 intézmény vezetője válaszolt és adott engedélyt a vizsgálat lebonyolítására. Ebből két esetben a vezető által megadott oktatói e-mail címre küldött újabb megkeresésemre már nem érkezett válasz, ezért a 4.1. alfejezetben bemutatott – középiskolákra vonatkozó – eredmények 10 intézmény adatát összegzik.

Az intézményvezetők kutatáshoz való hozzájárulását követően, az engedélyben megadott személynek (pl. oktató) küldtem meg a diákoknak és az iskolának szánt kérdőívet. A válaszadási hajlandóság növelésével foglalkozó szakirodalom (Bäckström-Nilsson, 2002; Creswell, 2003; Pintér-Kátay, 2010) ajánlásait figyelembe véve hibrid adatfelvételt alkalmaztam: az iskoláknak - igény szerint - elektronikusan vagy postai úton továbbítottam a kérdőíveket. A megkérdezett diákok anonimitása mindkét esetben biztosított volt.

Az oktatási intézmények részére összeállított kérdéssor elsősorban a *Katonai alapismeretek* tantárgy bevezetésének indokaira, az oktatás körülményeire vonatkozott. Az érintett iskoláktól összegyűjtöttem a tantárgyat tanulók létszámadatait, a korábbi tanévek érettségi eredményeit, továbbá az esetlegesen katonai pályára készülő diákok számát.

A diákok kérdőívében a jellemzően kvantitatív adatgyűjtés mellett kvalitatív módszereket is alkalmaztam (pl. szóasszociáció). Az adatfelvételi eszköz intervallumskálákat, többkimenetelű és nyitott kérdéseket is tartalmazott. Vizsgálatom kiterjedt többek között a tanulók tantárgyválasztási motivációira, a honvédelemmel, a Magyar Honvédséggel kapcsolatos ismereteikre és azok forrására, a *Katonai alapismeretek* tananyagának megítélésére. A kutatásban kitértem a tanulók esetleges jövőbeli katonai pályaválasztására, továbbá a HM-MH fiatal generációt megcélzó, honvédelmi ismeretek átadását támogató programjainak/rendezvényeinek ismeretére is.

Az oktatási intézmények három helyen a kérdőív papír alapú kitöltése, a többi középiskolában az elektronikus válaszadás mellett döntöttek. A kérdőíveket vagy az iskola vezetője, vagy a *Katonai alapismeretek* tantárgy oktatója töltötte ki. A kérdőívek kiértékelését követően az elkészített tanulmányt a kutatásban közreműködő intézmények részére megküldtem.

Civil felsőoktatási intézmények

Doktori értekezésem hat szemeszter adatát összegzi. Az adatfelvételre azon intézményekben került sor, ahol az elmúlt három tanévben (2014/2015–2016/2017) lehetőség volt a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgy felvételére. Az on-line megkérdezés alkalmával a kérdőívre mutató linket a hallgatók a tantárgyfelvételnél megadott e-mail címükre kapták az egyes szemeszterek vizsgaidőszakának kezdetén. A válaszadási hajlandóság növelése érdekében a tantárgy írásbeli vizsgáinak alkalmával a vizsgáztató minden esetben felhívta a megjelent hallgatók figyelmét a kérdőív kitöltésére. A hitelesség és megbízhatóság érdekében egy IP címről csak egy alkalommal lehetett kitölteni a kérdőívet. A hiányzó értékeket úgy próbáltam kiküszöbölni, hogy csak a nyitott kérdéseket lehetett átugrani, egyébként kötelező volt válaszolni. Az on-line megkérdezést a vizsgaidőszak végén zártam, ezt követően a hallgatóknak már nem volt lehetőségük a válaszadásra.

A felsőoktatásban alkalmazott kérdőív több kérdésblokkból épült fel: vizsgáltam többek között a hallgatók tantárgyfelvételi motivációját, a honvédelemmel, a Magyar Honvédséggel kapcsolatos ismereteik mértékét és forrását, a szervezettel kapcsolatos attitűdjeiket, *Honvédelmi alapismeretek* tananyag megítélését, valamint a szerződéses vagy önkéntes tartalékos katonai szolgálatvállalás iránti hajlandóságukat. A hallgatók szociodemográfiai adatainak részletes vizsgálatát kutatásom szempontjából nem tartottak relevánsnak.

A kutatásban az ELTE Savaria Egyetemi Központ (korábban: Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ), a Nyíregyházi Egyetem (korábban: Nyíregyházi Főiskola), valamint a Pannon Egyetem diákjai vettek részt. A hallgatók anonimitása minden esetben biztosított volt.

Katonai felsőoktatás

Az adatfelvétel 2016. május-június hónapban zajlott, a MH Ludovika Zászlóalj parancsnokának engedélyével és a Zászlóalj munkatársainak közreműködésével. A tisztjelöltek esetében is a hibrid adatfelvétel mellett döntöttem. A fiatalok az anonim, önkitöltős kérdőívet papír alapon kapták kézhez, azonban lehetőségük volt arra is, hogy a papíron feltüntetett linken található kérdőívre online módon válaszoljanak. Ez utóbbi lehetőséggel senki nem élt, így csak papír alapú kérdőíveket kaptam vissza. A megkérdezettek anonimitása biztosított volt.

A kérdőív több szerkezeti blokkot tartalmazott. A könnyebb feldolgozhatóság érdekében jellemzően kvantitatív (pl. Likert-skála, feleletválasztás) adatokra támaszkodtam, azonban sor került kvalitatív módszerek alkalmazására is (pl. szóasszociáció, képválasztás). A kutatás kiterjedt többek között a megkérdezettek középiskolai tanulmányaira, a katonai pályaválasztást meghatározó motívumokra, a tisztjelölti szolgálati viszony előtt szerzett, honvédelemmel kapcsolatos információkra és azok forrására, a *Katonai alapismeretek* tantárgy ismeretére és a tananyag megítélésére. Vizsgáltam továbbá a tisztjelöltek Magyar Honvédségről alkotott véleményét, valamint katonai pályafutásukkal kapcsolatos nézeteiket is.

Az adatelemzést követően készített tanulmányt a Zászlóalj parancsnokának megküldtem.

c) Alkalmazott módszerek

Egyváltozós elemzések

A kapott adatstruktúra elsődleges elemzésére alkalmaztam, az adott mérési szintnek megfelelően. Az értekezésben közölt százalékos adatok összege a kerekítés miatt esetenként eltérhet a 100-tól.

Faktoranalízis

Adattömörítésre, az adatstruktúra feltárására szolgáló többváltozós módszer. Az eljárás csökkenti a kiinduló változók számát, illetve megmutatja az eredeti változók közötti látens kapcsolatrendszer. Szakirodalom szerint legalább 100 elemű mintán érhető el megbízható faktorstruktúra (Sajtos-Mitev, 2007; Szelényi, 2009). A módszert primer vizsgálatomban tantárgy-, illetve pályaválasztási motivációk közötti korrelációk feltárására használtam.

Klaszteranalízis

Az elemzés a megfigyelési egységeket a bevont változók alapján viszonylag homogén csoportokba rendezi. Az eljárást követően a nagyfokú hasonlóságot mutató elemek azonos halmazba rendeződnek, ugyanakkor a más csoportokban lévő egységektől eltérő jellemzőkkel bírnak. Gyakorta alkalmazzák például piacszegmentálás, piacszerkezet-elemzés, tesztpiacok kiválasztása során (Babbie, 2003; Sajtos-Mitev, 2007). A módszert disszertáciomban a középiskolákban és a felsőoktatásban tanulók jellemzőinek vizsgálatához használtam.

A klaszterek kialakításánál a hierarchikus, összevonó eljárást alkalmaztam, amely azon elgondoláson alapul, hogy első lépésben annyi klaszterrel rendelkezünk, ahány elemszámú a vizsgált minta, majd a klaszterépítés mindaddig folytatódik, amíg valamennyi elem egy klaszterben tömörül. A hierarchikus módszert a szakirodalom kis elemszámú vizsgálati minták esetében preferálja (Székelyi-Barna, 2008). Tekintve, hogy kutatásomban a különböző szegmensek megfigyelési egységeinek száma viszonylag kicsi, ezért döntöttem a fenti módszer alkalmazása mellett. A klasztertavolságok megállapítására a Ward's eljárást alkalmaztam, amely a klaszterek belső heterogenitásának minimalizálására törekszik. A Ward's módszer a belső heterogenitást a klasztertagoknak a klaszter átlagától való négyzetes eltéréseként határozza meg.

A hierarchikus eljárások esetében nem definiálják előre a klaszterek számát, hanem a kutató menet közben dönti el, hogy hány klasztert célszerű kialakítani. (Bognárné, 2014). Az elemzésem során a statisztikai eljárás többszöri lefuttatását követően és a kapott dendogramokat összehasonlítva döntöttem a klaszterek számáról. A disszertációban lévő táblázatokban a klaszterek K1, K2 és K3 elnevezéssel szerepelnek, majd – a kapott kutatási eredmények függvényében, a karakterjegyek alapján – a klaszterjellemzők összegzése során neveztem el az egyes csoportokat. A táblázatokban szereplő zöld és piros nyilak a mintaátlagtól való pozitív és negatív irányú eltéréseket ábrázolják.

Varianciaanalízis

A módszerrel a független változók függő változókra gyakorolt hatását vizsgáltam (pl. férfiak és nők motivációkra adott válaszai, katonai szolgálatvállalási hajlandóságuk stb.). Az eredményeket $p < 0,05$ esetén tekintettem szignifikánsnak.

Szóasszociáció

Az asszociációk azon jellemzők leképeződései a vevők, fogyasztók, ügyfelek tudatában, amelyet az adott márka (brand) közvetíteni akar irányukban (pl. termék-, szolgáltatástulajdonságok, érték, személyiség stb.) (Reketye-Hetesi, 2009). Márkakutatások esetében gyakran alkalmazott kutatási módszer a szabad asszociáció, amely során a kutató csak egy kérdést tesz fel a megkérdezetteknek (Kovács, 2011).

A disszertációban bemutatott vizsgálatomban magam is használtam a szabad asszociációs módszert a fiatalok Magyar Honvédséggel kapcsolatos attitűdjeinek megismerésére. A nyitott kérdésekre érkezett válaszok tartalmát nem módosítottam, a szófelhők minden esetben a megkérdezettek asszociációit tükrözik. A betűméret az adott válasz előfordulási gyakoriságára utal.

Az adatbevitel és az adatfeldolgozás IBM SPSS 22.0 statisztikai programcsomag használatával történt. A vizsgálat eredményeit szemléltető diagramok és táblázatok Microsoft Excel segítségével készültek.

d) Etikai szempontok

A vizsgálat minden fázisában a piac- és társadalomtudományi kutatásokra (ICC/ESOMAR, 2007), különösen az oktatási intézményekben zajló (Cohen et al., 2005) vizsgálatokra vonatkozó etikai normák betartására törekedtem. Az értekezés nem nyilvános minősítésű információt nem tartalmaz.

4. EREDMÉNYEK

Értekezésemben három szegmens – a *Katonai alapismereteket* tanuló középiskolások, a *Honvédelmi alapismereteket* választó egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint a katonai felsőoktatásban tanuló tisztjelöltek – perspektíváján keresztül vizsgáltam többek között a fent említett tantárgyak választásában szerepet játszó indokokat, a tananyag megítélését, a tanulók honvédelem iránti elkötelezettségét, a katonai szolgálatvállalás háttérében meghúzódó motivációkat, és nem utolsósorban a fiatalok figyelmét felkelteni hivatott (marketing)eszközök hatékonyságát.

A disszertáció jelen fejezetében az elmúlt években folytatott kutatási eredményeim legfontosabb eredményeimet ismertetem, koncentrálna az adatbázisokban rejlő mélyebb összefüggések feltárására.

4.1. Középfokú oktatási intézmények

a) Szekunder adatok

Katonai alapismeretek tantárgyból 2007 óta lehet közép-, 2013 óta emelt szintű érettségi vizsgát tenni. Az elmúlt 12 tanév során összesen 1.315 eredményes érettségi³⁸ zajlott, ebből mindössze 44 volt emelt szintű. A diákok zömmel szakközépiskolában vizsgáztak, a tantárgyból tett emelt szintű vizsgák kétharmada gimnáziumban zajlott (Oktatási Hivatal, 2018a). A tantárgyat tanuló diákok száma természetesen ennél jóval több, 2005 óta több ezerre is tehető. A középfokú oktatási rendszer átalakítását követően, amint az várható volt, jelentősen csökkent a tantárgyból érettségiző (2015/2016: 219 fő; 2016/2017: 137; 2017/2018: 129 fő) – és vélhetően a tantárgyat választó – diákok száma. Ennek oka, hogy 2017-től a jelenlegi szakgimnáziumokban kötelező az iskola képzési profiljának megfelelő ágazati szakmai tárgyból tett érettségi vizsga, így a *Katonai alapismeretek* – közismereti tárgy lévén – háttérbe szorul. Szakgimnáziumokban a tanulók csak a kötelező érettségi tantárgyakon felül választhatják a *Katonai alapismeretek* érettségi vizsgát. Ezt a plusz terhet nyilvánvalóan csak azok fogják vállalni, akik nagyon eltökéltek a katonai pályán történő továbbtanulás mellett, bár az is tény, hogy a tantárgyból tett érettségi vizsga nem jár különösebb előnnyel a HHK-n. A felvételi eljárás során az érettségi eredménye beszámítható, az emelt szintű vizsgáért – mint más emelt szintű vizsgák esetén – jár a többletpont, ugyanakkor ezen felül további előnyt nem jelent a felvételiző számára. Az altisztképzésre jelentkezőket a *Katonai alapismeretek* érettségi eredményétől függően plusz pontszámokkal jutalmazták.³⁹ A fiatalok számára további hátrányt jelenthet, hogy bár az egyes tanévek bővelkednek a tantárgyhoz kapcsolódó, elméleti tudást mérő vetélkedőkben, ugyanakkor a *Katonai alapismeretek* nem szerepel az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny (OKTV) tantárgyai között, holott az ott elért helyezéstől függően a tanuló plusz felvételi pontokkal lenne jutalmazható.

Noha a *Katonai alapismeretek* már több mint tíz éve van jelen a közoktatásban, a tantárggyal kapcsolatos tudományos publikációk száma viszonylag csekély, többnyire jelen disszertáció szerzőjétől származik. A 2011-es országos vizsgálat kimutatta (Stummer, 2011), hogy a középiskolások (N=173) tantárgyválasztását leginkább a katonai témák iránti általános érdeklődés (69%), a fiatalos kíváncsiság mozgatja, a Magyar Honvédségről való ismeretek megszerzése nem elsődleges (21%). További ösztönző erőt jelentett a jövőbeni tervek valóra váltása (48%), a fizikai erőnlétük fejlesztése (31%). A középiskolákat elsősorban a tanulók hazafias nevelésének elősegítése és a gyerekek katonai témák iránti kíváncsiságának kielégítése (78%) vezérelte a tantárgy bevezetése során. Ezeken túl fontos szempont volt a pályaválasztás elősegítése (67%), a

³⁸ Megjegyzés: tanulói jogviszonnyal rendelkezők; vizsgaidőszak: május-június; képzési munkarend: nappali; vizsgafajta: rendes és előrehozott; vizsga szintje: közép és emelt; vizsgázó részvétele: megjelent

³⁹ Megjegyzés: A 2019 szeptembertől kezdődő, új altisztképzési rendszer felvételi tájékoztatójában a tantárgy már nem szerepel (mhaa.hu, 2018).

fiatalok bajtársiasságra való nevelése, fizikai erőnlétük fokozása (44%). A megkérdezett pedagógusok úgy vélték, hogy az elméleti oktatás megoldott, azonban a gyakorlati képzés terén egyes intézményekben hiányosságok vannak, amelyek kiküszöbölése érdekében az iskolák folyamatosan keresték a szaktárcával, illetve az alakulatokkal való együttműködés lehetőségét. Az oktatók egyharmada úgy vélte, hogy a tantárgy oktatásában nem tisztázott a HM szerepe. A felmérésben részt vevő iskolák szerint számos tényező fokozná az oktatás eredményességét (pl. katonai logisztikai háttér biztosítása, oktatási segédeszközök átadása, gyakorlati óraszám növelése, tapasztalatcsere más iskolákkal, segítség az érettségi lebonyolításában stb.). Az adatfelvétel idején a diákok egyharmadát foglalkoztatta a tanulmányaikat követő szerződéses szolgálatvállalás, 50%-uk azonban ezt határozottan elutasította. Az önkéntes tartalékos szolgálattal kapcsolatos kérdésfeltevés 2011-ben nem volt. A *Katonai alapismeretek* érettségit a tanulók 63%-a tervezte, vagy nem tartotta kizártnak, ebből 26% 12. évfolyamos volt.

Fentiekhez hasonló vizsgálati eredmények születtek 2012-ben (N=389) és 2013-ban (N=202) is. A megkérdezett középiskolásokat túlnyomórészt az általános érdeklődés vonzotta (2012: 65%, 2013: 73%), míg a rangsorskála második helyén (2012: 40%, 2013: 54%) a jövőbeni tervekkel kapcsolatos indíttatás állt. A fiatalok több mint egyharmada (2012: 38%, 2013: 43%) fizikai állóképességének fejlesztését várta a *Katonai alapismeretek* gyakorlati részének elsajátításával. A tantárgyból tehető érettségi vizsga 2012-ben a diákok 10, míg 2013-ban 21%-át ösztönözte (Stummer, 2015b, 2015c).

Varga (2011a) 2008 és 2009 folyamán kérdezte egy, a tantárgyat oktató középiskola – nem csak *Katonai alapismereteket* tanuló - diákjait. A szerző a fiatal korosztály katonasággal szembeni általános és konkrét vélekedését, esetleges munkavállalási hajlandóságot kutatta, azonban az adatfelvétel során nem tért ki a tantárgyfelvételi motivációk vizsgálatára. A 2008-as mintában (N=99) a fiúk közel egyharmada (29%), a lányok tizede (9%) már gondolkodott a jövőbeni katonai szolgálton. Egy évvel később (N=372) a kérdésre mindkét nem esetében többen feleltek igennel: a fiúk 35%-a, a lányok 16%-a válaszolt így. A vizsgálatból az is kiderült, hogy azokban a családokban, ahol többen beszélgetnek a politikáról a gyerekekkel, a katonai pálya iránti érdeklődés is magasabb arányú volt.

Középiskolás diákok (N=800) honvédelmi ismereteit, pályaorientációját vizsgálták a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem kutatói 2009-ben (ZMNE, 2009). A mintába *Katonai alapismereteket* oktató és a tantárgy bevezetését tervező középiskolák kerültek. A vizsgálat megállapította, hogy a fiatalok egy csoportja – többnyire a kedvezőtlen foglalkoztatási mutatókkal rendelkező településeken élők – az átlagnál jobban érdeklődött a katonai szolgálat, a hadsereg iránt. A honvédségről szerzett ismeretek jelentős része a sorkatonai szolgálatot teljesített családtagoktól, ismerősöktől származott. A tanulmány szerzői javaslatot tettek többek között arra, hogy a Magyar Honvédség személyi utánpótlását biztosítandó, a *Katonai alapismeretek* tantárgy oktatását elsősorban a nagyobb társadalmi hátrányokkal rendelkező régiókban lehetne szorgalmazni. A tantárgy ismeretanyagában a diákok preferencia igényét tükröző témákra kellene hangsúlyt helyezni, és csökkenteni kellene a tantárgy óraterhelését, hiszen vannak lényegesen kevesebb óraszámú érettségi tárgyak is.

Utóbbi, az ismeretanyagra vonatkozó javaslatokat a diákok közvetlenül is megfogalmazták (Kuris et al., 2017). a Magyar Hadtudományi Társaság pályázatára érkező tanulmányukban (N=52), mely szerint az oktatás túlzottan elméletorientált. A fiatalok pályára irányításához és a pozitív hozzáállás kialakításához elengedhetetlen lenne a tantárgyi struktúra és óraszám átgondolása, továbbá a gyakorlati képzés kiszélesítése. A diákok kutatásából kiderült, hogy a lekérdezés idején a válaszadók 37%-a az altisztképzésben, 19%-uk a katonai felsőoktatásban tervezte továbbtanulását.

A *Katonai alapismeretek* tantárgy kapcsán okvetlenül szót kell ejtenünk a Honvédelmi Minisztérium finanszírozásával működő katonai középiskoláról is, ahol 2009-ben szakkör jelleggel indult, majd később a tantárgyi program részeként folytatódott a tantárgy oktatása. A tiszti állomány utánpótlásának egyik kiemelt célcsoportját a debreceni intézményben tanulók jelentik [64/2017. (XI. 30.) HM ut.], bár a végzett diákokat nem kötelezik sem a honvédség szervezetében való munkavállalásra, sem a katonai pályán történő továbbtanulásra. Kötelező azonban a *Katonai alapismeretek* érettségi vizsga: az Oktatási Hivatal adatai alapján 2014-ben 7, 2015-ben 2, 2016-ban 19, 2017-ben 18, 2018 tavaszán 15 végzős növendék érettségizett közép szinten, ugyanakkor az elmúlt tanévekben egyetlen emelt szintű vizsga sem történt (Oktatási Hivatal, 2018c).

A tiszti alapképzést 2016-ban és 2017-ben öten kezdték meg. A 2018-as felsőoktatási felvételi eljárásban⁴⁰ az intézményből 12 tanuló jelentkezett az NKE-re, ebből hárman csak a Rendészettudományi Karon akartak továbbtanulni, hárman rendészeti és katonai alapszakokat is megjelöltek, mindössze hatan tervezték kizárólag a HHK-n való továbbtanulásukat. A végzősök pályaválasztási bizonytalanságát Madarász (2018) – a nevelőtestület és a növendékek körében zajló több éves kutatómunkájára támaszkodva – többek között az intézményben folyó honvédelmi nevelés és katonai szakképzés kettősségében rejlő ellentmondásokban látja.

A nemrégiben útjára indított honvéd kadét ágazati szakképzés is a tantárgy ismeretanyagára támaszkodik. Tekintve, hogy a képzés aktuálisan még csak félidejénél jár, így nem lehetnek széleskörű tapasztalatok sem a pedagógusok, sem a diákok, sem szüleik köréből. Az első eredmények leghamarabb csak két év múlva mutatkoznak, ekkor derül majd ki ugyanis, hogy az ágazati szakképzésbe investált erőforrások milyen mértékben hasznosultak, a Magyar Honvédség kereslete mennyiben találkozott a fiatalok elképzeléseivel.

b) Primer kutatási eredmények

A vizsgálathoz kapcsolódó feltételezések: H1a, H1b, H1c, H1d

A *Katonai alapismeretek* tantárgyat oktató intézmények

A kiválasztott és a kutatásban való közreműködésre felkért 28 középiskola közül 12 intézmény vezetője válaszolt és adott engedélyt a vizsgálat lebonyolítására. Ebből két esetben a vezető által megadott oktatói e-mail címre küldött újabb megkeresésemre már nem érkezett válasz, ezért a fejezet összesen 10 intézmény adatát tartalmazza. A 10 középiskola közül egy esetben nem érkezett vissza az intézményre vonatkozó kérdőív ($N_{\text{intézmény}}=9$), így ott csak a diákok válaszait ismerjük. Egy helyen kifutó rendszerben időközben megszűnt a tantárgy oktatása, ezért ebben az esetben a felmérésben csak az iskola adatai szerepelnek, a diákok lekérdezésére nem került sor.

A *Katonai alapismeretek*et oktató középiskolákkal kapcsolatban megfogalmazott kutatási kérdéseim arra irányultak, hogy vajon milyen indokok állhatnak az tantárgy bevezetésének hátterében, és milyen bizonyossággal prognosztizálható a tiszti/altiszti képzésben továbbtanulók, a szerződéses vagy tartalékos katonai szolgálatot vállalók diákok száma.

A minta általános jellemzése

A 2015/2016-os tanév végén készült felmérésben közreműködő intézmények 8 megyéből kerültek ki,⁴¹ a középiskolák közül kettő a fővárosban található. A *Katonai alapismeretek* oktatását két

⁴⁰ Forrás: NKE Oktatási Iroda (Oktatási Hivatal adatai alapján)

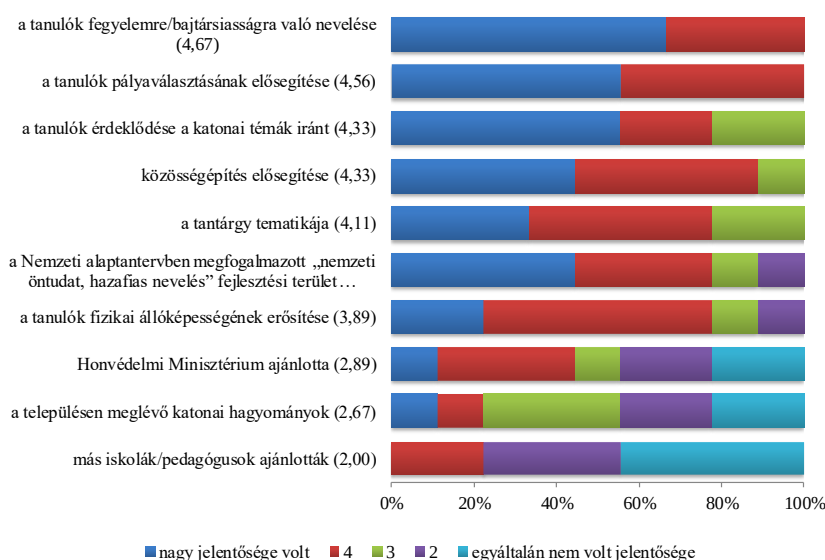
⁴¹ Baranya, Csongrád, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun Szolnok, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest, Szabolcs-Szatmár-Bereg

középiskola kezdte a tantárgy bevezetésével azonos időben, 2005 szeptemberében. A megkérdezettek közül egy-egy intézmény 2009-ben és 2012-ben, három középiskola a 2010/2011-es, további kettő pedig a 2011/2012-es tanévben kapcsolódott be a tantárgy tanításába.

Tantárgybevezetés indokai

Az adatfelvétel során az oktatási intézmények a tantárgy bevezetésének háttérében álló tényezőket 5 fokozatú skálán értékelték (5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége). Az elemzést követően a kérdőívben megadott motívumok közül több is jelentősnek bizonyult: az iskolák leginkább a tanulók fegyelmre/bajtársiasságra való nevelése (4,67), a pályaválasztás elősegítése (4,56), a közösségépítés (4,33), illetve a diákok katonai témák iránti érdeklődése (4,33) miatt döntöttek a tantárgy képzési programba való felvételekor. A Nemzeti alaptantervben megfogalmazott „nemzeti öntudat, hazafias nevelés” fejlesztési terület érvényre juttatása a pedagógiai munkában 4,11-es értéket kapott.

Az itemek rangsorában a HM ajánlásának (2,89), vagy az adott település katonai tradícióinak (2,67) már nem volt számottevő súlya. A válaszadók az „egyéb” motivációk között említették az iskola képzési kínálatának bővítését, a beiskolázás segítését, a beiskolázási mutatók sikerességének emelését, továbbá azt, hogy a *Katonai alapismeretek* oktatását a *Belügyi rendészeti ismeretek* tantárgy⁴² előkészítéseként és kiegészítéseként tartották indokoltnak. (22. ábra)

22. ábra: Mekkora jelentősége volt az alábbi tényezőknek, amikor intézményük a tantárgy bevezetése mellett döntött?

Megjegyzés: zárójelben a skálaátlag

Forrás: saját kutatás, N=9

Létszámadatok

A megkérdezett intézményekben a 2015/2016-os tanévben összesen 643 fő tanulta a tantárgyat: a diákok több mint fele (54,0%) két fővárosi intézményből került ki. A minta 9. és 10. évfolyamában a fővárosi, míg a 11. és 12. évfolyamban a vidéki intézmények diákjai felülreprezentáltak. (5. táblázat)

⁴² A *Belügyi rendészeti ismeretek* tantárgyat a felmérés időpontjában a válaszadó intézmények közül hét iskolában oktatták.

5. táblázat: A tantárgyat tanulók megoszlása a 2015/2016-os tanévben

	9. évfolyam		10. évfolyam		11. évfolyam		12. évfolyam		összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
vidék	63	9,8	64	10,0	58	9,0	111	17,3	296	46,0
főváros	132	20,5	144	22,4	36	5,6	35	5,4	347	54,0
összesen	195	30,3	208	32,3	94	14,6	146	22,7	643	100

Megjegyzés: Egy intézményben időközben kifutó rendszerben megszűnt a tantárgy oktatása. Egy intézmény nem küldött iskolára vonatkozó adatokat.

Forrás: primer kutatás alapján saját szerkesztés, N=9

A kapott válaszokból kiderült, hogy a vizsgálatba bevont intézményekben *Katonai alapismeretekből* 2014 és 2015 folyamán összesen 128 fő tett sikeres érettségi vizsgát, ebből 13 fő emelt szinten. Tekintve, hogy a felmérés időpontjában a tantárgy érettségi vizsgái még nem kezdődtek meg, ezért a 2015/2016-os tanévre vonatkozóan még csak előzetes létszámadatok álltak rendelkezésre. (6. táblázat)

6. táblázat: Katonai alapismeretek tantárgyból érettségizők (fő)

		2013/2014	2014/2015	összesen	2015/2016 (várhatóan)
vizsga szintje	közép	58	57	115	55
	emelt	6	7	13	2
összesen		64	64	128	57

Megjegyzés: Egy intézményben időközben kifutó rendszerben megszűnt a tantárgy oktatása. Egy intézmény nem küldött iskolára vonatkozó adatot.

Forrás: primer kutatás alapján saját szerkesztés, N=9

A középiskolák által közölt adatokból valamelyest következtethetünk a tantárgy katonai pályaválasztásban, pályára irányításban betöltött szerepére. A vizsgálatot megelőző két tanévben altisztképzésre mindössze 4 tanulónak, a katonai felsőoktatásba 12 diáknak sikerült bejutnia. Az érettségit követően a MH szerződéses állományába 8 fő került, míg a tartalékos szolgálatra jelentkezett 17 főből 15 nyert felvételt. Az adatgyűjtés időpontjában a 2015/2016-os tanévre vonatkozóan még csak a várható létszám volt ismert. Ezek alapján 25 diák tervezte a katonai oktatási intézményben való továbbtanulást vagy a szolgálati formák valamelyikét. (7. táblázat)

7. táblázat: Jelentkezők/felvettek száma (fő)

	2013/2014	2014/2015	összesen	2015/2016 (várhatóan)
MH AA	2/2	5/2	7/4	13
NKE HHK	8/7	9/5	17/12	5
MH szerződéses	6/3	5/5	11/8	1
MH tartalékos	7/7	10/8	17/15	6
összesen	24/19	29/20	52/39	25

Megjegyzés: Egy intézményben időközben kifutó rendszerben megszűnt a tantárgy oktatása. Két intézmény nem küldött iskolára vonatkozó létszámadatot.

Forrás: primer kutatás alapján saját szerkesztés, N=8

Az oktatás személyi és tárgyi feltételei

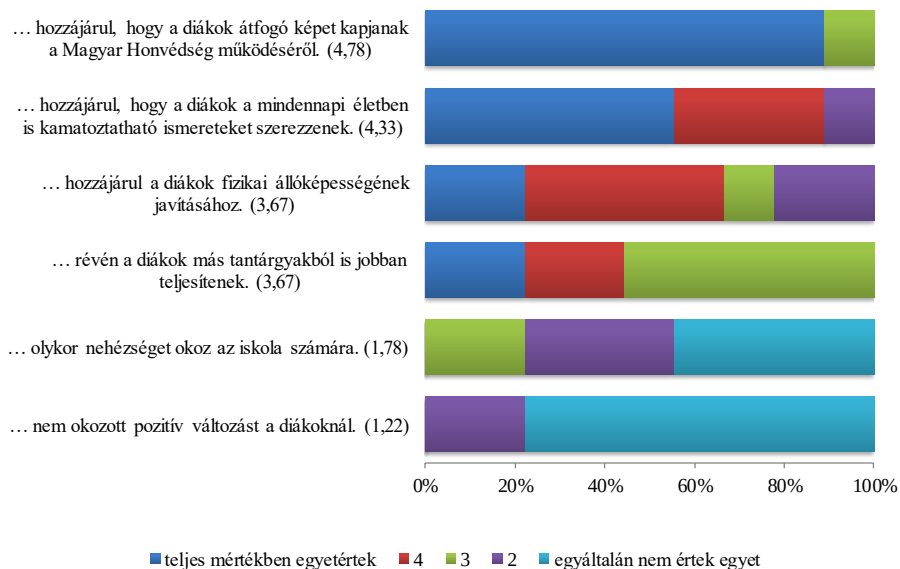
A *Katonai alapismeretek* elméleti részének oktatása megoldott a válaszadó intézmények körében, az ismeretek átadását jellemzően az iskola főállású pedagógusa (6 fő) végzi. Három középiskola esetében a gyakorlati oktatást jelenleg is aktív (4 fő) vagy nyugállományú katona (2 fő) látja el. A megkérdezett középiskolák közül három intézményben a tantárgy gyakorlati elemeinek oktatása időnként okoz nehézséget, ugyanakkor az elméleti ismeretek átadásával összefüggő problémát egyik iskola sem jelzett, az oktatást megoldottnak értékelték.

A *Katonai alapismeretek* gyakorlati oktatásával kapcsolatos gondok kiküszöbölése érdekében az intézmények törekszenek a Magyar Honvédséggel való kapcsolatfelvételle: az elmúlt években a Honvédelmi Minisztériummal (1) katonai alakulattal (7), toborzó irodával (2), honvédséghez kötődő társadalmi szervezetekkel (2), egyéb civil szervezettel (2) alakítottak ki együttműködési megállapodásokat. Négy intézménynek több szervezettel is van összeköttetése, azonban egy középiskola sajnos semmilyen honvédségi kapcsolattal sem rendelkezik.

Tananyag megítélése

A vizsgálatba bevont iskolákat arra kértem, hogy a tantárgy ismeretanyagát próbálják meg a diákok szempontjából értékelni. A válaszadók megítélése szerint a *Katonai alapismeretek* leginkább abban segít, hogy a tanulók átfogó képet kapjanak a Magyar Honvédség működéséről, feladatairól (4,78). A skálaátlagok rangsorából látható az is, hogy az tananyag révén a fiatalok a mindennapi életben is kamatoztatható ismeretekre tehetnek szert (4,33). A fizikai kondíció fejlesztése (3,67) és a tanulók általános tanulmányi eredményeinek javulása (3,67) harmadik helyre került az értékelés során. (23. ábra)

A Katonai alapismeretek tantárgy oktatása ...

23. ábra: Értékelje a megkezdett mondathoz tartozó állításokat!

Megjegyzés: zárójelben skálaátlag

Forrás: saját kutatás, N=9

A kapott válaszokból kitűnik, hogy az intézmények eddigi tapasztalataik alapján határozottan ajánlanák a tantárgy oktatását más középiskoláknak is (Átlag=4,78). A megkérdezettek közül heten az értékelő skála ötös, ketten a négyes fokozatát jelölték meg. Elutasító választ egyik intézmény sem adott.

A vizsgálat lehetőséget nyújtott a *Katonai alapismeretek*kel kapcsolatos vélemények, javaslatok megosztására is. A válaszokból kiderült, hogy a tantárgy népszerű a diákok körében, azonban az oktatók szükségesnek tartották a kerettanterv újragondolását, az egyes témakörök sorrendjének – a tanulók ismereteihez igazodó – módosítását (pl. biztonságpolitikai ismeretek oktatása a 12. évfolyamban). A pedagógusok ugyancsak szorgalmazták a tantárgy gyakorlati óraszámának növelését, a szemléltető eszközök számának bővítését, továbbá a *katonasuli.hu*⁴³ aktualizálását, az on-line felület adta lehetőségek hatékonyabb és minőségi kihasználását.

A Katonai alapismeretek tantárgyat tanulók körében végzett felmérés eredményei

A minta általános jellemzése

A *Katonai alapismeretek* tantárgyat a felmérésben részt vevő intézményekben a 2015/2016-os tanévben összesen 643 diák tanulta, közülük 81 fő on-line, 71 tanuló papír alapon töltötte ki a kérdőívet ($N_{\text{diák}}=152$, 23,6%). A beérkezett papír alapú kérdőívek áttekintése után mindegyiket értékelhetőnek minősítettem.

A vizsgálati mintában a férfiak felülreprezentáltak, hiszen a tanulók több mint háromnegyede (77,6%) férfi volt. A diákok közel kétharmada (64,5%) négy tanéven keresztül tanulta a tantárgyat, és valamivel több, mint egyharmaduk (37,5%) a *Katonai alapismeretek* mellett *Belügyi rendészeti ismereteket* is tanult a felmérés időpontjában. A megkérdezettek túlnyomóan (83,0%) a 11. és a 12. évfolyam diákjai voltak, és zömében vidéki oktatási intézmények tanulói (8. táblázat).

8. táblázat: Középiskolás válaszadók megoszlása (%)

		9. évfolyam	10. évfolyam	11. évfolyam	12. évfolyam	összesen
nem	férfi	1,3	10,5	34,9	30,9	77,6
	nő	0,0	5,3	6,6	10,5	22,4
település	vidék	1,3	15,8	23,1	38,2	78,4
	főváros	0,0	0,0	18,4	3,3	21,7
Milyen formában tanulja a tantárgyat?	két tanévben	0,0	0,7	12,5	22,4	35,5
	négy tanévben	1,3	15,1	28,9	19,1	64,5
Tanul-e Belügyi rendészeti ismereteket?	igen	0,0	15,8	11,2	10,5	37,5
	nem	1,3	0,0	30,3	30,9	62,5

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, $N=152$

Tantárgyválasztási motivációk

Értekezésemben egyrészt arra kerestem választ, hogy mi a magyarázata annak, hogy a fiatalok a *Katonai alapismeretek* tantárgyat választják, és elhatározásuk hátterében felfedezhető-e még a családi tradíciók hatása. Kíváncsi voltam továbbá arra is, hogy a vizsgált időszakban feltárt motivációs változókban találhatók-e szignifikáns eltérések az egyes évfolyamokban, oktatási intézményekben vagy éppen a nemek között. További kérdésként merült fel az is, hogy a *Katonai alapismeretek* választás hátterében álló motivációk belső összefüggéseinek analízisével milyen karakterjegyek, milyen magatartási jellemzők alapján tipizálható a tantárgyat tanuló 14-18 éves

⁴³ Megjegyzés: A *katonasuli.hu* honlap 2017 szeptemberétől *kadetprogram.hu* címen érhető el.

korosztály. Számomra izgalmas feladat volt annak feltárása is, hogy vannak-e statisztikailag bizonyítható összefüggések a tantárgy tanulásának indokai és a jövőbeni katonai szolgálat között.

Az adatfelvétel során a diákoknak ötfokozatú skálán (5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége) kellett értékelniük a vizsgálatba bevont attribútumokat. A teljes mintát tekintve a 14 paraméter közül az indokok rangsorában a téma iránti érdeklődésnek volt a legnagyobb súlya (3,99). Ettől nem sokkal maradt el a jövőbeni tervek megvalósítása (3,46), a kihívás keresés (3,31) vagy a fizikai állóképesség fejlesztése (3,31), ugyanakkor a határozott katonai pályaválasztás (2,84), az egyenruha viselés (2,98), a külföldi missziókban való részvétel (2,70) már kevésbé fontos, a változók csak a rangsorskála középső harmadában találhatók. A megkérdezettek körében alig volt jelentősége a családi tradícióknak (1,96) vagy éppen a pedagógus ajánlásának (1,80). Az „egyéb” válasz kategóriát mindössze három tanuló jelölte meg, ők a következőket említették: „a túlélésről akartam tanulni”, „fejleszt a jellemet” és „könnyebb mint a belügy és érdekel is”. Nyitott kérdés révén, a kapott információk nem számszerűsíthetők, így ezeket a további elemzések során nem használtam. (9. táblázat)

9. táblázat: Vizsgált tényezők alapstatisztikái

	Átlag	Szórás	Standard hiba	N
katonai témák iránti érdeklődés	3,99	1,020	0,083	152
pedagógus ajánlotta	1,80	1,122	0,091	152
barátok/ismerősök ajánlották	2,14	1,196	0,097	152
információszerzés a Magyar Honvédségről	3,06	1,186	0,096	152
családi hagyomány	1,96	1,201	0,097	152
könnyebb lehet az érettségi, mint más tárgyakból	2,05	1,291	0,105	152
jövőbeni terveimhez szükséges	3,46	1,390	0,113	152
fizikai állóképességem fejlesztése	3,31	1,308	0,106	152
mindenképpen érettségizni akarok a tantárgyból	3,29	1,601	0,130	152
külföldi katonai missziókban való szolgálat	2,70	1,543	0,125	152
mindenképpen katona akarok lenni	2,84	1,503	0,122	152
egyenruha viselés lehetősége	2,98	1,435	0,116	152
kihívás keresése	3,39	1,307	0,106	152
kötelező volt felvenni a tantárgyat	1,87	1,468	0,119	152

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

A kutatáshoz kapcsolódó feltevéseim értékeléséhez a motivációk, valamint a nem/évfolyam/intézmény háttérváltozók közötti korreláció erősségét F-próbával vizsgáltam, 95%-os megbízhatóság mellett. Az ANOVA tesztek igazolták, hogy vannak olyan tantárgyfelvételi indokok, amelyek fontosabbak a vizsgált attribútumok körében. Férfiak és nők statisztikailag igazolhatóan eltérő módon minősítették többek között a katonai témák iránti érdeklődést (Sig.=0,024), a jövőbeni karriert (Sig.=0,028) vagy a külföldi katonai misszióban való részvétel lehetőségét (Sig.=0,001). A varianciaanalízist követően kiderült, hogy a *Katonai alapismeretek* választásában szerepet játszik az is, hogy a megkérdezett tanuló melyik középiskola diákja és az is, hogy a felmérés idején melyik évfolyamba járt. Mindkét háttérváltozó esetében találhatók ugyanis olyan motivációk, amelyeknek átalakult a fontossági sorrendje (pl. családi tradíciók, egyenruha viselés, katonai pályaválasztás). (10. táblázat)

10. táblázat: **Nem/évfolyam/intézmény motivációkra gyakorolt hatása**

	Nem		Évfolyam		Intézmény	
	F	Sig.	F	Sig.	F	Sig.
katonai témák iránti érdeklődés	5,194	0,024	1,037	0,378	1,991	0,052
pedagógus ajánlotta	0,324	0,570	1,344	0,262	1,528	0,153
barátok/ismerősök ajánlották	0,002	0,961	1,946	0,125	1,774	0,087
információszerzés a Magyar Honvédségről	1,327	0,251	1,397	0,246	1,977	0,053
családi hagyomány	0,047	0,829	2,484	0,063	2,427	0,017
könnyebb lehet az érettségi, mint más tárgyakból	2,393	0,124	0,991	0,399	1,530	0,152
jövőbeni terveimhez szükséges	4,932	0,028	1,838	0,143	0,963	0,467
fizikai állóképességem fejlesztése	0,005	0,943	0,040	0,989	0,422	0,906
mindenképpen érettségizni akarok a tantárgyból	0,068	0,794	0,175	0,913	1,903	0,064
külföldi katonai missziókban való szolgálat	11,437	0,001	2,985	0,033	3,433	0,001
mindenképpen katona akarok lenni	4,627	0,033	2,838	0,040	3,220	0,002
egyenruha viselés lehetősége	0,099	0,753	3,051	0,031	1,632	0,121
kihívás keresése	0,850	0,358	0,766	0,515	1,231	0,285
kötelező volt felvenni a tantárgyat	5,530	0,020	1,271	0,287	11,687	0,000

Megjegyzés: $p < 0,05$ Forrás: saját kutatás, $N=152$

A tantárgyválasztási indokok látens összefüggéseinek feltárása, továbbá a vizsgálati mintához kapcsolódó hipotézisem – nevezetesen, hogy a tantárgy tanulói eltérő karakterjegyeik mentén homogén csoportokba rendezhetők – értékeléséhez első lépésben faktoranalízist alkalmaztam, amelynek létjogosultságát a Kaiser-kritérium értéke ($KMO=0,836$) és a Bartlett-próba szignifikancia szintje ($Sig.=0,000$) igazolta (Sajtos-Mitev, 2007, Szelényi, 2009). (11. táblázat)

11. táblázat: **KMO érték és Bartlett-próba eredménye****KMO and Bartlett's Test**

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,836
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	818,991
	df	91
	Sig.	,000

Forrás: saját kutatás

A változóredukciós eljárást követően az eredeti 14 vizsgált attribútum három mesterséges koordinátába rendeződött, 57,11%-os információtartalommal. (12. táblázat)

12. táblázat: **Tantárgyválasztási indokok rotált komponensmátrixa**

F1: szándék			
jövőbeni terveimhez szükséges	0,839	-0,016	0,135
mindenképpen katona akarok lenni	0,829	-0,218	0,278
kihívás keresése	0,773	0,318	-0,208
egyenruha viselés lehetősége	0,735	0,324	-0,111
külföldi katonai missziókban való szolgálat	0,730	-0,219	0,334
mindenképpen érettségizni akarok a tantárgyból	0,701	0,013	0,075
katonai témák iránti érdeklődés	0,663	-0,195	-0,135
fizikai állóképesség fejlesztése	0,617	0,393	-0,150
információszerzés a Magyar Honvédségről	0,508	0,264	0,187
F2: praktikum			
pedagógus ajánlotta	0,031	0,764	0,006
könnyebb lehet az érettségi, mint más tárgyakból	-0,009	0,715	0,229
barátok/ismerősök ajánlották	0,044	0,407	0,296
F3: kényszer			
családi hagyomány	0,318	0,120	0,706
kötelező volt felvenni a tantárgyat	-0,240	0,296	0,544
Variancia	34,22%	13,75%	9,13%

Megjegyzés: Varimax rotáció; KMO=0,836; Sig.=0,000; összvariancia=57,11%

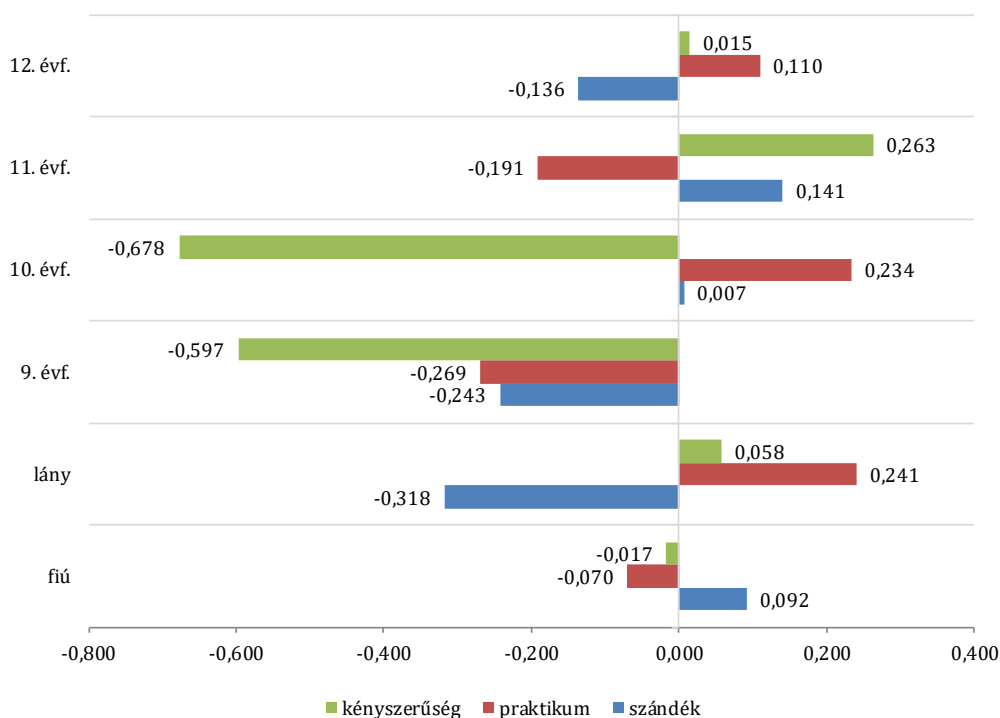
Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

A három meghatározó faktor – belső szerkezetük elemzését követően, a faktorsúlyok alapján – az alábbi elnevezéseket kapta. A névválasztás során arra törekedtem, hogy az adott faktorba rendeződött mutatók lehetőleg mindegyike érvényre jusson.

1. faktor (magyarázott variancia: 34,22%) – szándék
Az első, legerősebb tényezőcsoport a katonai hivatáshoz szorosan kapcsolódó változókat (pl. katonai témák, missziók, egyenruha, fizikai erőnlét stb.) rendezi össze, de ugyancsak ez a faktor tükrözi a katonai pályaválasztás iránti elkötelezettséget is (pl. jövőbeni tervek, tantárgyból való érettségi).
2. faktor (magyarázott variancia: 13,75%) – praktikum
A csoportképző elemek között megjelenik mások véleménye/ajánlása, de ide rendeződött a tantárgyból tehető – a diákok feltételezése szerint – könnyebb érettségi vizsga.
3. faktor (magyarázott variancia: 9,13%) – kényszer
A maradék két változót tömörítő faktorban megjelennek a kvázi „kényszerítő” tényezők, úgy mint a kötelező tantárgyfelvétel, de bizonyos esetekben ilyen kényszerítő hatás lehet a családi tradíciók továbbvitele is.

A különböző motivációcsoportokhoz tartozó faktorszakörök alapján kiderült, hogy a középiskolások tantárgyválasztásban eltérések jelentkeznek mind az egyes évfolyamok, mind pedig fiúk és lányok tekintetében (24. ábra). A katonai pályaválasztás, a Magyar Honvédség iránt mutatott érdeklődés, a kihívás keresés inkább a fiúkat jellemzi. Érdekes módon ezek a szempontok a 9. évfolyamosok és a végzős osztályok tanulói között kevésbé népszerűek. Ezek a motívumok ugyancsak kevésbé fontosak a lányok esetében, ők inkább a – feltételezésük szerint – könnyebb

érettségi vizsgát és a pedagógusok, barátok ajánlását preferálták, ugyanakkor körükben megjelenik a tantárgyválasztás kényszersége. Ez utóbbi attribútum szkorértéke a minta 11. évfolyamában tanulók esetében is kiugró.

24. ábra: Tantárgyválasztási motivációk évfolyam és nem szerint, faktorszokórok alapján ábrázolva

Forrás: saját kutatás

Tanulói profilok, klaszterjellemzők

A 12. táblázatban korábban ábrázolt faktorstruktúra volt a kiindulópontja annak a csoportosításnak, amely a középiskolásokat a *Katonai alapismeretek* tantárgyválasztási indokai szerint rendezte különböző szegmentumokba. A válaszadói mintában a klaszterek ideális számát hierarchikus technikával, Ward's módszer segítségével állapítottam meg.

Az elemzést követően a válaszadói mintában három csoportot lehetett elkülöníteni. Az első klaszterben található a diákok közel egynegyede (23,0%), a csoportot 35 fő alkotja (13. táblázat). A tanulók meghatározó része (76 fő, 50,0%) a második klaszter tagja, míg a harmadik csoport 41 főt (27,0%) számlál. Mindegyik klaszterben szignifikáns eltérés van férfiak és nők között, jellemző a férfiak felülreprezentáltsága, bár a második csoportban a nők aránya viszonylag magas, közel egyharmada (30,3%) a teljes létszámnak.

A vizsgált mintában jelentős különbségek mutatkoznak az egyes évfolyamok között is. Az első és a harmadik csoport tagjai zömében a 11. évfolyamból, a második klaszter diákjai (47,4%) a végzős évfolyamból kerültek ki. A megkérdezett fiatalok közül 57 fő (21 nő) a *Katonai alapismeretek* mellett tanulta a *Belügyi rendészeti ismeretek* tantárgyat is, arányuk a második csoportban számottevő (48,7%). Az első klaszter tagjai között mindössze hét válaszadó tanulta a tantárgyat.

13. táblázat: **Klaszterek összetétele nem, évfolyam és település szerint (%)**

		K1	K2	K3
nem	férfi	88,6	69,7	82,9
	nő	11,4	30,3	17,1
évfolyam	9.	0,0	2,6	0,0
	10.	14,3	22,4	4,9
	11.	48,6	27,6	61,0
	12.	37,1	47,4	34,1
település	vidék	68,6	86,8	70,8
	főváros	31,4	13,2	29,2
N		35 (23,0%)	76 (50,0%)	41 (27,0%)

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

Értekezésem további részében a *Katonai alapismeretek* választásának motivációi mentén kialakult klaszterek sajátosságait mutatom be, továbbá néhány megállapítás erejéig – a minta egészét alapul véve - kitérek a nemek között megfigyelhető differenciákra is.

Az elhatározásban szerepet játszó attribútumok klaszterenkénti vizsgálata során azt tapasztaltam, hogy a harmadik csoport tagjai a teljes minta átlagánál – egy item kivételével - szignifikánsan nagyobb szerepet tulajdonítottak az összes tényezőnek, a diákoknál a katonai pályaválasztás határozott szándékot tükröz. Az átlagelemzés alapján hasonló megállapítást tehetünk az első klaszter tagjairól is, azonban esetükben még erőteljesebb a katonai „jellemzők” megítélése, ellenben a klasztertagok a családi tradícióknak vagy a pedagógusok, barátok/ismerősök hatásának nem tulajdonítottak jelentőséget. A legnépesebb klaszter által adott értékelések ugyanakkor a minta átlaga alá kerültek, kizárólag a – feltételezésük szerint - könnyebb érettségi lehetősége és a pedagógus ajánlása haladta meg némiképp az összes válaszadó átlagát.

Az átlagelemzésből eltérő kép rajzolódik ki férfiak és nők véleménye között. A lányok számára kisebb a befolyásoló ereje a katonai hivatáshoz kötődő faktoroknak (pl. katonai témák iránti érdeklődés, katonai karrier, egyenruha viselés stb.), ugyanakkor válaszadás során mintaátlag feletti jelentőséget tulajdonítottak a családi tradícióknak (2,00) vagy az esetlegesen könnyebb érettségi vizsgának (2,35). (14. táblázat)

14. táblázat: Mekkora jelentősége volt az alábbi tényezőknek, amikor a Katonai alapismeretek tantárgyat választotta? (skálaátlag)

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
katonai témák iránti érdeklődés	3,99	↑ 4,69	↓ 3,62	↑ 4,10	↑ 4,09	↓ 3,65
jövőbeni terveimhez szükséges	3,46	↑ 4,43	↓ 2,63	↑ 4,17	↑ 3,59	↓ 3,00
kihívás keresése	3,39	↑ 3,86	↓ 3,05	↑ 3,61	↑ 3,44	↓ 3,21
fizikai állóképességem fejlesztése	3,31	↑ 3,60	↓ 3,08	↑ 3,49	↓ 3,31	↓ 3,21
mindenképpen érettségizni akarok a tantárgyból	3,29	↑ 4,37	↓ 2,42	↑ 3,98	↓ 3,27	↑ 3,35
információszerzés a Magyar Honvédségről	3,06	↑ 3,29	↓ 2,67	↓ 2,88	↑ 3,12	↓ 2,85
egyenruha viselés lehetősége	2,98	↑ 3,51	↓ 2,55	↑ 3,32	↑ 3,00	↓ 2,91
mindenképpen katona akarok lenni	2,84	↑ 4,14	↓ 1,79	↑ 3,66	↑ 2,97	↓ 2,35
külföldi katonai missziókban való szolgálat	2,70	↑ 3,86	↓ 1,72	↑ 3,54	↑ 2,92	↓ 1,94
barátok/ismerősök ajánlották	2,14	↓ 1,57	↓ 2,00	↑ 2,88	↓ 2,14	↑ 2,15
könnyebb lehet az érettségi, mint más tárgyakból	2,05	↓ 1,26	↑ 2,09	↑ 2,66	↓ 1,97	↑ 2,35
családi hagyomány	1,96	↓ 1,54	↓ 1,41	↑ 3,34	↓ 1,95	↑ 2,00
kötelező volt felvenni a tantárgyat	1,87	↓ 1,00	↓ 1,83	↑ 2,68	↓ 1,72	↑ 2,38
pedagógus ajánlotta	1,80	↓ 1,17	↑ 1,91	↑ 2,15	↑ 1,83	↓ 1,71
N	152	35	76	41	118	34

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

Honvédelemmel kapcsolatos ismeretek, információforrások

A vizsgálatban részt vevő diákok körében 57,8% volt azok aránya, akik megítélésük szerint csak minimális ismerettel rendelkeztek a honvédelemről, a Magyar Honvédségről a tantárgy tanulását megelőző időszakban. A válaszadók közel egyharmada (31,5%) egyáltalán nem volt jártas honvédségi témákban, és mindössze 10,5%-uk tartotta magát már kellően tájékozottnak. A semmilyen információval nem rendelkezők aránya a második csoport diákjai között volt a legmagasabb (44,7%). Az átfogó, vagy minimális ismerettel bíró tanulók száma a három szegmentumban nem mutatott markáns eltérést.

A honvédelemmel kapcsolatos kérdésekben már jártas diákok (N=104; 68,4%) körében arra voltam kíváncsi, hogy az eddig megszerzett ismereteik milyen forrásból származnak. A teljes mintában a vizsgált kilenc paraméter közül a válaszadók körében az internet által közvetített ismeretek (3,60) mellett meghatározó volt a családtagok/ismerősök tájékozottsága (3,13) és a rádióban/televízióban elhangzó információ (3,13), ugyanakkor a honvédelmi jellegű szakkörök (2,38), az általános iskolában tanultak szerepe (1,95) nem volt releváns a középiskolások megítélése szerint.

A klaszterek elemzésekor árnyaltabb képet kaptunk a megadott kilenc információforrás megítélésével kapcsolatban. A harmadik csoport tagjainak véleménye minden vizsgált attribútum esetében eltért a minta átlagától, valamennyi tényezőnél magasabb volt a skálaátlag. A klasztertagok értékelésében szignifikánsan nagyobb jelentősége volt a családtagok/ismerősök/barátok által közvetített információknak (3,82), valamint az általános iskolában tanultaknak (2,44). (15. táblázat)

Az információforrások jelentősége a skálaátlagok alapján átalakul férfiak és nők között. A nők számára fontosabb a családi és baráti körből (3,20), a hagyományos elektronikus médiumokból (3,30) származó információ, mintaátlag felett értékelték a különböző táborokban való részvétel fontosságát (2,90) is, ugyanakkor az F-próba nem igazolta a nemek közötti véleménykülönbségeket. Az egyes információforrások értékelése ugyancsak független attól, hogy a megkérdezett tanuló melyik évfolyamba járt. Statisztikailag bizonyított kapcsolat van azonban az információforrások jelentősége és a középiskolák között, ezt négy tényező – nyomtatott sajtó (Sig.=0,046), katonai rendezvényeken való részvétel (Sig.=0,002), táborozás (Sig.=0,049) és honvédelmi szakkör (Sig.=0,048) – esetében lehetett kimutatni.

15. táblázat: A honvédelemmel, a Magyar Honvédséggel kapcsolatos ismeretszerzésben mekkora jelentősége volt az alábbi hírforrásoknak/tényezőknek? (skálaátlag)

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
internetes oldalak	3,60	↓ 3,46	↓ 3,57	↑ 3,74	↑ 3,65	↓ 3,35
családtagok/ismerősök/barátok	3,13	↑ 3,14	↓ 2,57	↑ 3,82	↓ 3,12	↑ 3,20
rádió/televízió	3,13	↓ 2,71	↑ 3,26	↑ 3,29	↓ 3,08	↑ 3,30
MH kiadványai, egyéb katonai témájú könyvek	2,93	↓ 2,68	↓ 2,71	↑ 3,41	↑ 2,98	↓ 2,75
táborozás (pl. hagyományörző, túlélő stb.)	2,87	↑ 3,00	↓ 2,60	↑ 3,09	↓ 2,86	↑ 2,90
katonai rendezvényeken való részvétel	2,69	↑ 2,75	↓ 2,43	↑ 2,97	↑ 2,73	↑ 2,75
honvédelmi jellegű szakkörben való részvétel	2,38	↓ 2,32	↓ 2,21	↑ 2,62	↑ 2,43	↓ 2,15
nyomtatott sajtó	2,36	↓ 2,29	↓ 2,26	↑ 2,53	↓ 2,35	↑ 2,40
általános iskolában tanultak	1,95	↓ 1,32	↑ 1,98	↑ 2,44	↓ 1,93	↑ 2,05
N	104	28	42	34	84	20

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=104

A különböző internetes oldalak látogatottságáról a teljes mintára vonatkozóan a 16. táblázat ad képet. Az értékelést követően (5=naponta, 4=hetente legalább egyszer, 3=havonta legalább egyszer, 2=évente néhányszor, 1=soha). a megadott 12 item közül a katonasuli.hu (2,68) és a honvedelem.hu (2,61) oldalak álltak a rangsor élén, ugyanakkor gyakoriságukat tekintve nem kiemelkedő a látogatottság, hiszen az átlag az ötfokú Likert-skálán alig haladja meg a középértéket.

Kiderült az is, hogy a katonai pályaválasztás szempontjából releváns információkat tartalmazó oldalak (NKE HHK, MH LZ, MH AA) nézettsége, fontossága, relatíve igen alacsony, bár az első és a harmadik csoport diákjai csekély mértékben mintaátlag fölött minősítették. A második klaszter tagjaitól származó válaszok alapján az összes honlap látogatottsága mintaátlag alatti, gyakoriságát tekintve inkább csak eseti jellegű.

Érdekes, hogy a különböző honlapok nézettsége az átlagértékek alapján – egy paraméter kivételével – minden esetben ellentétes irányú férfiak és nők között, bár erre vonatkozóan szignifikáns összefüggést nem lehetett a nemek között kimutatni. Ugyancsak független a honlapok nézettsége a megkérdezett évfolyamától is, azonban az oktatási intézmény egy tényező, a honvedelem.hu esetében szignifikánsnak (Sig.=0,001) bizonyult.

16. táblázat: Szokta-e látogatni az alábbi internetes oldalakat? (skálaátlag)

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
katonasuli.hu	2,68	↓ 2,63	↓ 2,42	↑ 3,10	↓ 2,67	↑ 2,74
honvedelem.hu	2,61	↑ 2,91	↓ 2,21	↑ 3,10	↑ 2,71	↓ 2,26
Katonasuli Facebook oldal	2,43	↑ 2,63	↓ 2,01	↑ 3,05	↑ 2,45	↓ 2,38
különböző katonai alakulatok honlapjai	2,41	↑ 2,74	↓ 1,97	↑ 2,95	↑ 2,52	↓ 2,06
MH Facebook oldal	2,28	↑ 2,51	↓ 1,84	↑ 2,88	↑ 2,36	↓ 1,97
NKE Facebook oldal	2,03	↑ 2,09	↓ 1,76	↑ 2,46	→ 2,03	→ 2,03
MH LZ Facebook oldal	1,88	↓ 1,77	↓ 1,59	↑ 2,51	↑ 1,90	↓ 1,82
MH LZ honlap	1,84	↑ 1,86	↓ 1,53	↑ 2,39	↑ 1,86	↓ 1,76
MH AA honlap	1,81	↑ 1,91	↓ 1,47	↑ 2,34	↑ 1,86	↓ 1,65
hm.gov.hu	1,78	↓ 1,63	↓ 1,59	↑ 2,24	↑ 1,80	↓ 1,71
NKE honlap	1,72	↑ 1,91	↓ 1,43	↑ 2,07	↓ 1,68	↑ 1,85
HHK honlap	1,63	↑ 1,66	↓ 1,37	↑ 2,10	↑ 1,64	↓ 1,59
N	152	35	76	41	118	34

Megjegyzés:

5=naponta, 4=hetente legalább egyszer, 3=havonta legalább egyszer, 2=évente néhányszor, 1=soha

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

A továbbiakban arra kértem a diákokat, hogy az előbbi weboldalakat az ott található információk hasznossága alapján értékeljék (5=nagyon hasznosak, 4=hasznosak, 3=közepesen hasznosak, 2=kevésbé hasznosak, 1=egyáltalán nem hasznosak). Amennyiben még soha nem látogatta az adott honlapot, akkor az “egyáltalán nem hasznos” kategóriát kellett megjelölniük.

A minta egészét tekintve a *Katonai alapismeretek* tantárgyhoz kapcsolódó *katonasuli.hu* oldalon található információk megítélése volt a legkedvezőbb (3,26), ettől alig maradt el a honvédség hírportálja, a *honvedelem.hu* (3,09). A tanulók számára legkevésbé hasznosíthatóak (2,02) a HHK honlapján lévő hírek, tájékoztatók bizonyultak. (17. táblázat)

A klaszteranalízist követően kialakult csoportok közötti eltérés szembe tűnő. A második halmaz tagjai mind a 12 paramétert mintaátlag alatt minősítették, a harmadik csoportban lévő diákok pedig minden weboldalt mintaátlag felett, az eltérés egyes esetekben szignifikáns. Néhány kivételtől eltekintve ugyanez mondható el az első klaszter tanulóiról is.

A vizsgált honlapok átlagértékei szerint a férfiak és nők eltérő véleménnyel nyilatkoztak, azonban az összefüggés-elemzést követően nem igazolható a nemek közötti differencia. Ugyancsak a kapcsolat hiánya bizonyítható az évfolyamok és középiskolák tekintetében, azaz a válaszok alapján irreleváns, hogy a diák mely évfolyamon és melyik oktatási intézményben tanult.

17. táblázat: **Hasznosak-e az alábbi internetes oldalakon lévő információk? (skálaátlag)**

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
katonasuli.hu	3,26	↑ 3,49	↓ 3,00	↑ 3,56	↓ 3,22	↑ 3,41
honvedelem.hu	3,09	↑ 3,37	↓ 2,70	↑ 3,56	↑ 3,10	↓ 3,03
Katonasuli Facebook oldal	2,84	↑ 2,97	↓ 2,43	↑ 3,46	↓ 2,83	↑ 2,85
különböző katonai alakulatok honlapjai	2,64	↑ 2,97	↓ 2,11	↑ 3,37	↑ 2,76	↓ 2,24
MH Facebook oldal	2,51	↑ 2,60	↓ 2,00	↑ 3,37	↑ 2,58	↓ 2,26
MH AA honlap	2,31	↑ 2,49	↓ 1,80	↑ 3,10	↑ 2,38	↓ 2,06
NKE Facebook oldal	2,26	↑ 2,54	↓ 1,93	↑ 2,63	↑ 2,28	↓ 2,21
MH LZ honlap	2,20	↑ 2,26	↓ 1,82	↑ 2,85	↑ 2,26	↓ 1,97
NKE honlap	2,18	↑ 2,63	↓ 1,76	↑ 2,59	↓ 2,17	↑ 2,24
hm.gov.hu	2,16	↓ 2,09	↓ 1,96	↑ 2,59	↑ 2,17	↓ 2,12
MH LZ Facebook oldal	2,11	↓ 2,11	↓ 1,74	↑ 2,78	↑ 2,18	↓ 1,85
HHK honlap	2,02	↑ 2,09	↓ 1,70	↑ 2,56	↑ 2,05	↓ 1,91
N	152	35	76	41	118	34

Megjegyzés:

5=nagyon hasznosak, 4=hasznosak, 3=közepesen hasznosak, 2=kevésbé hasznosak, 1=egyáltalán nem hasznosak

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

Tananyagról alkotott vélemények

Empirikus kutatásomban kitértem arra is, hogy a fiatalok hogyan értékelik a *Katonai alapismeretek* tananyagát. A teljes mintában a kérdőívben felsorolt tényezők közül a Magyar Honvédségről szerzett átfogó kép kapta a legmagasabb skálaértéket (4,23). A mindennapi életben is hasznosítható ismeretek (3,90) vagy a fegyelmezetttség (3,72) szintén dobogós helyen szerepeltek. Látható ugyanakkor az is, hogy a tudatos katonai pályaválasztással való azonosulás a legkisebb (2,86). Az egyes hallgatói csoportok vizsgálatából kiderült, hogy a harmadik klaszter diákjai minden megállapítás tekintetében mintaátlag feletti értékelést adtak, a katonai pályaválasztásnak pedig szignifikánsan nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, csakúgy, mint az első klaszterben lévők. (18. táblázat)

18. táblázat: **A Katonai alapismeretek tantárgy tanulásával ... (skálaátlag)**

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
... megismerem a MH felépítését, működését.	4,23	↑ 4,46	↓ 4,09	↑ 4,29	↑ 4,27	↓ 4,09
... olyan ismereteket szerzek, melyek a mindennapi életben is hasznosak.	3,90	↑ 4,11	↓ 3,79	↑ 3,93	↓ 3,86	↑ 4,03
... fegyelmezettebb lettem.	3,72	↓ 3,71	↓ 3,68	↑ 3,80	↓ 3,71	↑ 3,76
... jobban szeretem a csapatmunkát.	3,43	↑ 3,71	↓ 3,03	↑ 3,95	↑ 3,54	↓ 3,06
... javul a fizikai állóképességem.	3,38	↑ 3,49	↓ 3,24	↑ 3,56	↓ 3,32	↑ 3,59
... elhatároztam, hogy katona akarok lenni.	2,86	↑ 4,20	↓ 1,88	↑ 3,54	↑ 3,06	↓ 2,18
... csak az a célom, hogy könnyebben leérettsgézzem.	1,86	↓ 1,34	↓ 1,83	↑ 2,37	↓ 1,77	↑ 2,18
N	152	35	76	41	118	34

Megjegyzés: 5=teljes mértékben egyetértek, 1=egyáltalán nem értek egyet

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

A tantárgy értékelését illetően, a teljes minta skálaátlag alapján megállapítható, hogy az egyes tényezők közül az érdekes és hasznos információk kapták a legmagasabb értéket (4,18). A tananyagot leginkább az első klaszter tagjai tartották hasznosnak (4,43) és logikus felépítésűnek (4,06), ugyanakkor ők voltak azok is, akik szerint a tananyag tartalmaz felesleges ismereteket is.

A felmérés során a diákoknak értékelniük kellett, hogy véleményük szerint a kérdőívben felsorolt kilenc tényező milyen mértékben segítené a *Katonai alapismeretek* tanulását. A minta egészét tekintve a rangsor élén a katonai jellegű táborok (3,93), a katonai missziókban szolgálatot teljesítők beszámolói (3,74), valamint a Magyar Honvédség érettségire felkészítő foglalkozásai (3,61) szerepeltek. A sportnapok, tanulmányi vetélkedők ennél valamivel alacsonyabb skálaértéket kaptak a diákoktól. A mennyiben a középiskolások válaszait klaszterenkénti vizsgálatnak vetjük alá, azt tapasztalhatjuk, hogy az első és a harmadik csoport diákjai szinte minden tekintetben nagyobb jelentőséget tulajdonítottak az egyes attribútumoknak, körükben a katonai jellegű táborokban való részvételnek szignifikánsan nagyobb volt a jelentősége. A második klaszter tagjai minden item esetén a minta átlaga alatt értékelték. A lányok inkább preferálnák a tanulmányi vetélkedőt és az érettségire felkészítő foglalkozást. (19. táblázat)

19. táblázat: Megítélése szerint az alábbi tényezők milyen mértékben segítenének Önnek a tantárgy tanulásában? (skálaátlag)

	teljes minta		K1		K2		K3		férfi		nő
katonai jellegű táborokban való részvétel	3,93	↑	4,29	↓	3,64	↑	4,17	↑	4,01	↓	3,68
misszióban szolgált katonák előadásai	3,74	↑	3,91	↓	3,47	↑	4,10	↑	3,87	↓	3,29
MH által szervezett érettségi felkészítő foglalkozás	3,61	↑	3,89	↓	3,37	↑	3,83	↑	3,61	↑	3,65
katonai laktanyák rendszeres látogatása	3,46	↑	3,77	↓	3,12	↑	3,83	↑	3,53	↓	3,21
sportnapokon való részvétel	3,36	↓	3,29	↓	3,21	↑	3,71	↓	3,34	↑	3,44
gyakorlati óraszám növelése	3,30	↑	3,66	↓	2,96	↑	3,63	↑	3,34	↓	3,18
tanulmányi vetélkedő Katonai alapismeretekből	3,25	↑	3,34	↓	2,92	↑	3,78	↓	3,24	↑	3,29
honlap működtetése, sok érdekes katonai témával	2,93	↑	3,09	↓	2,66	↑	3,29	↑	2,97	↓	2,79
katonai emlékhelyek, múzeumok látogatása	2,91	↓	2,83	↓	2,79	↑	3,20	↓	2,91	↓	2,91
N	152		35		76		41		118		34

Megjegyzés: 5=nélkülözhetetlen, 1=egyáltalán nem segítené

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

A kutatás adataiból kiderült, hogy a megkérdezett középiskolások az elmúlt időszakban megszerzett tapasztalataik, benyomásaik alapján másoknak is ajánlanák a tantárgy tanulását: a fiatalok szignifikáns része (78,9%) a skála 4-es és 5-ös fokozatát jelölte meg válaszában, ugyanakkor volt néhány tanuló, aki elutasító választ adott. A második klaszterben van a legtöbb olyan fiatal (23 fő), aki másoknak nem vagy inkább nem ajánlaná a *Katonai alapismeretek* tanulását.

Magyar Honvédséggel kapcsolatos attitűdök

A kutatás kitért arra is, hogy a *Katonai alapismeretek* tantárgy tanulásával hogyan változott a tanulók Magyar Honvédséggel kapcsolatos megítélése. A kapott eredményekből kirajzolódik, hogy jelentős mértékű, pozitív irányú elmozdulás a tanulók közel felére (48,0%) volt jellemző, arányuk a harmadik klaszterben volt a legnagyobb (33 fő). Jelentős mértékű negatív irányú változás – igaz összességében nem számottevő mértékben (4,6%) – mindhárom csoport tagjai között tapasztalható.

A vizsgálat a kvantitatív információkon túl, kvalitatív adatokra is támaszkodott. A szóasszociációs technika segítséget nyújthat a fiatalok attitűdjének megismerésében és annak felderítésében, hogy a megkérdezett tanulók szemében milyen kép él a Magyar Honvédségről. Az említéseket szófelhőben ábrázolva láthatjuk, hogy a diákok jellemzően fiatal, fegyelmezett, sportos, bátor, erős, hazaszerető személyként azonosítják a Magyar Honvédséget. A szervezethez elsősorban katonákkal, fegyelemmel, hazával, háborúval kapcsolatos gondolatokat társítanak. (25. és 26. ábra)

25. ábra: Amennyiben a Magyar Honvédség, mint szervezet ember lenne, Ön szerint milyen ember lenne?

Megjegyzés: a betűméret az említések gyakoriságától függ

Forrás: empirikus kutatás, N=114

26. ábra: **Mi jut Önnek először eszébe, amikor meghallja/olvassa, hogy „Magyar Honvédség”?**

Megjegyzés: a betűméret az említések gyakoriságától függ

Forrás: empirikus kutatás, N=105

Katonai alapismeretek érettségi

A diákok érettségivel kapcsolatos terveire adott válaszaiból kiderült, hogy a *Katonai alapismeretek*ből 58,5%-uk (89 fő) tervezi a vizsgát, további 13,8%-uk nem tartja azt kizártnak. A minta közel egynegyede (37 fő; 24,3%) ugyanakkor nem akart a tantárgyból érettségizni, ők csaknem valamennyien a második klaszter tagjai voltak, jelentős részük (24 fő) 12. évfolyamos diák. (20. táblázat)

20. táblázat: Tervezi-e, hogy érettségi vizsgát tesz *Katonai alapismeretek*ből? (%)

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
Igen, közép szinten.	41,4	↑ 45,7	↓ 30,3	↑ 58,5	↓ 38,1	↑ 52,9
Igen, emelt szinten.	5,3	↑ 8,6	↓ 1,3	↑ 9,8	↓ 5,1	↑ 5,9
Igen, de még nem tudom, hogy milyen szinten.	11,8	↑ 34,3	↓ 1,3	↑ 12,2	↑ 12,7	↓ 8,8
Nem tartom kizártnak.	13,8	↓ 8,6	↑ 14,5	↑ 17,1	↑ 15,3	↓ 8,8
Ezen még nem gondolkodtam.	3,3	↓ 0,0	↑ 6,6	↓ 0,0	↑ 4,2	↓ 0,0
Nem akarok érettségizni a tantárgyból.	24,3	↓ 2,9	↑ 46,1	↓ 2,4	↑ 24,6	↓ 23,5
N	152	35	76	41	118	34

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

Katonai pályaválasztás, a szolgálatvállalás formái

A középiskolát követően a katonai pályaválasztást (NKE HHK, MH AA, MH szerződéses) összességében a megkérdezettek 29,6%-a (45 fő) tervezte 2015/2016-os tanév végén, számottevő részük első és harmadik klasztertag volt. A 12. évfolyamosokból 3 fő a katonai felsőoktatásba, 13-an az MH AA képzésére akartak jelentkezni, további 3 fő a MH szerződéses állományában tervezte folytatni pályafutását. A 19 végzős diákból mindössze 1 fő volt a második klaszter tagja, a többiek az első és a harmadik csoportból kerültek ki. A vizsgálat időpontjában a diákok egynegyede (25,6%) még nem tudott válaszolni a pályaválasztást illetően, további 28,9%-uknak a kérdésben felsorolt lehetőségektől teljesen eltérő terveik voltak, szignifikáns részük a második klaszter tagja volt. (21. táblázat)

21. táblázat: Középiskolát követő tervek (%)

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
A MH Altiszi Akadémián tanul tovább.	19,1	↑ 37,1	↓ 2,6	↑ 34,1	↑ 21,2	↓ 11,8
Az NKE HHK-n tanul tovább.	7,2	↑ 17,1	↓ 1,3	↑ 9,8	↑ 8,5	↓ 2,9
Az NKE valamelyik másik karán tanul tovább.	5,9	↑ 8,6	↑ 7,9	↓ 0,0	↓ 5,1	↑ 8,8
Jelentkezik a MH szerződéses állományába.	3,3	↑ 11,4	↓ 0,0	↓ 2,4	↑ 4,2	↓ 0,0
Teljesen más felsőoktatási intézménybe jelentkezik.	7,9	↓ 0,0	↑ 14,5	↓ 2,4	↓ 7,6	↑ 8,8
Nem akar továbbtanulni.	2,0	↓ 0,0	↑ 3,9	↓ 0,0	↓ 1,7	↑ 2,9
Még nem tudja a választ.	25,7	↓ 14,3	↑ 27,6	↑ 31,7	↑ 26,3	↓ 23,5
Más tervei vannak.	28,9	↓ 11,4	↑ 42,1	↓ 19,5	↓ 25,4	↑ 41,2
N	152	35	76	41	118	34

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

A minta egészét tekintve a megkérdezett tanulók meghatározó része (47,4%) az önkéntes tartalékos szolgálatvállalással kapcsolatos kérdésre elutasító választ adott, ezek közel egyharmada (32,2%) férfi volt. A diákok 29,6%-a eddig még nem gondolkodott ezen a kérdésen, a tanulók közel egynegyede (23%) a 11. és 12. osztályból került ki. A felmérés idején a válaszadók közül négy fő – 18. életévét betöltött diák – szolgált a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos állományában, ők az első és a harmadik klaszter tagjai között voltak. A tartalékos szolgálatot tervezők aránya összességében 17,1% volt, számuk a második klaszterben volt a legkisebb, itt mindössze 7 diák tervezte az önkéntes szolgálatot. Volt ugyanakkor néhány tanuló, akiknek ugyan szándékában állt, azonban nem tudták, hogy mit kellene tenniük, ha tartalékosok szeretnének lenni. Ezen diákok a 11. és 12. évfolyamból kerültek ki. (22. táblázat)

22. táblázat: **Tartalékos szolgálat (%)**

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
Igen, tervezem.	17,1	↑ 25,7	↓ 9,2	↑ 24,4	↑ 20,3	↓ 5,9
Igen, de nem tudom, hogy mi a teendőm, ha jelentkezni akarok.	3,3	↑ 8,6	↓ 0,0	↑ 4,9	↑ 3,4	↓ 2,9
Ezen még nem gondolkodtam.	29,6	↓ 22,9	↑ 32,9	↓ 29,3	↑ 31,4	↓ 23,5
Nem tervezem.	47,4	↓ 34,3	↑ 57,9	↓ 39,0	↓ 41,5	↑ 67,6
Jelenleg már a MH ÖT állományában szolgálak.	2,6	↑ 8,6	↓ 0,0	↓ 2,4	↑ 3,4	↓ 0,0
N	152	35	76	41	118	34

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

A Magyar Honvédség marketingmunkája

A kutatás néhány kérdés erejéig vizsgálta a HM-MH középiskolás korosztályt megcélzó kommunikációjának hatékonyságát is. A megkérdezett diákok szignifikáns része emlékezett arra, hogy középiskolájában az elmúlt években már találkozott a Magyar Honvédséget népszerűsítő tevékenységgel: a teljes mintában a legtöbb említést a katonai toborzók előadása (68,4%), valamint a plakátok/szórólapok (63,8%) kapták. Mindössze néhányan voltak azon tanulók, akik nem emlékeztek (5,9%) ilyen jellegű tevékenységre, vagy határozott nemmel (3,3%) válaszoltak a feltett kérdésre.

A továbbiakban arra kértem a diákokat, hogy próbáljanak felsorolni korosztályukat megszólító honvédségi programokat. A teljes mintát tekintve a tanulók kétharmada (64,4%) nem tudott emlékezetből felidézni egyet sem. Azok közül, akik meg tudtak nevezni bármilyen, a HM-MH által szervezett rendezvényt, a legnagyobb arányban a második klaszter tagjai közül kerültek ki.

Az elmúlt években szerzett élmények alapján felidézett bármilyen program közül mindössze 11 olyan említés volt, amely konkrét elnevezést (ti. terméket) tartalmazott. Megjegyzendő, hogy a felmérés időszakában a Honvédelmi Kötelék vetélkedők már Országos Haditorna Verseny néven futottak a középiskolákban. A tanulók többsége válaszaiban többnyire csak általában tett említést táborokról, versenyekről. (23. táblázat)

23. táblázat: **Soroljon fel olyan programot/programokat, amelyeket a HM, vagy MH szervez fiatalok számára! (db)**

	említés db
Katonasuli, katona suli	8
Honvédelmi Kötelék	3
tábor (katonai, túlélő, esélyegyenlőségi)	37

verseny (járőr, haditorna)	19
alaki (foglalkozás)	9
futás	3
lövészet	2
(Lippay Balázs) ösztöndíj	2
nyílt nap	2
vetélkedő	1
Doni emléktúra	1

Megjegyzés: egy tanuló több említést is tehetett

Forrás: saját kutatás, N=53

A fiatalokat megkérdeztem arról is, hogy a *Katonai alapismeretek* tanulása óta milyen honvédelmi/katonai vagy katonai pályaválasztáshoz kötődő rendezvényen, programon vettek részt. A teljes mintából a legtöbb diák (70,3%) toborzók előadásain, gyakorlati bemutatóin volt jelen. A válaszokból kiderült az is, hogy 40 és 50% között mozog azon tanulók aránya, akik említést tettek különböző katonai rendezvényekről, laktanya látogatásról vagy sportvetélkedőkön való megjelenésről. Érdekes megjegyezni, hogy igen jelentős volt azon *Katonai alapismereteket* tanuló, végzős diákok aránya, aki még soha nem vettek részt pl. laktanya látogatáson (25,0%), honvédelmi vetélkedőn (25,0%) vagy toborzók előadásán (8,6%).

A 24. táblázat rávilágít, hogy a MH AA vagy az NKE HHK nyílt napján a tanulók mintegy egynegyede járt. A válaszadók között 7 fő olyan 12. évfolyamos diák volt, akik tiszthelyettes-képzésre akartak jelentkezni, ugyanakkor még nem jártak az MH AA nyílt napján. További egy fő a katonai felsőoktatásban tervezte tanulmányai folytatását, de még nem vett részt a HHK nyílt napi rendezvényén.

A válaszok klaszterenkénti vizsgálata alapján elmondható, hogy összességében a második csoportban a legnagyobb azon diákok aránya, akik még nem voltak a kérdőívben felsorolt programok valamelyikén.

24. táblázat: Amióta tanulja a tantárgyat, részt vett-e már az alábbi rendezvények valamelyikén? (fő)

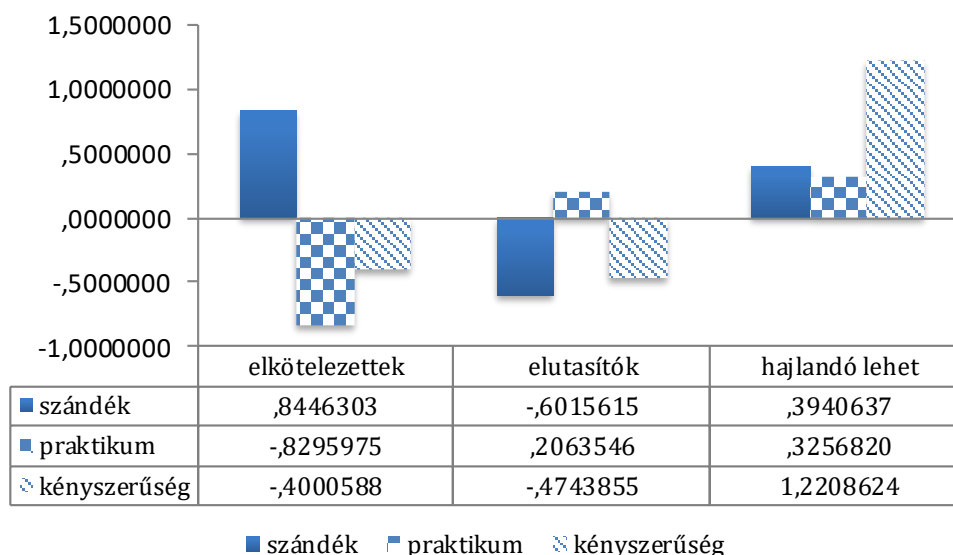
	teljes minta		K1		K2		K3	
	N	I	N	I	N	I	N	I
Alma Mater program	123	29	26	9	68	8	29	12
NKE HHK nyílt napja	121	31	24	11	66	10	31	10
MH AA nyílt napja	110	42	20	15	66	10	24	17
hadisírgondozás	110	42	26	9	56	20	28	13
katonai/honvédelmi témájú tanulmányi vetélkedő	107	45	17	18	63	13	27	14
katonai toborzók előadása/gyakorlati bemutatója	107	45	10	25	31	45	4	37
katonai emlékhely/múzeum látogatása	93	59	23	12	54	22	16	25
katonai/honvédelmi sportvetélkedő	86	66	13	22	53	23	20	21
laktanya látogatás	85	67	13	22	53	23	19	22
katonai rendezvények (pl. hadgyakorlat, zenekari fesztivál, tábor stb.)	76	76	10	25	50	26	16	25
N	152		35		76		41	

Megjegyzés: Egy tanuló több programot is jelölhetett. I=igen, N=nem

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=152

Klaszterjellemzők összegzése

Az adatelemzést követően a középiskolás mintán, a tantárgyválasztási motivációk mentén három homogén tanulói csoportot lehetett elkülöníteni. A motivációk faktorátlagai alapján a *Katonai alapismeretek* tantárgy tanulói jól tipizálhatók (27. ábra). A negatív tartományban lévő adatsorok nem jellemzőek az adott klaszterre, a pozitív irányúak ellenben igen. A hatások mértéke az adatsor méretével arányos.

27. ábra: **Klaszterjellemzők értelmezése faktorátlagok alapján**

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés

A klaszterek elnevezése során törekedtem arra, hogy a nevek nagyrészt kifejezzék a klasztertagokat meghatározó sajátosságokat. Az egyes halmazokat jellemző karakterjegyek az alábbiak szerint összegezhetők.

1. klaszter – elkötelezettek (35 fő; 88,6% férfi, 11,4% nő)

A tantárgyat elsősorban a katonai témák iránti érdeklődés, a jövőbeni tervek, a kihívás keresés miatt választották, a családi tradíciók hatása marginális volt. A tantárgy tanulását megelőzően már volt némi ismeretük a honvédelemről, ezek elsősorban családi/baráti körből származtak, vagy a táborozások során szerezték. A vizsgált honlapok közül leginkább a Magyar Honvédség hírportálját és facebook oldalát, a katonai alakulatok weboldalaikat látogatják, bár ennek gyakorisága és hasznossága nem számottevő. A klasztertagok zömmel (88,6%) tervezik a *Katonai alapismeretek* érettségit. A diákok körében határozott a katonai pályaválasztás, leginkább a katonai szakképzés és felsőoktatás iránt érdeklődnek, de az érettségit közvetlenül követő szerződéses legénységi szolgálat is szóba jöhet. A tartalékos szolgálatot egyharmaduk tervezi, egyharmaduk határozottan elutasítja. A klasztertagok között az adatfelvétel idején 3 fő önkéntes tartalékos katona volt.

2. klaszter – elutasítók (76 fő; 69,7% férfi, 30,3% nő)

A tantárgyat elsősorban azért választották, mert úgy gondolják, hogy könnyebb lehet az abból tehető érettségi vizsga, minden más tényezőt mintátlag alatt értékelték. A tantárgy tanulását megelőzően szinte semmilyen információjuk nem volt a honvédelemről, a Magyar Honvédségről. A klasztertagok többnyire a hagyományos

médiumokból tájékozódtak, és az általános iskolában tanultakra támaszkodtak. A vizsgált honlapok látogatottságát és hasznosságát minden esetben mintaátlag alatt értékelték, az információszerzés láthatóan nem érdekli a klasztertagokat. A diákok egyharmada tervezi a *Katonai alapismeretek* érettségét, ugyanakkor közel felüknek (46,1%) nem állt szándékában vizsgázni. A katonai pályaválasztást határozottan elutasítják, néhányuk az NKE más képzései iránt érdeklődik. A tartalékos szolgálatot közel kétharmaduk elutasítja, további közel egyharmad még nem is gondolkodott a kérdésen. Körükben nem volt tartalékos szolgálatot teljesítő.

3. klaszter – hajlandó lehet (41 fő; 82,9% férfi, 17,1% nő)

A tantárgyválasztásban megfigyelhető a katonai témák iránti érdeklődés, a kihívás keresés, a fizikai állóképesség fejlesztése és a határozott jövőbeni katonai pálya, azonban a családi hagyományok szerepe ebben a klaszterben kiugró (3,34), jóval mintaátlag (1,96) fölötti. A tantárgy tanulását megelőzően inkább minimális ismereteik voltak a Magyar Honvédségről, viszont minden, a kérdőívben megadott médium szerepét mintaátlag fölött értékelték. A különböző honlapok látogatottsága minden esetben mintaátlag fölötti – bár a legjobb skálaérték is csak hármas körüli. Leggyakrabban a Magyar Honvédség hírportálját és a katonasuli.hu oldalát látogatják. A klaszterbe tartozó diákok 80,5%-a tervezi a *Katonai alapismeretek* érettségi vizsgát. Túlnyomó részben (34,1%) az altiszti pálya iránt érdeklődnek, minimális (9,8%) a katonai felsőoktatást tervezők aránya, egyharmaduk a megkérdezés idején még bizonytalan volt a kérdésben. A tartalékos szolgálatot vállalnának, de több közöttük a rezisztensek aránya. A klasztertagok között a megkérdezés idején 1 fő tartalékos katona volt.

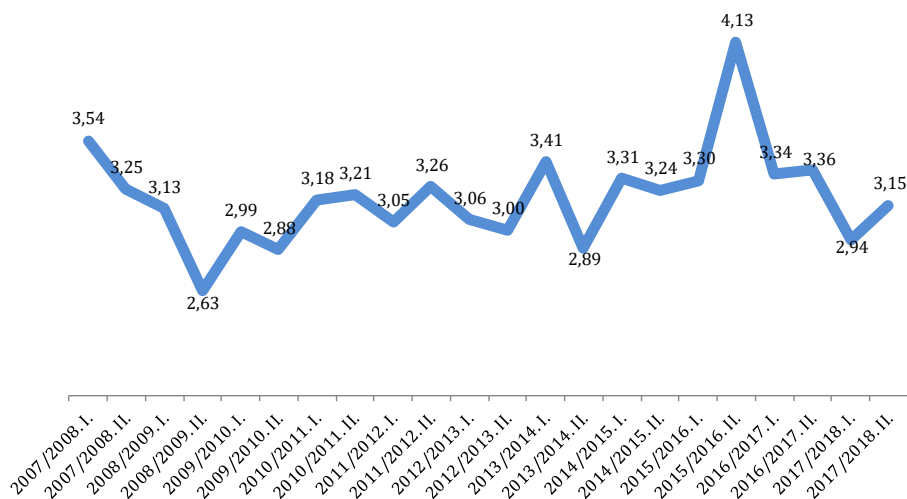
4.2. Felsőoktatási intézmények

a) Szekunder adatok

A civil felsőoktatási intézményekben tanulók honvédelmi ismereteinek bővítését jelenleg több tantárgy is támogatja, azonban disszertációm kizárólag az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar (korábban ZMNE) által fejlesztett *Honvédelmi alapismeretek* tantárggyal⁴⁴ kapcsolatos kutatásaim tartalmazza. A felsőoktatásban jelenleg meglévő más, honvédelmi jellegű tantárgyak összehasonlító elemzését vonatkozó nyilvános kutatási eredmények és tudományos publikációk híján nem tudtam elvégezni.

A *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyat az utóbbi tizenegy tanévben együttvéve 12.915 hallgató választotta, a kollokviumi vizsgák összességében 3,19-es átlageredménnyel zárultak (28. ábra).

⁴⁴ Megjegyzés: A *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyra vonatkozó elmélet az értekezés 2.4. alfejezetében található.

28. ábra: **Honvédelmi alapismeretek – kollokvium eredmények (2007-2018)**

Forrás: HHK Katonai Tanfolyamszervező Hivatal alapján saját szerkesztés

Vörös és Czank (2010) a tantárgybevezetést követően eltelt időszakot pozitívan értékelte. A hallgatók körében a tantárgy – az akkor még újdonságnak számító e-learning módszer miatt is – rövid idő alatt népszerű lett. A jól felépített tananyag és az informatív háttéranyagok lehetővé tették a hallgatók önálló és hatékony tanulását és a vizsgára való eredményes felkészülésüket.

Az elmúlt években a civil felsőoktatásban zajló kutatássorozatomban közel azonos eredmények születtek (Stummer 2011, 2015a, 2015b, 2015c, 2016). Beigazolódtott, hogy tantárgyválasztás során a hallgatók alapvetően praktikus szempontok (pl. creditszerzés, nem kell órára járni) alapján mérlegelnek. Jó hír azonban, hogy a tananyag segítségével a hallgatók közel kétharmada átfogó képet kapott a Magyar Honvédség működéséről, egyharmaduk úgy ítélte meg, hogy bővültek biztonságpolitikai ismeretei, és a mindennapi életben is hasznosítható tudásra tettek szert. A tantárgyi követelmények teljesítése után a fiatalok több mint egyharmadánál jelentős mértékű, pozitív irányú elmozdulás történt a Magyar Honvédség megítélésével kapcsolatban. Az is kijelenthető azonban, hogy a fiatalok körében a tantárgy tanulása nem növelte drasztikusan a Magyar Honvédség állományába jelentkezők létszámát, a megkérdezettek között jelentős volt mind a szerződéses, mind a tartalékos szolgálat elutasítása.

b) Primer kutatási eredmények

A vizsgálat hipotézisei: H2a, H2b, H2c

A minta általános jellemzése

A fejezetben közölt vizsgálati eredmények hat szemeszter adatának analízisére épülnek. A kutatásban az ELTE Savaria Egyetemi Központ,⁴⁵ a Nyíregyházi Egyetem,⁴⁶ valamint a Pannon Egyetem diákjai vettek részt. Az elemzésbe bevont három felsőoktatási intézményben a vizsgált időszakban összesen 2.257 hallgató⁴⁷ választotta a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyat. A 2014 és 2017 közötti időszak hat szemeszterében együttvéve 629 fő töltötte ki a megküldött kérdőívet (N_{2014/2015. I.}=172, N_{2014/2015. II.}=66, N_{2015/2016. I.}=32, N_{2015/2016. II.}=169, N_{2016/2017. I.}=73, N_{2016/2017. II.}=117).

⁴⁵ 2017.02.01-jétől ELTE Savaria Egyetemi Központ, korábban Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ

⁴⁶ 2016.01.01-jétől Nyíregyházi Egyetem, korábban Nyíregyházi Főiskola

⁴⁷ Forrás: NKE HHK Katonai Tanfolyamszervező Hivatal

A kapott eredmények alapján, a válaszadók nemek közötti megoszlása nem mutat szignifikáns különbséget: a nők közel azonos arányban érdeklődtek a tantárgy iránt, mint a férfiak, sőt a 2016/2017-es tanév első szemeszterében a női hallgatók aránya meghaladta az 50%-ot. A vizsgált három tanévben összesen 296 (47,1%) nő és 333 (52,9%) férfi töltötte ki a megküldött kérdőívet.

Kutatásomban az alapképzésben részt vevő diákok felülreprezentáltak, az egyes félévekben arányuk közel 90%-os vagy a feletti volt. A mintában ugyancsak számottevő a Pannon Egyetem válaszadóinak aránya, azonban ez megítélésem szerint a felsőoktatási intézmény szerteágazó képzési portfóliójának, a több ezres hallgatói létszámnak tulajdonítható. (25. táblázat)

25. táblázat: **Válaszadók megoszlása nem, intézmény és képzési szint szerint (%)**

		2014/2015		2015/2016		2016/2017		Σ (fő)
		I.	II.	I.	II.	I.	II.	
Nem	férfi	54,7	51,5	56,3	52,7	47,9	53,8	333
	nő	45,3	48,5	43,8	47,3	52,1	46,2	296
Felsőoktatási intézmény	Nyíregyházi Egyetem	9,3	65,2	46,9	22,5	24,7	27,4	162
	ELTE SEK	-*	22,7	-*	70,4	-*	66,7	34
	Pannon Egyetem	90,7	12,1	53,1	7,1	75,3	6,0	433
Képzési szint	BA/BSc	90,7	93,9	93,8	88,8	79,2	90,6	562
	MA/MSc	9,3	6,1	6,3	11,2	20,5	9,4	67
N		172	66	32	169	73	117	

Megjegyzés: * a tantárgy az őszi szemeszterekben nem indul

Forrás: saját kutatás, N=629

Tantárgyválasztási motivációk

A disszertációmban megfogalmazott kutatási kérdések egyike arra irányult, hogy mi indokolja azt, hogy a hallgatók tanulmányaik során – még ha csak rövid ideig is, de – olyan ismeretanyaggal foglalkozzanak, amely az általuk választott szakhoz/szakirányhoz nem kapcsolódik. Kíváncsi voltam arra is, hogy a vizsgált időszakban feltárt motivációs változókban felfedezhetők-e szignifikáns eltérések az egyes tanévekben, intézményenként vagy éppen nemenként, a férfi és női hallgatók között. További kérdésként merült fel az is, hogy a *Honvédelmi alapismeretek* választás háttérében meghúzódó motivációk belső összefüggéseinek elemzését követően milyen összetételű és milyen tulajdonságokkal bíró, viszonylag homogén halmazok – kvázi hallgatói profilok – hozhatók létre.

Az adatfelvétel során a megkérdezetteknek ötfokozatú skálán kellett értékelniük a vizsgálatba bevont változó egyes itemeit. A teljes mintában a 12 paraméter közül a kreditszerzés játszott a legfőbb szerepet. Az attribútumot a legmagasabb skálaátlag (4,31) és a legkisebb szórás (,957) jellemzi, amelyben a fiatalok egyöntetű véleménye tükröződik. Ugyancsak kiemelkedő jelentősége volt az ismerettség köréből származó információknak (3,76), valamint annak, hogy a hallgatóknak – a tananyag jellege miatt – nem kellett órára járniuk (3,60). Látható ugyanakkor az is, hogy a családi tradíciók (2,21), az esetleges jövőbeni katonai karrier (2,44) már korántsem bírtak erőteljes motiváló szereppel a fiatal felnőttek körében. (26. táblázat)

26. táblázat: **Vizsgált változók alapstatisztikái**

	Átlag	Szórás	Standard hiba	N
információszerzés a Magyar Honvédségről	3,53	1,149	0,046	629
tantárgy tematikája	3,17	1,179	0,047	629
csoporttársak/ismerősök ajánlották	3,76	1,346	0,054	629
nemzeti öntudat	3,28	1,211	0,048	629
jövőbeli tervek/karrierépítés	2,44	1,261	0,050	629
családi hagyomány	2,21	1,267	0,051	629
kreditszerzés	4,31	0,957	0,038	629
középiskolában a <i>Katonai alapismeretek</i> tanulása	1,74	1,154	0,046	629
e-learning módszer	3,55	1,410	0,056	629
nem kell órára járni	3,60	1,389	0,055	629
hazafiság	3,20	1,251	0,050	629
katonai témák iránti érdeklődés	3,50	1,289	0,051	629

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: saját kutatás, N=629

Feltevéseim vizsgálatához a motivációk, valamint a nem/intézmény/tanév háttérváltozók közötti korreláció erősségét varianciaanalízissel ellenőriztem, 95%-os megbízhatóság mellett. Az ANOVA tesztek azt igazolták, hogy a motivációk időbeli alakulása csak az e-learning módszer esetében szignifikáns, egyébként a többi értékelt attribútum és az egyes tanévek nem mutatnak összefüggést. Ezzel ellentétben a nemek tekintetében több paraméter esetében is (pl. hazafiság, nemzeti öntudat, katonai témák) determinisztikus vagy nagyon erős kapcsolat fedezhető fel, továbbá a vizsgált felsőoktatási intézmények között is jelentkeztek eltérések (pl. ismerősök ajánlása, nemzeti öntudat, karrierépítés) az egyes itemek mentén. (27. sz. táblázat)

27. táblázat: **Motivációk és nem/intézmény/tanév változók közötti kapcsolat**

	Nem		Intézmény		Tanév	
	F	Sig.	F	Sig.	F	Sig.
információszerzés a Magyar Honvédségről	36,236	0,000	1,311	0,270	0,295	0,745
tantárgy tematikája	2,639	0,105	1,036	0,355	1,078	0,341
csoporttársak/ismerősök ajánlották	7,203	0,007	23,092	0,000	0,862	0,423
nemzeti öntudat	13,125	0,000	7,897	0,000	0,159	0,853
jövőbeli tervek/karrierépítés	8,701	0,003	6,892	0,001	0,691	0,502
családi hagyomány	1,766	0,184	5,062	0,007	0,830	0,436
kreditszerzés	10,367	0,001	2,603	0,075	0,037	0,964
középiskolában a <i>Katonai alapismeretek</i> tanulása	5,052	0,025	5,908	0,003	0,049	0,952
e-learning módszer	7,709	0,006	1,786	0,168	4,849	0,008
nem kell órára járni	13,215	0,000	1,580	0,207	0,061	0,941
hazafiság	37,937	0,000	18,226	0,000	0,664	0,515
katonai témák iránti érdeklődés	83,710	0,000	1,016	0,362	0,213	0,808

Megjegyzés: $p < 0,05$

Forrás: saját kutatás, N=629

A tantárgyfelvételi motivációk látens összefüggéseinek feltárására – neveztesen, hogy a válaszadás során a hallgatók jellemzően mely attribútumokat jelölik együtt –, továbbá a tantárgyfelvétel indokai alapján keletkező hallgatói csoportok interpretálásához első lépésben faktoranalízist alkalmaztam. Az előzetesen lefuttatott Bartlett-próba, továbbá a Kaiser-Meyer-Olkin kritérium szerint az eredeti változók közötti korreláció megfelelőnek bizonyult, mivel a szignifikanciaszint kisebb volt 0,05-nél, a KMO értéke pedig 0,792 volt. Ezen előfeltételek alapján – a szakirodalmi ajánlásokat figyelembe véve (Szelényi, 2009; Sajtos-Mitev, 2007) – a faktorelemzés elvégezhető. (28. táblázat)

28. táblázat: **KMO érték és Bartlett-próba eredménye**

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,792
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2673,990
	df	66
	Sig.	,000

Forrás: saját kutatás

A változóredukciós eljárásban a vizsgálatba bevont eredeti 12 attribútumból három mögöttes faktor, három különböző motívumcsoport jött létre, a teljes kumulált variancia 59,35% volt. (29. táblázat)

29. táblázat: **Tantárgyválasztási motivációk rotált komponensmátrixa**

F1: patriotizmus és érdeklődés			
nemzeti öntudat	0,816	0,019	0,183
információszerzés a Magyar Honvédségről	0,803	-0,153	0,144
hazafiság	0,785	0,026	0,191
katonai témák iránti érdeklődés	0,735	-0,112	0,175
tantárgy tematikája	0,641	0,124	0,146
F2: praktikum			
nem kell órára járni	-0,056	0,799	0,048
e-learning módszer	0,234	0,688	0,119
kreditszerzés	-0,198	0,627	-0,107
csoporttársak/ismerősök ajánlották	-0,012	0,595	0,028
F3: szándék			
középiskolában a <i>Katonai alapismeretek</i> tanulása	0,119	0,140	0,813
családi hagyomány	0,283	-0,008	0,800
jövőbeli tervek/karrierépítés	0,506	-0,101	0,621
Variancia	27,71%	16,17%	15,47%

Megjegyzés: Varimax rotáció; KMO=0,792; Sig.=0,000; összvariancia=59,35%, vizsgált időszak: 2014-2017

Forrás: saját kutatás, N=629

A tényezőcsoportokat az adott faktorban tömörülő mutatók alapján neveztem el.

1. faktor (magyarázott variancia: 27,71%) – patriotizmus és érdeklődés

A létrejött legerősebb faktor azokat az itemeket rendezi össze, amelyek a honvédelemmel, a katonai témák iránti fogékonysággal függenek össze. Ez a faktor tükrözi a hazafiság, a nemzeti öntudat fontosságát is.

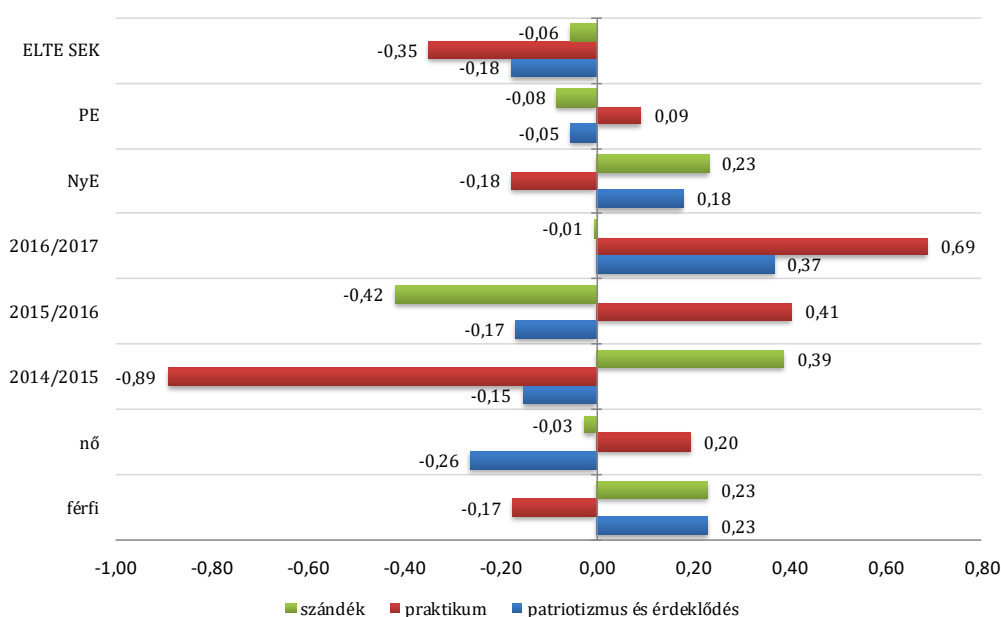
2. faktor (magyarázott variancia: 16,17%) – praktikum

A csoportképző elemeknél a praktikus szempontok dominálnak: az e-learning képzési formából adódóan nem kell órára járni, fontos továbbá a félév teljesítéséhez szükséges kreditek megszerzése. A változóhoz kötődik a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyat már korábban teljesítő egyetemi/főiskolai csoportársak és ismerősök ajánlása is.

3. faktor (magyarázott variancia: 15,47%) – szándék

A maradék három attribútumot tömörítő faktorba sorolódott a családi tradíció, a karrierépítés, továbbá a *Katonai alapismeretek* tantárgy tanulása is.

A különböző motivációcsoportokhoz tartozó faktorszakórok alapján kiderült, hogy a tantárgyfelvételi motivációk között eltérések jelentkeznek mind a vizsgált felsőoktatási intézmények, mind az egyes tanévek, mind pedig férfiak és nők tekintetében (29. ábra). A hazafiság, a katonai témák iránti érdeklődés túlnyomóan a 2016/2017-es tanévre volt jellemző. Ebből a megfontolásból inkább férfiak vették fel a szabadon választható tantárgyat, és ezek a motívumok elsősorban a Nyíregyházi Egyetemen tanulóknál játszottak fontos szerepet. A *Honvédelmi alapismeretek* tantárggyal párosuló előnyök inkább a nők számára fontosak, és jellemzően a 2015/2016-os és a 2016/2017-es tanévben preferálták a hallgatók. Praktikus szempontok alapján inkább a Pannon Egyetem hallgatói döntöttek. A családi hagyomány, a karrierépítés miatt leginkább férfiak választották a tantárgyat, és inkább nyilatkoztak így a nyíregyházi válaszadók. A 2014/2015-ös tanévben ezek a szempontok kiugróak voltak a későbbiekben vizsgált tanévekhez viszonyítva.

29. ábra: Tantárgyfelvételi motivációk intézmény, tanév és nem szerint, faktorszakórok alapján ábrázolva

Forrás: saját kutatás

Az adatelemzés során kíváncsi voltam arra is, hogy a tantárgyválasztás attribútumaiból *tanévenként és nemeként* elvégzett főkomponensanalízis-próbák milyen eredményre vezetnek. Kiderült, hogy mindhárom tanévben és mindkét nem esetében is három-három faktor, ugyanakkor eltérő változóstruktúrák jöttek létre. Ez arra enged következtetni, hogy a tantárgyfelvétel motivációi férfiak és nők esetében különbözőek, és ezek a motívumok tanévenként is változnak, hiszen az egyes itemek eltérő súllyal jelentek meg az adatokban.

A vizsgálatban igen erős korrelációt ($\text{Sig.}=0,000$) mutattak a tantárgyhoz kapcsolódó kényelmi aspektusok változói (nem kell órára járni, creditszerzés, elektronikus tananyag, csoporttársak ajánlása), hiszen ezek, bár tanévenként eltérő súllyal, de minden alkalommal együtt mozogtak, és nem egészültek ki újabb változókkal. Ugyancsak szoros kapcsolat fedezhető fel a családi tradíciók és a *Katonai alapismeretek* tantárgy tanulása között, összefüggésük minden tanévben megfigyelhető, azonban két esetben kapcsolatuk tovább bővült a jövőbeli tervek/karrierépítés itemmel.

A 2014/2015-ös tanévben a leggyengébb, 15,17%-os faktorsúlyú csoportba kerültek a praktikus szempontok, azonban a családi hagyományok, a karrierépítés erőteljesebb volt (17,9%). A legerősebb faktorhoz (26,05%) tartozó itemek sem változtak a 2014-2017 közötti időszakhoz képest, azonban sorrendiségük módosult: a nemzeti öntudat, a hazafiság nagyobb jelentőséggel bírt. Utóbbi mutatók megítélése egy évvel később, a 2015/2016-os tanévben tovább módosult,⁴⁸ ugyanakkor a tantárgy tematikája a második faktor elemei közé került. A tantárggyal járó előnyök (nincs kontaktóra, e-learning tantárgy stb.) súlya továbbra is a legkisebb a három faktor közül (15,86%). A 2016/2017-es tanév jelentősebb átrendeződést hozott a változók belső szerkezetében. A jövőbeli tervek/karrierépítés a legerősebb faktorsúlyú (29,70%) csoportba került, a praktikus aspektusok megítélése ugyanakkor fontosabbá vált, és egyidejűleg csökkent a családi hagyományok, a *Katonai alapismeretek* tantárgy tanulásának szerepe.

A nemek közötti változók összehasonlítására készült faktorpróbákat követően azt tapasztaltam, hogy a nőknél a legerősebb súlyú faktor (34,72%) elemei között volt többek között a karrierépítés, a családi tradíció és a *Katonai alapismeretek* tantárgy tanulása, míg a férfiak komponensmátrixában ezek kisebb súllyal (16,78%) rendeződtek össze. A nemenkénti főkomponens-vizsgálattal szintén három faktor jött létre mind a férfiak, mind a nők esetében, viszont a struktúrában számos eltérés mutatható ki. A nőknél a legerősebb faktor által magyarázott variancia 34,72%. Ide sorolódott például a családi tradíció, a jövőbeli tervek/karrierépítés, továbbá a középiskolában tanult *Katonai alapismeretek* tantárgy jelentősége. A férfiak esetében az első faktor magyarázó ereje 25,73%. A csoportképző elemek között találjuk számottevő súllyal a nemzeti öntudatot, a hazafiságot, a Magyar Honvédségről szerezhető információkat. A férfi hallgatóknál létrejött változóstruktúrában ugyanakkor kevésbé jelentősek a családi hagyományok és a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgy felvételével összefüggő előnyök.

Hallgatói profilok, klaszterjellemzők

Visszatérve a 2014-2017 közötti időszakra, a hat szemeszter kumulált adataival végrehajtott faktoranalízis során létrejött, a 29. táblázatban korábban ábrázolt faktorstruktúra volt a kiindulópontja annak a csoportosításnak, amely a hallgatókat tantárgyválasztási indokok szerint rendezte különböző szegmentumokba. A válaszadói mintában hierarchikus technikával, Ward's-féle eljárás segítségével állapítottam meg a klaszterek ideális számát.

⁴⁸ Valószínűsítem, hogy ez utóbbi jelenség a biztonságpolitikai környezetben bekövetkező változásoknak, a vizsgált időszakban felerősödő migrációnak volt tulajdonítható.

Az elemzést követően a megkérdezettek három csoportba rendeződtek (30. táblázat). Az első klasztert 176 fő alkotja, a másodikba 114 hallgató került, a legnépesebb a harmadik csoport, ide 339 fő sorolódott. Az egyes hallgatói csoportokon belül a nemek aránya nem mutat szignifikáns eltérést, a férfiak létszáma mindhárom esetben csak néhány százalékkal magasabb. A vizsgált minta összetételét tekintve azonban a klasztereken belül az intézmények és a képzési szintek között már nagyobb eltérések mutatkoztak.

30. táblázat: **Klaszterek összetétele nem, intézmény és képzési szint szerint (%)**

		K1	K2	K3
Nem	férfi	54,5	53,5	51,9
	nő	45,5	46,5	48,1
Felsőoktatási intézmény	Nyíregyházi Egyetem	26,7	36,8	21,5
	ELTE SEK	8,0	5,3	4,1
	Pannon Egyetem	65,3	57,9	68,8
Képzési szint	BA/BSc	84,1	92,1	91,2
	MA/MSc	15,9	7,9	8,8
N		176 (28,8%)	114 (18,1%)	339 (53,9%)

Forrás: saját kutatás, N=629

Értekezésem további részében a tantárgyfelvételi motivációk mentén kialakult klaszterek sajátosságait mutatom be, továbbá néhány megállapítás erejéig – a minta egészét alapul véve – kitérek a nemek között megfigyelhető differenciákra is.

A tantárgyválasztásban szerepet játszó attribútumok klaszterenkénti vizsgálata rámutatott, hogy az első csoport hallgatói minden tekintetben mintaátlag alatt értékelték, a véleményekben néhol szignifikáns eltérések is tapasztalhatók. A második klaszterben viszont egy tényező kivételével (kreditszerzés) minden esetben nagyobb jelentőséggel bírtak a megadott válaszlehetőségek. A harmadik halmazban, ha csak minimális mértékben is, de az átlagnál kevesebb szerepet játszottak a családon belüli hagyományok (2,03) vagy a jövőbeli karrier (2,33). A nemek közötti véleménykülönbség szignifikáns és ellentétes irányú: a nők álláspontja szerint a tantárggyal járó előnyök fontosabbak, mint a honvédelem témaköréhez kapcsolódó itemek, a férfiak viszont ez utóbbiaknak tulajdonítottak nagyobb jelentőséget a válaszadás során. (31. táblázat)

31. táblázat: **Tantárgyfelvétel motivációi (skálaátlag)**

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
kreditszerzés	4,31	↓ 3,93	↓ 4,20	↑ 4,55	↓ 4,20	↑ 4,44
csoporttársak/ismerősök ajánlása	3,76	↓ 3,06	↑ 3,85	↑ 4,09	↓ 3,62	↑ 3,91
nem kell órára járni	3,60	↓ 2,55	↑ 3,87	↑ 4,05	↓ 3,41	↑ 3,81
e-learning módszer	3,55	↓ 2,29	↑ 3,87	↑ 4,11	↓ 3,41	↑ 3,72
információszerzés a Magyar Honvédségről	3,53	↓ 3,07	↑ 3,82	↑ 3,66	↑ 3,78	↓ 3,24
katonai témák iránti érdeklődés	3,50	↓ 3,07	↑ 3,74	↑ 3,64	↑ 3,92	↓ 3,03
nemzeti öntudat	3,28	↓ 2,65	↑ 3,61	↑ 3,49	↑ 3,44	↓ 3,09
hazafiság	3,20	↓ 2,56	↑ 3,53	↑ 3,42	↑ 3,48	↓ 2,89
tantárgy tematikája	3,17	↓ 2,57	↑ 3,51	↑ 3,36	↑ 3,24	↓ 3,08
jövőbeli tervek/karrierépítés	2,44	↓ 1,98	↑ 3,49	↓ 2,33	↑ 2,58	↓ 2,29
családi hagyomány	2,21	↓ 1,63	↑ 3,67	↓ 2,03	↑ 2,28	↓ 2,14
középiskolában Katonai alapismeretek tanulása	1,74	↓ 1,22	↑ 3,46	↓ 1,42	↑ 1,83	↓ 1,63
N	629	176	114	339	333	296

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: saját kutatás, N=629

Honvédelemmel kapcsolatos ismeretek, információforrások

A vizsgált minta egészében 60,3% azon hallgatók aránya, akik megítélésük szerint minimális ismerettel rendelkeztek a honvédelemről, a Magyar Honvédségről a tantárgyfelvételt megelőző időszakban. A válaszadók egyharmada egyáltalán nem volt jártas ilyen jellegű témákban, és mindössze 7,8%-uk tartotta magát már kellően tájékozottnak. Az átfogó vagy minimális honvédelmi ismerettel rendelkezők száma a második hallgatói csoportban a legnagyobb (74,5%), ugyanakkor a tantárgy tanulása előtt semmilyen információval nem rendelkezők az első klaszterben voltak a legtöbben (36,4%).

A honvédelemmel kapcsolatos témákban már jártas hallgatók (N=428) körében arra voltam kíváncsi, hogy az eddig megszerzett ismereteik milyen forrásból származtak. A teljes mintában a vizsgált nyolc paraméter közül a válaszadók körében az internet által közvetített ismeretek (3,87) mellett meghatározó volt a családtagoktól/ismerősöktől származó információ (3,48). Ugyanakkor a honvédség szakembereinek előadásai (2,39) vagy a középiskolai tanulmányok szerepe (2,32) nem releváns a felsőoktatásban tanulók megítélése szerint.

A hallgatói minta klaszterenkénti vizsgálatával már árnyaltabb képet kapunk az egyes információforrások megítélésével kapcsolatban (32. táblázat). A nyomtatott sajtó szerepe a második klaszterben volt a legnagyobb (3,40), ugyanakkor az első csoport tagjai mintaátlag alatt értékelték (2,49). A rádió és a televízió információközlő szerepét leginkább a második klaszter tagjai tartották fontosnak (3,52), míg az első csoportnál kisebb hangsúlyt kaptak a hagyományos elektronikus médiumok. A három hallgatói csoportot összehasonlítva elmondható, hogy az internetes oldalakról származó ismeretek súlya a harmadik klaszter tagjai körében a legnagyobb (4,01), azonban a másik két csoport esetében sem lehet figyelmen kívül hagyni az internet jelentőségét.

A vizsgálat adatai rámutattak, hogy a középiskolai évek alatt szerzett információk hordereje egyik klaszterben sem szignifikáns, leginkább az első csoportba tartozó hallgatók értékelték marginálisnak a középiskola szerepét (1,98). A Magyar Honvédség különböző kiadványainak tájékoztatásban betöltött szerepe a minta egészét tekintve sem jelentős (2,35), azonban a második csoport esetében figyelemre méltó az eltérés, hiszen a klasztertagok mintaátlag felettinek (3,13) minősítették. Az első és harmadik klaszter jellemzően nem ebből a forrásból szerzi ismereteit. Az előzőektől gyökeresen eltérő képet mutat a családtagoktól, barátoktól származó információ elfogadása. A második klaszter hallgatói jelentős mértékben (3,88) támaszkodnak az ismeretségi körben meglévő információkra. Összevetve a klasztertagoktól származó adatokat, megállapítható, hogy a Magyar Honvédség szakembereinek előadásait – mint információforrást – a felsőoktatásban tanulók általában nem tartják fontosnak (2,39), leginkább az első csoport hallgatói vélekedtek elutasítóan (2,04).

Az információforrások nemek közötti megítélése szembetűnő: a nők számára fontosabbak a családi és baráti körből (3,67), a nyomtatott (3,16) és a hagyományos elektronikus médiumokból (3,53) származó ismeretek. A férfiak ugyanakkor nagyobb jelentőséget (3,94) tulajdonítanak az interneten fellelhető információknak. Az összefüggés-vizsgálat is igazolta, hogy a férfiak és nők eltérően ítélik meg az egyes médiumok és más információforrások jelentőségét. A befolyásoló erő három változó – nyomtatott sajtó (Sig.=0,004), rádió/TV (Sig.=0,000) és az az ismerettség kör (Sig.=0,006) – esetében lehetett kimutatni. A vizsgált időszakban a felsőoktatási intézmény jelentősége csak a MH kiadványai esetében (Sig.=0,000) volt statisztikailag bizonyítható.

32. táblázat: **Információforrások (skálaátlag)**

	teljes minta		K1		K2		K3		férfi		nő
internetes oldalak	3,87	↓	3,60	↓	3,82	↑	4,01	↑	3,94	↓	3,76
családtagok/ismerősök	3,47	↓	3,18	↑	3,88	↓	3,46	↓	3,34	↑	3,67
rádió/televízió	3,21	↓	2,91	↑	3,52	↑	3,25	↓	3,00	↑	3,53
nyomtatott sajtó	2,96	↓	2,49	↑	3,40	↑	3,03	↓	2,83	↑	3,16
katonai rendezvényeken részvétel	2,79	↓	2,63	↑	3,31	↓	2,68	↓	2,77	↑	2,83
MH szakemberek előadásai	2,39	↓	2,04	↑	3,15	↓	2,27	↓	2,39	↑	2,83
MH kiadványai	2,35	↓	2,14	↑	3,08	↓	2,18	↑	2,44	↓	2,23
középiskolai tanulmányok	2,32	↓	1,98	↑	3,13	↓	2,18	↓	2,30	↑	2,34
N	428		112		85		231		255		173

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: saját kutatás, N=428

Tananyagról és vizsgáról alkotott vélemények

Empirikus kutatásomban kitértem arra is, hogy a szemeszter végén a fiatalok hogyan értékelik a *Honvédelmi alapismeretek* tananyagát. A teljes mintában – a skálaátlagok alapján – a kérdőívben megadott itemek közül a Magyar Honvédségről alkotott átfogó kép kapta a legmagasabb értéket (4,04). Ettől alig marad el a biztonságpolitikával kapcsolatos ismeretek bővülése (4,00), ugyanakkor a kreditszerzés lehetőségével (3,04) való azonosulás kisebb az előző attribútumoknál.

A klaszterenkénti vizsgálat kimutatta, hogy az átfogó ismeretszerzés leginkább a második (4,12) és a harmadik csoport tagjaira (4,17) jellemző csakúgy, mint a biztonságpolitikával kapcsolatos tájékozottság növekedése. Az adatokat összegezve elmondható, hogy a második csoport tagjai (3,19) – hasonlóan a teljes mintában szereplő női hallgatókhoz (3,12) – nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a kreditszerzésnek, míg a másik két klaszterben a megkérdezettek ezt a változót minimálisan, de mintaátlag alatt (2,97 és 3,03) minősítették. A hallgatók állásfoglalását sem a nem, sem a felsőoktatási intézmény, sem az egyes tanévek nem befolyásolták, a varianciaanalízis egyik esetben sem mutatott kapcsolatot a változók között.

A hallgatók megosztottak voltak abban a tekintetben, hogy szükséges-e a tananyagon, az oktatás módján bármit is változtatni. A válaszadói mintában közel azonos arányban voltak azok, akik szerint az ismeretanyag úgy jó, ahogy van (40,9%), vagyis nem szorul korrekcióra. Ugyanakkor 35,9% – többségük férfi – akként nyilatkozott, hogy a *Honvédelmi alapismereteket* érdekesebbé is lehetne tenni a jövőben. A módosításokat leginkább az első klaszter tagjai szorgalmazták.

A minta egészében a hallgatók közel egynegyede (23,2%) nem tudta megítélni a kérdést. A változtatást javasló hallgatók (N=226) a kérdőívben megadott itemek közül leginkább a gyakorlati elemek beiktatását támogatják (3,72), ebben a második klaszter tagjai (3,83) és a férfiak (3,85) még inkább egyetértettek. Noha a *Honvédelmi alapismeretek* anyaga és a releváns ajánlott szakirodalom az Ilias tanulástámogató rendszerben elektronikus formában megtalálható, a fiatalok mégis szeretnék egy olyan honlapot, amely a tantárgy on-line támogatására hivatott. Ezzel leginkább a nők (3,84) és a harmadik csoport tagjai (3,87) azonosultak. A Magyar Honvédség alakulatainak látogatása a teljes válaszadói mintában sem hangsúlyos (1,57), azonban a férfiak (1,61) és az első halmaz diákjai (1,85) átlag felett értékelték.

A *Honvédelmi alapismeretek* tantárgy írásbeli kollokviummal zárul. Az egyes szemeszterek végén a hallgatókat megkérdeztem arról is, hogy volna-e más javaslatuk a vizsga lebonyolításának

módjára. A válaszadók több mint fele (53,6%) jobban preferálná az elektronikus vizsgafelületen történő számonkérést, ugyanakkor 44,2%-uk a jelenlegi módszert – az adott intézményben, papír alapon – javasolja. Mindössze néhány százalékuk (2,2%) nyilatkozott akként, hogy a kollokviumot szóban, bizottság előtt szeretné abszolválni. A kérdés klaszterenkénti, illetve nemenkénti vizsgálatát követően nem tapasztaltam szignifikáns eltéréseket, arányait tekintve hasonló válaszok voltak az egyes hallgatói csoportok, valamint a férfi és a női hallgatók esetében is.

Magyar Honvédséggel kapcsolatos attitűdök

A kutatásban választ kerestem arra is, hogy a tantárgy teljesítését követően hogyan változott a felsőoktatásban tanulók Magyar Honvédségről alkotott vélekedése. A kérdőív adataiból kirajzolódik, hogy a jelentős mértékű, pozitív irányú elmozdulás a teljes minta egyharmadánál (32,9%) főleg a női hallgatók között (38,9%), és leginkább a harmadik klaszter tagjainál (36,0%) következett be. A hallgatók felénél (49,8%) nem történt alapvető változás, arányuk az első csoportban volt a legmagasabb. Jelentős mértékű negatív irányú elmozdulás – bár összességében nem számottevően – mindhárom halmaz és mindkét nem tagjai között tapasztalható. (33. táblázat)

33. táblázat: A Magyar Honvédségről alkotott vélemények (%)

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
Alapvetően nem változott.	49,8	↑ 51,1	↓ 44,7	↑ 50,7	↑ 53,8	↓ 45,3
Jelentős mértékben, pozitív irányban.	32,9	↓ 23,9	↑ 37,7	↑ 36,0	↓ 27,6	↑ 38,9
Nem tudom megítélni.	8,4	↑ 10,2	↑ 8,8	↓ 7,4	↓ 7,5	↑ 9,5
Egyáltalán nem változott.	8,1	↑ 13,1	↓ 7,9	↓ 5,6	↑ 10,2	↓ 5,7
Jelentős mértékben, negatív irányban.	0,8	↑ 1,7	↑ 0,9	↓ 0,3	↑ 0,9	↓ 0,7
N	629	176	114	339	333	296

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=629

A 2016/2017-es tanév második félévétől kezdődően szabad asszociációs technika segítségével igyekeztem feltárni, hogy a hallgatókban milyen gondolatok fogalmazódnak meg a Magyar Honvédséggel kapcsolatban. Az attitűdök némileg eltérnek a már korábban bemutatott középiskolás korosztályétól: a szervezetet inkább hagyománytisztelő, sportos személyként azonosították, az életkorban megosztottak voltak. A Magyar Honvédséggel elsősorban a biztonság és a védelem fogalmakat párosították (30. és 31. ábra).

30. ábra: Amennyiben a Magyar Honvédség, mint szervezet ember lenne, Ön szerint milyen ember lenne?

Megjegyzés: a betűméret az említések gyakoriságától függ
 Forrás: empirikus kutatás, N=117

31. ábra: Mi jut Önnek először eszébe, amikor meghallja/olvassa, hogy „Magyar Honvédség”?

Megjegyzés: a betűméret az említések gyakoriságától függ
Forrás: empirikus kutatás, N=117

Katonai szolgálatvállalás

Megítélésem szerint vizsgálatom legneuralgikusabb pontja a hallgatók katonai szolgálatvállalás iránti hajlandóságának feltárása. Értekezésemben megfogalmazott kérdéseimhez kapcsolódott az a feltételezés, amely szerint a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgy tanulása a szándékot nem növeli szignifikánsan sem a szerződéses, sem a tartalékos szolgálati forma iránt.

A teljes mintát tekintve, a kapott válaszok alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy a fiatalok jelentős hányada (55,5%) határozottan elutasította a szerződéses formát, ugyanakkor néhány százaléknak (8,6%) szándékában állt katonai pályára lépni, azonban ez utóbbiak fele nem tudta, hogy mi a teendője, abban az esetben, ha jelentkezni akar a honvédség állományában. A vizsgált időszakban a válaszadók valamivel több mint egyharmada (35,9%) úgy nyilatkozott, hogy még nem gondolkodott a kérdésen.

A szerződéses katonai szolgálattal szembeni rezisztensek legnagyobb arányban az első (56,3%) és a harmadik csoportban (57,2%) találhatók, az elutasítók aránya közel azonos. A feltett kérdéssel a klasztertagok a második csoportban nyilatkoztak igenlően a mintaátlagnál nagyobb arányban (7,0%), méghozzá abban a csoportban, ahol a családi hagyományok, a jövőbeli tervek nagyobb súllyal szerepeltek a tantárgyfelvétel során. (34. táblázat)

A férfi és női hallgatók szándéka összességében nem mutat gyökeres eltérést a teljes mintában kimutatható arányoktól: a szerződéses szolgálat ötletét a legtöbben (48,6% és 63,2%) elvetik, azonban a férfiak nagyobb számban terveznék jövőjüket a Magyar Honvédségnél. Nem meglepő módon, az összefüggés-vizsgálat alapján a nemek és a szándék között szignifikáns kapcsolat (Sig.=0,000) fedezhető fel. Kiderült az is, hogy a felsőoktatási intézmény és a hajlandóság között is van korreláció, bár ereje valamivel gyengébb (Sig.=0,046), de így sem közömbös, hogy a hallgató melyik egyetemen folytatott tanulmányokat a megkérdezés idején.

A felsőoktatásban tanulók tartalékos szolgálattal kapcsolatos megítélése nem mutatott szignifikáns eltérést a szerződéses formától: a minta egészét tekintve ugyancsak jelentős az elutasítók száma (59,0%), közel egyharmaduk pedig még egyáltalán nem gondolkodott ezen a kérdésen. A vizsgált tanévekben a válaszadók közül mindössze három fő szolgált a Magyar Honvédség tartalékos állományában, továbbá 3,5%-uk nem tudta mi a teendője, ha tartalékos katonának szeretne jelentkezni. Az egyes klaszterek adatait összevetve azt tapasztaltam, hogy az első csoportban tovább nőtt az elutasítók aránya (62,5%), a tartalékos szolgálatot tervezők pedig arányait tekintve ismét a második klasztertagok közül kerültek ki a legtöbben. A már tartalékosként szolgáló három hallgató a második és a harmadik csoportban volt. (34. táblázat)

A tartalékos szolgálatról való gondolkodás nem különbözik sem a férfiak, sem a nők tekintetében, a kapott adatokban hasonló arányokat találtunk, mint a szerződéses forma esetében. Főleg a nők az elutasítók (69,3%), de a férfiak közel fele sem szándékozik csatlakozni a tartalékos állományhoz. A varianciaanalízis követően statisztikailag igazolható összefüggés mutatkozott (Sig.=0,000) férfiak és nők tartalékos szolgálatvállalási hajlandósága között. Meglepető módon, az intézmény ebben az esetben nem játszott szerepet, azonban az időtényező igen, ugyanis a szándék és a tanévek között erős kapcsolatot (Sig.=0,010) lehetett felfedezni.

34. táblázat: Szerződéses és tartalékos szolgálatvállalási szándék (%)

<i>szerződéses</i>	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
Igen, tervezem.	4,3	↓ 4	↑ 7	↓ 3,5	↑ 5,7	↓ 2,7
Igen, de nem tudom, hogy mit kell tennem.	4,3	↑ 4,5	↑ 6,1	↓ 3,5	↑ 6	↓ 2,4
Ezen még nem gondolkodtam.	35,9	↓ 35,2	↑ 37,7	↓ 35,7	↑ 39,6	↓ 31,8
Nem tervezem.	55,5	↑ 56,3	↓ 49,1	↑ 57,2	↓ 48,6	↑ 63,2
N	629	176	114	339	333	296

<i>tartalékos</i>	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
Jelenleg már tartalékos vagyok.	0,5	↓ 0,0	↑ 0,9	↑ 0,6	↑ 0,6	↓ 0,3
Igen, tervezem.	6,0	↓ 5,7	↑ 9,6	↓ 5,0	↑ 8,1	↓ 3,7
Igen, de nem tudom, hogy mit kell tennem.	3,5	↓ 3,4	↑ 5,3	↓ 2,9	↑ 4,2	↓ 2,7
Ezen még nem gondolkodtam.	31,0	↓ 28,4	↓ 26,3	↑ 33,9	↑ 37,2	↓ 24,0
Nem tervezem.	59,0	↑ 62,5	↓ 57,9	↓ 57,5	↓ 49,8	↑ 69,3
N	629	176	114	339	333	296

Forrás: saját kutatás, N=629

A felsőoktatásban tanulók katonai szolgálatának plusz kreditpontokkal történő ösztönzése 2015 végén jelent meg a szaktárca kommunikációjában (parlament.hu, 2017). Kutatásomban kíváncsi voltam arra, hogy ez a lépés milyen fogadtatásra talál a hallgatók körében, ezért a 2015/2016-os tanév II. szemeszterében kérdőívem két kérdéssel bővült. Egyrészt érdekelt, hogy az egyetemisták általában hogyan vélekednek a megszerezhető plusz kreditekről, majd vizsgáltam azt is, hogy ez változik-e akkor, ha a kérdés már konkrétan a személyükre vonatkozik.

A kapott válaszok (N=359) nem okoztak különösebb meglepetést (35. táblázat). A hallgatók jelentős része (43,2%) szerint plusz kreditekért általában növelhető lenne a szolgálatvállalási hajlandóság, viszont közel egynegyedük úgy ítélte meg, hogy ennek nem lenne semmilyen hatása. A válaszadók további egyharmada nem tudott véleményt alkotni a kérdésről. Férfiak és nők megosztottak voltak a témában. A teljes mintában a nők inkább (47,1%) gondolták azt, hogy a plusz kredit ösztönző lehet, azonban a bevont változók F-próbája azt bizonyította (Sig.=0,608), hogy nincs szignifikáns kapcsolat a nem és a kérdés megítélése között. Ez utóbbi állítás az adott válasz és az intézmény kapcsolatában is fennáll (Sig.=0,659), vagyis a hallgatók egyetemtől függetlenül ugyanúgy vélekedtek. A második klaszterben jelentős (60,0%) volt azok aránya, aki szerint a plusz kredit vonzerővel bírhat a hallgatók körében, az első csoportban azonban az „igen” válaszok aránya még az egyharmadot sem érte el, a klasztertagok inkább a „nem” vagy a „nem tudom megítélni” választ jelölték meg.

A válaszokból jelentősen eltérő kép rajzolódott ki, amikor a megszerezhető plusz kreditekről a hallgatók saját személyüket illetően nyilatkoztak. Drasztikusan csökkent az „igen” válaszok száma (11,1%), több mint egyharmaduk (39,6%) elutasító maradt. Viszont közel egynegyedük (23,7%) nem tartotta kizártnak, hogy több kreditért szolgálatot vállaljon (35. táblázat). A feltett kérdésre a férfiak inkább az „igen” válasz felé hajlottak, bár itt sem találtam statisztikailag bizonyítható összefüggést (Sig.=0,595) a nem és a kérdés megítélése között. Ugyancsak nem volt jelentősége annak sem, hogy a válaszadók melyik egyemre jártak az adatfelvétel idején, hiszen a vizsgált változók függetlenek (Sig.=0,117) voltak.

A rezisztensek aránya az első (51,1%) és a harmadik (40,5%) csoportban volt a legnagyobb, ugyanakkor a második klaszterben az „igen” (28,3%) és a „nem tartom kizártnak” (30,0%) válaszok száma a teljes mintához viszonyítva magasabb volt.

35. táblázat: **Plusz kreditért növelhető lenne-e a szolgálatvállalási hajlandóság? (%)**

<i>általában</i>	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
Igen.	43,2	↓ 29,8	↑ 60,0	↑ 44,4	↓ 39,6	↑ 47,1
Nem.	23,4	↑ 33,0	↓ 11,7	↓ 22,4	↑ 28,3	↓ 18,0
Nem tudom megítélni.	33,4	↑ 37,2	↓ 28,3	↓ 33,2	↓ 32,1	↑ 34,9
N	359	94	60	205	187	172

<i>megkérdezettre vonatkozóan</i>	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
Igen.	11,1	↓ 7,4	↑ 28,3	↓ 7,8	↑ 12,3	↓ 9,9
Nem.	39,6	↑ 51,1	↓ 18,3	↑ 40,5	↓ 34,8	↑ 44,8
Ezen még nem gondolkodtam.	20,3	↓ 12,8	↓ 15,0	↑ 25,4	↑ 21,9	↓ 18,6
Nem tartom kizártnak.	23,7	↓ 20,2	↑ 30,0	↓ 23,4	↑ 27,3	↓ 19,8
Nem tudom megítélni.	5,3	↑ 8,5	↑ 8,3	↓ 2,9	↓ 3,7	↑ 7,0
N	359	94	60	205	187	172

Megjegyzés: A kérdést csak a 2015/2016-os tanév II. szemeszterétől vizsgáltam.

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=359

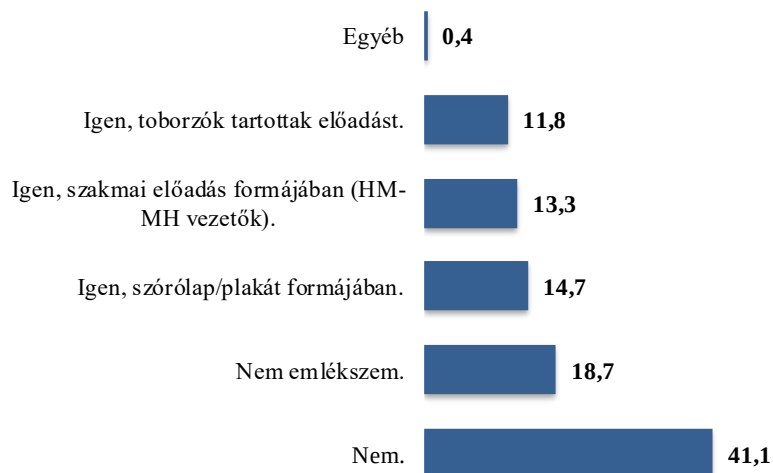
A katonai szolgálatra vonatkozó adatok kapcsán fontosnak tartom megjegyezni, hogy a felmérés csak a hallgatók szándékát tükrözi, azt viszont nem tudjuk, hogy ezek az elhatározások realizálódtak-e, vagy sem. A szerződéses szolgálatvállalásról a vizsgált három tanévben 54 hallgató (15 nő) nyilatkozott egyértelmű „igen”-nel, a tartalékos forma iránt 60 fő (19 nő) érdeklődött határozottan. A megkérdezettek körében 32 fő mindkét szolgálati formára „igen”-nel válaszolt. A plusz kreditek mindössze 36 hallgató esetében lehetnének egyértelműen ösztönző hatásúak, hiszen ennyien válaszoltak „igen”-nel általában véve és a saját személyükre vonatkozóan is. A megszerezhető kreditekért cserébe 52 fő nem tartotta kizártnak a katonai szolgálatot. A szerződéses és tartalékos formát a vizsgálati minta hallgatóinak több mint fele (55,5%) határozottan elutasította.

A Magyar Honvédség marketingmunkája

A Magyar Honvédség a diplomaszerezés előtt álló fiatalokra elsősorban a tartalékos állomány feltöltésében számít, azonban a hallgatók érdeklődését a szerződéses forma iránt is igyekszik felkelteni. Empirikus kutatásomban kíváncsi voltam arra, hogy a vizsgált felsőoktatási intézményekben zajlott toborzó munka (Kálmánfi, 2015, 2017; Takács, 2017; Snoj, 2017) vajon mennyire volt figyelemfelhívó az egyetemisták számára.

Megítélésem szerint a honvédség ez irányú munkája valamelyest már a szolgálatvállalási szándékot vizsgáló kérdés esetében is mérhető volt, hiszen a hallgatók – ugyan nem számottevő mértékben (~4%), de mégis – úgy nyilatkoztak, hogy nem tudják mi a teendőjük, ha valamilyen formában katonai szolgálatot szeretnének vállalni. A képet tovább árnyalhatjuk akkor, ha megvizsgáljuk, hogy a megkérdezettek oktatási intézményükben találkoztak-e már, és ha igen, milyen formában a Magyar Honvédséget, a katonai szolgálatot népszerűsítő aktivitással. A válaszadás során több változót is meg lehetett jelölni. A fiatalok zöme (41,2%) egyértelműen akként nyilatkozott, hogy ilyen tevékenységgel még soha nem találkozott, továbbá 18,7%-uk nem

emlékeztek semmilyen formára. A hallgatók egynegyede különböző előadásokat jelölt meg. Az „egyéb” kategóriában a teljes vizsgálati mintát tekintve mindössze három fő említett a kérdőívben megadott változókon kívüli mást is (Neptun üzenet, csoporttárs ajánlása, állásbörze). (32. ábra)

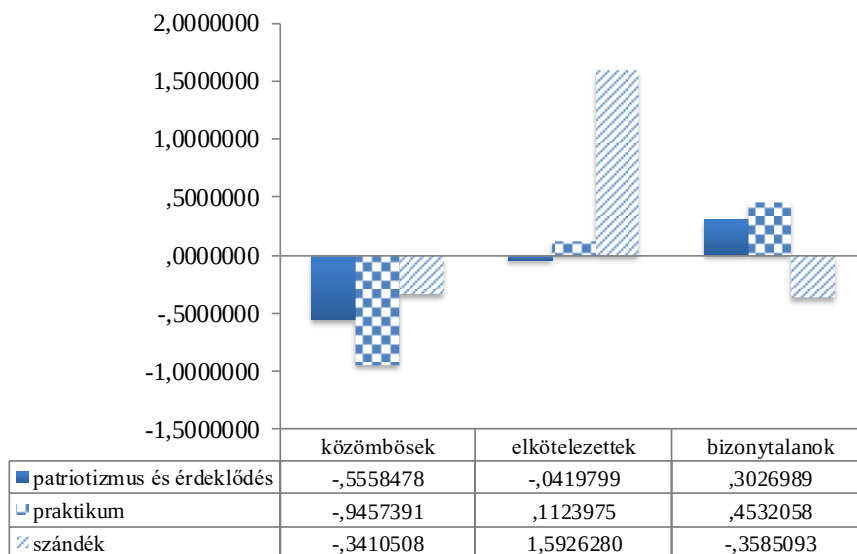
32. ábra: Az elmúlt két évben oktatási intézményében találkozott-e katonai szolgálatot népszerűsítő tevékenységgel? (%)

Megjegyzés: Több választ is meg lehetett jelölni.

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=694

Klaszterjellemzők összegzése

Az adatelemzés során nyilvánvalóvá vált, hogy a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgy hallgatói mintája nem homogén, különböző változók mentén, eltérő jellemzőkkel bíró halmazok alakíthatók ki körükben. A tantárgyfelvételi motivációk faktorátlagai alapján egyértelműen kirajzolódik az egyes halmazok karaktere, a fiatalok jól tipizálhatók (33. ábra). A negatív tartományban lévő adatsorok nem jellemzőek az adott klaszterre, a pozitív irányúak ellenben igen. A hatások mértéke az adatsor méretével arányos. A tantárgyválasztás alapján létrejött csoportokat ezen ismérvek alapján neveztem el.

33. ábra: Klaszterjellemzők értelmezése faktorátlagok alapján

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés

Bár a névválasztás során a kutató saját szemléletmódjára hagyatkozik, azonban mégis törekedtem arra, hogy a klaszterek neve a leginkább tükrözze az egyes hallgatói halmazok magatartását, karakteres jegyeit. A fő konklúzió az alábbiak szerint összegezhető:

1. klaszter – közömbösek (176 fő; 54,5% férfi, 45,5% nő)

A tantárgyfelvételt megelőzően szinte semmilyen ismerettel nem rendelkeztek a honvédséggel, honvédelemmel kapcsolatosan, de ez nem is érdekelte őket, az egyes médiumokban nem keresték az erre vonatkozó híreket. A tantárgyválasztást csak a megszerezhető kreditek befolyásolták, de azért szívesen meglátogatnának pl. egy katonai alakulatot, vagy meghallgatnának missziós tapasztalatokkal rendelkező katonát. A Magyar Honvédségről alkotott képük semmit nem változott a tantárgy tanulásával. A katonai szolgálat minden formáját elutasítják, erre még plusz kreditekért sem hajlandóak. Nincs közöttük tartalékos állományban lévő hallgató.

2. klaszter – elkötelezettek (114 fő; 53,5% férfi, 46,5% nő)

Elsősorban azért választották a tantárgyat, mert határozottan érdekli őket a téma, sőt érezhető még a családi tradíciók hatása és a középiskolában tanultak – a *Katonai alapismeretek* - szerepe is. A tantárgyfelvételt megelőzően zömmel széles körű, vagy legalább minimális ismerettel rendelkeztek a honvédelmet érintően, de ezek jellemzően nem az internetről származtak. A tananyag révén bővültek a biztonságpolitikával, honvédelemmel kapcsolatos ismereteik. Ők is szeretnék, ha gyakorlati elemek is lennének a félév során. A Magyar Honvédséggel szembeni megítélésük jellemzően pozitív irányú. A katonai szolgálatot nem utasítják el, egyértelműen csatlakoznának a honvédség állományához. Van közöttük tartalékos katona.

3. klaszter – bizonytalanok (339 fő; 51,9% férfi, 48,1% nő)

A *Honvédelmi alapismereteket* elsősorban a megszerezhető kreditek és a tantárggyal járó előnyök (pl. elektronikus tananyag, nem kell órára járni) miatt választották. Korábban csak csekély ismeretük volt a honvédelemről, és azok túlnyomóan az internetről, valamint a hagyományos elektronikus és nyomtatott médiumokból származtak. A tananyag elsajátítását követően bővültek az ismereteik, és a kreditszerzés már nem is volt olyan fontos számukra. A tantárgyfejlesztés kapcsán nem javasolták a gyakorlati elemeket, inkább egy kapcsolódó honlap létrehozását ajánlották. A félév során alapvetően nem változott a honvédséggel szembeni attitűdjük. Tartalékos szolgálatot esetleg vállalnának, de a plusz kreditek számukra nem ösztönzőek. Van közöttük tartalékos katona.

4.3. Katonai felsőoktatás

a) Szekunder adatok

A haderő humán tőkéjének egyik stratégiai pillére a szervezet vezetési-irányítási rendszerét működtető tiszt, főtiszt állomány. A felsőoktatás keretein belül folyó – több mint kétszáz éves múltú visszatekintő – képzésük néhány évvel ezelőtt újabb fordulponthoz érkezett. A közigazgatás újjászervezése kapcsán a hazai felsőoktatási piacon – a korábban közszolgálati képzést folytató intézmények⁴⁹ integrációjával – új szereplő jelent meg: 2012. január 1-jén

⁴⁹ Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Rendőrtiszti Főiskola, Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kar

megalakult a Nemzeti Közszerológati Egyetem, így az oktatás bázisa a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar lett (2011. évi XXXVI. tv.). A tisztjelöltek a katonai felsőoktatásba történő belépésükkel egyidejűleg – kettős jogállású hallgatóként – nem csak oktatási intézményt, hanem konkrét munkahelyet is választanak, hiszen tanulmányaik eredményes befejezése után a Magyar Honvédség hivatásos tiszti állományába kerülnek. A Kar hallgatóinak életében meghatározóak a – más felsőoktatási intézményekre nem jellemző – kötött viselkedési formák, a katonai rendtartás és fegyelem, a kötelező kollégiumi bentlakás, a folyamatos testi-fizikai edzés. Mindezen sajátosságok ellenére a katonai alapképzésre jelentkező fiatalok – ugyan csökkenő mértékű – száma még némileg túlkínálatos piacot tükröz.

A Nemzeti Közszerológati Egyetem fenntartói jogait a közigazgatás-fejlesztésért felelős miniszter gyakorolja, és vezetésével Tanácsadó Testület működik, melynek tagjai az igazságügyért, a honvédelemért, az oktatásért, az innovációért és technológiáért, a külpolitikáért és a rendészetért felelős miniszterek (2018. évi XLVIII. tv.). A Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon katonai alapképzésben tanuló honvédtiszt-jelöltek ún. kettős jogállású hallgatók, jogállásukat külön jogszabályok állapítják meg, az igénybe vehető juttatások fedezetét a Honvédelmi Minisztérium költségvetése tartalmazza.

A leendő tisztek a Honvéd Vezérkar főnökével kötött ösztöndíjszerződés alapján, a képzés teljes időtartama alatt a Magyar Honvédséggel tisztjelölti szerológati jogviszonyban állnak, és a MH Ludovika Zászlóalj⁵⁰ állományában teljesítenek szerológatot. A tisztjelöltek a HM által biztosított formaruhát viselik, és a megkövetelt alaki és formai követelmények szerint élnek. Tanulmányaik sikeres befejezését követően a tisztjelölttel a Magyar Honvédség szerológati jogviszonyt létesít, majd a katonai hagyományokat követve, állmai ünnepség keretében, a központi tisztavatáson kapja meg első tiszti (hadnagyi) rendfokozatát.

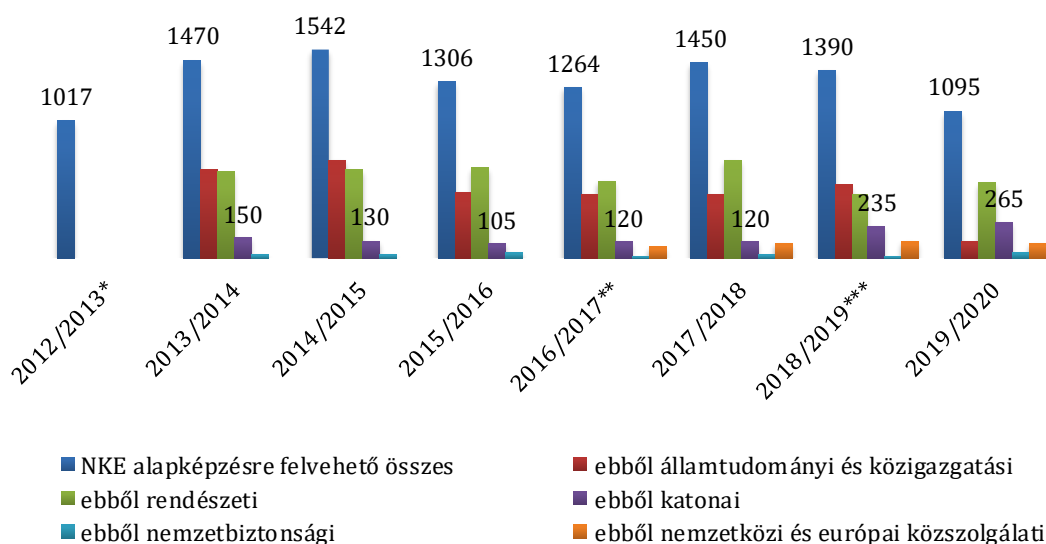
A Magyar Honvédség létszámát az Országgyűlés nemrégiben összesen legfeljebb 37.650 főben állapította meg, a hatályos jogszabály [25/2018. (X. 31.) OGY. hat.] értelmében ebből a mindenkori honvéd tisztjelölt állomány 800 fő.⁵¹ lehet.

Az NKE-re felvehető hallgatói létszámkeretet az adott tanévet megelőzően Kormányhatározat rögzíti. A létszám szakonkénti megosztására a Tanácsadó Testület tesz javaslatot. A katonai felsőoktatásba újonnan belépő létszámot a honvédelemért felelős miniszter évente állapítja meg az ágazat személyi utánpótlási igénye alapján.

A katonai alapképzésbe felvehető hallgatói létszámkeret 2015-ig folyamatosan csökkent, az NKE-re felvehető összlétszámhoz viszonyított aránya csak a 2013/2014-es tanévben érte el a 10%-ot (34. ábra). Jóllehet a 2016/2017-es tanév létszámkeretében kis mértékű növekedés történt, a 10%-os arányt azonban még ennek ellenére sem haladta meg (9,5%), sőt a 2017/2018-as tanévre az újonnan belépők aránya – az Egyetem alapképzésére felvehető keret bővülése miatt – 8,3%-ra redukálódott. A 2018/2019-es tanévben felvehető tisztjelöltek száma az újonnan létesülő alapszakoknak is köszönhetően 235 főre emelkedett, 2019-től pedig a keret további 30 fővel bővül.

⁵⁰ A Magyar Honvédség hadrendjébe tartozó költségvetési szervezetként 2011. február 1-i hatállyal a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi egyetem egyes szervezeti egységeinek kiválásával jött létre a MH Ludovika Zászlóalj. A Zászlóalj feladatait korábban a HM Honvéd Vezérkar főnökének, 2017. február 1-jétől a MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság szerológati alárendeltségében hajtja végre.

⁵¹ Ezt megelőzően a honvéd tisztjelölt állomány létszámát 500 főben maximalizálta az Országgyűlés.

34. ábra: **Katonai felsőoktatásba újonnan belépő hallgatók létszámkerete 2012-2019 (alap, nappali, államilag támogatott, fő)**

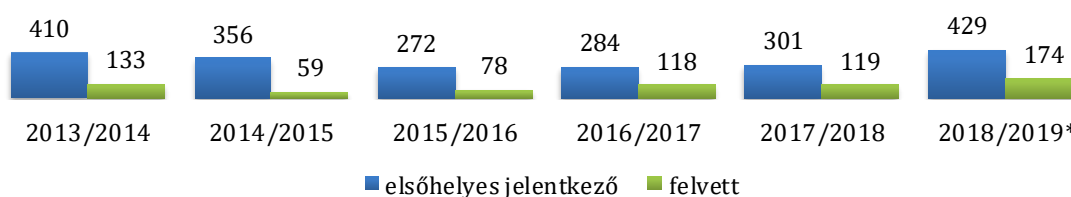
Megjegyzés: * a 2012/2013-as tanévre vonatkozó Korm. rendelet csak az alapképzésre felvehető összlétszámot tartalmazza, részletes bontás nélkül

** 2016-tól államtudományi és közigazgatási felsőoktatásban

*** 2018-tól a HHK-n két új alapszak létesült

Forrás: 1007/2012. (I. 20.) Korm. hat., 1023/2013. (I. 23.) Korm. hat., 1943/2013. (XII. 17.) Korm. hat., 1729/2014. (XII. 5.) Korm. hat., 1954/2015 (XII. 17.) Korm. hat., 1624/2016. (XI. 17.) Korm. hat., 1922/2017. (XII. 8.) Korm. hat., 1537/2018. (X. 30.) Korm. hat. alapján saját szerkesztés

A HHK felvételi statisztikái azt mutatják, hogy az elmúlt tanévekben a katonai alapképzést első helyen jelölő fiatalok száma – ugyan csökkenő mértékben – de még mindig meghaladta a felvehető létszámot (35. ábra), ezért a piac továbbra is túlkínálatos, azonban az első évfolyamos tisztjelöltek létszámkeretének feltöltöttsége – a korábbi százszázalékos arányoktól eltérően – 2018 szeptemberében már csak 74%-os volt.

35. ábra: **Tiszti alapképzésre jelentkezők és felvettek 2013-2018 (fő)**

Megjegyzés: *2018-tól a HHK-n két új alapszak létesült

Forrás: NKE Oktatási Iroda (OH adatai) alapján saját szerkesztés

Az NKE éves DPR kutatásai (nke.hu, 2018) a hallgatói motivációk terén nem sok eltérést mutatnak: a fiatalok kétharmada azért választja az Egyetemet, mert csak az NKE kínálja a megkérdezett által preferált képzést. Ugyancsak magas azok aránya is (~60%), akik a piacképes tudás megszerzése miatt választották az NKE valamely szakát. Kifejezett továbbtanulási célként a vizsgált tanévekben a fiatalok közel fele jelölte meg az Egyetemet. A továbbtanulásban további fontos tényező (~30%) az is, hogy a válaszadó barátai, ismerősei is az intézménybe járnak. A pálya- illetve intézményválasztásban a szülők véleménye kevésbé számít, és a középiskolai pedagógusok szerepe egyre csökkenő tendenciát mutat. Az NKE választásában a lakó- illetve munkahelytől való távolság nem mérvadó.

Fenti adatok a HHK alapképzésére vonatkozóan azonban csak korlátozottan használhatóak, ugyanis a hallgatói mintában a Karon tanulók aránya minden évben meglehetősen alacsony, a válaszadási hajlandóság 2018-ban is mindössze 8,7%-os volt, továbbá a megkérdezettek között mesterképzésben tanulók is voltak. Többek között éppen ezért tartom fontosnak, hogy a tiszti alapképzésben rendszeres időközönként külön vizsgálatok is szülessenek.

A katonai felsőoktatásba bekerülő fiatalok motivációit számos tanulmány vette górcső alá. Ezek egy része a sorozáson alapuló haderőszervezés időszakában, más részük annak megszűnése után keletkezett. Kanyóné (2002) empirikus kutatásában kimutatta, hogy a vizsgált hallgatók közel fele az ország alacsonyabb jövedelmi helyzetű térségéből, döntően vidéki kistéleplésekről származott, ezért nem meglepő, hogy esetükben a biztos munkahely, a diplomaszerzési lehetőség nagy motiváló erővel bírt. A kutatás ugyanakkor azt is megállapította, hogy a korábbi évekhez képest csökkent a családok hivatást átörökítő szerepe, a fiatalok egy részének tiszti pályához való vonzódása alapvetően film- és olvasmányélményekből táplálkozott, majd amikor tanulmányaik során ettől eltérő képpel találkoztak, csalódásként élték meg pályaválasztásukat.

A pályamotívumok változását vizsgálva Szelei (2002) arra jutott, hogy a hallgatók motiváltsága évfolyamonként egyre csökkent, és ez maga után vonta a negatív érzelmi állapot keletkezését. A válaszokból az is kiderült, hogy pl. a felvételi tájékoztató a valóságtól eltérően sokkal csábítóbb dolgokat tartalmazott, így a kezdetben lelkes hallgatóknak egy idő után szembesülniük kellett a képzési rendszerből fakadó problémákkal. A vizsgálat rámutatott arra is, hogy a fiatalok szerepzavara leginkább abból adódott, hogy tanulmányaik alatt egyidejűleg katonák és felsőoktatásban tanuló hallgatók is voltak.

Szekeres (2011) kutatásában kimutatta, hogy a tisztjelöltek nagyobb tekintélyt tulajdonítottak a tiszti pályának, illetve azt szerették volna, ha a társadalom is ekként tekintene hivatásukra. A katonai pályát választó fiatalok szemében a honvédség magas presztízssű, bajtársias, változatos, biztos munkát és megélhetést adó szervezetként jelent meg.

Papuláné (2013) az előzetes pályamotivációk vizsgálata során feltárta, hogy a tisztképzésre jelentkezők számára a katonai pályaválasztás nem másodlagos alternatíva, a fiatalok valóban érznek elhivatottságot jövőbeni pályájuk iránt. A kutatás megállapította, hogy a család szocializációs funkciója érezhető ugyan, de a katonai pályaválasztásban a család befolyása alacsony. A kapott válaszokból az is kiderült, hogy a tisztjelöltek motivációja nem csökken az egyetemi évek alatt, és a tanulmányok befejezését követően is a Magyar Honvédség tagjai kívánnak lenni.

A 2013/2014-es tanévtől kezdődően a katonai felvételi alkalmasságvizsgálat újra kiegészült a pályaaorientációs beszélgetéssel,⁵² amelynek keretében a leendő tisztjelöltek – vezérkar főnöki utasításban rögzített – kompetenciák szintjét vizsgálják (Bolgár-Szekeres, 2015). A vizsgálat inkább felvételi beszélgetés jellegű, és elsősorban arról nyújt tájékoztatást, hogy a katonai felsőoktatásba készülő fiatal rendelkezik-e reális pályaképpel, választott hivatásáról legalább minimális ismerettel. A beszélgetésekből lesűrűzhető legfontosabb tapasztalatok egyike, hogy a felvételizők közül sokan jelentős áldozatot vállalnak katonai pályaválasztásukkal, ugyanis nem ritka a jelöltek felé irányuló – családi, baráti körből, pedagógusok felől érkező – ellenérzés. A leendő tisztjelöltek nagy része vállalja ezeket a konfliktusokat, és még annak árán is a katonai pálya mellett dönt, hogy ezzel meglévő kapcsolatait kockáztatja.

⁵² Megjegyzés: korábban felvételi bizottsági beszélgetés

b) Primer kutatási eredmények

A vizsgálat hipotézisei: H3a, H3b, H3c, H3d

A minta általános jellemzése

Az adatfelvétel időpontjában a MH LZ tisztjelölt állománya 318 fő volt, ebből 280 férfi és 38 nő (36. táblázat), a lekérdezést a teljes állományra terveztem. A beérkezett papír alapú kérdőívek száma 232 db volt, azonban hiányos kitöltés miatt csak 216 db-ot minősítettem értékelhetőnek. A felajánlott on-line kitöltési módot senki nem választotta. A vizsgált minta a tisztjelölt állomány 67,9%-át tartalmazza.

36. táblázat: **Tisztjelöltek létszáma a 2015/2016-os tanévben (fő)**

	I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam	IV. évfolyam	összesen	
tanév elején	78	54	107	110	349	férfi: 308 nő: 41
tanév végén	64	47	103	104	318	férfi: 280 nő: 38
<i>lemorzsolódás</i>	14	7	4	6	31	férfi: 28 nő: 3

Forrás: HHK Tanulmányi Osztály

A megkérdezettek 88,4%-a férfi, 11,6%-a nő volt. A HHK-n tanuló tisztjelöltek szignifikáns része (84,8%) gimnáziumi érettségit követően jelentkezett a katonai felsőoktatásba, míg szakközépiskolából a válaszadók 14,8%-a érkezett. A Karra történő felvétel időpontjában a minta 3,7%-a már rendelkezett felsőfokú végzettséggel (37. táblázat). A HHK-n tanuló tisztjelöltek közel egynegyede (22,2%) fővárosi vagy Pest megyei középiskolából érkezett, jelentős továbbá az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régióban érettségizett fiatalok száma. A megkérdezettek több mint kétharmada (69,9%) jellemzően a középiskolai évek alatt döntött a katonai hivatás mellett, a tisztjelöltek 19,4%-a az általános iskolában vagy azt megelőzően jutott elhatározásra. A felvételi eljárás során a válaszadók szignifikáns része (94,9%) első helyen jelölte meg a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kart, a minta összes nő tagja ebben a körben található.

37. táblázat: **Válaszadók megoszlása (%)**

		I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam	IV. évfolyam	összesen
nem	férfi	25,9	17,6	17,6	27,3	88,4
	nő	3,7	2,8	2,3	2,8	11,6
Milyen típusú középiskolában érettségizett?	gimnázium (4 osztályos)	16,2	9,3	7,4	10,2	43,1
	gimnázium (5 oszt., id.nyelvi előkészítővel)	5,1	5,1	4,2	6,9	21,3
	gimnázium (6-8 osztályos)	3,2	3,2	5,1	8,8	20,4
	szakközépiskola	5,1	2,8	3,2	3,7	14,8
	egyéb	0	0	0	0,5	0,5
Van-e már felsőfokú végzettsége?	igen	1,9	0,5	0,5	0,9	3,7
	nem	27,8	19,9	19,4	29,2	96,3

Forrás: saját kutatás, N=216

Tiszti alapképzésre jelentkezők motivációi

Kutatási kérdéseim egyike arra irányult, hogy a tisztjelöltek mikor és milyen indokok alapján döntöttek a katonai pálya mellett, és a pályamotívumok között milyen súllyal szerepelnek racionális és emocionális faktorok? További kérdésként fogalmazódott meg, hogy a fiatalok vajon tanulták-e a középiskolában a *Katonai alapismeretek* tantárgyat, és az elsajátított ismeretanyag segíti-e őket egyetemi tanulmányaik során. Kíváncsi voltam továbbá arra is, hogy a felvételit megelőzően voltak-e előzetes ismereteik a katonai hivatásról, és ezen információk milyen forrásból származtak.

A mintába kerül tisztjelöltek ötfokozatú skálán (5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége) értékelték a motivációs változó egyes attribútumait. A teljes mintát tekintve a katonai témák iránti érdeklődés (4,13), a kihívás keresés (3,84), a haza szolgálata (3,83) került dobogós helyre. A kapott skálaátlagok alapján ezekről alig maradt el a fizikai állóképesség fejlesztése (3,82), a katonai hivatás férfias jellege (3,74). Látható ugyanakkor az is, hogy a megadott 16 paraméter közül a középiskolában tanult *Katonai alapismeretek* tantárgy (1,24) a motivációs rangsorban az utolsó helyre került az értékelés során. (38. táblázat)

38. táblázat: **Vizsgált attribútumok alapstatisztikái**

	Átlag	Szórás	Standard hiba	N
katonai témák iránti érdeklődés	4,13	1,024	0,070	216
a középiskolában pedagógus ajánlotta	1,46	0,899	0,061	216
barátok/ismerősök ajánlották	2,35	1,289	0,088	216
biztos ösztöndíj	3,32	1,271	0,086	216
családi hagyomány	1,99	1,243	0,085	216
fizikai állóképesség erősítése/sportolási lehetőség	3,82	1,149	0,078	216
katonai missziókban való szolgálat lehetősége	3,67	1,185	0,081	216
a haza szolgálata	3,83	1,083	0,074	216
középiskolában tanultam a <i>Katonai alapismereteket</i>	1,24	0,861	0,059	216
egyenruha viselés lehetősége	2,82	1,235	0,084	216
kihívás keresése	3,84	1,215	0,083	216
férfias hivatás	3,74	1,364	0,093	216
otthonról akartam elkerülni	2,00	1,235	0,084	216
közel van a lakóhelyemhez	1,67	1,165	0,079	216
csak a HHK-n oktatják a választott szakot	3,12	1,676	0,114	216
ha felvesznek, könnyebben át tudok menni az NKE más karára/intézetébe	1,38	0,875	0,060	216

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=216

A tiszti alapképzéssel összefüggő hipotéziseim teszteléséhez F-próbával, 0,05%-os szignifikanciaszint mellett vizsgáltam az egyes pályamotívumok és a nem/évfolyam háttérváltozók közötti korrelációt. A varianciaanalízist követően kiderült, hogy férfiak és nők eltérő módon minősítették többek között a katonai témák iránti érdeklődés fontosságát (Sig.=0,011), a haza szolgálatát (Sig.=0,020), vagy akár a kihíváskeresést (Sig.=0,005). Az egyes attribútumok megítélése évfolyamok közötti különbségeket is kimutatott például a katonai

missziókban való szolgálati lehetőség (Sig.=0,023), az egyenruha viselés (Sig.=0,002) vagy az otthonról való függetlenedés (Sig.=0,031) tekintetében. (39. táblázat)

39. táblázat: **Nem és évfolyam változók motivációkra gyakorolt hatása**

	Nem		Évfolyam	
	F	Sig.	F	Sig.
katonai témák iránti érdeklődés	6,499	0,011	2,532	0,058
a középiskolában pedagógus ajánlotta	4,065	0,045	6,716	0,000
barátok/ismerősök ajánlották	0,146	0,703	0,631	0,596
biztos ösztöndíj	0,974	0,325	2,467	0,063
családi hagyomány	0,145	0,703	1,746	0,159
fizikai állóképesség erősítése/sportolási lehetőség	0,008	0,929	1,249	0,293
katonai missziókban való szolgálat lehetősége	3,797	0,053	3,252	0,023
a haza szolgálata	5,518	0,020	2,122	0,098
középiskolában tanultam a <i>Katonai alapismereteket</i>	2,222	0,138	3,281	0,022
egyenruha viselés lehetősége	2,147	0,144	5,083	0,002
kihívás keresése	8,052	0,005	3,658	0,013
férfias hivatás	107,6	0,000	1,733	0,161
otthonról akartam elkerülni	0,740	0,390	3,014	0,031
közel van a lakóhelyemhez	6,496	0,012	8,177	0,000
csak a HHK-n oktatják a választott szakot	0,812	0,368	4,950	0,002
ha felvesznek, könnyebben át tudok menni az NKE más karára/intézetébe	0,111	0,739	8,079	0,000

Megjegyzés: $p < 0,05$

Forrás: saját kutatás, $N=216$

A mintához kapcsolódó hipotézisek értékeléséhez, valamint a vizsgálatban szereplő pályamotivációk látens összefüggéseinek feltárására faktoranalízist (40. táblázat) végeztem, amelyet követően a 16 eredeti attribútum négy dimenzióba sorolódott. (41. táblázat)

40. táblázat: **KMO érték és Bartlett-próba eredménye**

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,710
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	773,808
	df	120
	Sig.	,000

Forrás: saját kutatás

41. táblázat: Pályamotívumok rotált komponensmátrixa

F1: hivatástudat				
kihívás keresése	0,750	0,043	0,026	-0,071
férfias hivatás	0,736	-0,050	0,165	0,062
a haza szolgálata	0,674	0,039	-0,187	0,186
katonai témák iránti érdeklődés	0,666	0,066	-0,307	0,049
külföldi katonai missziókban való szolgálat lehetősége	0,582	0,148	0,114	-0,237
egyenruha viselés lehetősége	0,526	0,265	0,135	0,156
fizikai állóképesség erősítése/sportolási lehetőség	0,519	-0,144	0,374	-0,054
F2: praktikum, családi tradíció				
ha felvesznek, könnyebben át tudok menni az NKE más karára/intézetébe	-0,036	0,720	0,255	0,194
közel van a lakhelyemhez	-0,038	0,624	0,379	0,011
családi hagyomány	0,097	0,604	-0,158	0,152
csak a HHK-n oktatják a választott szakot	0,172	0,502	-0,131	-0,154
F3: önállósodás				
biztos ösztöndíj	0,006	-0,124	0,707	0,146
otthonról akartam elkerülni	0,078	0,303	0,692	0,007
F4: középiskola és barátok hatása				
középiskolában tanultam a Katonai alapismeretek tantárgyat	0,035	-0,042	-0,024	0,815
középiskolában pedagógus ajánlotta	0,004	0,512	0,281	0,694
barátok/ismerősök ajánlották	0,049	0,139	0,405	0,441
Variancia	18,36%	12,74%	11,26%	9,85%

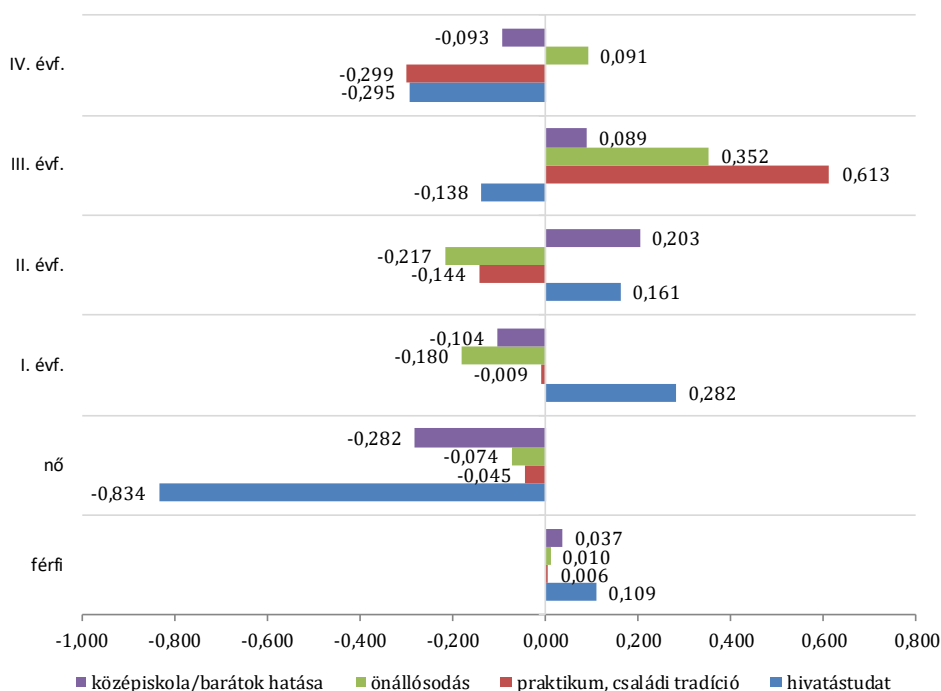
Megjegyzés: Varimax rotáció; KMO=0,710; Sig.=0,000; összvariancia=52,20%

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés, N=216

A négy dimenzió – belső szerkezetüket figyelembe véve – az alábbi elnevezéseket kapta.

1. faktor (magyarázott variancia: 18,36%) – hivatástudat
A legerősebb tényezőcsoport a katonai hivatáshoz szorosan kapcsolódó változókat (pl. katonai témák, missziók, egyenruha, fizikai erőnlét stb.) rendezi össze, de ugyancsak ez a faktor tükrözi a katonai pálya emocionális tényezőit is (pl. haza szolgálata, kihívás, férfias foglalkozás).
2. faktor (magyarázott variancia: 12,74%) – praktikum, családi tradíció
A csoportképző elemek között megjelennek a praktikus szempontok (pl. lakóhely közelsége), de ugyancsak ide sorolódik a családi tradíciók attribútum.
3. faktor (magyarázott variancia: 11,26%) – önállósodás
Az önálló életre való törekvést mutatja a harmadik dimenzió: ebben tömörülnek az otthoni környezetből való kiszakadás és a biztos ösztöndíj.
4. faktor (magyarázott variancia: 9,85%) – középiskola és barátok hatása
A maradék három eredeti attribútum a negyedik csoportban található. A faktorban hangsúlyosak a középiskolában szerzett élmények (*Katonai alapismeretek* tanulása, pedagógus ajánlása), továbbá a barátok/ismerősök befolyása.

Az egyes motivációs csoportokhoz rendelt factorszókórok tükrözik a nemek és az évfolyamok közötti, pályamotivációkban felfedezhető differenciákat. A hivatástudat esetében szembetűnő a különbség, a férfiakra ez inkább jellemző, mint a nőkre. Ugyancsak eltérő a középiskola és a baráti kör hatása is, a nőkre ez kevésbé van befolyással. A katonai hivatástudat szókórértéke a képzés harmadik évfolyamában a negatív tartományba kerül, és ezzel párhuzamosan ugyanakkor fontossá válnak a korábbi évfolyamokra nem jellemző önállósodás iránti igény vagy a képzés praktikus szempontjai. A végzős tisztjelöltek körében a hivatástudat még inkább hátrébb sorolódik, és már csak az önállósodás preferálása marad pozitív tartományban. (36. ábra)

36. ábra: Pályamotivációk nemek és évfolyamok szerint, factorszókórok alapján ábrázolva

Forrás: saját kutatás

Klaszterjellemezők

A HHK-n tanuló tisztjelölteket a 41. táblázatban korábban ábrázolt faktorstruktúra alapján, hierarchikus eljárással rendeztem különböző szegmentumokba. Ezt követően a vizsgálati mintán három homogén csoportot lehetett elkülöníteni.

Az első klaszterben található a tisztjelöltek szignifikáns része, a legnépesebb csoportot 109 fő (50,4%) alkotja. A második klaszter 25 főt (11,6%), míg a harmadik csoport 82 főt (38,0%) számlál. A végzősök közül az első csoportban voltak a legnagyobb létszámban (17%), csakúgy, mint a III. évfolyamosok (10,2%). Az I. és II. évfolyam hallgatóinak megoszlása az első és a harmadik klaszterben közel azonos (22,7%, 23,1%). A minta nő tagjainak jelentős része az első csoportban található, míg a második klaszter tagjai között kizárólag csak férfiak vannak.

Értekezésemben a továbbiakban a pályamotivációk mentén kialakult klaszterek sajátosságait mutatom be, továbbá néhány megállapítás erejéig – a minta egészét alapul véve – kitérek a nemek között megfigyelhető differenciákra is.

A motivációkra vonatkozó kérdésnél ötfokozatú Likert-skálán kellett minősíteni a vizsgált tényezőket. A teljes mintában a 16 attribútum közül első helyen a katonai témák iránti fogékonyság (4,13) állt. A tisztjelöltek szignifikáns része (78,7%) ennek jelentős vagy nagyon jelentős szerepet tulajdonított. A kapott adatokból ugyanakkor az is kiderült, hogy ezen hallgatók közel egynegyede (20,4%) ennek ellenére a felvételt megelőző időszakban egyáltalán nem volt a HHK nyílt napi rendezvényén, háromnegyedük (74,1%) nem járt még a MH alakulatainál (pl. laktanyai nyílt nap), 87%-uk nem vett részt katonai/honvédelmi témájú sportvetélkedőn sem. A mintában közel azonos skálaértéket kapott a kihíváskeresés (3,84), a haza szolgálata (3,83), valamint a fizikai állóképesség erősítése, a sportolási lehetőség (3,82). Ettől alig marad el a katonai hivatás férfias jellege (3,74), illetve a missziókban való részvétel lehetősége (3,67). A családi hagyományok (1,99), vagy a középiskolai hatások pl. pedagógus ajánlása (1,46), vagy a Katonai alapismeretek tantárgy tanulása (1,24) már koránt sem bírtak erőteljes motiváló szereppel a megkérdezettek körében.

A motivációk klaszterenkénti vizsgálatával felszínre került, hogy a legnépesebb csoport tagjai – egy item kivételével – a teljes minta átlaga alatt értékelték a megadott tényezőket, vagyis az átlagnál kevesebb jelentőséget tulajdonítottak az egyes motívumoknak: számottevő eltérés figyelhető meg pl. a katonai témák iránti érdeklődésben, a sportolási lehetőség, a katonai hivatás férfias jellege, a missziós szolgálat tekintetében. A legtöbb katonai jellegű motívum hangsúlyozása a harmadik csoportban figyelhető meg, a klasztertagok ezekben az esetekben szignifikánsan nagyobb szerepet tulajdonítottak ezen tényezőknek. Esetükben ugyancsak fontos volt az otthoni környezetből való kiszakadás, a biztos ösztöndíj lehetősége. Ez a szándék megmutatkozik a második csoport tisztjelöltjei körében is, továbbá ők a teljes minta átlagához viszonyítva jóval nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a családi hagyományoknak, a barátok/ismerősök hatásának, továbbá a középiskolában szerzett tapasztalatoknak. (42. táblázat)

42. táblázat: Mekkora jelentősége volt az alábbi tényezőknek, amikor jelentkezett a HHK-ra? (skálaátlag)

	teljes minta		K1		K2		K3		férfi		nő
katonai témák iránti érdeklődés	4,13	↓	3,87	↓	4,04	↑	4,49	↑	4,19	↓	3,64
kihívás keresése	3,84	↓	3,41	↓	3,56	↑	4,49	↑	3,92	↓	3,20
a haza szolgálata	3,83	↓	3,58	↑	3,96	↑	4,13	↑	3,90	↓	3,36
fizikai állóképesség erősítése/sportolási lehetőség	3,82	↓	3,33	↑	3,84	↑	4,46	→	3,82	↓	3,80
férfias hivatás	3,74	↓	3,13	↓	3,72	↑	4,55	↑	4,02	↓	1,56
külföldi katonai missziókban való szolgálat lehetősége	3,67	↓	3,19	↓	3,60	↑	4,33	↑	3,73	↓	3,24
biztos ösztöndíj	3,32	↓	3,05	↑	3,60	↑	3,61	↓	3,29	↑	3,56
csak a HHK-n oktatják a választott szakot	3,12	↓	2,89	↑	3,44	↑	3,32	↓	3,08	↑	3,40
egyenruha viselés lehetősége	2,82	↓	2,29	↑	3,44	↑	3,33	↑	2,86	↓	2,48
barátok/ismerősök ajánlották	2,35	↓	2,12	↑	3,44	↓	2,32	↓	2,34	↑	2,44
otthonról akartam elkerülni	2,00	↓	1,48	↑	2,96	↑	2,40	↑	2,03	↓	1,80
családi hagyomány	1,99	↑	2,00	↑	2,84	↓	1,72	↓	1,98	↑	2,08
közel van a lakhelyemhez	1,67	↓	1,43	↑	2,96	↓	1,60	↑	1,74	↓	1,12
a középiskolában pedagógus ajánlotta	1,46	↓	1,21	↑	3,36	↓	1,21	↑	1,50	↓	1,12
ha felvesznek, könnyebben át tudok menni az NKE más karára/intézetébe	1,38	↓	1,18	↑	2,72	↓	1,22	→	1,38	↓	1,32
középiskolában tanultam a Katonai alapismereteket	1,24	↓	1,06	↑	2,76	↓	1,02	↑	1,27	↓	1,00
N	216		109		25		82		191		25

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: saját kutatás, N=216

A kapott válaszokból egyértelműen látszik a szülők/családtagok támogatása, a tisztjelöltek szignifikáns része (90,3%) pályaválasztását illetően maximális támogatást kap az otthoni környezettől. E tekintetben nem tapasztaltam eltérést a mintaátlag és az egyes klaszterek esetében.

A megkérdezettek között 59,7% volt azok aránya, akik megítélésük szerint csak minimális ismerettel rendelkeztek a honvédelemről, a Magyar Honvédségről a Karra történő felvételt megelőzően. A válaszadók 20,3%-a egyáltalán nem volt jártas honvédségi témákban, és közel ugyanennyien (19,9%) tartották magukat már kellően tájékozottnak. Az egyes klaszterek esetében azt tapasztaljuk, hogy az információval nem rendelkezők aránya az első csoportban volt a legmagasabb, de itt találhatóak a legtöbben azon tagok is, akik megítélésük szerint már átfogó, vagy minimális ismerettel bírtak a katonai alapképzés megkezdése előtt.

A honvédelemmel kapcsolatos kérdésekben már jártas tisztjelöltek (N=173; 79,6%) körében arra voltam kíváncsi, hogy a HHK-ra történő felvételt megelőző időszakban szerzett ismereteik milyen forrásból származtak. A teljes mintában a vizsgált kilenc paraméter közül a válaszadók körében az internet által közvetített ismeretek (3,48) mellett meghatározó volt a családtagok/ismerősök tájékozottsága (3,31), de dobogós helyen szerepel a honvédségi hírportál megítélése (2,97) is, ugyanakkor a honvédelmi jellegű szakkörök (1,49), az általános iskolában tanultak szerepe (1,40) a válaszadók szerint marginális. (43. táblázat)

43. táblázat: A honvédelemmel, a Magyar Honvédséggel kapcsolatos ismeretszerzésben mekkora jelentősége volt az alábbi hírforrásoknak/tényezőknek? (skálaátlag)

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
internetes oldalak	3,48	↓ 3,29	↑ 3,57	↑ 3,68	↑ 3,51	↓ 3,23
családtagok/ismerősök/barátok	3,31	↑ 3,36	↓ 3,24	↓ 3,27	↓ 3,23	↑ 3,91
honvedelem.hu	2,97	↓ 2,80	↑ 3,19	↑ 3,11	↓ 2,93	↑ 3,18
katonai rendezvényeken való részvétel	2,64	↓ 2,47	↑ 3,10	↑ 2,71	↓ 2,59	↑ 2,95
rádió/televízió	2,51	↓ 2,38	↑ 2,90	↓ 2,55	↓ 2,50	↑ 2,59
nyomtatott sajtó	2,43	↓ 2,24	↑ 3,10	↓ 2,47	↑ 2,54	↓ 1,68
MH szakembereinek előadásai (pl. toborzók)	1,92	↓ 1,48	↑ 3,14	↑ 2,11	↑ 1,99	↓ 1,45
táborozás (pl. hagyományörző, túlélő stb.)	1,80	↓ 1,55	↑ 3,00	↓ 1,74	↑ 1,81	↓ 1,73
középiskolában a Katonai alapismeretek tanulása	1,50	↓ 1,05	↑ 3,43	↓ 1,00	↓ 1,36	↓ 1,00
honvédelmi jellegű szakkörben való részvétel	1,49	↓ 1,14	↑ 3,10	↓ 1,44	↑ 1,53	↓ 1,23
általános iskola	1,40	↓ 1,21	↑ 2,38	↓ 1,35	↑ 1,45	↓ 1,09
N	173	86	21	66	151	22

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: saját kutatás, N=173

A tisztjelöltek szerint a katonai felsőoktatásról nem állt rendelkezésükre elegendő információ akkor, amikor a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karra jelentkeztek. A teljes minta kétharmada (66,2%) egyáltalán nem, vagy alig volt tájékozott e tekintetben. Nemek szerinti megoszlásukat nézve, a nők 76%-a értékelte ismeretét jelentősen hiányosnak. Az egyes évfolyamokban 11,6% és 19,4% között mozgott az információval nem rendelkezők aránya. A leginkább tájékozott réteg (11,1%) a harmadik klaszterben található.

A tisztképzéssel, katonai felsőoktatással kapcsolatos információforrásokról – a teljes mintára vonatkozóan – a 44. táblázat nyújt képet. A megadott itemek közül a felsőoktatási portál (3,34), a HHK nyílt napi rendezvénye (3,10), valamint a családtagok/ismerősök/barátok (3,04) szerepét

hangsúlyozták leginkább a válaszadók. A kapott adatokból kiderült az is, hogy a katonai hivatással kapcsolatos tájékozódásban marginális szerepe volt pl. a HHK (2,92) vagy a MH LZ honlapjának (1,93), a katonai toborzók előadásának (1,79) vagy éppen az Alma Mater programnak (1,34). Az említett tényezők átlaga ötös skálán nem, vagy csak alig haladta meg a középértéket. A klaszterelemzést követően a második csoportban magasabb értékek szerepelnek az NKE és a kapcsolódó közösségi oldalak, valamint a honvedelem.hu honlap esetében. A klasztertagok szignifikánsan nagyobb jelentőséget tulajdonítottak továbbá a HHK-n (korábban ZMNE-n) végzett személytől származó információknak is. Az első szegmens tisztjelöltjei csaknem minden vizsgált változó tekintetében mintaátlag alatti értékelést adtak.

44. táblázat: A katonai felsőoktatással (tisztképzéssel) kapcsolatos ismeretszerzésben mekkora jelentősége volt az egyes hírforrásoknak/tényezőknek? (skálaátlag)

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
felvi.hu	3,34	↓ 3,28	↓ 3,20	↑ 3,46	↓ 3,30	↑ 3,64
HHK nyílt nap	3,10	↑ 3,17	↓ 2,80	↑ 3,11	↓ 3,06	↑ 3,40
családtagok/ismerősök/barátok	3,04	↑ 3,06	↓ 2,80	↑ 3,10	↓ 2,93	↑ 3,92
NKE és/vagy HHK honlap	2,92	↓ 2,82	→ 2,92	↑ 3,05	↓ 2,85	↑ 3,44
honvedelem.hu	2,67	↓ 2,43	↑ 2,84	↑ 2,94	↓ 2,66	↑ 2,76
a HHK-n (korábban ZMNE-n végzett személy)	2,64	↓ 2,54	↑ 3,12	↓ 2,63	↑ 2,67	↑ 2,84
oktatási kiállítás (pl. Educatio)	2,13	↓ 1,92	↑ 2,96	↑ 2,16	↓ 2,12	↑ 2,24
NKE Facebook oldal	2,05	↓ 1,93	↑ 2,76	↓ 2,00	↓ 2,02	↑ 2,32
MH kiadványai	1,98	↓ 1,76	↑ 2,44	↑ 2,12	↑ 2,07	↓ 1,28
MH katonai alakulatainak honlapjai	1,93	↓ 1,67	↑ 2,80	↑ 2,01	↑ 1,97	↓ 1,60
MH LZ honlap	1,93	↓ 1,70	↑ 2,68	↑ 2,01	↓ 1,93	↑ 1,96
MH LZ Facebook oldal	1,84	↓ 1,64	↑ 2,60	↑ 1,88	↓ 1,82	↑ 2,00
MH szakembereinek tájékoztatója (pl. toborzók)	1,79	↓ 1,56	↑ 2,72	↑ 1,80	↑ 1,83	↓ 1,44
HHK HÖK Facebook oldal	1,70	↓ 1,50	↑ 2,44	↑ 1,73	↑ 1,71	↓ 1,64
Alma Mater program	1,34	↓ 1,19	↑ 1,88	↑ 1,37	↑ 1,36	↓ 1,16
N	216	109	25	82	191	25

Megjegyzés: 5=nagy jelentősége volt, 1=egyáltalán nem volt jelentősége

Forrás: saját kutatás, N=216

Vizsgálatomban külön kitértem a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar nyílt napjának – mint az egyetemen alkalmazott marketingeszközök egyikének - megítélésére. A megkérdezettek több mint egynegyede (26,8%) akként nyilatkozott, hogy a felvételét megelőzően soha nem járt a HHK pályaorientációt támogató rendezvényén. A többiek túlnyomó része (74,0%) legalább egy alkalommal ellátogatott a Kar és a Zászlóalj szakmai bemutatójára. A nyílt napokon korábban már részt vett válaszadók (N=163; 75,5%) közel fele (47,9%) úgy értékelte, hogy az eseményen kapott tájékoztatás egyáltalán nem vagy alig felelt meg a valóságnak, ugyanakkor mindössze csak egy hallgató érezte reálisnak a rendezvényen szerzett információkat.

A tisztjelölteket megkérdeztem arról is, hogy középiskolai tanulmányaik alatt milyen honvédelmi/katonai, vagy katonai pályaválasztáshoz kötődő programon vettek részt. A minta egészét tekintve a legtöbben – közel egyharmaduk (32,8%) – katonai emlékhelyen/múzeumban tett már korábban látogatást. A kérdőívben felsorolt események közül ennél kevesebb említést kapott pl. a katonai alakulat látogatása (23,1%), az Alma Mater program (15,7%) vagy a honvédelmi témájú tanulmányi vetélkedő (12,5%). Az egyes klaszterek adatait összevetve

kiderült, hogy arányait tekintve – csaknem valamennyi esetben – a második szegmens tagjai vettek részt a legtöbbben a megadott rendezvények/programok valamelyikén. (45. táblázat)

45. táblázat: Középiskolai tanulmányai alatt részt vett-e az alábbi rendezvények valamelyikén? (fő)

	teljes minta		K1		K2		K3	
	N	I	N	I	N	I	N	I
katonai emlékhely/múzeum látogatása	145	71	80	29	16	9	49	33
katonai toborzók előadása, vagy gyakorlati bemutatója	158	58	84	25	16	9	58	24
katonai rendezvények (pl. hadgyakorlat, zenekari fesztivál, tábor)	162	54	83	26	13	12	66	16
katonai alakulat látogatása	166	50	86	23	10	15	70	12
Alma Mater program	182	34	98	11	17	8	67	15
katonai/honvédelmi témájú tanulmányi vetélkedő	189	27	98	11	15	10	76	6
katonai/honvédelmi sportvetélkedő (pl. löbajtnokság, focibajnokság, Honvédelmi Kötelék stb.)	190	26	101	8	16	9	73	9
MH Altiszi Akadémia nyílt napja	203	13	105	4	20	5	78	4
hadisír gondozás	206	10	107	2	19	6	80	2
N	216		109		25		82	

Megjegyzés: N=nem, I=igen

Forrás: saját kutatás, N=216

A vizsgálat kitért a *Katonai alapismeretek* tantárgyra is, mellyel kapcsolatban a megkérdezettek szignifikáns része (86,1%) úgy nyilatkozott, hogy a középiskolai évek alatt nem tanulta. A klaszteren belüli arányokat tekintve a második szegmensben találhatók azonban legnagyobb számban azon hallgatók – csaknem valamennyien – akik tanulták a tantárgyat. A tantárgy ismeretanyaga inkább segíti a tisztjelölteket felsőfokú tanulmányaik során, ugyanakkor négy fő véleménye szerint a tantárgy tanulásának nincs előnye. A válaszadók közül közép és emelt szinten is egyaránt 7-7 fő érettségizett, a középszintű vizsgák mindegyike, az emelt szintűek közül négy a második klaszterhez köthető.

A kutatás adataiból kiderült, hogy a megkérdezett tisztjelöltek egy része az elmúlt időszakban megszerzett tapasztalataik, benyomásaik alapján másoknak is ajánlaná a katonai hivatást: 38,9%-uk a skála négyes és ötös fokozatát jelölte meg, ugyanakkor 28,2%-uk a kérdésre elutasító (egyes és kettes skálaérték) választ adott. A kapott válaszokból kirajzolódik, hogy katonai pályafutásukat tekintve határozottak a tisztjelöltek: közel háromnegyedük (71,8%) tisztában van jövőbeni lehetőségeivel, arányuk az első szegmensben a legnagyobb, ugyanakkor a teljes mintát tekintve 11,1% azok aránya, akik az intervallumskála egyes vagy kettes értékét jelölték. Utóbbi kategóriában a tisztképzésben eltöltött idő hosszával arányosan csökkent a bizonytalanok száma.

A következő, pályaválasztással foglalkozó kérdésre összességében a tisztjelöltek közel kétharmada (65,7%) úgy válaszolt, hogy mindenképpen el akarja végezni a választott szakot, ugyanakkor 8 fő – mindannyian férfiak – az adatfelvételkor nem tartotta valószínűnek, hogy befejezi tanulmányait (46. táblázat). A megkérdezettek 20,4%-a képzést illetően nem erre számított, arányuk az első szegmensben volt a legnagyobb. A vizsgálat idején más felsőoktatási intézményben 8 fő szeretett volna tanulni, közülük 3 fő a végzős évfolyamból került ki. A megkérdezettek csalódottsága statisztikailag igazolható összefüggést mutatott az évfolyamok (Sig.=0,011), a katonai felsőoktatással kapcsolatos hiányos információk (Sig.=0,049), a jövőbeni katonai pályafutás perspektívái (Sig.=0,002), továbbá a Magyar Honvédség társadalmi megítélése (Sig.=0,004) között.

46. táblázat: **Eddigi tapasztalatai alapján mi a véleménye katonai pályaválasztásáról? (fő)**

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
Mindenképpen el akarom végezni a választott szakot.	142	72	8	62	122	20
Jelenleg nem tartom valószínűnek, hogy be fogom fejezni tanulmányaimat.	8	2	3	3	8	0
Nem erre számítottam.	44	26	7	11	39	5
Ennek megítéléséhez még kevés időt töltöttem a HHK-n.	6	2	1	3	6	0
Inkább az NKE más karán/intézetében szeretnék tanulni	1	0	1	0	1	0
Inkább más felsőoktatási intézményben szeretnék tanulni.	8	5	2	1	8	0
Nem tudom megítélni.	6	1	3	2	6	0
nv	1	1	0	0	1	0
N	216	109	25	82	191	25

Forrás: saját kutatás, N=216

Kutatásomban feltártam azt is, hogy a Karon tanulók szerint a társadalom tagjai miként vélekednek a Magyar Honvédségről. A teljes mintában zömmel (59,3%) úgy látják, hogy a szervezet leginkább csak bizonyos eseményekkel összefüggésben kap figyelmet, egyébként pedig csak egy szűk réteg (19,4%) érdeklődik a Magyar Honvédség iránt. Az egyes klaszterekben hasonlóképpen vélekedtek a megkérdezettek. (47. táblázat)

47. táblázat: **Véleménye szerint a hazai társadalom hogyan ítéli meg a Magyar Honvédséget? (fő)**

	teljes minta	K1	K2	K3	férfi	nő
Atársadalmat nem érdekli a Magyar Honvédség.	17	5	4	8	17	0
A társadalom többsége elismeri a szervezet munkáját.	11	5	3	3	10	1
Csak bizonyos események kapcsán figyelnek a Magyar Honvédségre (pl. tűzszerek munkája, migrációs helyzet stb.)	128	65	9	54	115	13
A társadalomnak csak egy szűk rétege kíséri figyelemmel a MH tevékenységét.	42	26	4	12	33	9
Nem tudom megítélni.	8	4	3	1	8	0
egyéb	10	4	2	4	8	2
N	216	109	25	82	191	25

Forrás: saját kutatás, N=216

A katonai hivatás iránti vonzalmat vizsgáló nyitott kérdésre adott válaszok alapján, a tisztjelöltek elsősorban racionális okokat soroltak: a szövegelemzést követően a legtöbb említést a „biztos” jelzőhöz társított fogalmak (pl. jövőkép, megélhetés, munkahely, állás), a versenyképes fizetés, a karrierépítés kapta. Az érzelem faktorokra – pl. hazaszeretet, hivatás, férfias munka, egyenruha viselés, haza szolgálata – történő utalás némileg kevesebb volt a megkérdezettek körében. (48. táblázat)

48. táblázat: Az Ön számára mi a vonzó a katonai hivatásban?

	említés (db)
biztos (jövőkép, kereset, állás/álláslehetőség, munka/munkahely/munkalehetőség, fizetés, megélhetés, szakma)	85
lehetőség (állás, sportolási, előrelépési, missziós, nemzetközi tapasztalatszerzés, fejlődési, lakhatási támogatás, állandó pénzkereset, nyelvtanulási, karrierépítési)	58
kihívás	37
fizetés (magasabb, átlagon felüli, elfogadható, fix, vonzó, színvonalas, megnövekedett, jó, versenyképes, missziós)	33
haza (szeretet, szolgálata, védelme)	27
hivatás	24
(köz, haza) szolgálata	17
külföldi (munkavégzés, misszió, tanfolyam, küldetés)	10
sport	9
rend	9
férfias (hivatás, munka, kihívás)	8
tanfolyam	7
pénz	7
egyenruha (viselete)	7
kiszámítható	5
karrier	4
csapat (munka)	4
fegyelem	4
izgalmas	3
felelősség	3
fegyelmezettség	2
kaland	2
elismertség	2
külszolgálat	1
hazafiság	1
stabilitás	1
önállóság	1
hatalom	1

Megjegyzés: egy válaszadó több említést is tehetett

Forrás: saját kutatás, N=216

Az adatfelvétel idején a megkérdezettek a Magyar Honvédséget leginkább egy konzervatív, öreg és szegény emberrel tudták azonosítani, azonban ha meghallják vagy olvassák a szervezet nevét, az főként büszkeséggel, hazaszeretettel, fegyelemmel és választott hivatásukkal párosul (37. és 38. ábra).

37. ábra: Amennyiben a Magyar Honvédség, mint szervezet ember lenne,
Ön szerint milyen ember lenne?

Megjegyzés: a betűméret az említések gyakoriságától függ

Forrás: empirikus kutatás, N=186

38. ábra: Mi jut Önnek először eszébe, amikor meghallja/olvassa,
hogy „Magyar Honvédség”?

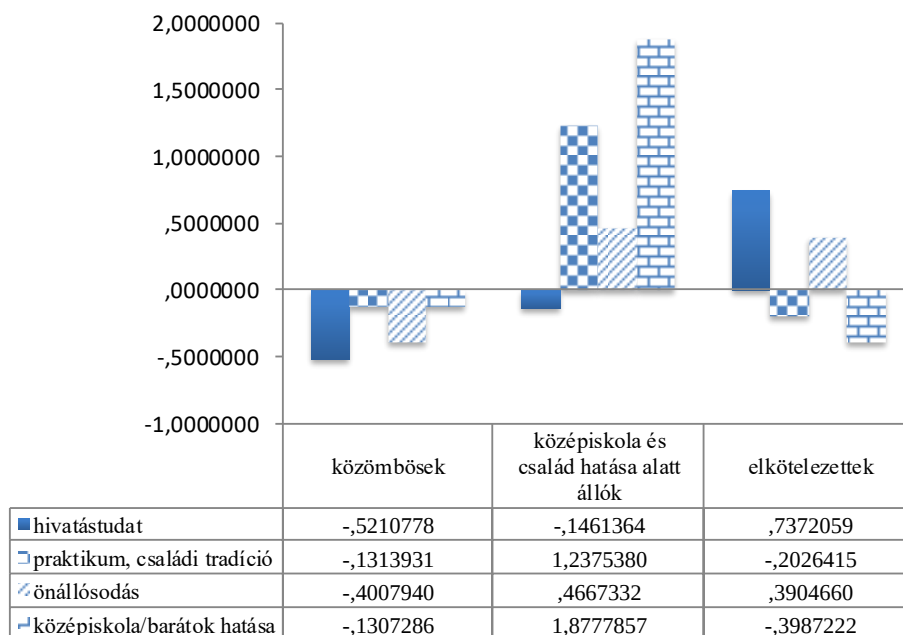
Megjegyzés: a betűméret az említések gyakoriságától függ

Forrás: empirikus kutatás, N=186

Klaszterjellemzők összegzése

Az adatelemzés nyilvánvalóvá tette, hogy a katonai felsőoktatásban tanuló tisztjelöltek mintája nem homogén, hanem különböző változók mentén, eltérő jellemzőkkel bíró halmazok alakíthatók ki körükben. A pályamotivációkra adott válaszok faktorátlatgaiból kirajzolódik az egyes szegmensek karaktere, a tisztjelöltek jól tipizálhatók (39. ábra). A negatív tartományban lévő adatsorok nem jellemzőek az adott klaszterre, a pozitív irányúak ellenben igen. A hatások mértéke

az adatsor méretével arányos. A pályamotivációk mentén kialakult csoportokat ezen ismérvek alapján neveztem el.

39. ábra: **Klaszterjellemzők értelmezése faktorátlagok alapján**

Forrás: empirikus kutatás alapján saját szerkesztés

A klaszternevek tükrözik az egyes halmazok magatartását, karakteres jegyeit. Az elemzés fő következtetéseit az alábbiakban összegzem:

1. klaszter – közömbösek (109 fő; 81,7% férfi, 18,3% nő)

A legnépesebb csoportban található a III. és IV. évfolyamosok legnagyobb része. A vizsgált motivációs tényezőket mintátlag alatt értékelték, csak a családi hagyománynak volt némileg nagyobb jelentősége. A katonai felsőoktatásba nagy részük úgy jelentkezett, hogy egyáltalán nem volt jártas honvédséggel kapcsolatos témában, ugyanakkor egy részük már kellően tájékozottnak tartotta magát. A klasztertagok leginkább családtagoktól, ismerősöktől szereztek az ezzel kapcsolatos híreket. A katonai felsőoktatásról való tájékozódásban ugyancsak a közvetlen környezetben élőknek volt jelentős szerepe, továbbá meghatározó volt a HHK nyílt napi rendezvényén való tapasztalatszerzés. Az egyéb, pályaaorientációt támogató programok közül korábban leginkább katonai emlékhelyeket látogattak, illetve toborzók előadásán vettek részt. A *Katonai alapismeretek* tantárgyat mindössze három fő tanulta, középszinten egy fő, emelt szinten ketten vizsgáztak. A katonai pályaválasztást legtöbben ebben a klaszterben élték meg csalódásként.

2. klaszter – középiskola és család hatása alatt állók (25 fő; 100,0% férfi, 0,0% nő)

Kizárólag férfiak alkotta csoport, körükben érezhető leginkább a *Katonai alapismeretek* tanulása. Pályaválasztásukban az átlagnál nagyobb jelentőséget tulajdonítottak többek között a haza szolgálatának, az egyenruha viselésnek, a fizikai állóképesség fejlesztésének, a sportolási lehetőségeknek, a biztos ösztöndíjnak, a családi hagyományoknak, a *Katonai alapismeretek* tanulásának. A középiskolás évek alatt elsősorban az internetről, katonai rendezvényeken, táborozások alkalmával, a *Katonai alapismeretek* tantárgy tanulásával szereztek honvédelemmel kapcsolatos tudásukat. A tiszképzéssel kapcsolatos információkhoz is többnyire a kapcsolódó

honlapokról jutottak, a HHK nyílt napját kevésbé értékelték. Pályaorientációs rendezvények közül leginkább toborzók előadásán, katonai rendezvényeken vettek részt, katonai emlékhelyeket látogattak. Összességben a klasztertagok tanulták a legtöbben (14 fő) a *Katonai alapismeretek* tantárgyat és közülük ketten nem tettek belőle érettségit. A klasztertagoknak csak egyharmada akarja elvégezni a választott katonai szakot, a többiek csalódtak a képzés során.

3. klaszter – elkötelezettek (82 fő; 93,9% férfi, 6,1% nő)

Pályaválasztásukban mintátlag fölötti a katonai témák iránti érdeklődés, a fizikai állóképesség fejlesztése, katonai missziókban való részvétel lehetősége, de kiemelkedő az emocionális tényezők (kihívás, haza szolgálata, férfias hivatás) szerepe, és nem elhanyagolható számukra a biztos ösztöndíj sem. A felvételit megelőző, honvédelemmel kapcsolatos ismereteik elsősorban az internetről származtak, a katonai felsőoktatásról is elsősorban innen és a közvetlen környezetükben élőtől tájékozódtak. A HHK nyílt napján 28%-uk egyáltalán nem vett részt. Középiskolás éveik alatt leginkább katonai emlékhelyeken, toborzók előadásain voltak. *Katonai alapismereteket* mindösze ketten tanultak és ők emelt szinten érettségiztek. Arányait tekintve körükben a legkisebb a pályaválasztásban csalódottak létszáma.

4.4. Új és újszerű tudományos eredmények

A szakirodalmi áttekintés, valamint empirikus eredményeim alapján doktori értekezésem új és újszerű tudományos eredményeit az alábbiakban összegzem.

1. Kutatási témámmal összefüggésben komplex megközelítésben, PESTEL-módszerrel elemeztem a Magyar Honvédség működését befolyásoló tényezőket. A makrokörnyezet áttekintésekor politikai, gazdasági, társadalmi és jogi dimenziókban vizsgáltam a haderő számára releváns faktorokat.
2. Disszertációmban újszerű módon, a vonatkozó szakirodalom áttekintésével átfogó elemzést nyújtottam a fiatal generáció általános jellemzőiről. A vizsgált korosztály pontos meghatározásán túl, elvégeztem a társadalmi csoport demográfiai szerkezetének, iskolázottságának, pályaválasztási aspirációinak, munkaerőpiaci viselkedésének, információszerezési szokásainak elemzését és tanulmányoztam a fiatalok Magyar Honvédséggel, a katonai pálya presztízsével kapcsolatos megítélését.
3. A Magyar Honvédség munkaerő keresletével összefüggésben elsőként rendszereztem a közép- és felsőoktatásban tanulók körében elmúlt években alkalmazott termékeket és szolgáltatásokat, valamint a kapcsolódó marketingeszközöket és azok gyakorlati alkalmazását.
4. A civil köz- és felsőoktatásban szintén elsőként, szisztematikus kérdőíves adatgyűjtéssel, hiánypótló kutatást végeztem a *Katonai alapismeretek* és a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyakkal kapcsolatban, és ezzel összefüggésben matematikai statisztikai módszerekkel vizsgáltam a fiatalok honvédelem iránti elkötelezettségét, a katonai szolgálatvállalás iránti hajlandóságát.
5. A katonai felsőoktatásban tanulók körében végzett kutatásokat újabb eredményekkel gyarapítottam. A kérdőíves adatfelvételtől származó információk alapján bizonyítottam, hogy a tiszti alapképzés során jelentkező kiábrándultság és a képzéssel kapcsolatos hiányos előzetes információk statisztikai összefüggést mutatnak. A vizsgált mintán az egyik fő szegmensképző tényező a katonai hivatástudat, azonban statisztikai eljárásokat követően kialakult olyan, főként harmad- és negyedévesekből álló klaszter is, ahol a tagok többsége csalódásként élte meg pályaválasztását.

Az értekezésben megfogalmazott kutatási célkitűzésekhez kapcsolódó adatbázisokat, az adatfeldolgozás módszereit és a kapott vizsgálati eredmények összefüggéseit a 49. táblázat összegzi.

49. táblázat: **Célok, adatbázisok, alkalmazott módszerek és kutatási eredmények kapcsolata**

Célkitűzés	Anyag	Módszer	Eredmény
A Magyar Honvédség makrokörnyezeti áttekintése.	- szakirodalmi források - kormányprogramok - parlamenti bizottsági jegyzőkönyvek - jogszabályok - KSH adatok - Társadalmi Riport kötetek - Jó Állam Jelentések	- PESTEL-elemzés - szakirodalom elemzés - leíró statisztika	Makrokörnyezeti áttekintés és értékelés
A MH potenciális humánerőforrását biztosító fiatal generáció általános jellemzőinek feltárása.	- KSH adatok - Jó Állam Jelentések - Társadalmi Riport kötetek - MKIK GVI kutatások - OH adatok - nagymintás ifjúságkutatások	- szakirodalom elemzés - leíró statisztika	Helyzetfelmérés és elemzés a fiatal generáció ismérveiről.
A katonai toborzás célcsoportjainak és a toborzás során alkalmazott termék- és szolgáltatásportfólió rendszerezése.	- jogszabályok - honlapok	- szakirodalom elemzés - honlapelemzés	Katonai toborzásban alkalmazott, fiatalokat megcélzó eszközök rendszerezése.
A <i>Katonai alapismeretek</i> tantárgyat oktató intézmények körében végzett kutatás.	- korábbi évek vizsgálatai - kérdőíves vizsgálat	leíró statisztika	<i>Katonai alapismeretek</i> tantárgyat tanulók honvédelem iránti elkötelezettségének vizsgálata.
<i>Katonai alapismeretek</i> tantárgyat tanulók körében végzett kutatás.	- OH adatok - korábbi évek vizsgálatai - kérdőíves vizsgálat	- leíró statisztika - varianciaanalízis - faktorelemzés - klaszterelemzés - szóasszociáció	
<i>Honvédelmi alapismeretek</i> tantárgyat választó hallgatók körében végzett kutatás.	- HHK adatok - korábbi évek vizsgálatai - kérdőíves vizsgálat	- leíró statisztika - varianciaanalízis - faktorelemzés - klaszterelemzés - szóasszociáció	<i>Honvédelmi alapismeretek</i> tantárgyat tanulók honvédelem iránti elkötelezettségének vizsgálata.
A katonai felsőoktatásban tanulók körében végzett vizsgálat.	- korábbi évek vizsgálatai - kérdőíves vizsgálat	- leíró statisztika - varianciaanalízis - faktorelemzés - klaszterelemzés - szóasszociáció	A tiszti alapképzésben tanulók pályamotívumainak vizsgálata.

Forrás: saját szerkesztés

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A vonatkozó szakirodalom alapján kijelenthető, hogy az utóbbi néhány évben egyes térségek biztonsági helyzete bizonytalanabbá vált, a nemzetközi erőviszonyok átrendeződtek, napjainkban a katonai biztonság szerepe és jelentősége ismét felértékelődött. A transzatlanti térség országainak – köztük hazánknak is – ma már a hibrid fenyegetésekre kell felkészülniük, amelyek az esetleges külső katonai támadások elhárításán túl, egyúttal többfajta veszélyforrás kezelését is jelentik. Bár Magyarország a legjelentősebb kollektív védelmi szervezet, a NATO tagja, azonban a szövetséges államok és fegyveres erőik együttműködésén túl fontos, hogy a nemzeti önerőre is támaszkodjon. A védelmi képesség megteremtése az állam feladata, azonban a honvédelem nemzeti ügy, így a Magyar Honvédség képességein felül szükség van az állampolgárok haza védelme iránti elkötelezettségére és áldozatkészségére. Mivel a sorozás intézményének felfüggesztésével az általános honvédelmi kötelezettség nem szűnt meg, hazánk lakosságának honvédelmi felkészítése továbbra is fontos társadalmi érdek maradt, ezért az államnak – a lakosságtól elvárt ismeretek biztosítása érdekében – gondoskodnia kell arról, hogy az állampolgárok e tudásra szert tehessenek. A szükséges ismeretek átadásának körülményei azonban az utóbbi években gyökeresen átalakultak, különösen igaz ez a fiatal korosztály esetében.

A honvédelmi tárca kommunikációjában az általános társadalmi támogatottság növelése mellett évek óta hangsúlyos szerep jut a fiatal generáció megszólításának. Az erre való törekvés nem az önkéntes haderő megalakulásával kezdődött, de intenzitása és tényerése akkortól erősödött. Az egyes kormányzati ciklusokhoz kapcsolódó vizsgálat nyilvánvalóvá tette, hogy a honvédelmi edukáció mikéntje, a hazafias és honvédelmi nevelés kérdése időről-időre – esetenként közbeszédet is tematizáló módon – felmerül a kormányzati döntéshozatal és végrehajtás során. A napjainkban gyakorta emlegetett hazafias és honvédelmi nevelés 2018 nyaratól kiemelt kormányzati közfeladattá vált, azonban tapasztalatom szerint a fogalom meghatározása az egyes szakmai körökben sem egységes, a különböző jogszabályok és publikációk is eltérő módon értelmezik, így ez számos esetben félreértésekhez vezet. A honvédelmi tárca jelenleg a Pedagógiai Lexikon 1997-es kiadásában (Báthory-Falus, 1997) megfogalmazottakat tekinti irányadónak (parlament.hu, 2017b), bár hozzátesszük, hogy az elmúlt időszakban bekövetkezett változások miatt a honvédelmi nevelés szerepe felértékelődött. Egzakt, közmegegyezésen alapuló, egységesen értelmezett és alkalmazott definíciót sehol nem találunk, ezért meglátásom szerint elkerülhetetlen ennek mielőbbi kidolgozása és közzététele.

A munkaerőpiacon megfigyelhető folyamatok nem csak a versenyszféra, hanem a közszolgálat működésére is rányomják bélyegüket. Éppen ezért a költségvetési szektor emberierőforrás-gazdálkodásának eredményességét nagyban növelné, ha igazodna a permanensen változó munkaerőpiaci trendekhez, ha a kereslet-kínálat viszonyát folyamatosan elemezné, és az eredményeket a döntéshozatali folyamatokban felhasználná. A feldolgozott szakirodalmak a következő általános trendekre hívják fel a figyelmet: a hazai munkaerő rohamos előregedése, és ezzel párhuzamosan a kínálati oldal szűkülése, a munkaerőpiacra való belépés időbeli kitolódása. Ugyancsak átalakulóban van a munkaerő mobilitási készsége, és a kínálati oldalon a korábbiakhoz képest jelentős különbségek fedezhetők fel a munkahelyválasztás szempontjai között is. Mindezen tényezők nem csak napjainkban, hanem a közeljövőben még inkább éreztetik majd hatásukat. A keresleti és kínálati viszonyok folyamatos mérését és monitoringját, döntéstámogató-rendszer kiépítését szorgalmazza egy közelmúltbeli, a Magyar Honvédség humánerőforrás-gazdálkodását elemző tanulmány is (Jobbágy et al, 2018). A szakemberek kulcsfontosságúnak tartják, hogy a különböző vezetési szinteken, a jelenleg sok esetben ad-hoc módon keletkező adattömeg becsatornázódjon a humánpolitikai döntésekbe és az információ egyúttal eljusson a stratégiai tervezés szintjére is.

A napjainkat jellemző, a gazdaság minden szegmensét sújtó munkaerőhiány nem kerüli el az ország katonai védelmét ellátó szervezetét sem. A potenciális munkavállalók megtalálása azonban – még a fokozatosan javuló jövedelmi kondíciók ellenére is – igen nehéz és összetett feladat a

katonai szervezetek számára. A munkavállalókért folytatott piaci versenyben, az utánpótlás-keresésben a felnövekvő korosztályok esetében különösen nagy a kihívás.

A honvédelmi ismeretek oktatása és a katonai toborzás során alkalmazott főbb eszközök áttekintése egyértelművé tette, hogy a rendszer nehézségekkel terhelt, és rávilágít a szervezeten belüli kommunikáció hiányosságaira is, amely óhatatlanul továbbgyűrűzik a külvilág felé. Sajnos tény, hogy a tájékoztatásra hivatott online felületek idővel funkciójukat veszítik, a tartalmak több esetben hónapok vagy akár évek óta nem frissülnek. A különböző civil felsőoktatási intézményekben jelenleg három – intézményenként eltérő – honvédelmi tantárgy áll a hallgatók rendelkezésére, melyet három különböző szervezet jegyez. Számos eseményen azonos célközönség előtt egyidejűleg jelennek meg különböző – akár már nem létező – programok/termékek arculati elemei és üzenetei. Meglátásom szerint ez a fajta sokszínűség többnyire félreérthető és zavaros helyzetet teremt, legkevésbé sem kelti a hadsereggel azonosítható rend és szervezettség látszatát. Éppen ezért időszerű a kínálati portfólió analízise, a paralel folyamatok megszüntetése és olyan rendszer létrehozása, amely közös mederbe tereli és egységes arculattal látja el az ágazat különböző (ifjúsági) programjait, és ahol az alkalmazott eszközök hatása egymást erősítve és nem kioltva funkcionál.

A katonai toborzás egyik kiemelt célcsoportját képező középiskolák és annak diákjai, valamint a felsőoktatásban tanulók mintáján primer kutatást végeztem, előzetes feltevéseim a kapott eredmények alapján az alábbiakban összegezhetők (50. táblázat).

- A *Katonai alapismeretek* tantárgy bevezetése mellett elsősorban a tanulók fegyelemre/bajtársiasságra való nevelése érdekében döntöttek a középiskolák. Fontos szempont volt ugyanakkor a tanulók pályaválasztásának támogatása is, ezzel az állítással az intézmények jelentős mértékben tudtak azonosulni, így **H1a hipotézisem igazolódott. Részben tekintem elfogadottnak H1b feltevésemet**, mivel a megkérdezett intézmények többségének nem okoz gondot tantárgy oktatása, azonban voltak olyan iskolák is, amelyek – főként a gyakorlati képzésben – nehézségekkel küzdenek.

Egyértelművé vált, hogy a tantárgy tanulása nem növeli érdemben a középiskolások katonai szolgálatvállalási hajlandóságát. A minta egészében a tartalékos szolgálatot a fiatalok fele elutasította, katonai pályát mindössze egynegyedük tervezett. **H1c hipotézisem** mind az iskolák által szolgáltatott statisztikai adatokból, mind pedig a megkérdezett tanulók válaszai alapján **igazolható. H1d hipotézisem is elfogadottnak tekintem**, mivel a diákok mintáján létrejött egy olyan homogén csoport (23,0%), amelynek tagjait motiválja a katonai pályaválasztás, leginkább a felsőoktatás és szakképzés iránt érdeklődnek. Kialakult ugyanakkor egy másik klaszter is (27,0%), amelynek tagjai nem elutasítók a Magyar Honvédséggel szemben, azonban válaszaikban kényszerítő hatások (pl. család, iskola) is tükröződnek.

- A civil felsőoktatásban zajló vizsgálat feltevéseinek mindegyike (**H2a, H2b, H2c**) **igazolódott**, hiszen a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgy felvételét elsősorban a kreditszerzési lehetőség (4,31), a csoporttársak ajánlása (3,76) és – e-learning tananyag lévén – a kontaktórák hiánya (3,60) motiválja, ezekkel az állításokkal a hallgatók zömmel azonosultak. A teljes mintán vizsgálva jelentős mértékű a katonai szolgálati formák (szerződéses, tartalékos) elutasíthatósága. Ezzel párhuzamosan létrejött egy olyan szegmens (18,0%), amely határozott érdeklődésből döntött a tantárgy tanulása mellett, érezhető körükben a családi tradíciók hatása, a Magyar Honvédséggel szembeni megítélésük jellemzően pozitív irányú, hajlandók katonai szolgálatot vállalni és elenyésző számban, de van közöttük önkéntes tartalékos.
- **Részben igazolódott H3a feltevésemet**, mivel – a minta egészében –, a honvéd tisztjelöltek meghatározó pályamotívumai között tudatos és érzelmi tényezők egyenlő arányban találhatók, ugyanakkor a katonai hivatás iránti vonzalmat vizsgáló nyitott kérdésre adott

válaszok alapján, a fiatalok elsősorban racionális okokat soroltak. A szövegelemzést követően a legtöbb említést a „biztos” jelzőhöz társított fogalmak (pl. jövőkép, megélhetés, munkahely, állás), a versenyképes fizetés, a karrierépítés kapta. Az emocionális faktorokra – pl. hazaszeretet, hivatás, férfias munka, egyenruha viselés, haza szolgálata – történő utalás valamelyest, de nem szignifikánsan kevesebb volt a megkérdezettek körében. A tiszti alapképzésben résztvevők motivációi között statisztikailag igazolható különbségek fedezhetők fel férfiak és nők, illetve a különböző évfolyamon tanulók esetében is.

A *Katonai alapismeretek* tantárgyat a megkérdezettek mindössze 13,9%-a tanulta a középiskolában, így **H3b hipotézisem elfogadottnak tekintem. Igazolódott H3c hipotézisem** is, mivel a tisztképzés során jelentkező csalódottság és a képzéssel kapcsolatos hiányos előzetes információk statisztikai összefüggést mutattak. Hasonlóképpen **igazolódott a H3d feltevés** is, mivel a pályamotivációk alapján a tisztjelöltek körében létrejött olyan klaszter, amelyet mintátlag fölötti hivatástudat (pl. érdeklődés, fizikai állóképesség fejlesztés, katonai missziókban való részvételi lehetőség, kihívás, haza szolgálata stb.) jellemez. Arányait tekintve körükben a legkisebb a pályaválasztási bizonytalanság, a csalódottság érzése.

50. táblázat: **Előzetes feltevések értékelése**

Kutatás szegmensei	Hipotézis		Értékelés
<i>Katonai alapismeretek</i> tantárgyat oktató középiskolák	H1a	A tantárgybevezetés háttérében elsősorban a diákok pályaválasztási aspirációinak támogatása áll.	elfogadva
	H1b	A tantárgy oktatása – a sok esetben hiányos személyi, tárgyi és infrastrukturális feltételek miatt - nehézséget okoz.	részben elfogadva
<i>Katonai alapismeretek</i> tantárgyat tanuló diákok	H1c	A tantárgy tanulása nem növeli szignifikánsan a középiskolások katonai pályán történő továbbtanulását, a katonai szolgálatvállalás iránti hajlandóságát sem.	elfogadva
	H1d	A diákok tantárgyválasztási döntéseik alapján jól tipizálhatók, így körükben található olyan homogén szegmenst, amelynek tagjait elsősorban a katonai pályaválasztás motiválja, és nem elutasítók a Magyar Honvédséggel szemben.	elfogadva
<i>Honvédelmi alapismeretek</i> tantárgyat választó hallgatók	H2a	A tantárgy felvétele leginkább a tananyaghoz köthető praktikus szempontok javára írható, a honvédelemmel kapcsolatos információszerzés csak másodlagos.	elfogadva
	H2b	A tantárgy tanulása nem növeli szignifikánsan a felsőoktatásban tanulók katonai szolgálatvállalás iránti hajlandóságát.	elfogadva
	H2c	A tantárgyfelvételi motivációk alapján azonosítható olyan viszonylag homogén, jól interpretálható hallgatói kör, amelynek tagjait a honvédelemmel kapcsolatos információszerzés ösztönzi, és nem zárkoznak el a katonai szolgálat különböző formáitól sem.	elfogadva
Katonai felsőoktatásban tanuló tisztjelöltek	H3a	A tisztjelöltek pályamotívumait elsősorban a racionalitás jellemzi, az emocionális tényezők egyre inkább háttérbe szorulnak. A motivációk nemek és évfolyamok közötti különbségei statisztikai értelemben szignifikánsak.	részben elfogadva
	H3b	a <i>Katonai alapismeretek</i> tantárgyat a tisztjelöltek csak elenyésző számban tanulták és tettek belőle érettségi vizsgát.	elfogadva

	H3c	A tisztjelöltek kiábrándultsága napjainkban is jellemző, és ez részben a fiatalok képzéssel kapcsolatos hiányos ismereteinek tulajdonítható.	elfogadva
	H3d	A pályamotivációk mentén azonosítható olyan szegmens, amelynek tagjait a hivatástudat jellemzi, katonai szolgálatukra a Magyar Honvédség hosszú távon is számíthat.	elfogadva

Forrás: saját szerkesztés

Kutatásomhoz kapcsolódó további következtetések és javaslatok:

Elengedhetetlen annak tisztázása, hogy a *Katonai alapismeretek* és a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyakra miként tekint a szakma. Osztom Varga (2012) azon véleményét, amely szerint egyértelművé kell tenni, hogy a jövőbeni katonai szolgálat, vagy az ismeretterjesztés ambicionálása a cél. Éles kontúrokat természetesen nem lehet húzni. Az elmúlt több mint tíz év már egyértelműen bizonyította, hogy a tantárgyak ismeretszerzésben betöltött szerepe megkérdőjelezhetetlen, ezzel együtt az is lehetséges, hogy a tantárgyak tanulása egyes fiatalokat a katonai szolgálat felé fordít, ezt empirikusan is alátámasztottam. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a felsőoktatásban újonnan megjelenő honvédelmi jellegű tantárgyak – melyekkel a Magyar Honvédség tulajdonképpen saját maga versenytársaként lép fel – erőteljesen a katonai toborzás irányába mutatnak. Ugyanez mondható el a középiskolában oktatott tantárgyról is, hiszen az új elnevezés nem csak jóval több gyakorlati elemet takar, hanem – főként az ágazati szakképzésben – deklaráltan toborzási célokat szolgál. Egyetértek Madarász (2018) azon meglátásával is, hogy a honvédelmi nevelés és a katonai szakképzés kettőssége előidézheti a diákok pályaelképzelési bizonytalanságát, kiábrándultságát, lemorzsolódását. Kutatások igazolják (Liskó, 1998; Lannert 2004; Lukács 2013), hogy a korán döntéshozatalra kényszerített fiatalok többsége még nem rendelkezik kiforrott elképzeléssel a jövőjéről. A jelenlegi folyamatokban a pedagógusok szerepe sem tisztázott, mivel más és más magatartás kívánatos mind az ismeretterjesztésben, mind a diákok katonai pályán történő továbbtanulásának felkészítésében.

Egyik korábbi kutatómunkám során (2011) rávilágítottam, hogy a fiatalok honvédelmi nevelését célzó folyamatok hosszú távú tervezése, továbbá a kapcsolódó feladatok transzparenciája aktuálisan nem biztosított, ezért szükséges a honvédelmi ágazat ifjúsági stratégiájának mielőbbi megalkotása, amely nem lehet kizárólagosan sem a humán-, sem a toborzási stratégia része, azokkal csak metszetet képezhet. Mindezekon túl arra a következtetésre jutottam, hogy a honvédelmi nevelés szakterületét jellemző stratégiai tervezés hiánya, az elégtelen erőforrás allokáció kockázatot jelent a szaktárca ezen feladatára nézve. Éppen ezért elengedhetetlen a logikailag összetartozó, ám jobbra elkülönülten létező feladatok összhangját megteremtő, az erőforrások hatékonyabb felhasználását eredményező, az ad-hoc döntésekben rejlő kockázatokat kiküszöbölő projekt portfólió és a hozzá kapcsolódó, következetes marketing és PR tevékenységgel támogatott rendszer (projektszervezet) létrehozása és fenntartása. Bár a honvédelmi nevelési rendszerelemek összehangolása a szaktárcánál 2017 nyarán elkezdődött (Kun Szabó, 2018), jelenlegi kutatásaim megerősítik az általam nyolc évvel ezelőtt megfogalmazottakat, így azokat továbbra is fenntartom.

Meglátásom szerint nem kerülhető meg a jelenlegi piacelemzési módszerek és célcsoportképzési elvek felülvizsgálata sem. Jóllehet vannak olyan sajátosságok, amelyek a fiatal generáció egészét jellemzik, azonban számos kutatás bizonyítja a korosztály heterogenitását, így a célcsoportot már nem lehet pusztán például demográfiai tulajdonságokkal leírni. Az üzleti szféra piaci kudarcai legtöbb esetben abban gyökereznek, hogy a menedzsment saját elképzelései alapján, részletes adatok ismerete nélkül osztja fel a heterogén piacot. A priori szegmentáció semmiféle plusz információt nem hordoz, egyes szakirodalmak (Wind, 1978; Fuller et al., 2005; Simon, 2006; Sajtos-Mitev, 2007) éppen ezért preferálják a post-hoc eljárást, amelynek alkalmazásával

megteremthető a csoportok közötti heterogenitás és a szegmenseken belüli homogenitás. Boudreau (2010) kifejezetten felhívja a HR szakemberek figyelmét arra, hogy a gazdasági életben bevált piacszegmentálás révén a munkaerő-gazdálkodás újratölthető és optimalizálható, és nem utolsó sorban várható a ráfordítások mielőbbi megtérülése is.

Véleményem szerint fentiek a közszolgálat (munkaerő)piacán, sőt az adott szervezet belső piacán (pl. munkavállalói profilok kialakításában) is értelmezhetők, a disszertációmban prezentált primer elemzésem alapgondolatát is ez adta. Három szegmensben vizsgáltam a Magyar Honvédség utánpótlás-keresésének sikereit és kudarcait. Empirikusan alátámasztottam, hogy mind a közép, mind a felsőoktatásban tanulók között vannak olyan csoportok, amelynek tagjai pozitívan fordulnak a szervezet és a katonai szolgálat különböző formái felé, azonban a fiatalok többségét nem ez jellemzi: a diákok tantárgyakkal kapcsolatos elvárásai és a szaktárca kívánalmai nem egyirányba mutatnak.

Rámutattam többek között arra is, hogy a tiszti alapképzésre zömmel gimnáziumokból, vagyis olyan intézményekből érkeznek a fiatalok, ahol többnyire nem folyik honvédelmi ismeretek oktatása. Ez számomra ismét a célcsoportképzési elvek hiányosságaira hívja fel a figyelmet. Amennyiben a felvételiző mégis tanulta a *Katonai alapismeretek* tantárgyat és ebből érettségi vizsgát is tett, ez számára – az emelt szintű vizsgáért egyébként is adható többletpontokon kívül – plusz előnyt nem nyújt a katonai felsőoktatásban, ezért ajánlatos az aktuális gyakorlat mielőbbi felülvizsgálata. A felvételi eljárásban szerezhető többletpontok érdekében, megfontolandó a tantárgy Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny rendszerébe való bekapcsolása is. A tisztképzés során jelentkező csalódottság és pályaválasztási bizonytalanság kutatásomban statisztikai összefüggést mutatott a katonai felsőoktatásba jelentkezők előzetes információinak hiányosságaival. Ennek kiküszöbölése és a kínálat további csökkenését megakadályozandó, kulcsfontosságú a jelenlegi kommunikációs folyamat, a marketing-mix elemeinek nem csak az Egyetemen, hanem a Honvédség szervezetén belüli áttekintése és összhangjának megteremtése is.

5.1. A kutatás korlátai, további kutatási irányok

A meglehetősen komplex téma kapcsán – főként terjedelmi okok miatt – több részterület vizsgálatáról is lemondtam, azonban ez nem jelenti azt, hogy ezen tényezők elemzése kevésbé lenne fontos.

- Értekezésemben nem tértem ki a MH Altiszti Akadémia katonai szakképzésén részt vevő fiatalok pályamotivációinak vizsgálatára, azonban ennek rendszeres elemzése lehetséges kutatási irány lehet a jövőben.
- Az elmúlt években keresztmetszeti adatfelvételeket végeztem, amelyek során feltártam a *Katonai alapismeretek* és a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyakat tanulók katonai szolgálattal kapcsolatos szándékait, azonban utánkövetést nem végeztem, így nem ismerjük, hogy ezek az elhatározások később realizálódtak-e vagy sem. A jövőre nézve a piacelemzés részeként éppen ezért látom szükségét a szisztematikus adatgyűjtésnek.
- A továbbiakban ugyancsak érdemes megfontolni a *Katonai alapismeretek*, illetve a *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyakat tanuló fiatalok és a tantárgyakat nem tanuló kontrollcsoport értékrendjének, Magyar Honvédséggel kapcsolatos attitűdjének összehasonlító vizsgálatát is.
- Értékteremtő és egyben izgalmas kutatási irány lehet a Magyar Honvédség termék- és szolgáltatásfejlesztési folyamatának áttekintése, vagy akár a marketing különböző részterületeinek (pl. közszolgálati-, személyzeti-, oktatás-, egyetemi marketing stb.) honvédelmi edukációban vagy katonai toborzásban való megjelenésének – vagy éppen hiányának – feltárása is.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Hazánk elmúlt közel három évtizedes, politikai, gazdasági, társadalmi fordulatokban bővelkedő történelmének egyik meghatározó mérföldköve a Magyar Honvédség haderőszervezési gyakorlatának gyökeres átalakulása. Az önkéntesség elvén alapuló katonai szolgálatvállalás lehetőségének megteremtésével az ezredfordulót követően a Magyar Honvédség az ország egyik meghatározó munkáltatója lett. Ez egyúttal azt is eredményezte, hogy igen érzékennyé vált a társadalomban, a gazdaságban végbemenő folyamatokra, a szervezet munkaerőpiaci hatásoknak való kitettsége meglehetősen magas.

A napjainkat jellemző, a gazdaság minden szegmensét sújtó munkaerőhiány nem kerüli el az ország katonai védelmét ellátó szervezetét sem. A potenciális munkavállalók megtalálása azonban – még a fokozatosan javuló jövedelmi kondíciók ellenére is – igen nehéz és összetett feladat a katonai szervezetek számára. A munkavállalókért folytatott piaci versenyben, az utánpótlás-keresésben a felnövekvő korosztályok esetében különösen nagy a kihívás.

Doktori értekezésem fókuszába a Magyar Honvédség egyik potenciális humán erőforrás inputját biztosító fiatal generáció, a 14-25 éves korosztály jellemzőinek vizsgálatát helyeztem. Kutatási témámhoz kapcsolódóan elsőként a haderő makrokörnyezetének analízisét végeztem el. A politikai dimenzióban indokoltnak tartottam a biztonságpolitikai környezetben zajló folyamatok és a magyar védelempolitika prioritásainak rövid áttekintését, másrészt ismertettem azokat a főbb kormányzati lépéseket is, amelyek segíthetik a téma hátterének megvilágítását.

Az analízis gazdasági vetületében egyrészt az elmúlt időszak védelmi kiadásainak alakulására, másrészt a hazai munkaerőpiac sajátosságaira és az ott megfigyelhető főbb trendekre helyeztem a hangsúlyt. Az áttekintett társadalmi vonatkozású szakirodalom a hazai lakosság demográfiai mintázatát, valamint a Magyar Honvédség társadalmi támogatottságának, a szervezet iránti bizalom mérésének elmúlt években bekövetkezett változásait követi nyomon. Fentiekén túl, értekezésemben jelentős mennyiségű, kutatási témámmal összefüggő joganyagot dolgoztam fel.

A vizsgálatban szereplő korosztály általános karakterjegyeit részleteiben is tanulmányoztam. Indokoltnak tartottam a fiatalok – mint önálló társadalmi csoport – demográfiai szerkezetének, iskolázottságának, pályaválasztási aspirációinak, munkaerőpiaci viselkedésének, információszerezési szokásainak elemzését. Mindezek mellett természetesen kitértem a fiatalokban megfogalmazódó – a Magyar Honvédséggel, a katonai pálya presztízsével kapcsolatos – gondolatokra is.

Primer kutatásomban három szegmensben vizsgáltam a Magyar Honvédség utánpótlás-keresésének sikereit és kudarcait. Közép- és felsőoktatásban tanulók mintáján empirikusan alátámasztottam, hogy mind a középiskolások, mind a diplomaszerezés előtt álló hallgatók között vannak olyan csoportok, amelynek tagjai pozitívan fordulnak a szervezet és a katonai szolgálat különböző formái felé, azonban a fiatalok többségét nem ez jellemzi: a diákok elvárásai és a szaktárca kívánalmai nem egyirányba mutatnak. A katonai felsőoktatásban tanulók körében zajló vizsgálat rávilágított, hogy a képzés során jelentkező csalódottság és pályaválasztási bizonytalanság statisztikai összefüggést mutat a tisztképzésre jelentkezők előzetes információinak hiányosságaival.

Kutatási eredményeim, valamint a honvédelmi ismeretek oktatása és a katonai toborzás során alkalmazott főbb termék- és szolgáltatásportfólió áttekintése egyértelművé tette, hogy a jelenlegi rendszer nehézségekkel terhelt. Úgy gondolom, hogy ennek hátterében többek között a közigazgatást generálisan jellemző marketing szemlélet és a feladatok projekt alapú megközelítésének részleges, vagy sok esetben teljes hiánya áll, holott a hierarchikus felépítésből adódó anomáliák nemegyszer éppen a feladatok projekt alapú megközelítése révén lehetnének mérsékelhetők, vagy megszüntethetők. Éppen ezért elengedhetetlen a logikailag összetartozó, ám jobbára elkülönülten létező feladatok összhangját megteremtő, az erőforrások hatékonyabb

felhasználását eredményező, az ad-hoc döntésekben rejlő kockázatokat kiküszöbölő projekt portfólió és a hozzá kapcsolódó, következetes marketing és PR tevékenységgel támogatott projektszervezet létrehozása és fenntartása.

7. SUMMARY

The fundamental reformation of the armed services of the Hungarian Defence Forces was a vital milestone in the history of the past three decades of Hungary that teemed with political, economical, and social turns. As a result of the initiation of taking up service in the armed forces voluntarily, the Hungarian Defence Forces became one of the most dominating employers after the turn of the millennium. This concurrently effected that the Hungarian Defence Forces have become very sensitive to processes taking place in the society and economy; the exposure of this organization to the effects of the labor market is rather high.

Hitting all sectors of the economy severely, labor shortage that is so typical of these days has not failed to strike the Hungarian Defence Forces as an organization in charge of national defence. Finding potential employees, on the other hand, is indeed a difficult and complex job for such armed services despite the gradually improving income conditions. The market competition for labor and finding human resource in the growing generations create rather significant challenges.

This doctoral thesis focuses on the analysis of the characteristics of the age group of 14 to 25 as a young generation that supplies one of the potential human resource inputs for the Hungarian Defence Forces. As to this scope of research, the macroenvironment of the armed services was analyzed first. The brief overview of processes taking place in the context of national defence and of the priority of the Hungarian defence policy was found to be worth reasoning anent the political dimension. On the other part, main governmental actions that may be useful to shed light on the background of the theme have been disseminated.

As to the economical aspects of the aforementioned analysis, the tendency of the military expenditure of the past period on the one part and the particular features of the domestic labor market and its major trends observed on the other part have been emphasized. Society related sources reviewed trace down the demographical patterns of domestic population and the social support of the Hungarian Defence Forces and present how the evaluation method regarding the confidence toward this armed organization altered in the past years. Over and above the foregoing, this doctoral thesis has processed a significant amount of legal material connected with its theme of research.

The generic characteristics of the generation subject to research have been scrutinized in detail. It was reasonable to analyze the demographic structure, education, and career aspirations of youngsters as an independent social group as well as their behavioral patterns on the labor market and their techniques of information acquisition. In addition, concepts evoking in youngsters regarding the Hungarian Defence Forces and the prestige of career opportunities in the armed services have been outlined.

Three passages of primary research concentrate on the success and failure of seeking human resource for the Hungarian Defence Forces. Using patterns of students pursuing their intermediate and advanced level studies, it has empirically been verified that there are certain groups among high school students and undergraduates that positively view several forms of military service and the Hungarian Defence Forces. However, a preponderance of youngsters is not doing so: the students' expectations and the requirements of the portfolio deviate. Assessment completed anent students pursuing advanced level military studies shed light on the fact that their disappointment in the course of training as well as uncertainties connected with their career show statistical correlations with the preliminary information deficiency of applicants applying for military drilling and studies.

The review of the outcome of the research and of the main product and service portfolio applied in the course of military training and recruitment made it unequivocal that the underlying system is encumbered with hardships. In my opinion, the marketing point of view that is generally so typical of the state administration regime and the partial or in many cases the total lack of project-

based approach for assignments among many lay in the background, even though anomalies generated by the hierarchic structure could be remedied or even terminated by the application of said project-based approach for assignments in many cases. Consequently, a project portfolio that is to originate the conformity of logically connected but mostly distinctly existing assignments and to develop the more efficacious application of sources and to eliminate risks of ad hoc decisions is indispensable and so is the endengure and maintenance of a project organization to be supported by consistent marketing and PR in relation with such project portfolio.

8. MELLÉKLETEK

8.1. Irodalomjegyzék (M1)

1. Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó
2. Aon Hewitt (2017): *Aon Legjobb Munkahelyek program. Elkötelezettség trendek és tanulságok 2016*. Budapest: Aon Magyarország Kft.
3. Babbie, E. (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, Budapest: Balassi Kiadó, hatodik átdolgozott kiadás
4. Bäckström, C., Nilsson, C. (2002): *Mixed Mode: Handling Method Differences Between Paper and Web Questionnaires*. Östersund: Mid Sweden University
<http://www.modsurvey.org/text/MixedMode-MethodDiff.pdf> (Letöltés dátuma: 2014.06.20.)
5. Baka F. Z., Lambert G. (2017): *Indul a toborzás*. In: Figyelő, LX. évf. 4. szám, pp. 10-13.
6. Bakonyi E. (2012): *Gazdasági intézmények iránti bizalom a válságban. Kísérlet a gazdasági bizalom tartalmának és működési mechanizmusának feltárására*. In: Jel-Kép, 1-4. szám, DOI: 10.20520/Jel-Kep.2012.1-4.1
7. Balaton K. et al. (2017): *Stratégiai és üzleti tervezés*. Budapest: Akadémiai Kiadó
8. Baranyai G. (2019): *Ha szükséges, több ezer katona indulhat a határra*. [on-line] Letöltés helye: <https://magyarnemzet.hu/belfold/ha-szukseges-tobb-ezer-katona-indulhat-a-hatarra-4447592/> (Letöltés ideje: 2019.02.14.)
9. Báthory Z., Falus I. (szerk.) (1997): *Pedagógiai Lexikon, I. kötet*. Budapest: Keraban Könyvkiadó
10. Berács J. et al. (2017): *Magyar Felsőoktatás 2016. Stratégiai helyzetértékelés*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja
11. Bernschütz M., Pethes B. (2015): *A digitális birkatudat nyomában. Z generációs kommunikációs viselkedési minta*. In: Marketing & Menedzsment, 3. szám, pp. 68-79.
12. Bernschütz M., Dörnyei K., Nováky E. (2016): *A Z-generáció a jövőről – empirikus vizsgálat eredményei*. In: Tóth Ané., S. Gubik A. (szerk.): *Magyarország 2025-ben és kitekintés 2050-re*. Budapest: Arisztotelész Kiadó, pp. 63-90.
13. Boda et al. (2016): *Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai*. In: Honvédségi Szemle, 144. évf. 3. szám, pp. 3-19.
14. Boda Gy. (2017): *Mi lesz a munka társadalmával, ha a munkát egyre nagyobb mértékben helyettesítik a gépek?* In: Munkaügyi Szemle, 60. évf. 1. szám, pp. 4-10.
15. Boda Zs., Medve-Bálint G. (2012): *Intézményi bizalom a régi és az új demokráciákban*. In: Politikatudományi Szemle, XXI. évf. 2. szám, pp. 27-51.
16. Boda Zs., Scheiring G. (2010): *A közszolgáltatások politikai értelmezéséről*. In: Politikatudományi Szemle, XIX. évf. 3. szám, pp. 45-64.
17. Bogárdi T. (2018): *Társadalmi helyzetfeltárás Dél-Hevesben*. Doktori értekezés, Szent István Egyetem
18. Bognárné K. J. (2014): *Pedagógiai kutatások módszertana és statisztikai alapjai*. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó
19. Bokodi M. et al. (2014): *Közszolgálati életpálya és emberi erőforrás gazdálkodás*. Budapest: Magyar Közlöny- és Lapkiadó

20. Bolgár J., Szekeres Gy. (2015): *A pályaaorientáció jellemzői, kapcsolata a pályaaalkalmassági vizsgálattal*. In: Honvédségi Szemle, VIII. évf. 1. szám, pp. 283-293.
21. Borbély-Pecze T. B., Gyöngyösi K., Juhász Á. (2013): *Az életút-támogató pályaaorientáció a köznevelésben I. A pályaaorientáció új szemlélete és a hazai helyzet*. In: Új Pedagógiai Szemle, 5-6. szám, pp. 32-49.
22. Borbély-Pecze T. B., Suhajda Cs. J. (2015): *Pályaaorientáció és tanárképzés*. In: Opus et Educatio, 4. évf. 1. szám, pp. 62-75.
23. Boudreau, J. W. (2010): *Retooling HR. Using Proven Business Tools to Make Better Decisions About Talent*. Boston: Harvard Business Press
24. Cennamo, L., Gardner, D. (2008): *Generational Differences in Work Values, Outcomes and Person-organisation Values Fit*. In: Journal of Managerial Psychology, Vol. 23., No. 8., pp. 891-906.
25. Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2005): *Research Methods in Education*. New York: Taylor & Francis e-Library, 5th ed.
26. Creswell, J. W (2003): *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage
27. Czank L., Kojanitz L., Vörös M. (szerk.) (2011): *Katonai alapismeretek*, Budapest: HM Zrínyi Nonprofit Kft.
28. Czeglédi L. (2011): *Minőségmenedzsment*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola
29. Csehné P. I. (2015): *A kreatív munkaerőpiaci magatartásformák fejlesztésének szükségessége*. In: Studia Mundi - Economica, Vol. 2. No. 3., pp. 33-43.
30. Csiki T. (2012): *Honvédelem, területvédelem és az önkéntes haderő*. In: Hadtudomány, XXII. évf. 3-4. szám, pp. 16-27.
31. Csiki T. (2013): *A gazdasági válság hatása a Magyarországgal szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére*. In: Nemzet és Biztonság, 2. szám, pp. 77-100.
32. Csuka Gy., Banász Zs. (2014): *Lehetőségek és döntések – a felsőoktatási intézményválasztási szempontok változása*. In: Educatio 4. szám, pp. 616-631.
33. Demeter E., Petényi S. (szerk.) (2017): *Jelentés a Jó Állam véleményfelmérésről*. Budapest: Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó
34. Draveczky-Ury Á. (2018): *Felkészült, elkötelezett, a társadalom által is támogatott katonákra van szükség*. [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/nyomtat/112867_felkeszult_elkotelezett_a_tarsadalom_altal_is_tamogatott_katonakra_van_szukseg (Letöltés ideje: 2018.11.14.)
35. eacea.ec.europa.eu (2017): *National Education Systems. Hungary Overview*. [on-line] Letöltés helye: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/hungary_en (Letöltés ideje: 2018.07.30.)
36. eca.europa.eu (2016): *Ifjúsági munkanélküliség – hoztak változást az uniós szakpolitikák?* [on-line] Letöltés helye: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17_5/SR_YOUTH_GUARANTEE_HU.pdf (Letöltés ideje: 2018.11.11.)
37. Eurostat (2018): *EU population up to nearly 513 million on 1 January 2018*. press release [on-line] Letöltés helye: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9063738/3-10072018-BP-EN.pdf/ccdfc838-d909-4fd8-b3f9-db0d65ea457f> (Letöltés ideje: 2018.08.05.)

38. facebook.com (2014): *Honvédelmi Kötelék*. [on-line] Letöltés helye: <https://www.facebook.com/honvedelmikotelek> (Letöltés ideje: 2018.04.30.)
39. Farkas F. et al. (2013): *Munkahelyi motivációk Magyarországon 2013-ban*. In: Vezetéstudomány, XLIV. évf. 10. szám, pp. 12-23.
40. Fehérvári A., Híves T. (2017): *Tanulói preferenciák, oktatáspolitikai szándékok*. In: Educatio, 26 (4), pp. 567-580. DOI: 10.1556/2063.26.2017.4.5
41. Fényes H. (2010): *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolódása?* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó
42. Ferincz A., Szabó Zs. R. (2012): *Z generáció hatása a munkáltató szervezetekre*. In: Munkaügyi Szemle, II. szám, pp. 88-93.
43. Forray R. K., Kozma T. (2011): *Az iskola térben, időben*. Budapest: Új Mandátum Kiadó
44. Fuller, D., Hanlan, J., Wilde, SJ (2005): *Market segmentation approaches: do they benefit destination marketers?* Center for Enterprise Development and Research Occasional Paper, no. 4, Southern Cross University, Coffs Harbour, NSW
45. Gazda P., Tóth J. (2002): *Védelemgazdaságtan*, egyetemi jegyzet, Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
46. Geffroy E. K. (1998): *Csak egy dolog zavar: az ügyfél*. Budapest: BOLE Kiadói, Kereskedelmi és Tanácsadó Kft.
47. Glass, A. (2007): *Understanding Generational Differences for Competitive Success*. In: Industrial and Commercial Training pp. 98-103.
48. hadkiegeszites.hu (2016): *Honvédelemről tanulnak a Kaposvári Egyetemen*. [on-line] Letöltés helye: <http://www.hadkiegeszites.honvedseg.hu/cikk/3200> (Letöltés ideje: 2016.10.02.)
49. Hajdu G., Sik E. (2016): *A munkával kapcsolatos értékek a világban (1990-2014) és a mai Magyarországon*. [on-line] Letöltés helye: <http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/19hajdu.pdf> (Letöltés ideje: 2017.10.15.)
50. Hárs Á. (2018): *Növekvő elvándorlás – lehetőségek, remények, munkaerőpiaci hatások*. In: Kolosi T., Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2018*. Budapest: TÁRKI, pp. 81-105.
51. Hegyi-Halmos N. (2016): *Az iskolai pályaaorientáció szerepe és gyakorlata a hazai köznevelési intézményekben. A pedagógusok vélekedései a pályaaorientáció iskolai szerepéről*. Doktori értekezés, ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola
52. Herzog Cs. (2016): *„Az új mediális környezetben a gyerekeknek már nem válaszokra, hanem jól feltett kérdésekre van szükségük...”* In: Iskolakultúra, 1. szám, pp. 110-115.
53. honvedelem.hu (2017a): *Megkezdődtek a felvételi eljárások a kadétképzésre*. [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/62209_megkezodtek_a_felveteli_eljarasok_a_kadetkepzésre (Letöltés ideje: 2017.04.05.)
54. honvedelem.hu (2018a): *Pécsi hallgatókból alakul meg a honvédség első önkéntes tartalékos egyetemi százada*. [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/109690_pecsi_hallgatoibol_alakul_meg_a_honvedseg_első_önkéntes_tartalekos_egyetemi_szazada (Letöltés ideje: 2018.10.05.)
55. honvedelem.hu (2018b): *Csepelen is beindul a honvéd kadétképzés*. [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/111234_csepelen_is_beindul_a_honved_kadetkepzés (Letöltés ideje: 2018.07.05.)

56. honvedelem.hu (2018c): *A Honvédelmi alapismeretek könyvnek a diákok a mindennapokban is hasznát veszik.* [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/112255_a_honvedelmi_alapismeretek_konyvnek_a_diakok_a_mindennapokban_is_hasznat_vehetik (Letöltés ideje: 2018.09.10.)
57. honvedelem.hu (2018d): *Többszörös a túljelentkezés, bővítik a honvédkadét-képzést.* [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/111725_tobbszoros_a_tuljelentkezes_bovitik_a_honvedkadet_kepzest (Letöltés ideje: 2018.08.10.)
58. honvedelem.hu (2018e): *Kadét kötelék alakult.* [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/110018_kadet_kotelek_alakult_ (Letöltés ideje: 2018.04.30.)
59. honvedelem.hu (2018f): *Monostori Erő(d) Próba.* [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/112653_monostori_erod_proba (Letöltés ideje: 2018.09.10.)
60. honvedelem.hu (2018g): *Több mint ezer gyermeket várnak a honvédelmi táborok.* [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/110949_tobb_mint_ezer_gyermekeket_varnak_a_honvedelmi_taborok (Letöltés ideje: 2018.05.30.)
61. honvedelem.hu (2018h): *Hetedik alkalommal tekeretek.* [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/110238_hetedik_alkalommal_tekertek (Letöltés ideje: 2018.06.30.)
62. honvedelem.hu (2019): *Benkő Tibor: a magyar gazdaság erősödésével a honvédelemre is több pénz jutott.* [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/114280_benko_tibor_a_magyar_gazdasag_erosodesevel_a_honvedelemre_is_tobb_penz_jutott (Letöltés ideje: 2019.01.20.)
63. Horváth K. (2016): Mikrogazdasági folyamatok a fiatalok mobilitásának szempontjából. In: Karlovitz J. T. (szerk.): *Társadalom, kulturális háttér, gazdaság.* Komarno: International Research Institute s.r.o., pp. 35-43. DOI: 10.18427/iri-2016-0006
64. Howe N., Strauss W. (2000): *Millennials Rising: The Next Great Generation.* New York: Vintage Books
65. Huszár Á., Sik E. (2018): *A szegmentált munkaerőpiac a mai Magyarországon.* Budapest: TÁRKI
66. HVG (2018): *Tudni kell szakot választani, de a felvételizők néha alapszolgákkal sincsenek tisztában.* [on-line] Letöltés helye: https://hvg.hu/kultura/201847_felveteli_szakvalasztas_karrier_bemenet (Letöltés ideje: 2018.11.30.)
67. ICC/ESOMAR (2007): *International Code on Market and Social Research.* Amsterdam: ESOMAR
68. International Labour Organization (ILO) (2016): *World Employment Social Outlook 2016. Trends for Youth.* Geneva: ILO
69. iranyasereg.hu (2017): *Ösztöndíj programok.* [on-line] Letöltés helye: <http://www.iranyasereg.hu/home/page/osztondij> (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
70. ithaka.hu (2011): *EU Kids online II. A magyarországi kutatás eredményei.* [on-line] Letöltés helye: http://ithaka.hu/wp-content/uploads/2012/07/ITHAKA_NMHH_EU_KIDS_PPT_v1.0.pdf (Letöltés ideje: 2018.10.03.)
71. Jancsák Cs., Polgár Zs. (2010): *Középiskolások továbbtanulási motivációi és jövőorientációi.* In: Új Ifjúsági Szemle, 8. évf. 3. szám, pp. 27-34.

72. Jobbágy Z. (2015): *Biztonságpolitika, haderőreformok. A humánerőforrás-gazdálkodás katonai életpályával összefüggő kérdései*. In: Hadtudomány, E-különszám, pp. 30-40.
73. Jobbágy Z., Krizsbai J., Papp T. (2018): *Tematikus Honvédelmi Jelentés: haderő és humánerőforrás-gazdálkodás*. kézirat
74. Jobbágy Z., Stummer J. (2010): *A KatonaSuli programban rejlő lehetőségek a Magyar Honvédség utánpótlásának biztosítása érdekében*. In: Sereg Szemle, VIII. évf. 4. szám, pp. 102-107.
75. Jobbágy, Z., Stummer, J. (2011): *Marketing Opportunities for Educating the Youth in National Defence: A System-Based Approach*. In: Science&Military Vol.2 (6), pp. 72-75.
76. Jobbágy Z., Stummer J. (2016a): *Kihívások a Magyar Honvédség személyi állományának utánpótlásában. A katonai hivatás megítélése a fiatal generáció körében*. In: Hadtudomány Különszám, pp. 155-165. DOI 10.17047/HADTUD.2016.26.K.155
77. Jobbágy, Z., Stummer, J. (2016b): *National Defence as Course in the Institutes of Hungarian Higher Education*, In: Science&Military Vol. 2, pp. 5-10.
78. kadetprogram.hu (2018a): *Mit tanulunk a Honvéd Kadét Programban?* [on-line] Letöltés helye: http://www.kadetprogram.hu/honved_kadet_program/mit_tanulunk_a_honved_kadet_programban (Letöltés ideje: 2018.11.30.)
79. kadetprogram.hu (2018b): *Mi az a Honvéd Kadét Program?* [on-line] Letöltés helye: http://www.kadetprogram.hu/honved_kadet_program/mi_az_a_honved_kadet_program (Letöltés ideje: 2018.11.30.)
80. Kaiser T. (szerk.) (2017): *Jó állam jelentés 2017*. Budapest: Nordex Kft. – Dialóg Campus Kiadó
81. Kaiser T. (szerk.) (2018): *Jó Állam Jelentés 2018*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó
82. Kajos A., Bálint B. (2014): *A marketingszemlélet és a HR találkozása. A munkáltatói márkaépítés értelmezése, irodalma és kutatási irányai*. In: Vezetéstudomány, XLV. évf. 6. szám, pp. 69-79.
83. Kálmánfi G. (2015): *Normális világ a barbarizmus*. [on-line] Letöltés helye: <http://www.honvedelem.hu/cikk/50224> (Letöltés ideje: 2017.05.30.)
84. Kálmánfi G. (2017): *Mit tudunk tenni hazánkért?* [on-line] Letöltés helye: <http://www.honvedelem.hu/cikk/63378> (Letöltés ideje: 2017.05.30.)
85. Kálmánfi G. (2018): *Kettős toborzóünnep Veszprém*. [on-line] Letöltés helye: https://honvedelem.hu/cikk/110599_kettos_toborzo-unnep-veszpremben (Letöltés ideje: 2018.06.01.)
86. Kanyó Lné. (2002): *A honvédtiszti pályát választó, katonai vezető szakos hallgatók rekrutációja*. Doktori értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola
87. Kapitány B. (szerk.) (2015): *Demográfiai Fogalomtár*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
88. Kapitány B., Spéder Zs. (2017): *Hitek, tévhitek és tények a népességsökkenés megállításáról. Demográfiai kihívások és kezelési lehetőségeik*. In: Jakab A., Urbán L. (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, pp. 177-191.
89. katonasuli.hu (2016): *Katonasulik*. [on-line] Letöltés helye: <http://www.katonasuli.hu/katonasuli/katonasulik> (Letöltés ideje: 2016.11.03.)

90. kempp.hu (2018): Hazafiság iskolája. [on-line] Letöltés helye: <http://kempp.hu/index.php?id=468>
91. Kisfaludy L. (2018): *Köznevelés-politika*. Budapest: Nemzeti Közszerológati Egyetem
92. Kiss I. (2015): *Felsőoktatási területek és munkaérték-, érdeklődési irány mintázatok*. In: *Életpálya-tanácsadás*, VII. szám, pp. 38-50.
93. Komor L. (2005): *Az önkéntes haderő humánpolitikája*. In: *Humán Szemle*, XXI. évf. 4. szám, pp. 3-11.
94. Kópházi A., Pétervári Zs., Balassa É. (2018): *Az X, Y és Z generációk kihívásai a 21. század munkaerőpiacán*. In: *Munkaügyi Szemle*, 61. évf. 6. szám, pp. 49-55.
95. kormány.hu (2017): *A kormány húszeszes tartalékos állományt tervez 2026-ra*. [on-line] Letöltés helye: <http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/a-kormany-huszeszes-tartalekos-allomanyt-tervez-2026-ra> (Letöltés ideje: 2017.09.30.)
96. kormány.hu (2018): *Pályázati kiírás*. [on-line] Letöltés helye: <http://www.kormany.hu/hu/dok?page=15&source=4&type=206#!DocumentBrowse> (Letöltés ideje: 2018.10.30.)
97. Kovács K. (2013): *Kutatási és publikálási kézikönyv nem csak közgazdászoknak*. Budapest: Akadémiai Kiadó
98. Kovács L. (2011): Asszociációs vizsgálatok alkalmazási lehetőségei márkák kutatásában. In: Horváthné M. K., Sciacovelli, A. D. (szerk.): *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe*. Budapest: Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete, pp. 231-236.
99. Kozma T. (2004): *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Budapest: Új Mandátum
100. Krajcsák Z. (2018): *Az alkalmazotti elkötelezettség relatív fontossága a munka megváltozó világában*. In: *Vezetéstudomány*, XLIX. évf. 2. szám, pp. 38-44. DOI: 10.14267/VEZTUD.2018.02.04
101. kratochvil.hu (2018): *Tanulói szerződés*. [on-line] Letöltés helye: <http://www.kratochvil.hu/index.php/felvetelizoknek> (Letöltés ideje: 2018.09.05.)
102. Krizbai J. (1997): A modern hadtudomány humán dimenziói. In: Papp D. (szerk.): *Hadsereg és társadalom az ezredfordulón. Segédlet társadalompolitikai kérdések feldolgozásához*. Budapest: Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ, pp. 29-55.
103. Krizbai J. (2012): *A modern fegyveres küzdelem humán vonatkozásai, a katonai hivatás sajátosságai*. In: *Hadtudomány*, XXII. évf. 3-4. szám, pp. 111-124.
104. Krizbai J. (2014): *A kihívások negyedszázada az önkéntes haderő szemszögéből*. In: *Hadtudomány*, XXIV. évf. 3-4. szám, pp. 78-93.
105. KSH (2017a): *Statisztikai tükör. Népesedési világnap*. Budapest: KSH
106. KSH (2017b): *Mikrocenzus 2016. Demográfiai adatok*. Budapest: KSH
107. KSH (2017c): *Mikrocenzus 2016. Iskolázottsági adatok*. Budapest: KSH
108. KSH (2018a): *Magyarország interaktív korfája*. [on-line] Letöltés helye: <http://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html> (Letöltés ideje: 2018.08.05.)
109. KSH (2018b): *Magyarország 2017*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, pp. 9-26.
110. KSH (2018c): *Statisztikai tükör. Népesedési világnap*. Budapest: KSH
111. KSH (2018d): *Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014-2018*. Budapest: KSH

- 112.KSH (2018e): *A belföldi vándorlás aktuális trendjei, 2012-2017*. Budapest: KSH
- 113.KSH (2018f): *Munkaerőpiaci körzetek Magyarországon*. Budapest: KSH
- 114.KSH (2018g): *Gyorstájékoztatók*. [on-line] Letöltés helye: <http://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/#/hu/document/fog1809> (Letöltés ideje: 2018.11.11.)
- 115.KSH (2018h): *Mikrocenzus 2016. Szubjektív jóllét*. Budapest: KSH
- 116.KSH (2018i): *Mikrocenzus 2016. A foglalkozások presztízse*. Budapest: KSH
- 117.KSH (2018j): *Statisztikai tükrök. Oktatási adatok 2017/2018*. Budapest: KSH
- 118.Kun Szabó I. (2018): *Az önkéntes tartalékos rendszer és a honvédelmi nevelés fejlesztése és összefüggései*. Doktori értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola
- 119.Kuráth G. (2007): *A beiskolázási marketing szerepe a hazai felsőoktatási intézmények vonzerőfejlesztésében*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola
- 120.Kuris G. et al. (2017): *A katonai alapismeretek oktatása, ahogy én látom*. [on-line] Letöltés helye: <http://mhtt.eu/ifjutudos/A%20katonai%20alapismeretek%20oktat%C3%A1sa,%20ahogy%20%C3%A9n%20%C3%A1tom.pdf> (Letöltés ideje: 2018.03.25.)
- 121.Lannert J. (2004): *Pályaválasztási aspirációk. (A 13 és 17 évesek továbbtanulási aspirációi mögött munkáló tényezők három kistérségben)*. Doktori értekezés, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
- 122.Lengyel J., Török T. (2012): *11-12. évfolyamos szegedi gimnazisták továbbtanulási elképzelései*. In: Iskolakultúra, 10. szám, pp. 58-75.
- 123.Lievens, F. (2007): *Employer Branding in the Belgian Army: the Importance of Instrumental and Symbolic Beliefs for Potential Applicants, Actual Applicants, and Military Employees*. In: Human Resource Management, Vol. 46 (1) pp. 51-69.
- 124.Liskó I. (1998): *A pályaválasztás folyamata*. In: Iskolakultúra, 10. szám, pp. 22-41.
- 125.Lökös L. (2009): *A kormányzati gazdaság alapkérdései*. Gödöllő: Gödöllői Innovációs Központ Kft.
- 126.Lukács F. (2013): *A pályaválasztási bizonytalanság és az identitás összefüggései középiskolás mintán*. In: Életpálya-tanácsadás, II. szám, pp. 46-51.
- 127.Madarász T. (2014): *Katonasuli és honvédelmi nevelés – kapcsolat a társadalommal*. In: Kozma T. et al. (szerk.): *HERA Évkönyv 2014, Tanárképzés és oktatáskutatás*. Budapest: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete, pp. 686-696.
- 128.Madarász T. (2015): *A honvédelmi nevelés pedagógiai oldala*. In: Educatio, 24. évf. 2. szám, pp. 148-154.
- 129.Madarász T. (2018): *A honvédelmi nevelés újraértelmezése Magyarországon, egy középiskola példáján*. In: Buda A., Kiss E. (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia és a taneszközök változó regiszterei*. Debrecen: Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, pp. 322-330.
- 130.Magyar F. (2010): *Az önkéntes tartalékos rendszer és a KatonaSuli program* In: Sereg Szemle, VIII. évf., különszám, pp. 51-55.
- 131.Makay Zs., Domokos T. (2018): *Társadalmi újratermelés – a magyarországi ifjúság demográfiai folyamatai*. In: Székely L. (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Tanulmánykötet, Budapest, pp. 79-108.

- 132.Malhotra, N. K. (2009): *Marketingkutatás*. Budapest: Akadémiai Kiadó, bővített, javított utánnymás
- 133.Mang B., Bányainé T. Á., Koleszár Á. (2009): Küldetés, stratégia, intézményfejlesztési terv a magyar felsőoktatásban. In: Hrubos I., Török I. (szerk.) *Intézményi menedzsment a felsőoktatásban*. Budapest: Műegyetemi Kiadó, pp. 49-60.
- 134.Martin, C. A., Tulgan, B. (2002): *Managing the Generational Mix*. HRD Press, Amherst MA
- 135.McCrindle, M. (2014): *The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations*. Boston: Harvard Business Press
- 136.Meretei B. (2017): *Generációs különbségek a munkahelyen*. In: Vezetéstudomány, XLVIII. évf. 10. szám, pp. 10-18. DOI: 10.14267/VEZTUD.2017.10.02
- 137.Mészáros S. et al. (2010): *A védelemgazdaság mikrofolyamatai. Katonai gazdaságtan*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem
- 138.mhaa.hu (2018): *Felvételi tájékoztató*. [on-line] Letöltés helye: <https://mhaa.hu/index.php/felveteli-page> (Letöltés ideje: 2019.01.03.)
- 139.MKIK GVI (2016a): *Az automatizáció munkaerő-piaci hatásai. Járási munkaerő-piacok automatizációs kitettségének becslése*. Budapest: MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet
- 140.MKIK GVI (2016b): *Hol szeretnék továbbtanulni? A legjobb hazai gimnáziumok tanulóinak továbbtanulási tervei - 2016*. Budapest: MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet
- 141.MKIK GVI (2017): *A munkaerőhiányra adott vállalati reakciók*. Budapest: MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet
- 142.MKIK GVI (2018): *Általános iskolások pályaválasztása 2018*. Budapest: MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet
- 143.Molnár F. (2014): *Tízéves az önkéntes haderő – társadalmi, politikai és funkcionális kényszerek*. In: Nemzet és Biztonság, 5. szám, pp. 75-87.
- 144.Molnár F. (2017): *A honvédelem és a rendvédelem: verseny a munkaerőpiacon*. In: Seregszemle, XV. évf. 2. szám, pp. 7-16.
- 145.Molnár Gy., Kapitány Zs. (2013): *Munkahely a közsférában. Biztonság és hivatás, a szubjektív szempontok szerepe*. In: Közgazdasági Szemle, LX. évf. július-augusztus, pp. 781-813.
- 146.Nagy Á., Kölcsény A. (2016): *Az Alfa-generáció tudományos háttere*. [on-line] Letöltés helye: http://real.mtak.hu/62421/1/0_alfagenerac_selyekonf_u.pdf (Letöltés ideje: 2018.08.11.)
- 147.nato.int (2018): *Defence Expenditure of NATO Countries (2011-2018)*. press release, [on-line] Letöltés helye: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180709_180710-pr2018-91-en.pdf (Letöltés ideje: 2018.10.01.)
- 148.nke.hu (2018): *Diplomás Pályakövető Rendszer 2018-as hallgatói motivációs vizsgálat a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen*. [on-line] Letöltés helye: <https://www.uni-nke.hu/oktatas/felvetelizoknek/dpr/palyakovetes-dpr-2018> (Letöltés ideje: 2019.01.03.)
- 149.Nyüsti Sz. (2018): *Megélhetési stratégiák a felsőoktatásban*. In: Hámori Á. (szerk.) *Erőforrások, eredmények és élmények a felsőoktatásban. Az EUROSTUDENT VI nemzetközi hallgatói kutatás magyarországi eredményei*. Budapest: Oktatási Hivatal, pp. 26-48.

- 150.O'Higgins, N. (1997): *The challenge of youth unemployment*. International Social Security Review, Vol. 50. No. 4., pp. 63-93. [on-line] Letöltés helye: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-246x.1997.tb01084.x>. (Letöltés ideje: 2017.09.10)
- 151.Oblinger, D., Oblinger, J. (ed.) (2005): *Educating the NetGen*. EDUCAUSE, Washington, D.C.
- 152.Oktatási Hivatal (2015): *Felvételi a középfokú iskolákban a 2015/2016. tanévben*. [on-line] Letöltés helye: https://www.oktatas.hu/koznevelas/kozepfoku_felveteli_eljaras/prezentaciok_tanulmanyok (Letöltés ideje: 2018.06.11.)
- 153.Oktatási Hivatal (2016): *Középfokú felvételi eljárás a 2016/2017. tanévben*. [on-line] Letöltés helye: https://www.oktatas.hu/koznevelas/kozepfoku_felveteli_eljaras/prezentaciok_tanulmanyok (Letöltés ideje: 2018.06.11.)
- 154.Oktatási Hivatal (2017): *Középfokú felvételi eljárás a 2017/2018. tanévben*. [on-line] Letöltés helye: https://www.oktatas.hu/koznevelas/kozepfoku_felveteli_eljaras/prezentaciok_tanulmanyok (Letöltés ideje: 2018.06.11.)
- 155.Oktatási Hivatal (2018a): *Statisztikák, vizsgaeredmények*. [on-line] Letöltés helye: https://www.oktatas.hu/koznevelas/erettsegi/statisztikak_vizsgaeredmenyek (Letöltés ideje: 2018.08.11.)
- 156.Oktatási Hivatal (2018b): *Köznevelési Tankönyvjegyzék a 2018/2019. tanévre*. [on-line] Letöltés helye: https://www.oktatas.hu/koznevelas/tankonyv/jegyzek_es_rendeles/kir_tkv_jegyzek (Letöltés ideje: 2018.11.30.)
- 157.Oktatási Hivatal (2018c): *Intézményi adatok*. [on-line] Letöltés helye: https://www.oktatas.hu/koznevelas/intezmenykereso/koznevelasi_intezmenykereso/!DARI_Intezmenykereso/oh.php?id=kir_int_mod&int_omkod=031235 (Letöltés ideje: 2018.11.30.)
- 158.Oross D. (2012): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely L. (szerk.): *Magyar ifjúság 2012*. Tanulmánykötet, Budapest: Kutatópont pp. 283-315.
- 159.Orosz Z. (2017): *A Magyar Honvédség előtt álló kihívások a XXI. században*. In: Hadtudomány, 3-4. szám, pp. 77-84. DOI 10.17047/HADTUD.2017.27.3-4.77
- 160.Pais E. R. (2013): *Alapvetések a Z generáció tudománykommunikációjához*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem
- 161.Pál E., Töröcsik M. (2013): *Irodalmi áttekintés a Z generációról*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem
- 162.Papp B. (2015): *A munkaerő-piaci bizonytalanság hatása a közszféra és a versenyszféra közötti bérkülönbségekre*. In: Közgazdasági Szemle, LXII. évf. május, pp. 473-501.
- 163.Papula Lné. (2013): *A katonai pályaválasztást befolyásoló tényezők empirikus vizsgálata*. Doktori értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola
- 164.Pintér R., Kátay B. (2010): *A hibrid adatfelvétel módszertani kihívásai*. In: Statisztikai Szemle, 88. évf. 7-8. szám, pp. 723-738.
- 165.Prazsák G. (2014): *Generációk és értékrendszerek: a tudás új útjai*. In: Információs Társadalom, 14. évf. 2. szám, pp. 6-23.

- 166.Publicus Intézet, Vasárnapi Hírek (2018): *Kivándorlás: továbbra is több mint egymillió fő menne.* [on-line] Letöltés helye: <https://publicus.hu/blog/kivandorlas-tovabbra-is-tobb-mint-egymillio-fo-menne/> (Letöltés ideje: 2018.08.31.)
- 167.Reeves, T. C., Oh, E. (2008): Generational Differences. In: Spector M. J. et al. (ed.): *Handbook of Research on Educational Communications and Technology* kiadó: Routledge, hely nélkül, pp. 295-303.
- 168.Reketttye G., Hetesi E. (2009): *Kínálatmenedzsment.* Budapest: Akadémiai Kiadó
- 169.Roeder von, O. C. (2014): *Applicability of Employer Branding in the Hungarian Defence Forces – from a Cross-national Comparative Aspect.* Doktori értekezés, Nemzeti Közszozlálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola
- 170.Rose-Ackerman, S. (2001): *Trust, Honesty and Corruption: Reflection on the State-Building Process.* In: *European Journal of Sociology*, Vol 42 No 3, pp. 526–570.
- 171.Sajtos L., Mitev A. (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv.* Budapest: Alinea Kiadó
- 172.Scott, H. M. (2012): *What is an Army but the Soldiers? A Critical Assessment of the Army's Human Capital Management System.* In: *Military Review*, January-February pp. 16-23.
- 173.Siklósi P. (2017): *Nemzetközi kitekintés. Védelempolitikai és védelmi tervezési kihívások.* In: *Hadtudomány*, 3-4. szám, pp. 89-95. DOI 10.17047/HADTUD.2017.27.3–4.89
- 174.Simon J. (2006): *A klaszterelemzés alkalmazási lehetőségei a marketingkutatásban.* In: *Statisztikai Szemle*, 84. évf. 7. szám, pp. 627-650.
- 175.SIPRI, Stockholm International Peace Research Institute (2017): *Military Expenditure Database* [on-line] Letöltés helye: <https://www.sipri.org/databases/milex> (Letöltés ideje: 2018.08.14.)
- 176.Snoj P. (2017): *Hazánk semmivel sem pótolható.* [on-line] Letöltés helye: <http://www.honvedelem.hu/cikk/65547> (Letöltés ideje: 2017.10.01.)
- 177.Stummer J. (2011): *A honvédelmi ágazat ifjúságpolitikai koncepciójának marketing szempontú bemutatása a KatonaSuli programon keresztül.* Diplomadolgozat, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
- 178.Stummer J. (2012): *Katonai alapismeretek a polgári középfokú oktatásban,* In: *Új Pedagógiai Szemle*, 4-6. szám, pp. 236-249.
- 179.Stummer, J. (2015a): *The Appearance of Military Fundamentals as Course in Secondary Education,* In: *Hungarian Educational Research Journal (HERJ)* No.4, Volume 5 pp. 1-9.
- 180.Stummer J. (2015b): *Honvédelmi ismeretek a köznevelési és felsőoktatási intézményekben,* In: Kozma et al. (szerk.) *HERA Évkönyv 2014: Tanárképzés és oktatáskutatás*, pp. 722-734.
- 181.Stummer J. (2015c): *A fiatal generáció honvédelmi ismereteinek fejlesztése.* In: Szelei I., Berki G. (szerk.) *A hadtudomány és a 21. század 2015*, pp. 9-26.
- 182.Stummer J. (2016): *A Honvédelmi alapismeretek tantárgyat választó hallgatók jellemzőinek definiálása klaszterelemzés segítségével.* In: Orbók Á. (szerk.): *A hadtudomány és a XXI. század*, pp. 289-308.
- 183.Stummer J. (2017): *A Katonai alapismeretek tantárgy szerepe a Magyar Honvédség személyi állományának utánpótlásában.* In: *Hadtudományi Szemle* X. évf. 1. szám, pp. 479-490.
- 184.Szabó I. (2003): *Az iskolaválasztástól a pályaválasztásig. Tizenévesek életstratégiái és jövőképei.* In: Lannert J. (szerk.): *Hogyan tovább? Pályaválasztási elképzelések Magyarországon.* Budapest: Országos Közoktatási Intézet, pp. 92-110.

- 185.Szabó I. L. (2014): *Az intézményi, szervezeti bizalom helyzete Magyarországon 2014 elején.* In: Nemzet és Biztonság, 3. szám, pp. 119-142.
- 186.Szabó L. (2011): *A foglalkozások – különösen a katonai hivatás – presztízsének szociológiai vonásairól.* Nemzet és Biztonság, 2011. február, pp. 58-72.
- 187.Szakács G. (2014): *Az emberi erőforrás gazdálkodás fejlesztésének elméleti kérdései a magyar közzolgálatban.* Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem
- 188.Szanyi-F. E., Susánszky P. (2018): Iskolapadból a munkaerőpiacra – magyar fiatalok karrierpályaszakaszainak elemzése. In: Székely L. (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016.* Tanulmánykötet, Budapest, pp. 209-232.
- 189.Szekeres Gy. (2011): *A honvédtiszti pálya újradefiniálása a marketing eszközeivel.* Diplomadolgozat, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
- 190.Szelei I. (2002): *A tisztképzés megítélése hallgatói szemmel. Egy kutatás tapasztalatai.* In: Humán Szemle, XVIII. évf. 3. szám, pp. 53-67.
- 191.Szelényi, L. (2009): *Multivariate Methods of Econometrics.* Gödöllő: Szent István University Faculty of Economics and Social Sciences
- 192.Szenes Z. (2015): *Válság vagy sodródás? A védelemgazdaság problémái Magyarországon.* In: Hadtudomány, XXV. évf. 3-4. szám, pp. 91-108. DOI 10.17047/HADTUD.2015.25.3-4.91
- 193.Szenes Z. (2016): *Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (1.).* In: Honvédségi Szemle, 144. évf. 6. szám, pp. 3-20.
- 194.Szenes Z. (2017): *A katonai biztonság reneszánsza.* In: Honvédségi Szemle, 145. évf. 2. szám, pp. 3-26.
- 195.Székelyi M, Barna I. (2008): *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára.* Budapest: Typotex Kiadó, negyedik kiadás
- 196.szie.hu (2018): *Stratégiai partnerségi megállapodás a Honvédelmi Minisztérium és a Szent István Egyetem között.* [on-line] Letöltés helye: <https://szie.hu/strategiai-partnerségi-megallapodas-honvedelmi-miniszterium-es-szent-istvan-egyetem-kozott> (Letöltés ideje: 2018.10.20.)
- 197.Szombath Cs. (2009): *A Magyar Honvédség társadalmi integrációjának szervezeti kommunikációs aspektusai az információs társadalom küszöbén.* Doktori értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
- 198.Szonda Ipsos (2009): *Fiatalok honvédelemmel, mint hivatással és a Magyar Honvédséggel kapcsolatos véleménye. Kutatási jelentés.* Budapest: Szonda Ipsos
- 199.Takács V. (2017): „Ez nem csak egy munkalehetőség, ez egy hivatás” [on-line] Letöltés helye: <http://www.honvedelem.hu/cikk/62997> (Letöltés ideje: 2017.05.30.)
- 200.Tálas P. (2014): *Negyedszázad magyar haderőreform-kísérleteinek vizsgálódási kereteiről.* In: Tálas P., Csiki T. (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014.* Budapest: NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, pp. 9-21.
- 201.Tálas P., Csiki T. (szerk.) (2014): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014.* Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem
- 202.TÁRKI (2003): *Zsoldosok 2003. Az önkéntes hivatásos haderőre való áttérés társadalmi fogadtatása.* Kutatási jelentés, Miniszterelnöki Hivatal

- 203.TÁRKI (2013): *Értékek 2013. Bizalom, normakövetés, az állam szerepéről és a demokráciáról alkotott vélemények alakulása Magyarországon. „A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei” c. kutatás 2013. évi hullámának elemzése.* Budapest: TÁRKI Zrt.
- 204.Tibori T., Molnár F., Gyimesi Gy. (2005): *Az önkéntes haderő társadalmi háttere – társadalomtudományi helyzetkép és prognózis.* In: Hadtudományi Tájékoztató, ZMNE SVKK, pp. 57-72.
- 205.Tóth P. (2018): *Fogyasztás: kultúra, média, IKT, online lét, számítógépes játék.* In: Nagy Á. (szerk.): *Margón kívül. Magyar ifjúságkutatás 2016. Tanulmánykötet.* Budapest: Excenter Kutatóközpont, pp. 284-314.
- 206.Törőcsik M. (2011): *Fogyasztói magatartás. Insight, trendek, vásárlók.* Budapest: Akadémiai Kiadó
- 207.Turák J. et al. (1996): *A védelemgazdaság makrofolyamatai. Hadigazdaságtan.* Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
- 208.Turcsányi K. (2008): *A honvédelem minőségügyi értelmezése.* In: Birher N. (szerk.): *Tanulmányok a katonai értéktan megalapozásához.* Veszprém: Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola és Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, pp. 115-128.
- 209.Twenge, J. M, Campbell, S. M., Hoffman, B. J., Lance, C. E. (2010): *Generational Differences in Work Values: Leisure and Extrinsic Values Increasing, Social and Intrinsic Values Decreasing.* In: *Journal of Management*, Vol. 36 (5) pp. 1117-1142. DOI: 10.1177/0149206309352246
- 210.Uglyai Gy. (2005): *Személyzeti marketing.* Budapest: Akadémiai Kiadó
- 211.Új Nemzedék Központ (2016): *Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok!* Budapest: Társadalomkutató Kft.
- 212.uni-nke.hu (2018): *Fókuszban a közszolgálati jog.* [on-line] Letöltés helye: <https://www.uni-nke.hu/hirek/2018/03/22/fokuszb-an-kozszoalati-jog> (Letöltés ideje: 2018.03.25.)
- 213.Urbánné M. J., Udvari B. (2016): *Munkapiaci rugalmasság és ifjúsági foglalkoztathatóság.* In: *Közgazdasági Szemle*, LXIII. évf. április, pp. DOI: <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2016.4.431>
- 214.Varga A. (2011a): *Egy, a „Katonai alapismeretek” tantárgyat támogató modell bevezetésének lehetőségeiről.* In: *Hadtudományi Szemle*, 4. évf. 1. szám, pp. 123-130.
- 215.Varga A. (2011b): *A katonai pálya és a honvédelemhez való viszony szociológiai kérdései a középiskolás korosztály körében.* Doktori értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola
- 216.Varga A. (2012): *Kérdések és válaszok a Katonasuli-programról.* In: *Honvédségi Szemle*, 140. évf. 6. szám, pp. 50-52.
- 217.Végh F. (2018): *Honvédségünk a rendszerváltástól napjainkig (2.).* In: *Honvédségi Szemle*, 146. évf. 4. szám, pp. 3-19.
- 218.Verés Z., Hoffman M., Kozák Á. (szerk.) (2009): *Bevezetés a piackutatásba.* Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 40-243.
- 219.Vörös M., Czank L. (2010): *A Honvédelmi alapismeretek tantárgy oktatásának tapasztalatai a Pannon Egyetemen.* In: *Honvédségi Szemle*, 64. évf. 1. szám, pp. 23.

- 220.Wind, Y. (1978). *Issues and advances in segmentation research*. In: Journal of Marketing Research, Vol. 15, pp. 317-338.
- 221.ZMNE (2009): *A középfokú képzésben résztvevő állomány honvédelmi ismeretei, pályorientációja*. Kutatási jelentés, Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem

Kormányprogramok, parlamenti bizottsági jegyzőkönyvek:

1. parlament.hu (1998): *Az új évezred küszöbén. Kormányprogram a polgári Magyarorszáért*. Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/irom36/0021/0021.htm> (Letöltés ideje: 2017.10.20.)
2. parlament.hu (2002): *Cselekedni, most és mindenkiért! A nemzeti közép, a demokratikus koalíció Kormányának programja*. Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/irom37/0019/0019.htm> (Letöltés ideje: 2017.10.20.)
3. parlament.hu (2004): *Lendületben az ország! A Köztársaság kormányának programja a szabad és igazságos Magyarorszáért, 2004-2006*. Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/irom37/11640/11640.pdf> (Letöltés ideje: 2017.10.20.)
4. parlament.hu (2006a): *Új Magyarország. A Magyar Köztársaság kormányának programja a sikeres, modern és igazságos Magyarorszáért*. Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/irom38/00064/00064.pdf> (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
5. parlament.hu (2006b): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HRB-1/2006. számú üléséről*. Letöltés helye: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_biz.keret_frissit?p_szerv=&p_fomenu=20&p_almenu=22&p_ckl=38&p_biz=A276&p_rec=&p_egys=&p_nyelv=HU (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
6. parlament.hu (2009): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HRB 1/2009. számú üléséről*. Letöltés helye: http://www.parlament.hu/biz38/bizjkw38/HOB/0904151.htm#_Toc227957800 (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
7. parlament.hu (2010a): *A Nemzeti Együttműködés Programja*. Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/irom39/00047/00047.pdf> (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
8. parlament.hu (2010b): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HRB 2/2010. számú üléséről*. Letöltés helye: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_biz.keret_frissit?p_szerv=&p_fomenu=20&p_almenu=20&p_ckl=39&p_biz=A341&p_rec=&p_egys=&p_nyelv=HU (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
9. parlament.hu (2014): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HOB-1/2014. számú és a Nemzetbiztonsági bizottság Nbb-5/2014. számú együttes üléséről*. Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/documents/static/biz40/bizjkw40/HOB/1406041.pdf> (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
10. parlament.hu (2015a): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HOB-24/2015. számú üléséről*. Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/documents/static/biz40/bizjkw40/HOB/1511111.pdf> (Letöltés ideje: 2017.09.05.)

11. parlament.hu (2015b): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HOB-13/2015. számú üléséről.* Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/documents/static/biz40/bizjkv40/HOB/1506041.pdf> (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
12. parlament.hu (2015c): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HOB-18/2015. számú üléséről.* Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/documents/static/biz40/bizjkv40/HOB/1509081.pdf> (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
13. parlament.hu (2016): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HOB-15/2016. számú üléséről.* Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/documents/static/biz40/bizjkv40/HOB/1609221.pdf> (Letöltés ideje: 2017.09.05.)
14. parlament.hu (2017a): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HOB-40/216-3/2017. számú üléséről.* Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/documents/static/biz40/bizjkv40/HOB/1712061.pdf> (Letöltés ideje: 2018.01.05.)
15. parlament.hu (2017b): *Mit értenek Önök pontosan hazafias és honvédelmi nevelés alatt?* Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/irom40/16792/16792-0001.pdf> (Letöltés ideje: 2018.01.05.)
16. parlament.hu (2017c): *Milyen feltételekkel valósítják meg a kadétképzést?* Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/irom40/15090/15090-0001.pdf> (Letöltés ideje: 2018.10.10.)
17. parlament.hu (2018): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti, valamint Nemzetbiztonsági bizottságának HOB-1/2018. és NBB-1/2018. számú együttes üléséről.* Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/documents/static/biz41/bizjkv41/HOB/180514.pdf> (Letöltés ideje: 2018.09.05.)
18. parlament.hu (2019): *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának HOB-1/2019. számú üléséről.* Letöltés helye: <http://www.parlament.hu/documents/static/biz41/bizjkv41/HOB/1901091.pdf> (Letöltés ideje: 2019.02.14.)

Jogforrások:

1. Magyarország Alaptörvénye, XXXI. cikk
2. 25/2018. (X. 31.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról
3. 35/2016. (XII. 19.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról szóló 35/2013. (V. 16.) OGY határozat módosításáról
4. 112/2004. (XI. 3.) OGY határozat egyes honvédelmi tárgyú országgyűlési határozatok módosításáról
5. 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
6. 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról
7. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről
8. 2011. évi CXXXII. törvény a Nemzeti Közszerződési Egyetemről, valamint a közigazgatási, rendészeti és katonai felsőoktatásról
9. 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről

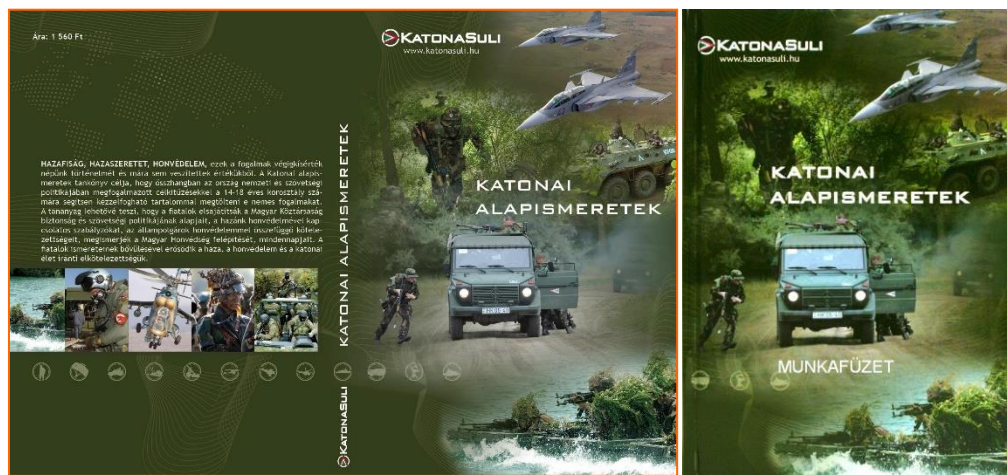
10. 2011. évi XXXVI. törvény a Nemzeti Közszerológati Egyetem létesítéséről
11. 2016. évi CXXXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény módosításáról
12. 2016. évi CXXXII. törvény a Honvédelmi Sportszövetségről
13. 2018. évi CXIV. törvény a honvédelmi alkalmazottak jogállásáról
14. 2018. évi CX. törvény az egyes törvényeknek a Magyar Honvédség új szervezeti rendjének kialakításával összefüggő módosításáról
15. 2018. évi L. törvény Magyarország 2019. évi központi költségvetéséről
16. 2018. évi XLVIII. törvény a Nemzeti Közszerológati Egyetem fenntartói jogait érintő egyes törvények módosításáról
17. 1537/2018. (X. 30.) Korm. határozat a 2019-ben az államtudományi és közigazgatási, a rendészeti, a katonai, a nemzetbiztonsági, valamint a nemzetközi és európai közszérológati felsőoktatásban felvehető, államilag támogatott és önköltséges hallgatói létszámkeretről
18. 1257/2018 (VI 4.) Korm. határozat a hazafias és honvédelmi nevelésért, illetve az ezzel összefüggő beruházásokért felelős kormánybiztos kinevezéséről és feladatairól
19. 1052/2018 (II. 20.) Korm. határozat a Modern Városok Program keretében a hódmezővásárhelyi honvéd középiskola és kollégium létrehozásával kapcsolatos intézkedésekről
20. 1922/2017. (XII. 8.) Korm. határozat a 2018-ban államtudományi és közigazgatási, rendészeti, katonai, nemzetbiztonsági, valamint nemzetközi és európai közszérológati felsőoktatásban felvehető, államilag támogatott és önköltséges hallgatói létszámkeretről
21. 1840/2017. (XI. 10.) Korm. hat. Magyarország Kormánya és Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata közötti együttműködési megállapodás végrehajtásával összefüggő feladatokról
22. 1611/2017. (IX. 5.) Korm. határozat a Honvédelmi Sportközpontok fejlesztéséhez szükséges feltételek biztosításáról
23. 1298/2017. (VI. 2.) Korm. határozat a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program megvalósításáról
24. 149/2017. (VI. 12.) Korm. rendelet az egyes szakképzési tárgyú kormányrendeletek módosításáról
25. 1624/2016. (XI. 17.) Korm. határozat a 2017-ben az államtudományi és közigazgatási, rendészeti, katonai és nemzetbiztonsági, valamint nemzetközi és európai közszérológati felsőoktatásban felvehető, államilag támogatott és önköltséges hallgatói létszámkeretről
26. 1954/2015. (XII. 17.) Korm. határozat a 2016-ban az államtudományi és közigazgatási, rendészeti, katonai és nemzetbiztonsági, valamint a nemzetközi és európai közszérológati felsőoktatásban felvehető, államilag támogatott és önköltséges hallgatói létszámkeretről
27. 1729/2014. (XII. 5.) Korm. határozat a 2015-ben a közigazgatási, rendészeti, katonai és nemzetbiztonsági felsőoktatásban felvehető, államilag támogatott és önköltséges hallgatói létszámkeretről
28. 1943/2013. (XII. 17.) Korm. határozat a 2014-ben a közigazgatási, rendészeti, katonai és nemzetbiztonsági felsőoktatásban felvehető, államilag támogatott és önköltséges hallgatói létszámkeretről szóló 1761/2013. (X. 25.) Korm. határozat módosításáról

29. 1023/2013. (I. 23.) Korm. határozat a 2013-ban a közigazgatási, rendészeti, katonai és nemzetbiztonsági felsőoktatásban felvehető, államilag támogatott és önköltséges hallgatói létszámról szóló 1671/2012. (XII. 27.) Korm. határozat módosításáról
30. 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai stratégiájának elfogadásáról
31. 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
32. 1007/2012. (I. 20.) Korm. határozat a 2012-ben a felsőoktatásban felvehető, államilag támogatott hallgatói létszámkeretről
33. 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról
34. 1029/2011. (II. 22.) Korm. rendelet a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének fejlesztéséhez kapcsolódó egyes ágazati feladatokról
35. 1032/2009. (III. 17.) Korm. határozat a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének fejlesztéséhez kapcsolódó egyes ágazati feladatokról
36. 1009/2009. Korm. határozat Magyarország nemzeti katonai stratégiájáról
37. 30/2018. (VIII. 30.) EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet módosításáról
38. 48/2016. (XII. 28.) EMMI rendelet az érettségi vizsga részletes követelményeiről szóló 40/2002. (V. 24.) OM rendelet módosításáról
39. 11/2017. (VIII. 31.) HM rendelet a honvédelemért felelős miniszter ágazatába tartozó szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeinek kiadásáról szóló 19/2012. (VIII. 28.) HM rendelet módosításáról
40. 23/2018. (VII. 19.) HM utasítás a honvédelmi miniszter által alapított Béri Balogh Ádám középiskolai ösztöndíj, a Lippai Balázs esélyegyenlőségi ösztöndíj és a honvédelmi tárca gondoskodási körébe tartozó árvák tanulmányi ösztöndíja pályáztatásának és odaítélésének rendjéről
41. 5/2018. (II. 23.) HM utasítás a honvédelmi szervezetek 2018. évi feladatainak, valamint a 2019–2020. évi tevékenysége fő irányainak meghatározásáról
42. 64/2017. (XI. 30.) HM utasítás a katonai toborzás rendjéről
43. 50/2017. (IX. 15.) HM utasítás önkéntes tartalékosokkal köthető ösztöndíjszerződésekről, valamint az ösztöndíjak folyósításának rendjéről
44. 45/2017. (VIII. 31.) HM utasítás a Mészáros Lázár ösztöndíjat elnyert hallgatókkal köthető ösztöndíjszerződésekről, valamint az ösztöndíjak folyósításának rendjéről
45. 57/2016. (XI. 24.) HM-MvM-BM-KKM együttes utasítás a Nemzeti Biztonsági Stratégia felülvizsgálatára létrehozott munkacsoportról
46. 79/2011. (VII. 29.) HM utasítás "A Magyar Honvédség humánstratégiája a 2012-2021 közötti időszakra" kiadásáról
47. 66/2009. (VIII. 7.) HM utasítás a toborzás hosszú távú irányelveiről

8.2. Rövidítések jegyzéke (M2)

HHK	Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
HM	Honvédelmi Minisztérium
HVKF	Honvéd Vezérkar főnök
htj	honvéd tisztjelölt
KTSZH	Katonai Tanfolyamszervező Hivatal
MH	Magyar Honvédség
MH AA	Magyar Honvédség Altiszti Akadémia
MH LZ	Magyar Honvédség Ludovika Zászlóalj
NKE	Nemzeti Közszerológati Egyetem
OH	Oktatási Hivatal
ÖT	önkéntes tartalékos
ZMNE	Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
Zrínyi 2026 HHP	Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program

8.3. Egyéb ábrák (M3)

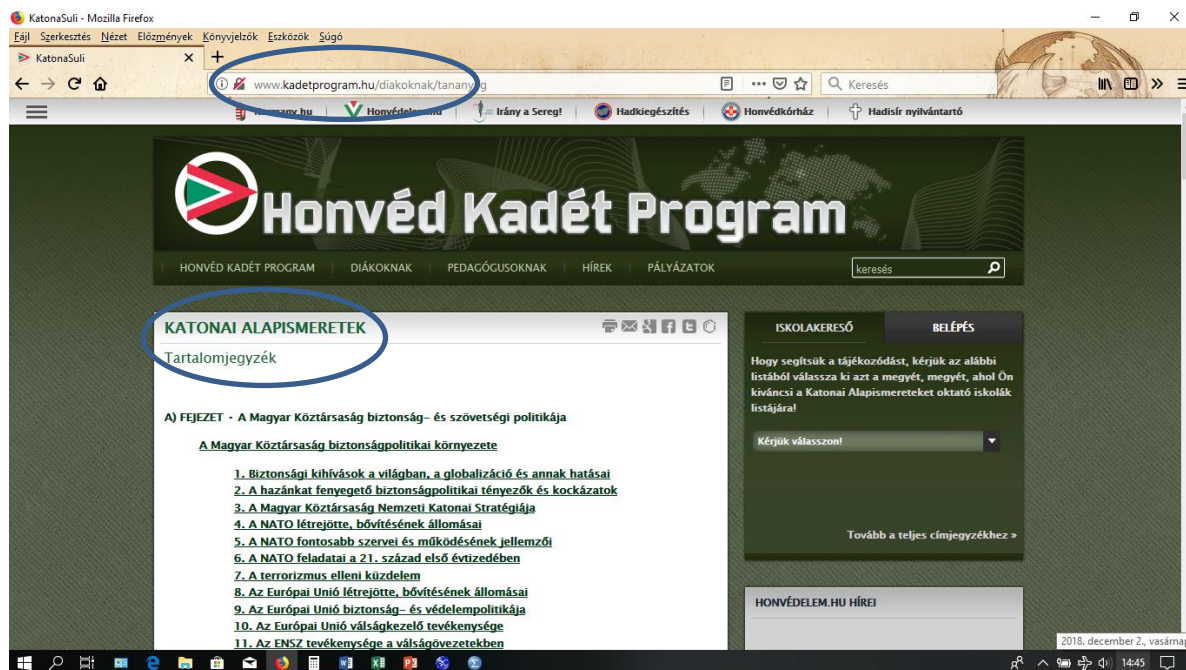
40. ábra: Katonai alapismeretek tankönyv és munkafüzet (2010-2018)

Forrás: katonasuli.hu

41. ábra: Honvédelmi alapismeretek könyv és füzet

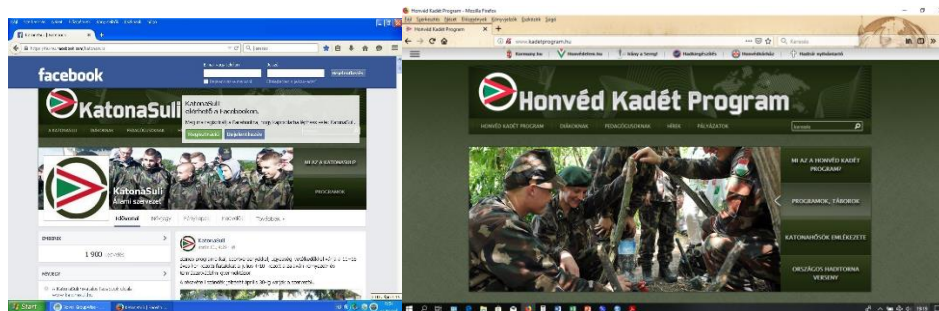
Forrás: honvedelem.hu, 2018

42. ábra: Elavult tartalom
 Forrás: kadetprogram.hu, 2018

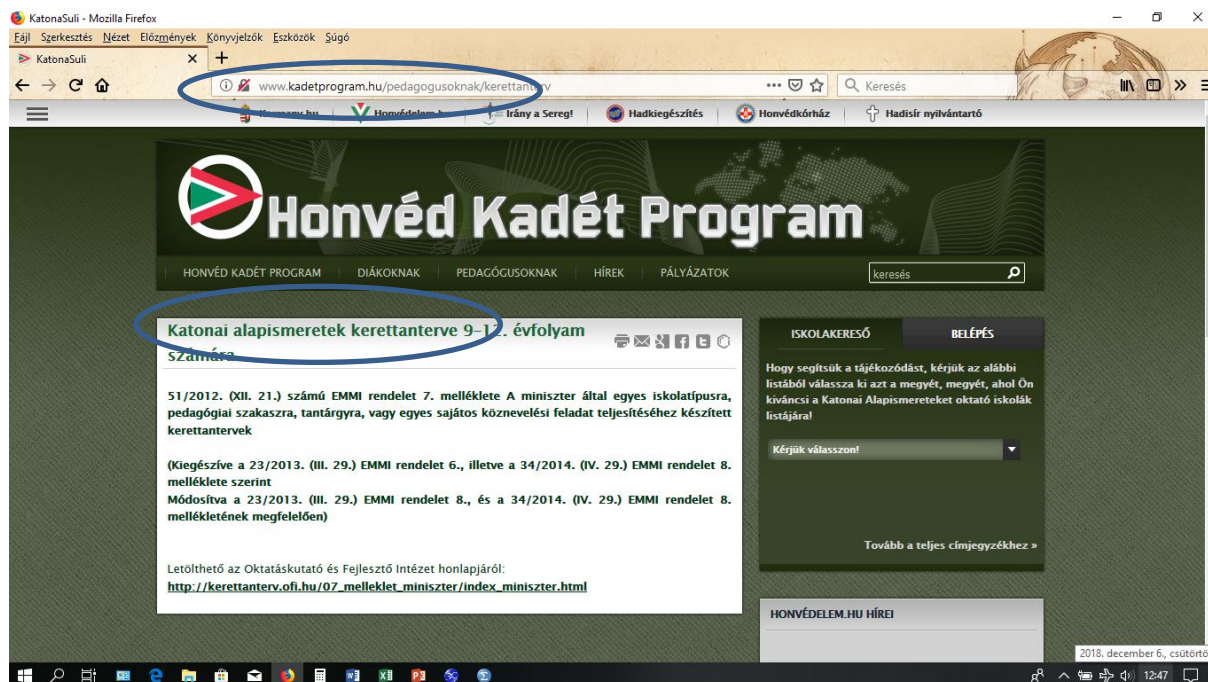

43. ábra: Honvédelmi alapismeretek plakát
 Forrás: ptektthok.hu

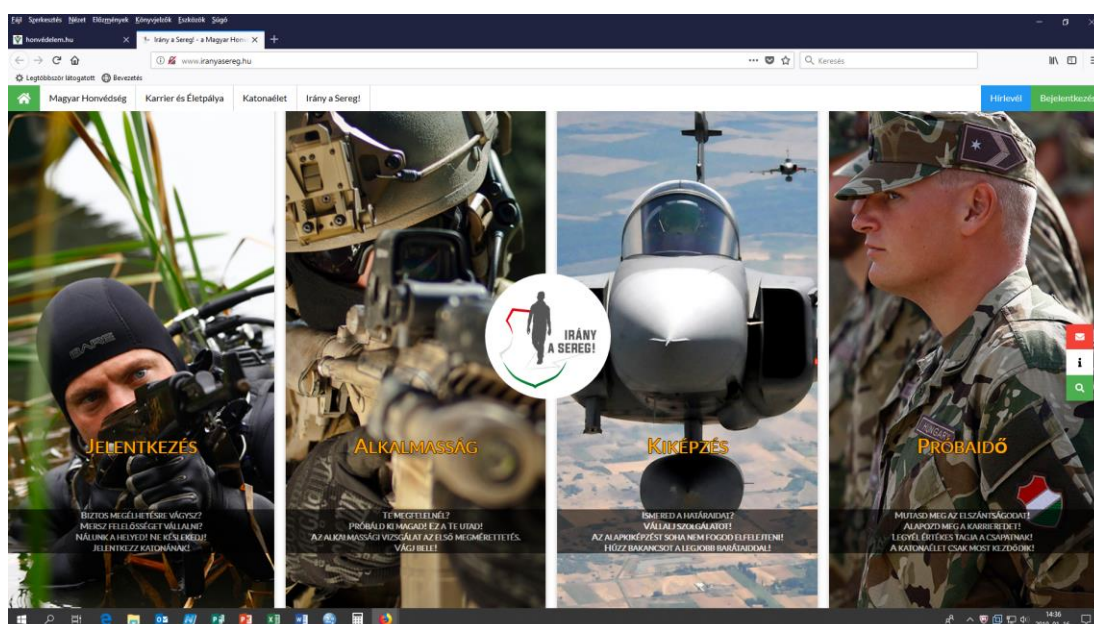
44. ábra: Arculatok

Forrás: facebook/katonasuli, kadetprogram.hu

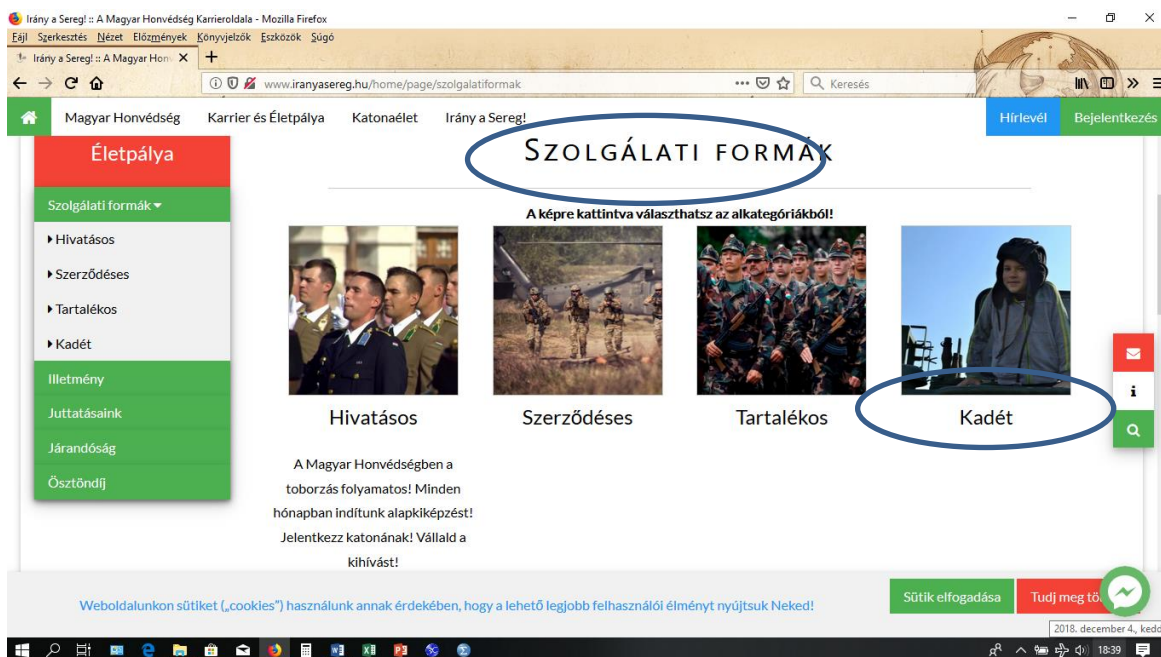
45. ábra: Elavult tartalom

Forrás: kadetprogram.hu, 2018

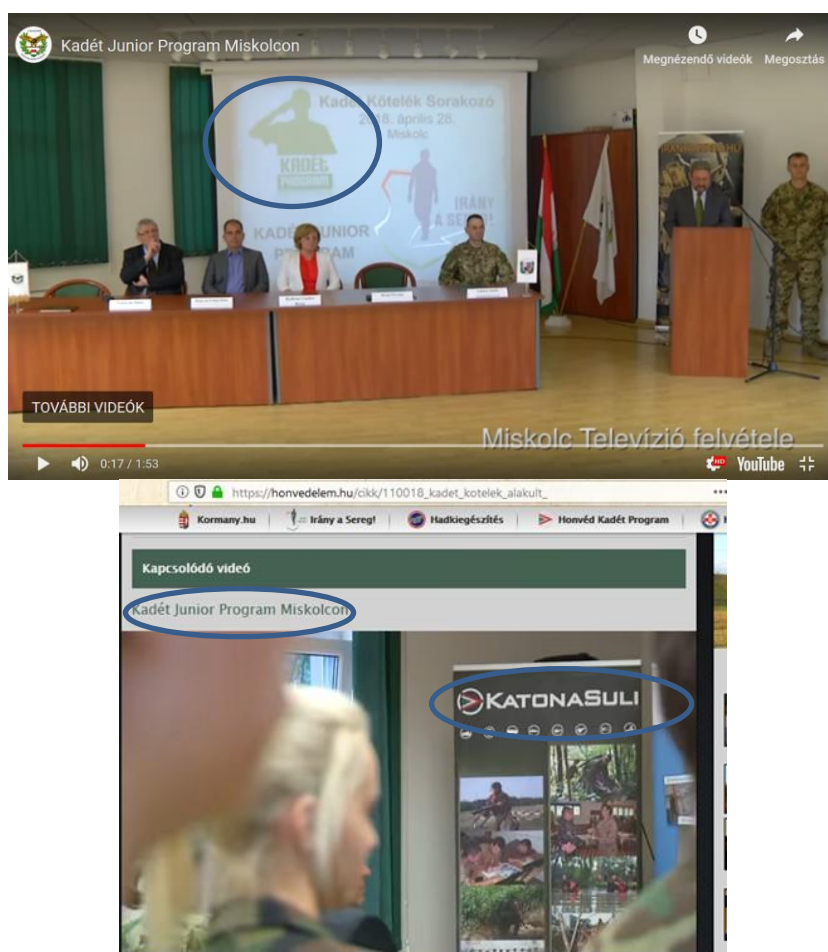
46. ábra: MH karrierportál nyitókép és logó

Forrás: iranyasereg.hu, 2018

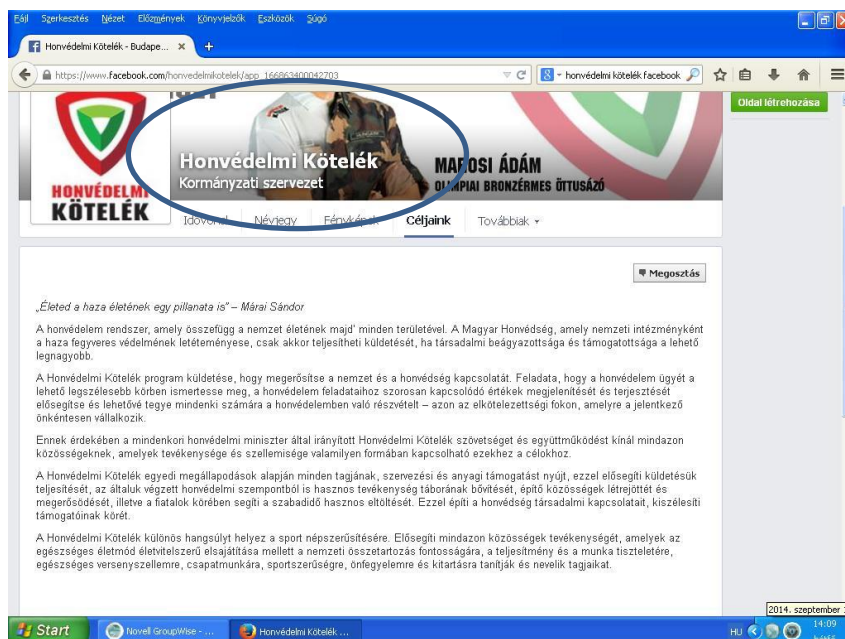
47. ábra: Kadét – szolgálati forma?

Forrás: iranyasereg.hu, 2018

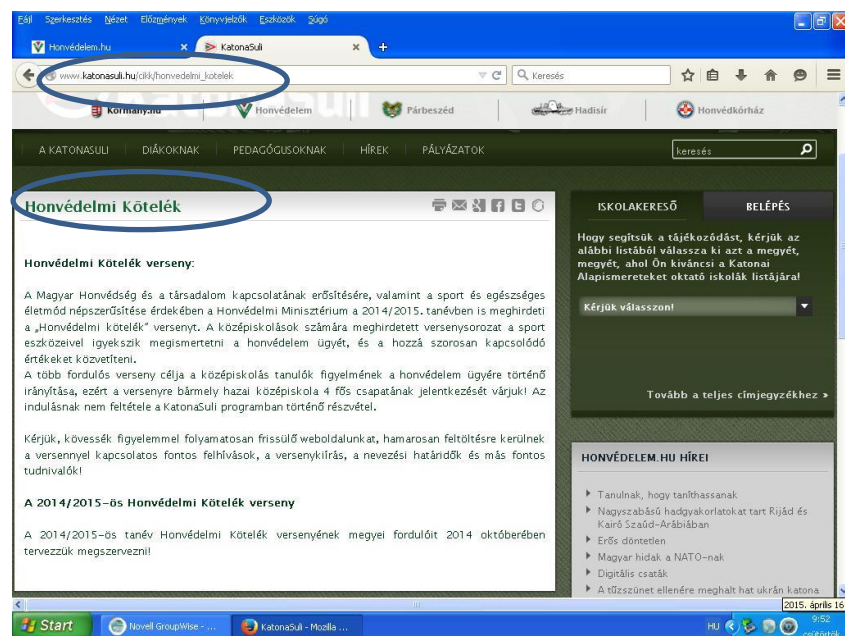
48. ábra: Kadét Junior Program

Forrás: youtube.hu, 2018

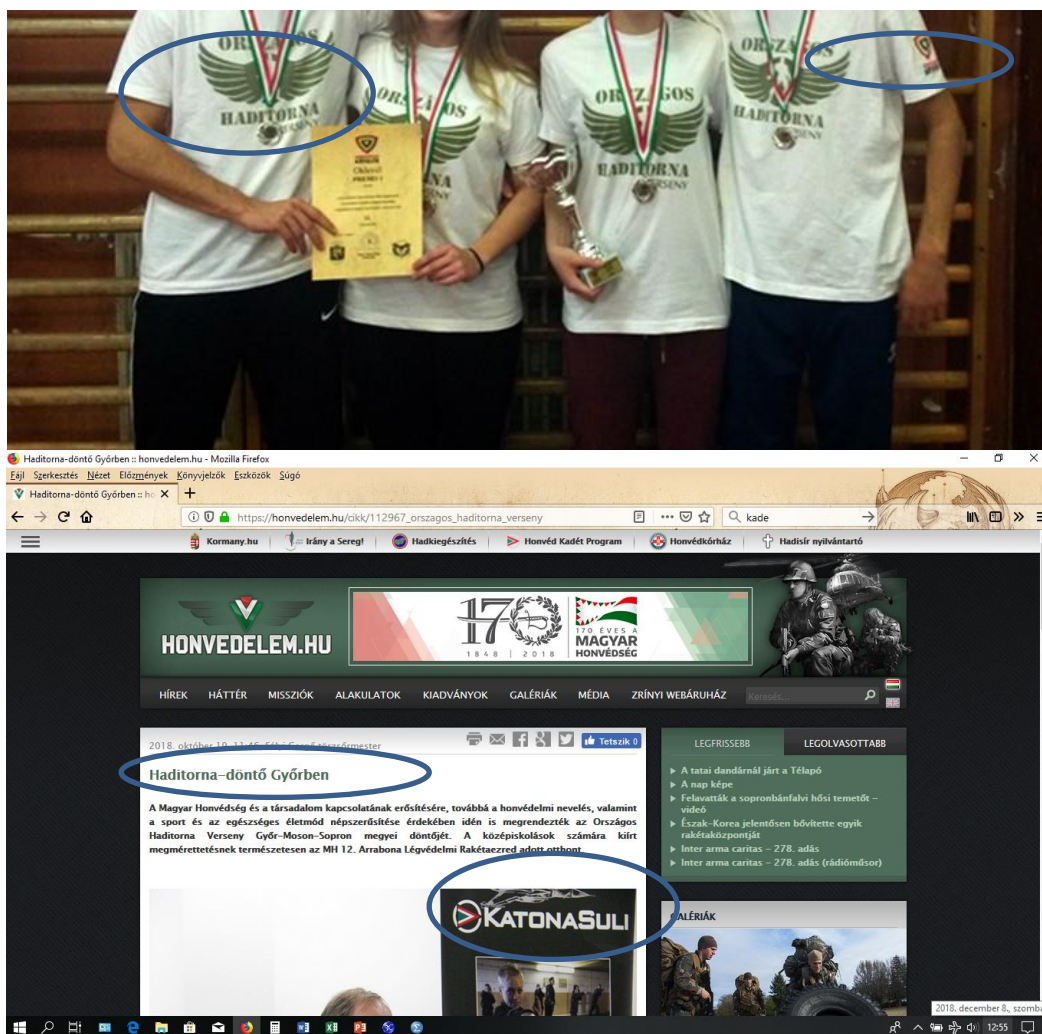
49. ábra: Honvédelmi Kötelék FB oldal

Forrás: facebook.hu/honvedelmikotelek, 2014

50. ábra: Honvédelmi Kötelék a KatonaSuli része

Forrás: katonasuli.hu, 2015

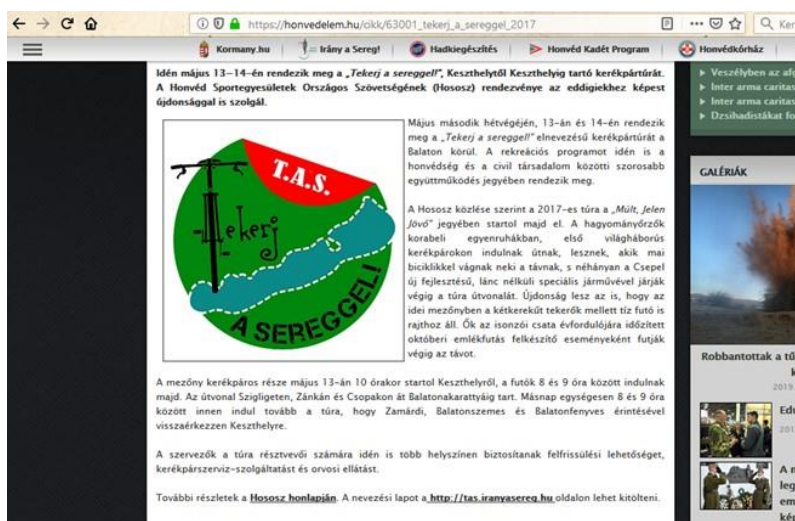
51. ábra: Országos Haditorna Verseny, Honvédelmi Kötelék és KatonaSuli logóval
 Forrás: honvedelem.hu, 2018

52. ábra: Honvédelmi Tábor arculatok
 Forrás: honvedelem.hu, 2017 és 2018

53. ábra: Célra tartás!, Toborzó országfutás
Forrás: honvedelem.hu, 2016, 2017

54. ábra: Civil szervezetek programjai
Forrás: honvedelem.hu, 2017; kempp.hu, 2017

8.4. Ábrák jegyzéke (M4)

1. ÁBRA: NATO TAGORSZÁGOK VÉDELMI KIADÁSAI A GDP SZÁZALÉKÁBAN (2014, 2018*).....	17
2. ÁBRA: POTENCIÁLIS MUNKAERŐ-TARTALÉK ALAKULÁSA	18
3. ÁBRA: A TELEPÜLÉSEK LEGERŐSEBB FOGLALKOZTATÁSI CÉLÚ INGÁZÁSI KAPCSOLATAI	20
4. ÁBRA: MUNKAERŐPIACI KÖRZETEK KÖZÖTTI INGÁZÁSI KAPCSOLATOK	21
5. ÁBRA: MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK SZÁMA NEMEK ÉS ÉLETKOR SZERINT.....	25
6. ÁBRA: A LAKOSSÁG MEGOSZLÁSA NEMEK ÉS KORCSOPORTOK SZERINT (%).....	26
7. ÁBRA: AZ AKTÍV KORÚ (20-64 ÉVES) EU-10 POLGÁROK UNIÓ BELÜLI ELVÁNDORLÁSI ARÁNYÁNAK ÁTLAGOS ÉVES VÁLTOZÁSA (SZÁZALÉKPONT), VALAMINT ELVÁNDORLÁSI ARÁNYUK (%)	27
8. ÁBRA: INTÉZMÉNYI BIZALOM KORCSOPORT ÉS ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINT (SKÁLAÁTLAG)	29
9. ÁBRA: IFJÚSÁGI KOROSZTÁLYOK AZ EURÓPAI ORSZÁGOKBAN	32
10. ÁBRA: GENERÁCIÓK A MAI MAGYARORSZÁGON.....	33
11. ÁBRA: AZ ISKOLARENDSZERŰ KÖZNEVELÉS ÉS FELSŐOKTATÁS SZERKEZETE ÉLETKOR, ÉVFOLYAM ÉS AZ OKTATÁSI PROGRAMOK NEMZETKÖZI BESOROLÁSI (ISCED-2011) SZINTJE SZERINT	35
12. ÁBRA: A 15-29 ÉVESEK SZÁMA KORCSOPORTOK ÉS NEMEK SZERINT (2001, 2011, 2016).....	36
13. ÁBRA: A 14-25 ÉVES KORCSOPORT LÉTSZÁMA A KÖVETKEZŐ 25 ÉVBEN.....	36
14. ÁBRA: MAGYARORSZÁGI AKTÍV KORÚAK (20-64 ÉVES) ISKOLAI VÉGZETTSÉG	37
15. ÁBRA: LEGMAGASABB BEFEJEZETT ISKOLAI VÉGZETTSÉG KORCSOPORTONKÉNT 2016-BAN (%).....	39
16. ÁBRA: A HAZAI KÖZNEVELÉS INTÉZMÉNYRENDSZERE	40
17. ÁBRA: GIMNAZISTÁK TOVÁBBTANULÁSI SZÁNDÉKAI TUDOMÁNYTERÜLETENKÉNT (%)	44
18. ÁBRA: NEET-FIATALOK ARÁNYA A 15-29 ÉVES KOROSZTÁLY KÖRÉBEN (%).....	46
19. ÁBRA: INTÉZMÉNYI BIZALOM ALAKULÁSA (2004, 2008, 2012).....	50
20. ÁBRA: A MAGYAR HONVÉDSÉG LÉTSZÁMA (2000-2017).....	52
21. ÁBRA: A MAGYAR HONVÉDSÉG TERMÉK- ÉS SZOLGÁLTATÁSPORTFÓLIÓJA	54
22. ÁBRA: MEKKORA JELENTŐSÉGE VOLT AZ ALÁBBI TÉNYEZŐKNEK,	71
23. ÁBRA: ÉRTÉKELJE A MEGKEZDETT MONDATHOZ TARTOZÓ ÁLLÍTÁSOKAT!	73
24. ÁBRA: TANTÁRGYVÁLASZTÁSI MOTIVÁCIÓK ÉVFOLYAM ÉS NEM SZERINT,.....	78
25. ÁBRA: AMENNYIBEN A MAGYAR HONVÉDSÉG, MINT SZERVEZET EMBER LENNE,.....	85
26. ÁBRA: MI JUT ÖNNEK ELŐSZÖR ESZÉBE, AMIKOR MEGHALLJA/OLVASSA,	85
27. ÁBRA: KLASZTERJELLEMZŐK ÉRTELMEZÉSE FAKTORÁTLAGOK ALAPJÁN.....	89
28. ÁBRA: HONVÉDELMI ALAPISMERETEK – KOLLOKVIUM EREDMÉNYEK (2007-2018)	91
29. ÁBRA: TANTÁRGYFELVÉTELI MOTIVÁCIÓK INTÉZMÉNY, TANÉV ÉS NEM SZERINT,.....	95
30. ÁBRA: AMENNYIBEN A MAGYAR HONVÉDSÉG, MINT SZERVEZET EMBER LENNE,.....	101
31. ÁBRA: MI JUT ÖNNEK ELŐSZÖR ESZÉBE, AMIKOR MEGHALLJA/OLVASSA,	101
32. ÁBRA: AZ ELMÚLT KÉT ÉVBEN OKTATÁSI INTÉZMÉNYÉBEN TALÁLKOZOTT-E	105
33. ÁBRA: KLASZTERJELLEMZŐK ÉRTELMEZÉSE FAKTORÁTLAGOK ALAPJÁN.....	105
34. ÁBRA: KATONAI FELSŐOKTATÁSBA ÚJONNAN BELÉPŐ HALLGATÓK LÉTSZÁMKERETE 2012- 2019.....	108
35. ÁBRA: TISZTI ALAPKÉPZÉSRE JELENTKEZŐK ÉS FELVETTEK 2013-2018 (FŐ).....	108
36. ÁBRA: PÁLYAMOTIVÁCIÓK NEMEK ÉS ÉVFOLYAMOK SZERINT,.....	114
37. ÁBRA: AMENNYIBEN A MAGYAR HONVÉDSÉG, MINT SZERVEZET EMBER LENNE,.....	121
38. ÁBRA: MI JUT ÖNNEK ELŐSZÖR ESZÉBE, AMIKOR MEGHALLJA/OLVASSA,	121
39. ÁBRA: KLASZTERJELLEMZŐK ÉRTELMEZÉSE FAKTORÁTLAGOK ALAPJÁN.....	122
40. ÁBRA: KATONAI ALAPISMERETEK TANKÖNYV ÉS MUNKAFÜZET (2010-2018)	151
41. ÁBRA: HONVÉDELMI ALAPISMERETEK KÖNYV ÉS FÜZET	151
42. ÁBRA: ELAVULT TARTALOM.....	152
43. ÁBRA: HONVÉDELMI ALAPISMERETEK PLAKÁT.....	152
44. ÁBRA: ARCULATOK.....	153
45. ÁBRA: ELAVULT TARTALOM.....	153
46. ÁBRA: MH KARRIERPORTÁL NYITÓKÉP ÉS LOGÓ.....	153

47. ÁBRA: KADÉT – SZOLGÁLATI FORMA?	154
48. ÁBRA: KADÉT JUNIOR PROGRAM	154
49. ÁBRA: HONVÉDELMI KÖTELÉK FB OLDAL	155
50. ÁBRA: HONVÉDELMI KÖTELÉK A KATONASULI RÉSZÉ	155
51. ÁBRA: ORSZÁGOS HADITORNA VERSENY, HONVÉDELMI KÖTELÉK ÉS KATONASULI LOGÓVAL	156
52. ÁBRA: HONVÉDELMI TÁBOR ARCULATOK	156
53. ÁBRA: CÉLRA TARTS!, TOBORZÓ ORSZÁGFUTÁS	157
54. ÁBRA: CIVIL SZERVEZETEK PROGRAMJAI	157

8.5. Táblázatok jegyzéke (M5)

1. TÁBLÁZAT: KUTATÁSI CÉLOK, HIPOTÉZISEK, ALKALMAZOTT MÓDSZEREK.....	11
2. TÁBLÁZAT: A MAGYAR HONVÉDSÉG RÉSZLETES BONTÁSÚ LÉTSZÁMA	52
3. TÁBLÁZAT: A TOBORZÁS FŐ CÉLCSOPORTJAI	53
4. TÁBLÁZAT: A VIZSGÁLATBAN SZEREPLŐ, ÉRTÉKELHETŐ KÉRDŐÍVEK SZÁMA	64
5. TÁBLÁZAT: A TANTÁRGYAT TANULÓK MEGOSZLÁSA A 2015/2016-OS TANÉVBEN	72
6. TÁBLÁZAT: KATONAI ALAPISMERETEK TANTÁRGYBÓL ÉRETTSÉGIZŐK (FŐ).....	72
7. TÁBLÁZAT: JELENTKEZŐK/FELVETTEK SZÁMA (FŐ).....	72
8. TÁBLÁZAT: KÖZÉPISKOLÁS VÁLASZADÓK MEGOSZLÁSA (%).....	74
9. TÁBLÁZAT: VIZSGÁLT TÉNYEZŐK ALAPSTATISZTIKÁI.....	75
10. TÁBLÁZAT: NEM/ÉVFOLYAM/INTÉZMÉNY MOTIVÁCIÓKRA GYAKOROLT HATÁSA	76
11. TÁBLÁZAT: KMO ÉRTÉK ÉS BARTLETT-PRÓBA EREDMÉNYE	76
12. TÁBLÁZAT: TANTÁRGYVÁLASZTÁSI INDOKOK ROTÁLT KOMPONENSMÁTRIXA.....	77
13. TÁBLÁZAT: KLASZTEREK ÖSSZETÉTELE NEM, ÉVFOLYAM ÉS TELEPÜLÉS SZERINT (%).....	79
14. TÁBLÁZAT: MEKKORA JELENTŐSÉGE VOLT AZ ALÁBBI TÉNYEZŐKNEK, AMIKOR A KATONAI ALAPISMERETEK TANTÁRGYAT VÁLASZTOTTA? (SKÁLAÁTLAG).....	80
15. TÁBLÁZAT: A HONVÉDELEMMEL, A MAGYAR HONVÉDSÉGGEL KAPCSOLATOS ISMERETSZERZÉSBEN MEKKORA JELENTŐSÉGE VOLT AZ ALÁBBI HÍRFORRÁSOKNAK/TÉNYEZŐKNEK? (SKÁLAÁTLAG)	81
16. TÁBLÁZAT: SZOKTA-E LÁTOGATNI AZ ALÁBBI INTERNETES OLDALAKAT? (SKÁLAÁTLAG) ...	82
17. TÁBLÁZAT: HASZNOSAK-E AZ ALÁBBI INTERNETES OLDALAKON LÉVŐ INFORMÁCIÓK? (SKÁLAÁTLAG)	83
18. TÁBLÁZAT: A KATONAI ALAPISMERETEK TANTÁRGY TANULÁSÁVAL ... (SKÁLAÁTLAG)	83
19. TÁBLÁZAT: MEGÍTÉLÉSE SZERINT AZ ALÁBBI TÉNYEZŐK MILYEN MÉRTÉKBEN SEGÍTENÉNEK ÖNNEK A TANTÁRGY TANULÁSÁBAN? (SKÁLAÁTLAG).....	84
20. TÁBLÁZAT: TERVEZI-E, HOGY ÉRETTSÉGI VIZSGÁT TESZ KATONAI ALAPISMERETEKBŐL? (%) .	86
21. TÁBLÁZAT: KÖZÉPISKOLÁT KÖVETŐ TERVEK (%).....	86
22. TÁBLÁZAT: TARTALÉKOS SZOLGÁLAT (%).....	87
23. TÁBLÁZAT: SOROLJON FEL OLYAN PROGRAMOT/PROGRAMOKAT, AMELYEKET A HM, VAGY MH SZERVEZ FIATALOK SZÁMÁRA! (DB).....	87
24. TÁBLÁZAT: AMIÓTA TANULJA A TANTÁRGYAT, RÉSZT VETT-E MÁR AZ ALÁBBI RENDEZVÉNYEK VALAMELYIKÉN? (FŐ)	88
25. TÁBLÁZAT: VÁLASZADÓK MEGOSZLÁSA NEM, INTÉZMÉNY ÉS KÉPZÉSI SZINT SZERINT (%)...	92
26. TÁBLÁZAT: VIZSGÁLT VÁLTOZÓK ALAPSTATISZTIKÁI	93
27. TÁBLÁZAT: MOTIVÁCIÓK ÉS NEM/INTÉZMÉNY/TANÉV VÁLTOZÓK KÖZÖTTI KAPCSOLAT	93
28. TÁBLÁZAT: KMO ÉRTÉK ÉS BARTLETT-PRÓBA EREDMÉNYE	94
29. TÁBLÁZAT: TANTÁRGYVÁLASZTÁSI MOTIVÁCIÓK ROTÁLT KOMPONENSMÁTRIXA.....	94
30. TÁBLÁZAT: KLASZTEREK ÖSSZETÉTELE NEM, INTÉZMÉNY ÉS KÉPZÉSI SZINT SZERINT (%)	97
31. TÁBLÁZAT: TANTÁRGYFELVÉTEL MOTIVÁCIÓI (SKÁLAÁTLAG).....	97
32. TÁBLÁZAT: INFORMÁCIÓFORRÁSOK (SKÁLAÁTLAG).....	99
33. TÁBLÁZAT: A MAGYAR HONVÉDSÉGRŐL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK (%)	100
34. TÁBLÁZAT: SZERZŐDÉSES ÉS TARTALÉKOS SZOLGÁLATVÁLLALÁSI SZÁNDÉK (%).....	103
35. TÁBLÁZAT: PLUSZ KREDITÉRT NÖVELHETŐ LENNE-E A SZOLGÁLATVÁLLALÁSI HAJLANDÓSÁG? (%)	104
36. TÁBLÁZAT: TISZTJELÖLTEK LÉTSZÁMA A 2015/2016-OS TANÉVBEN (FŐ).....	110
37. TÁBLÁZAT: VÁLASZADÓK MEGOSZLÁSA (%).....	110
38. TÁBLÁZAT: VIZSGÁLT ATTRIBÚTUMOK ALAPSTATISZTIKÁI	111
39. TÁBLÁZAT: NEM ÉS ÉVFOLYAM VÁLTOZÓK MOTIVÁCIÓKRA GYAKOROLT HATÁSA	112
40. TÁBLÁZAT: KMO ÉRTÉK ÉS BARTLETT-PRÓBA EREDMÉNYE	112
41. TÁBLÁZAT: PÁLYAMOTÍVUMOK ROTÁLT KOMPONENSMÁTRIXA	113
42. TÁBLÁZAT: MEKKORA JELENTŐSÉGE VOLT AZ ALÁBBI TÉNYEZŐKNEK, AMIKOR JELENTKEZETT A HHK-RA? (SKÁLAÁTLAG).....	115

43. TÁBLÁZAT: A HONVÉDELEMMEL, A MAGYAR HONVÉDSÉGGEL KAPCSOLATOS ISMERETSZERZÉSBEN MEKKORA JELENTŐSÉGE VOLT AZ ALÁBBI HÍRFORRÁSOKNAK/TÉNYEZŐKNEK? (SKÁLAÁTLAG)	116
44. TÁBLÁZAT: A KATONAI FELSŐOKTATÁSSAL (TISZTKÉPZÉSSSEL) KAPCSOLATOS ISMERETSZERZÉSBEN MEKKORA JELENTŐSÉGE VOLT AZ EGYES HÍRFORRÁSOKNAK/TÉNYEZŐKNEK? (SKÁLAÁTLAG)	117
45. TÁBLÁZAT: KÖZÉPISKOLAI TANULMÁNYAI ALATT RÉSZT VETT-E AZ ALÁBBI RENDEZVÉNYEK VALAMELYIKÉN? (FŐ)	118
46. TÁBLÁZAT: EDDIGI TAPASZTALATAI ALAPJÁN MI A VÉLEMÉNYE KATONAI PÁLYAVÁLASZTÁSÁRÓL? (FŐ).....	119
47. TÁBLÁZAT: VÉLEMÉNYE SZERINT A HAZAI TÁRSADALOM HOGYAN ÍTÉLI MEG A MAGYAR HONVÉDSÉGET? (FŐ).....	119
48. TÁBLÁZAT: AZ ÖN SZÁMÁRA MI A VONZÓ A KATONAI HIVATÁSBAN?	120
49. TÁBLÁZAT: CÉLOK, ADATBÁZISOK, ALKALMAZOTT MÓDSZEREK ÉS KUTATÁSI EREDMÉNYEK KAPCSOLATA	124
50. TÁBLÁZAT: ELŐZETES FELTEVÉSEK ÉRTÉKELÉSE	127

8.6. Alkalmazott kérdőívek (M6)

K É R D Ő Í V
(Katonai alapismeretek tantárgyat oktató intézmény)

1. Oktatási intézmény megnevezése:

.....

2. Melyik tanévben kezdték a Katonai alapismeretek tantárgy oktatását?

20...../20..... tanév

3. Mekkora jelentősége volt az alábbi tényezőknek, amikor az intézményük a Katonai alapismeretek tantárgy bevezetése mellett döntött? *(Jelölje a megfelelő számot!)*

	nagy jelentősége volt	jelentős volt	közepes jelentősége volt	kevés jelentősége volt	egyáltalán nem volt jelentősége
a tantárgy tematikája	5	4	3	2	1
más iskolák/pedagógusok ajánlották	5	4	3	2	1
Honvédelmi Minisztérium ajánlotta	5	4	3	2	1
a Nemzeti alaptantervben megfogalmazott „nemzeti öntudat, hazafias nevelés” fejlesztési terület érvényre juttatása a pedagógiai folyamatban	5	4	3	2	1
a településen meglévő katonai hagyományok	5	4	3	2	1
a tanulók érdeklődése a katonai témák iránt	5	4	3	2	1
a tanulók pályaválasztásának elősegítése	5	4	3	2	1
a tanulók fegyelemre/bajtársiasságra való nevelése	5	4	3	2	1
közösségépítés elősegítése	5	4	3	2	1
a tanulók fizikai állóképességének erősítése	5	4	3	2	1

Egyéb:

4. Intézményükben a 2015/2016-os tanévben mely évfolyamokon hány fő tanulja a Katonai alapismeretek tantárgyat?

- ☐ 9. évfolyam: fő
- ☐ 10. évfolyam: fő
- ☐ 11. évfolyam: fő
- ☐ 12. évfolyam: fő

5. Az alábbi tanévekben az intézményükben összesen hány fő és milyen eredménnyel tett érettségi vizsgát Katonai alapismeretek tantárgyból?

	2013/2014		2014/2015		2015/2016 (várhatóan)
	fő	osztályzat átlag	fő	osztályzat átlag	fő
közép szinten					
emelt szinten					

6. Amennyiben van ismeretük róla, az alábbi tanévekben az intézményükből hány fő jelentkezett:

	2013/2014	2014/2015	2015/2016 (várhatóan)
a MH Altiszti Akadémiára?			
a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karára?			
a MH szerződéses legénységi állományába?			
a MH önkéntes tartalékos állományába?			

7. Amennyiben van ismeretük róla, az alábbi tanévekben az intézményükből hány fő nyert felvételt:

	2013/2014	2014/2015
a MH Altiszti Akadémiára?		
a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karára?		
a MH szerződéses legénységi állományába?		
a MH önkéntes tartalékos állományába?		

8. Intézményükben ki oktatja a Katonai alapismeretek tantárgyat?
(Amennyiben az elméleti és a gyakorlati részt más-más személy oktatja, több válasz is bejelölhető.)

- ☐ Az iskola főállású pedagógusa.
☐ Nyugállományú katona.
☐ Aktív katona.
☐ Egyéb oktató:

9. Intézményükben megoldott-e a Katonai alapismeretek tantárgy oktatása?

- ☐ Csak az elméleti oktatás megoldott, a gyakorlati oktatással vannak nehézségek.
☐ Csak a gyakorlati oktatás megoldott, az elméleti oktatással vannak nehézségek.

- ☐ Az elméleti és a gyakorlati oktatás is megoldott.
- ☐ Az elméleti és a gyakorlati oktatással is vannak nehézségek.

10. Intézményüknek a Katonai alapismeretek tantárgy kapcsán van-e együttműködési megállapodása... *(Egyszerre több válasz is megjelölhető.)*

- ☐ ... a Magyar Honvédség alakulatával?
(alakulat neve:)
- ☐ ... a Magyar Honvédség toborzó irodájával?
(toborzó iroda neve:)
- ☐ ... honvédséghez kötődő társadalmi szervezettel?
(szervezet neve:)
- ☐ ... egyéb civil szervezettel?
(szervezet neve:)
- ☐ Nincs megállapodás semmilyen szervezettel.

11. Kérem, hogy értékeljék az alábbiakban megkezdett mondathoz tartozó állításokat! *(Jelölje a megfelelő számot!)*

<i>A Katonai alapismeretek tantárgy oktatása...</i>	teljes mértékben egyetértek	egyetértek	közepes mértékben értek egyet	kevésbé értek egyet	egyáltalán nem értek egyet
... hozzájárul, hogy a diákok átfogó képet kapjanak a Magyar Honvédség működéséről.	5	4	3	2	1
... hozzájárul a diákok fizikai állóképességének javításához.	5	4	3	2	1
... nem okozott pozitív változást a diákoknál.	5	4	3	2	1
... hozzájárul, hogy a diákok a mindennapi életben is kamatoztatható ismereteket szerezzenek.	5	4	3	2	1
... révén a diákok más tantárgyakból is jobban teljesítenek.	5	4	3	2	1
... olykor nehézséget okoz az iskola számára.	5	4	3	2	1

12. Eddigi tapasztalatuk alapján ajánlanák-e a Katonai alapismeretek tantárgyat más oktatási intézménynek? *(Jelölje a megfelelő számot!)*

teljes mértékben	inkább igen	nem tudom eldönteni	inkább nem	egyáltalán nem
5	4	3	2	1

13. Intézményükben oktatják-e a Belügyi rendészeti ismeretek tantárgyat?

- ☐ Igen.
- ☐ Nem.

14. Amennyiben bármilyen javaslatuk, észrevételük van a Katonai alapismeretek tantárgy oktatásával kapcsolatban, kérem, hogy fogalmazzák meg.

.....

K É R D Ő Í V

(Katonai alapismeretek tantárgy tanulója részére)

1. Melyik oktatási intézményben tanulja a Katonai alapismeretek tantárgyat?

.....

2. Az Ön neme:

- ☐ férfi
☐ nő

3. Jelenleg melyik évfolyamon tanulja a Katonai alapismeretek tantárgyat?

- ☐ 9. évfolyam
☐ 10. évfolyam
☐ 11. évfolyam
☐ 12. évfolyam
☐ 13. évfolyam

4. Milyen képzés formájában tanulja a Katonai alapismeretek tantárgyat?

- ☐ Két tanévben.
☐ Négy tanévben.

5. A Katonai alapismeretek tantárgy mellett tanulja-e a Belügyi rendészeti ismeretek tantárgyat?

- ☐ igen
☐ nem

6. Mekkora jelentősége volt az alábbi tényezőknek, amikor a Katonai alapismeretek tantárgyat választotta? *(A megfelelő számot karikázza be!)*

	nagy jelentősége volt	jelentős volt	közepes jelentősége volt	kevés jelentősége volt	egyáltalán nem volt jelentősége
katonai témák iránti érdeklődés	5	4	3	2	1
pedagógus ajánlotta	5	4	3	2	1
barátok/ismerősök ajánlották	5	4	3	2	1
információszerzés a Magyar Honvédségről	5	4	3	2	1
családi hagyomány	5	4	3	2	1

könnyebb lehet az érettségi, mint más tárgyakból	5	4	3	2	1
jövőbeni terveimhez szükséges	5	4	3	2	1
fizikai állóképességem fejlesztése	5	4	3	2	1
mindenképpen érettségizni akarok a tantárgyból	5	4	3	2	1
külföldi katonai missziókban való szolgálat	5	4	3	2	1
mindenképpen katona akarok lenni	5	4	3	2	1
egyenruha viselés lehetősége	5	4	3	2	1
kihívás keresése	5	4	3	2	1
kötelező volt felvenni a tantárgyat	5	4	3	2	1
egyéb:	5	4	3	2	1

7. A Katonai alapismeretek tantárgy tanulása előtt rendelkezett-e Ön ismeretekkel a honvédelemről, a Magyar Honvédségről? *(Csak egy választ jelöljön meg!)*

- ☐ Igen, már elég sok mindent tudtam. *(A 8. kérdés is kitöltendő!)*
☐ Igen, de csak minimális ismereteim voltak. *(A 8. kérdés is kitöltendő!)*
☐ Nem rendelkeztem. *(A 8. kérdést nem kell kitölteni, a 9. kérdéshez ugorhat!)*

8. Amennyiben a Katonai alapismeretek tantárgy tanulása előtt rendelkezett ismeretekkel a honvédelemről, a Magyar Honvédségről, mekkora jelentősége volt az alábbi hírforrásoknak/tényezőknek? *(A megfelelő számot karikázza be!)*

	nagy jelentősége volt	jelentős volt	közepes jelentősége volt	kevés jelentősége volt	egyáltalán nem volt jelentősége
nyomtatott sajtó	5	4	3	2	1
rádió/televízió	5	4	3	2	1
internetes oldalak	5	4	3	2	1
általános iskolában tanultak	5	4	3	2	1
Magyar Honvédség kiadványai, vagy egyéb katonai témájú könyvek	5	4	3	2	1
családtagok/ismerősök/barátok	5	4	3	2	1
katonai rendezvényeken való részvétel (pl. laktanyai nyílt nap, honvédelmi nap stb.)	5	4	3	2	1
táborozás (pl. hagyományörző, túlélő stb.)	5	4	3	2	1
honvédelmi jellegű szakkörben való részvétel	5	4	3	2	1
egyéb:	5	4	3	2	1

9. Szokta-e látogatni az alábbi internetes oldalakat? (A megfelelő számot karikázza be!)

	naponta	hetente legalább egyszer	havonta legalább egyszer	évente néhányszor	soha
NKE honlap	5	4	3	2	1
HHK honlap	5	4	3	2	1
NKE Facebook oldal	5	4	3	2	1
különböző katonai alakulatok honlapjai	5	4	3	2	1
MH LZ honlap	5	4	3	2	1
MH LZ Facebook oldal	5	4	3	2	1
MH Facebook oldal	5	4	3	2	1
MH AA honlap	5	4	3	2	1
Katonasuli Facebook oldal	5	4	3	2	1
katonasuli.hu	5	4	3	2	1
honvedelem.hu	5	4	3	2	1
hm.gov.hu	5	4	3	2	1

NKE=Nemzeti Közszerológati Egyetem

HHK=Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

MH=Magyar Honvédség

LZ=Ludovika Zászlóalj

AA=Altiszti Akadémia

HM=Honvédelmi Minisztérium

10. Amennyiben szokta látogatni az alábbi internetes oldalakat, hasznosak-e az Ön számára az ott található információk? (A megfelelő számot karikázza be!)

	nagyon hasznosak	hasznosak	közepesen hasznosak	kevésbé hasznosak	egyáltalán nem hasznosak
NKE honlap	5	4	3	2	1
HHK honlap	5	4	3	2	1
NKE Facebook oldal	5	4	3	2	1
különböző katonai alakulatok honlapjai	5	4	3	2	1
MH LZ honlap	5	4	3	2	1
MH LZ Facebook oldal	5	4	3	2	1
MH Facebook oldal	5	4	3	2	1
MH AA honlap	5	4	3	2	1
Katonasuli Facebook oldal	5	4	3	2	1
katonasuli.hu	5	4	3	2	1
honvedelem.hu	5	4	3	2	1
hm.gov.hu	5	4	3	2	1

NKE=Nemzeti Közszerológati Egyetem

HHK=Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

MH=Magyar Honvédség

LZ=Ludovika Zászlóalj

AA=Altiszti Akadémia

HM=Honvédelmi Minisztérium

11. Kérem, hogy értékelje az alábbiakban megkezdett mondathoz tartozó állításokat! *(A megfelelő számot karikázza be!)*

<i>A Katonai alapismeretek tantárgy tanulásával ...</i>	teljes mértékben egyetértek	egyetértek	közepes mértékben értek egyet	kevésbé értek egyet	egyáltalán nem értek egyet
... megismerem a Magyar Honvédség felépítését, működését.	5	4	3	2	1
... olyan ismereteket szerzek, amelyek a mindennapi életben is hasznosak.	5	4	3	2	1
... javul a fizikai állóképességem.	5	4	3	2	1
... fegyelmezettebb lettem.	5	4	3	2	1
... csak az a célom, hogy könnyebben leérettségizzem.	5	4	3	2	1
... elhatároztam, hogy katona akarok lenni.	5	4	3	2	1
... jobban szeretem a csapatmunkát.	5	4	3	2	1

12. A Katonai alapismeretek tantárgy tanulásával hogyan változott az Ön véleménye a Magyar Honvédségről? *(Csak egy választ jelöljön meg!)*

- ☐ jelentős mértékben, pozitív irányban
- ☐ alapvetően nem változott
- ☐ jelentős mértékben, negatív irányban
- ☐ egyáltalán nem változott
- ☐ nem tudom megítélni

13. Tervezi-e, hogy érettségi vizsgát tesz a Katonai alapismeretek tantárgyból? *(Csak egy választ jelöljön meg!)*

- ☐ Igen, közép szinten.
- ☐ Igen, emelt szinten.
- ☐ Igen, de még nem tudom, hogy milyen szinten.
- ☐ Nem tartom kizártnak.
- ☐ Ezen még nem gondolkodtam.
- ☐ Nem akarok érettségizni a tantárgyból.

14. Tervezi-e, hogy a középiskola elvégzése után:
(Csak egy választ jelöljön meg!)

- ☐ a MH Altiszti Akadémián tanul tovább?
- ☐ a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán tanul tovább?
- ☐ a Nemzeti Közszerződési Egyetem valamelyik másik karán tanul tovább?
- ☐ jelentkezik a Magyar Honvédség szerződéses legénységi állományába?
- ☐ Teljesen más felsőoktatási intézménybe akarok jelentkezni.
- ☐ Nem akarok továbbtanulni.
- ☐ Még nem tudom a választ.
- ☐ Más terveim vannak.

15. Tervezi-e, hogy önkéntes tartalékos szolgálatot vállal a Magyar Honvédségben? *(Csak egy választ jelöljön meg!)*

- ☐ Igen, tervezem.
- ☐ Igen, de nem tudom, hogy mi a teendőm, ha jelentkezni akarok.

- ☐ Ezen még nem gondolkodtam.
- ☐ Nem tervezem.
- ☐ Jelenleg már a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos állományában szolgállok. *(Csak a 18. életévét betöltött tanuló esetén!)*

16. Megítélése szerint az alábbi tényezők milyen mértékben segítenének Önnek a Katonai alapismeretek tanulásában? *(A megfelelő számot karikázza be!)*

	nélkülöz- hetetlen	nagyon segítené	segítené	kevésbé segítené	egyáltalán nem segítené
gyakorlati óraszám növelése	5	4	3	2	1
olyan honlap működtetése, ahol sok érdekes katonai téma található (blog, fórum stb.)	5	4	3	2	1
katonai laktanyák rendszeres látogatása	5	4	3	2	1
katonai emlékhelyek, múzeumok látogatása	5	4	3	2	1
sportnapokon való részvétel	5	4	3	2	1
katonai jellegű táborokban való részvétel	5	4	3	2	1
misszióban szolgált katonák előadásainak meghallgatása	5	4	3	2	1
tanulmányi vetélkedő Katonai alapismeretekből	5	4	3	2	1
a Magyar Honvédség által szervezett, érettségi felkészítő foglalkozás	5	4	3	2	1
egyéb:	5	4	3	2	1

17. Kérem, hogy eddigi tanulmányai alapján értékelje a Katonai alapismeretek tantárgy tananyagát az alábbi jellemzők alapján! *(A megfelelő számot karikázza be!)*

	teljes mértékben egyetérték	egyetérték	közepes mértékben érték egyet	kevésbé érték egyet	egyáltalán nem érték egyet
könnyen érthető	5	4	3	2	1
rövid idő alatt elsajátítható	5	4	3	2	1
logikus felépítésű	5	4	3	2	1
érdekes és hasznos ismereteket nyújt	5	4	3	2	1
felesleges információkat tartalmaz	5	4	3	2	1

18. Amióta az iskola tanulója, találkozott-e már Magyar Honvédséget népszerűsítő tevékenységgel az oktatási intézményében? *(Több válasz is megadható!)*

- ☐ Igen, plakát/szórólap formájában.
- ☐ Igen, katonai toborzók tartottak előadást.
- ☐ Igen, missziókban járt katonák tartottak előadást.
- ☐ Nem.
- ☐ Nem emlékszem.
- ☐ Egyéb:

19. Kérem, hogy soroljon fel olyan programot/programokat, amelyeket a Honvédelmi Minisztérium, vagy a Magyar Honvédség szervez fiatalok számára!

- ☐
- ☐ Nem létezik ilyen program.
- ☐ Most nem jut eszembe ilyen program.

20. Amióta tanulja a Katonai alapismeretek tantárgyat, részt vett-e már az alábbi rendezvények valamelyikén? (A választ jelölje X-szel!)

	részt vettem	nem vettem részt
laktanya látogatás		
katonai rendezvények (pl. hadgyakorlat, zenekari fesztivál, tábor stb.)		
katonai/honvédelmi sportvetélkedő (pl. löbajnokság, focibajnokság, Honvédelmi Kötelék stb.)		
katonai/honvédelmi témájú tanulmányi vetélkedő		
Alma Mater program (az iskola korábbi tanulója tart előadást a katonai pályáról)		
NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar nyílt napja		
MH Altiszti Akadémia nyílt napja		
katonai toborzók előadása, vagy gyakorlati bemutatója		
hadisír gondozás		
katonai emlékhely/múzeum látogatása		

21. Eddigi tapasztalatai alapján ajánlaná-e a Katonai alapismeretek tantárgyat másoknak (pl. barátainak/ismerőseinek stb.)? (A megfelelő számot karikázza be!)

teljes mértékben	inkább igen	nem tudom eldönteni	inkább nem	egyáltalán nem
5	4	3	2	1

22. Amennyiben a Magyar Honvédség, mint szervezet ember lenne, Ön szerint milyen ember lenne? (Kérem, hogy választ maximum két szóval fogalmazza meg.)

.....

23. Az eddigi tapasztalatai alapján van-e véleménye, javaslata a Katonai alapismeretek tantárggyal kapcsolatban? (Kérem, hogy választ 1-2 mondatban fogalmazza meg!)

.....

24. Mi jut Önnek először eszébe, amikor maghallja/olvassa, hogy „Magyar Honvédség”? (Kérem, hogy választ 1-2 szóval fogalmazza meg!)

.....

K É R D Ő Í V

(Honvédelmi alapismeretek)

1. Melyik felsőoktatási intézmény hallgatója?

.....

2. Az Ön neme:

- ☐ nő
☐ férfi

3. Milyen képzésben vesz részt?

- ☐ alapképzés (BA/BSc)
☐ mesterképzés (MA/MSc)

4. Mekkora jelentősége volt az Ön számára az alábbi tényezőknek a Honvédelmi alapismeretek tantárgy felvételében?

	nagy jelentősége volt	jelentős volt	közepes jelentősége volt	kevés jelentősége volt	egyáltalán nem volt jelentősége
információ szerzése a Magyar Honvédségről	5	4	3	2	1
a tantárgy tematikája	5	4	3	2	1
csoporttársak/ismerősök ajánlották	5	4	3	2	1
nemzeti öntudat	5	4	3	2	1
jövőbeli tervek/karrierépítés	5	4	3	2	1
családi hagyomány	5	4	3	2	1
kreditszerzés	5	4	3	2	1
középiskolában a Katonai alapismeretek tantárgy tanulása	5	4	3	2	1
e-learning módszer alkalmazása	5	4	3	2	1
nem kell órára járni	5	4	3	2	1
hazafiság	5	4	3	2	1
katonai témák iránti érdeklődés	5	4	3	2	1

5. A Honvédelmi alapismeretek tantárgy felvétele előtt rendelkezett-e Ön ismeretekkel a honvédelemről, a Magyar Honvédségről?

- ☐ igen, átfogó ismeretekkel rendelkeztem
☐ igen, de csak minimális ismereteim voltak
☐ nem rendelkeztem

6. Amennyiben már rendelkezett ismeretekkel, mekkora jelentősége volt az alábbi hírforrásoknak/tényezőknek?

	nagy jelentősége volt	jelentős volt	közepes jelentősége volt	kevés jelentősége volt	egyáltalán nem volt jelentősége
nyomtatott sajtótermékek	5	4	3	2	1
rádió/televízió	5	4	3	2	1
internetes oldalak	5	4	3	2	1
középiskolai tanulmányok	5	4	3	2	1
Magyar Honvédség kiadványai	5	4	3	2	1
családtagok/ismerősök/barátok	5	4	3	2	1
katonai rendezvényeken való részvétel (pl. laktanyai nyílt nap stb.)	5	4	3	2	1
MH szakemberek előadásai (pl. toborzók)	5	4	3	2	1

7. Értékelje a megkezdett mondathoz tartozó állításokat!

<i>A Honvédelmi alapismeretek tantárgy teljesítésével...</i>	teljes mértékben egyetértek	egyetértek	közepes mértékben értek egyet	kevésbé értek egyet	egyáltalán nem értek egyet
átfogó képet kaptam a Magyar Honvédség működéséről.	5	4	3	2	1
bővültek a biztonságpolitikával kapcsolatos ismereteim.	5	4	3	2	1
reálisabban látom a honvédelmet érintő szakpolitikai döntéseket.	5	4	3	2	1
a mindennapi életben is kamatoztatható ismereteket szereztem.	5	4	3	2	1
továbbra sem látok tisztán a honvédelemmel kapcsolatos kérdésekben.	5	4	3	2	1
csak az volt a célom, hogy megszerezsem a szükséges kreditet.	5	4	3	2	1

8. A Honvédelmi alapismeretek tantárgy teljesítésével hogyan változott az Ön véleménye a Magyar Honvédségről és az ott szolgáló katonákról?

- ☐ jelentős mértékben, pozitív irányban
- ☐ alapvetően nem változott
- ☐ jelentős mértékben, negatív irányban
- ☐ egyáltalán nem változott
- ☐ nem tudom megítélni

9. Tervezi-e Ön, hogy diplomájának megszerzése után szerződéses tiszti szolgálatot vállal a Magyar Honvédségben?

- ☐ Igen, tervezem.
- ☐ Igen, de nem tudom, hogy mi a teendőm, ha jelentkezni akarok.
- ☐ Ezen még nem gondolkodtam.
- ☐ Nem tervezem.

10. Tervezi-e Ön, hogy önkéntes tartalékos szolgálatot vállal a Magyar Honvédségben?

- ☐ Igen, tervezem.
- ☐ Igen, de nem tudom, hogy mi a teendőm, ha jelentkezni akarok.
- ☐ Ezen még nem gondolkodtam.
- ☐ Jelenleg már a MH önkéntes tartalékos állományában szolgállok.
- ☐ Nem tervezem.

11. Megítélése szerint plusz kreditpontokkal növelhető lenne-e a felsőoktatásban tanulók szerződéses, vagy tartalékos katonai szolgálatvállalás iránti hajlandósága?

- ☐ Igen.
- ☐ Nem.
- ☐ Nem tudom megítélni.

12. Plusz kreditpontokért hajlandó lenne-e Ön szerződéses, vagy tartalékos katonai szolgálatvállalásra?

- ☐ Igen.
- ☐ Nem.
- ☐ Ezen még nem gondolkodtam.
- ☐ Nem tartom kizártnak.
- ☐ Nem tudom megítélni.

13. Az elmúlt két évben találkozott-e oktatási intézményében a Magyar Honvédséget, az önkéntes tartalékos szolgálatot népszerűsítő tevékenységgel? *(Több válasz lehetséges.)*

- ☐ Igen, szakmai előadás formájában.
- ☐ Igen, szórólap/plakát formájában.
- ☐ Igen, toborzók tartottak előadást.
- ☐ Nem.
- ☐ Nem emlékszem.
- ☐ Egyéb:

14. Amennyiben a Magyar Honvédség, mint szervezet ember lenne, Ön szerint milyen ember lenne? *(Kérem, hogy választát maximum két szóval fogalmazza meg.)*

.....

15. Mi jut Önnek először eszébe, amikor meghallja/olvassa, hogy „Magyar Honvédség”? *(Kérem, hogy választát 1-2 szóval fogalmazza meg!)*

.....

K É R D Ő Í V

(katonai felsőoktatás)

1. Az Ön neme:

- ☐ férfi
☐ nő

2. Jelenleg melyik évfolyamon tanul a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon?

- ☐ I. évfolyam
☐ II. évfolyam
☐ III. évfolyam
☐ IV. évfolyam

3. Melyik megyében végezte középiskolai tanulmányait (szerzett érettségi bizonyítványt)?

- ☐ Baranya
☐ Bács-Kiskun
☐ Békés
☐ Borsod-Abaúj-Zemplén
☐ Csongrád
☐ Fejér
☐ Győr-Moson-Sopron
☐ Hajdú-Bihar
☐ Heves
☐ Jász-Nagykun-Szolnok
☐ Komárom-Esztergom
☐ Nógrád
☐ Pest (Budapest)
☐ Somogy
☐ Szabolcs-Szatmár-Bereg
☐ Tolna
☐ Vas
☐ Veszprém
☐ Zala

4. Milyen típusú középiskolában érettségizett?

- ☐ gimnázium (4 osztályos)
☐ gimnázium (5 osztályos, idegen nyelvi előkészítővel)
☐ gimnázium (6-8 osztályos)
☐ szakközépiskola
☐ egyéb:

5. Rendelkezik-e már felsőfokú végzettséggel?

- ☐ Igen.
☐ Nem.

6. Mikor határozta el, hogy a katonai pályát választja?

- ☐ középiskolában
☐ általános iskolában
☐ már az általános iskola előtti években

- ☐ nem emlékszem
☐ egyéb:.....

7. A felvételi eljárás során melyik helyen jelölte meg a HHK-t?

- ☐ első
☐ második
☐ harmadik
☐ egyéb:
☐ nem emlékszem

8. Mekkora jelentősége volt az alábbi tényezőknek, amikor jelentkezett a HHK-ra? (A megfelelő számot jelölje meg!)

	nagy jelentősége volt	jelentős volt	közepes jelentősége volt	kevés jelentősége volt	egyáltalán nem volt jelentősége
katonai témák iránti érdeklődés	5	4	3	2	1
a középiskolában pedagógus ajánlotta	5	4	3	2	1
barátok/ismerősök ajánlották	5	4	3	2	1
biztos ösztöndíj	5	4	3	2	1
családi hagyomány	5	4	3	2	1
fizikai állóképesség erősítése/sportolási lehetőség	5	4	3	2	1
külföldi katonai missziókban való szolgálat lehetősége	5	4	3	2	1
a haza szolgálata	5	4	3	2	1
középiskolában tanultam a Katonai alapismeretek tantárgyat	5	4	3	2	1
egyenruha viselés lehetősége	5	4	3	2	1
kihívás keresése	5	4	3	2	1
férfias hivatás	5	4	3	2	1
otthonról akartam elkerülni	5	4	3	2	1
közel van a lakhelyemhez	5	4	3	2	1
csak a HHK-n oktatják a választott szakot	5	4	3	2	1
ha felvesznek, könnyebben át tudok menni az NKE más karára/intézetébe	5	4	3	2	1

9. Támogatják-e Önt szülei/családtagjai a katonai pálya választásában? (A megfelelő számot jelölje meg!)

teljes mértékben	inkább igen	nem tudom el dönteni	inkább nem	egyáltalán nem
5	4	3	2	1

10. Mielőtt felvételt nyert volna a HHK-ra, rendelkezett-e Ön ismeretekkel a honvédelemről, a Magyar Honvédségről?

- ☐ Igen, már elég sok mindent tudtam.
☐ Igen, de csak minimális ismereteim voltak.
☐ Nem rendelkeztem.

11. A honvédelemmel, a Magyar Honvédséggel kapcsolatos ismeretszerzésben mekkora jelentősége volt az alábbi hírforrásoknak/tényezőknek? *(A megfelelő számot jelölje meg!)*

	nagy jelentősége volt	jelentős volt	közepes jelentősége volt	kevés jelentősége volt	egyáltalán nem volt jelentősége
nyomtatott sajtó	5	4	3	2	1
rádió/televízió	5	4	3	2	1
honvedelem.hu	5	4	3	2	1
internetes oldalak	5	4	3	2	1
általános iskola	5	4	3	2	1
középiskolában a Katonai alapismeretek tantárgy tanulása	5	4	3	2	1
családtagok/ismerősök/barátok	5	4	3	2	1
katonai rendezvényeken való részvétel (pl. laktanyai nyílt nap, honvédelmi nap stb.)	5	4	3	2	1
a MH szakembereinek előadásai (pl. toborzók)	5	4	3	2	1
táborozás (pl. hagyományőrző, túlélő stb.)	5	4	3	2	1
honvédelmi jellegű szakkörben való részvétel	5	4	3	2	1

12. Elegendő információval rendelkezett-e a katonai felsőoktatásról, az ott folyó tisztképzésről, mielőtt jelentkezett volna a HHK-ra? *(A megfelelő számot jelölje meg!)*

teljes mértékben inkább igen nem tudom eldönteni inkább nem egyáltalán nem
 5 4 3 2 1

13. A katonai felsőoktatással (tisztképzéssel) kapcsolatos ismeretszerzésben mekkora jelentősége volt az egyes hírforrásoknak/tényezőknek? *(A megfelelő számot jelölje meg!)*

	nagy jelentősége volt	jelentős volt	közepes jelentősége volt	kevés jelentősége volt	egyáltalán nem volt jelentősége
NKE és/vagy HHK honlap	5	4	3	2	1
NKE Facebook oldal	5	4	3	2	1
HHK HÖK Facebook oldal	5	4	3	2	1
MH LZ honlap	5	4	3	2	1
MH LZ Facebook oldal	5	4	3	2	1
honvedelem.hu	5	4	3	2	1

felvi.hu	5	4	3	2	1
MH katonai alakulatainak honlapjai	5	4	3	2	1
HHK nyílt nap	5	4	3	2	1
MH kiadványai	5	4	3	2	1
családtagok/ismerősök/barátok	5	4	3	2	1
a MH szakembereinek tájékoztatója (pl. toborzók)	5	4	3	2	1
oktatási kiállítás (pl. Educatio)	5	4	3	2	1
a HHK-n (korábban ZMNE-n) végzett személy	5	4	3	2	1
Alma Mater program (HHK-n tanuló htj. előadása)	5	4	3	2	1

14. Mielőtt felvételt nyert volna a HHK-ra, járt-e a Kar (vagy korábban a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem) nyílt napján?

- ☐ Igen, egy alkalommal.
☐ Igen, több alkalommal.
☐ Nem.

15. Megítélése szerint valós információkat kapott a nyílt napon/napokon? *(A megfelelő számot jelölje meg!)*

teljes mértékben	inkább igen	nem tudom eldőnteni	inkább nem	egyáltalán nem
5	4	3	2	1

16. Középiskolai tanulmányai alatt részt vett-e az alábbi rendezvények valamelyikén? *(A választát jelölje X-szel!)*

	részt vettem	nem vettem részt
katonai alakulat látogatása		
katonai rendezvények (pl. hadgyakorlat, zenekari fesztivál, tábor stb.)		
katonai/honvédelmi sportvetélkedő (pl. löbajnokság, focibajnokság, Honvédelmi Kötelék stb.)		
katonai/honvédelmi témájú tanulmányi vetélkedő		
Alma Mater program		
MH Altiszi Akadémia nyílt napja		
katonai toborzók előadása, vagy gyakorlati bemutatója		
hadisír gondozás		
katonai emlékhely/múzeum látogatása		

17. Középiskolában tanulta-e a Katonai alapismeretek és/vagy a Belügyi rendészeti ismeretek tantárgyakat?

- ☐ Csak a Katonai alapismeretek tantárgyat.
☐ Csak a Belügyi rendészeti ismeretek tantárgyat.

- ☐ Mindkét tantárgyat tanultam.
☐ Egyiket sem tanultam.

18. Tett-e érettségi vizsgát a Katonai alapismeretek és/vagy a Belügyi rendészeti ismeretek tantárgyakból?

- ☐ Igen, Katonai alapismeretekből, közép szinten.
☐ Igen, Katonai alapismeretekből, emelt szinten.
☐ Igen, Belügyi rendészeti ismeretekből, közép szinten.
☐ Igen, Belügyi rendészeti ismeretekből, emelt szinten.
☐ Egyik tantárgyból sem érettségiztem.

19. Felvételi pontszámainak megállapításakor beszámították-e a Katonai alapismeretek és/vagy a Belügyi rendészeti ismeretek tantárgyak érettségi vizsga eredményét?

- ☐ Csak a Katonai alapismeretek eredményét.
☐ Csak a Belügyi rendészeti ismeretek eredményét.
☐ Mindkét tantárgy eredményét.
☐ Egyik tantárgy eredményét sem.

20. A Katonai alapismeretek tantárgy által szerzett tudás segíti-e Önt jelenlegi tanulmányai során? (A megfelelő számot jelölje meg!)

teljes mértékben	inkább igen	nem tudom eldönteni	inkább nem	egyáltalán nem
5	4	3	2	1

21. Eddigi tapasztalatai alapján ajánlaná-e a katonai hivatást másoknak is (pl. barátainak/ismerőseinek)? (A megfelelő számot jelölje meg!)

teljes mértékben	inkább igen	nem tudom eldönteni	inkább nem	egyáltalán nem
5	4	3	2	1

22. Véleménye szerint tükrözi-e a valóságot az a kép, amelyet a hazai média közvetít a Magyar Honvédségről? (A megfelelő számot jelölje meg!)

teljes mértékben	inkább igen	nem tudom eldönteni	inkább nem	egyáltalán nem
5	4	3	2	1

23. Véleménye szerint a hazai társadalom hogyan ítéli meg a Magyar Honvédséget?

- ☐ A társadalmat nem érdekli a Magyar Honvédség.
☐ A társadalom többsége elismeri a szervezet munkáját.
☐ Csak bizonyos események kapcsán figyelnek a Magyar Honvédségre (pl. árvíz, tűzszereszek munkája, migrációs helyzet stb.).
☐ A társadalomnak csak egy szűk rétege kíséri figyelemmel a MH tevékenységét.
☐ Nem tudom megítélni.
☐ Egyéb:

24. Tisztában van-e Ön azzal, hogy diplomájának megszerzését követően milyen lehetőségek állnak Ön előtt a katonai pályafutásában? *(A megfelelő számot jelölje meg!)*

teljes mértékben	inkább igen	nem tudom eldönteni	inkább nem	egyáltalán nem
5	4	3	2	1

25. Eddigi tapasztalatai alapján mi a véleménye katonai pályaválasztásáról? *(Csak egy választ jelöljön meg!)*

- ☐ Mindenképpen el akarom végezni a választott szakot.
- ☐ Jelenleg nem tartom valószínűnek, hogy be fogom fejezni a tanulmányaimat.
- ☐ Nem erre számítottam.
- ☐ Ennek megítéléséhez még kevés időt töltöttem a HHK-n.
- ☐ Inkább az NKE más karán/intézetében szeretnék tanulni.
- ☐ Inkább más felsőoktatási intézményben szeretnék tanulni.
- ☐ Nem tudom megítélni.

26. Kérem, hogy 1-2 mondatban fogalmazza meg, hogy az Ön számára mi a vonzó a katonai hivatásban!

.....

27. Amennyiben a Magyar Honvédség, mint szervezet ember lenne, Ön szerint milyen ember lenne? *(Kérem, hogy választát maximum 2 szóval fogalmazza meg.)*

.....

28. Mi jut Önnek először eszébe, amikor maghallja/olvassa, hogy „Magyar Honvédség”? *(Kérem, hogy választát 1-2 szóval fogalmazza meg!)*

.....

8.7. Köszönetnyilvánítás (M7)

Köszönetem fejezem ki a kutatásban közreműködő középiskolák vezetőinek, a *Katonai alapismeretek* oktatóinak és a tantárgyat tanuló diákoknak, a felsőoktatási intézményekben *Honvédelmi alapismeretek* tantárgyat választó hallgatóknak, valamint a MH Ludovika Zászlóalj munkatársainak és a vizsgálatban részt vevő valamennyi honvéd tisztjelöltnek, hogy segítették kutatásom lebonyolítását, és válaszaikkal hozzájárultak doktori értekezésem elkészítéséhez.